PQ 1795
.T5 L3
Copy 1

LIBRARY OF CONGRESS.

Chap. PQ 1795

No. .T5L3

UNITED STATES OF AMERICA.

TELEMACHIADA

E GALLICO SERMONE

FRANC. DE SALIGNAC DE LA MOTHE FÉNELON,

CAMERACENSIS ARCHIEPISCOPI,

IN LATINUM CARMEN TRANSTULIT

STEPHANUS BERNARDUS VIEL,

PRESBYTER,

IN ACADEMIA JULIACENSI STUDIORUM OLIM

MODERATOR.

SECUNDA EDITIO

EMENDATA ET ACCURATA.

CITY OF PARIS

PARISIIS;

Augustus DELALAIN, Typographus et Bibliopola,
viâ Mathurinensium, n°. 5.

1814.

PQ 1795
.T5 L3

A MESSIEURS

AUG. CREUZÉ DE LESSER, J. M. E. SALVERTE,
J. B. B. EYRIÈS, A. V. ARNAULT,
J. A. J. DURANT, E. SALVERTE.

C'EST à vous, mes chers élèves, que je veux dédier mon ouvrage; tout m'en fait un devoir. Parmi les motifs qui me le commandent, je ne dirai rien de la reconnaissance. Ce sentiment est le seul que votre délicatesse me défend de mentionner. Hé! bien, soit: quoi qu'il puisse m'en coûter, je sacrifie la satisfaction que j'aurais d'en parler.

Mais tout le monde sait que ce fruit de mes veilles n'a dû le jour qu'à vos soins généreux: qu'à peine sortis des troubles de la révolution vous l'avez tiré de l'obscurité, à laquelle il paraissait condamné pour jamais: qu'un d'entre vous, interprète de vos sentiments, l'a décoré d'une préface, où le talent et l'amitié semblent se disputer le plaisir d'ajouter au peu de mérite qu'il peut avoir. Après des faits aussi constants, aussi connus, si je garde le silence, le public élèvera la voix. Comment, dira-t-il, peut-on rester muet à la vue d'un bienfait de cette impor-

tance ? N'importe : quoi qu'il puisse en arriver, je serai fidèle à ma parole, et je me tairai.

Au surplus, je puis me dédommager dans les bras de l'amitié. L'amitié ! Ce précieux, ce vif élan de l'ame vers l'objet qui nous intéresse, n'est point un mouvement indélibéré, qui nous pousse en aveugle. Ce sont les qualités de l'esprit et du cœur, qui la déterminent et fixent son choix : l'estime en est la base.

C'est à l'aurore de vos jours que je me suis senti porté à m'attacher à vous. Dans cet âge, où la nature franche, ingénue, incapable de dissimulation, se montre sans nuage, sans voile, j'ai vu sans peine en vous toutes les qualités naissantes qui appellent l'amitié. Dès ce moment vous m'avez prouvé d'une manière invincible que je ne m'étais pas trompé. Aussi de jour en jour elle n'a fait que prendre de nouveaux accroissements.

Vous aussi, vous m'avez jugé digne de la vôtre. Je me rappelle avec la plus douce sensibilité les témoignages que vous m'en avez donnés jusqu'à présent. Pendant tout le cours de votre éducation elle a été pour moi la plus belle, la plus agréable récom-

pense du zèle et des soins que vous m'avez alors mis à même de faire paraître : elle n'a pas discontinué depuis votre sortie du collége : elle ne m'a pas même abandonné au bout du monde, où la nécessité m'avait appelé. C'est elle enfin qui m'a valu un trait de ressemblance avec l'immortel Fénélon. O ! mes bons amis ! mes chers élèves ! Que j'ai lu avec attendrissement dans une des notes de son illustre biographe ces mots aussi vrais qu'honorables pour moi ! *Il semble qu'il soit donné aux admirateurs de Fénélon, comme à Fénélon lui-même, de trouver toujours des amis fidèles et des disciples reconnaissants.*

Oui, je les ai trouvés en vous. Les marques de votre attachement resteront éternellement gravées dans mon cœur ; et les services que vous rendez à la patrie par vos travaux littéraires, et par les emplois distingués, où votre mérite vous a appelés, font ma gloire et ma joie ; je le sens bien mieux que ma plume ne saurait l'énoncer. Dès le printemps de vos jours j'ai entrevu le rôle intéressant que vous jouez aujourd'hui dans la société.

Vous vous êtes réunis pour livrer mon

Télémaque à l'impression : rien de plus naturel ; vous avez cru obliger votre bon ami. D'ailleurs je me flatte d'avoir deviné un autre motif de votre détermination ; vous avez reconnu dans l'original, comme dans la copie, les principes d'après lesquels vous avez été formés, et qui vous ont servi de boussole dans tous les moments de votre vie.

Fénélon n'a pas dédié son ouvrage au duc de Bourgogne ; des raisons de prudence l'en ont empêché. Et moi, plus heureux que lui, je me rendrais coupable de ne pas mettre le mien sous votre protection. Frappé des beautés morales et poétiques qui embellissent l'original, je me suis décidé à le mettre en vers latins. Votre amitié m'a fait triompher de toutes les difficultés.

Acceptez donc la dédicace de cette traduction, comme un gage de mon sincère attachement ; et vous comblerez les vœux les plus ardents de votre bon Mentor et tendre ami,

ETIENNE VIEL.

AVERTISSEMENT.

La poésie n'a qu'un langage; et dans la meilleure prose poétique, dans celle même de Fénélon, qui en ce genre a donné un excellent modèle, l'homme de goût ne peut voir que de belles images, qui seraient d'une beauté achevée, si elles étaient revêtues du charme attaché aux bons vers.

Télémaque n'est donc pas un poëme. Mais qui ne desirerait trouver dans *Télémaque* le seul mérite qui lui manque? Et qui nous défend d'espérer qu'il puisse un jour l'acquérir dans notre langue?

Rien ne semble plus naturel que cette espérance; rien, je crois, n'est moins admissible. Telle est la liaison étroite, indispensable, entre l'invention et l'expression, qu'il est à-peu-près impraticable de faire à cet égard pour un auteur ce qu'il n'a pas fait lui-même, et cela précisément en proportion de son mérite, de la vivacité de ses tableaux, et de la teinte poétique qu'il a su y répandre.

Collardeau a versifié le *Temple de Gnide*. C'est encore l'ouvrage de Montesquieu qui attire les yeux des lecteurs. La plupart des commençants croient

ne pouvoir mieux faire que de rimer des pages de ce Télémaque si riche en poésie *toute faite ;* et aucun de ces pâles essais ne subsiste à côté de la prose immortelle qu'ils espéraient embellir.

C'est que pour s'exprimer avec élégance, avec noblesse, avec intérêt, en vers ou en prose, il faut penser par soi-même et non répéter la pensée d'autrui: c'est en ce sens que Buffon a dit: *Le style est l'homme.*

Les applications de cet axiôme littéraire sont innombrables. Il dicte notre estime pour l'orateur qui, dans une discussion importante, résume tout ce que l'on a dit avant lui avec autant de clarté et de précision que s'il l'eût dès long-temps pensé lui-même; et, dans un sujet de commande, trouve moyen de rajeunir, en se les appropriant, des idées qui ont déjà appartenu à tout le monde. Il explique la difficulté extrême du talent de conter, le peu de succès d'une érudition toute de citations, enfin le dégoût attaché à la conversation de ces hommes qui, même lorsqu'en termes choisis ils veulent rendre les idées des autres, ne disent rien, parcequ'ils ne pensent pas par eux-mêmes.

Mais la difficulté, qui n'est jamais plus grande que lorsqu'il s'agit de poésie, parceque la poésie est la perfection de *l'expression ;* la difficulté est

bornée à la langue de l'auteur original, et disparaît presque entière dès que l'on traduit.

Plus les deux langues présenteront de différences entre leurs formes grammaticales, leur harmonie propre, et leur génie, plus les siècles auront mis de distance entre les mœurs et les usages qu'elles expriment habituellement, plus aussi le traducteur aura besoin d'*invention* pour naturaliser dans sa pensée d'abord, ensuite dans ses expressions, des idées et des images qui en semblent si éloignées. Mais de ce besoin même naîtra pour lui plus de facilité pour restituer à la poésie les tableaux et les pensées qui devaient de droit lui appartenir.

Cette langue qui, quoi qu'on en ait dit, ne peut cesser d'être classique parmi les modernes, sans appauvrir d'une manière irréparable le domaine de la littérature, la langue des Romains s'offrait naturellement aux admirateurs du chef-d'œuvre de Fénélon. Télémaque était digne des chants d'un Virgile.

Aussi plusieurs essais ont-ils été tentés successivement.

« Un professeur des humanités en l'université » de Caen (M. *Heurtaut*) entreprit de traduire » en vers latins le Télémaque. Il fit réciter dans » un exercice public, au mois de septembre 1729,

» la traduction des cinq premiers livres. Nous ne » savons pas si cette traduction a été terminée et » imprimée. » (*Histoire de Fénélon, t. II, p.* 511-512.)

Toutes nos recherches n'ont pu nous procurer à cet égard des renseignements plus étendus.

M. de Bologne (*Pierre*), né à la Martinique, publia, en 1758, un vol. *in*-12 d'*Odes sacrées* et de *Poésies diverses*, à la fin duquel (p. 197-224) se trouve une traduction latine du premier livre de Télémaque, dédiée au célèbre cardinal Quirini. Sa versification n'est pas indigne de l'original, quoique l'on puisse lui reprocher quelques négligences.

Le *Parnasse latin moderne* (2 vol. *in*-12, Lyon, 1808) offre quelques fragments de Télémaque imités en vers latins, par un anonyme (t. II, p. 450-458).

Il existe à la bibliothèque impériale deux traductions complètes de Télémaque en vers latins.

La première, sans nom d'auteur, imprimée à Berlin en 1743 (*in*-8°.), est divisée en vingt-quatre livres comme l'original: elle porte pour titre, *Fata Telemachi*. Il ne nous appartient pas de prononcer sur son mérite: nous nous bornerons à quelques citations.

Télémaque raconte son arrivée en Sicile (*livre premier*) :

« Ce que nous cherchions n'était guère moins » funeste que la flotte qui nous faisait fuir » , etc.

« Eheu ! quod quæro votisque quod expeto, littus
» Quàm mihi, quàm sociis fatis contingitur atris !
» Navibus Iliacis, heu ! quàm funestius illud
» Occurrit ! (1)
» Obvius hîc etiam (mirum) fit Dardanus hostis,
» Hæc qui Siciliæ, quod nescio, possidet arva.
» Præsidet imperiis senio rugosus Acestes,
» Ignibus Argivis Trojanâ sede remotus.
» Cernor ego cum pube mea dum Troïbus, illi
» Nos adgressores Siculos, aut bella parantem
» Externum populum, credunt regnumque petentem.
» Non modus irarum est : atris, volitante favillâ,
» Ignibus exurunt navim, ferroque sequuntur
» Omnem, quâ comitor, turbam, gemebunda nigrantis
» Quæ Stygis ad tristes cum sanguine mittitur undas, » etc.

(Lib. I, v. 438-452, p. 22.)

Voici le commencement du quatrième livre : « Calypso qui avait été jusqu'à ce moment immo- » bile et transportée de plaisir, » etc.

« Has ad Telemachi voces immobilis hærens,
» Dulci narratu cantata abreptaque pectus,

(1) Dans les vingt-quatre chants de cette traduction ; on rencontre douze ou quinze vers laissés ainsi imparfaits ; licence qu'il eût été facile d'éviter, et que l'on a excusée dans Virgile seul, parceque la mort l'empêcha de la faire disparaître en corrigeant l'Enéide.

» Sermonem blandè sistit divina Calypso
» Ne nimis ulterior juvenem memoratio lasset.
» Est, inquit, tempus capias ut dulcia somni
» Munera, post tantos freta per furiosa labores.
» Pelle metum, tibi cuncta favent, sunt omnia tuta:
» Da te lætitiæ, da turbida corda quieti,
» Et queis te superi cumulabunt utere donis. »

(P. 84, lib. IV, v. 1-9.)

On peut s'apercevoir que le traducteur ajoute volontiers à l'original : toutes ses additions ne sont peut-être pas également heureuses. On en jugera par la suivante :

« Télémaque voyant les trois juges qui étaient assis et qui condamnaient un homme, osa leur demander quels étaient ses crimes. » (*Livre* 18.)

« Judicibus Stygiis tribus, altâ sede locatis
» (*Alti si quiddam orcus habet*) damnatur ut umbra,
» Quærit, quid sceleris fecisset, natus Ulyssei. »

(P. 415, lib. XVIII, v. 369-371.)

« Les trois juges infernaux placés sur un siége » élevé (*s'il est quelque chose d'élevé dans les en-* » *fers*) »..... Cette parenthèse, qu'on l'entende au physique ou au moral, peut paraître un peu singulière.

Terminons par un morceau où le latin rend plus fidèlement le texte français, quoique celui-ci présentât peut-être plus de difficultés.

« Croyez-vous, Télémaque, qu'un grand peintre

» travaille assidûment depuis le matin jusqu'au soir » pour expédier plus promptement ses ouvra- » ges, » etc. (*livre* 22).

« Pictorem credis præclarum, regia proles,
» Pergere opus tractare suum surgentis ab ortu
» Luminis, ad noctis tenebras? Hæc servitus (1) omnem
» Protinus ingenii, mentisque exstingueret ignem.
» Non vivo labor ille animo procederet unquam.
» Succedunt meliùs quæ perficit impete vivo,
» Ducitur ut genio, generosi in pectore motus
» Ut surgunt. Censes hunc nobile perdere tempus
» Ut purget setas, varios terat atque colores.
» Ille ministrantûm labor est : servat sibi curam
» Secum agitare animo quæ linea danda figuris,
» Quisque color, nitor ut surgat, luxque æmula vitæ,
» Quosque animi motus meditatur, in ore legantur.
» Mente animos gerit heroum, quos fingere tentat,
» Queis vixere illi; longinqua in sæcla recedit.
» Inspicit egregiè quæ gesta, et gesta protervè;
» Ardorem et novit moderari pectoris extra
» Se positi. Gaudet veris et ordine justo,
» Exprimit et quidquid rectum est. Animumne minorem,» etc.

(P. 501, lib. XXII, v. 308-326.)

M. Jos. Cl. Destouches a donné aussi une traduction de Télémaque intitulée, *Telemachus Ulyssi filius;* (Augsbourg, 1764, petit *in*-4°.); elle est

(1) Sērvĭtūs. La dernière syllabe est toujours longue. Voyez tous les dictionnaires, et l'*Abrégé de la Méthode de Port-Royal, De la Quantité, Règle LV.* — Plus bas, vers 325, l'auteur fait *et* long devant *ordine;* licence pardonnable si elle amenait une beauté.

divisée en douze livres, et faite probablement sur une ancienne édition française, où l'on a adopté la même division, mais si fautive d'ailleurs et si mutilée qu'il est souvent difficile de saisir le sens et de lier les idées.

Nous en transcrirons d'abord le début.

« Flet dea, nec recipit somnum sub corde Calypso,
» Causa mali fatalis amor; finire dolorem
» Morte animo est: obstat cœleste in corpore numen.
» Conceptam spem mente thori, numenque pusillum
» Si posset palpare sinu: satiabile votum
» Nymphamque, et littus fugiens elusit Ulysses.
» Omnis nympha silet, nec cantibus insonat antrum,
» Exsuperat dolor: infirmo quidcunque terebat
» Diva pede, absentem menti revocabat Ulyssen,
» Quàm priùs adversum, mensâ fumante, sedentem
» Dulce videre fuit. Stat et æquora conscia culpat
» Nympha pia, undantes lacrymas plorabilis æquans
» Fluctibus, ablatum verbis animoque secuta. »

(P. 1-2, lib. I, v. 1-13.)

Veut-on voir comment M. Destouches a rendu la belle apostrophe de Mentor à Télémaque :

« Que j'ai pitié de vous! Votre passion est si fu-
» rieuse, » etc. (*Livre septième.*)

« ..... Miseret, reicit modo fortiùs instans
» Ore gravi Mentor; plus quàm sentire potestas
» Exsuperavit amor, similis, qui corpore lentam
» Fert febrim, siccâ tabescens morte, videris.
» Mens abiit patriæ, solium contemnis avitum,
» Exitiale sequens, insanus alumnus amoris.

» Fare scelus : fatuam rapuit non altera mentem
» Passio : carpe fugam, fugiendo illudis amori.
» Arripe, nate, fugam ! pereunt discrimine stantes. »
(P. 86, lib. III, v. 241-249.)

Tout le monde connaît l'énumération des coupables que Télémaque voit tourmenter dans le Tartare (*Livre dix-huitième*). Rapportons quelques uns des vers qu'elle a inspirés à M. Destouches.

« Impavidus dux antra subit. Densissimus undat
» Hîc populus, meritus crudeles flebilè pœnas
» Ob scelus infandum, detestandumque dierum
» Flagitium ; hîc liquido Crœsus circumfluit auro.... »
(P. 183, lib. IX, v. 40-43.)

Nous nous arrêtons pleins d'une surprise que partagera sans doute le lecteur en voyant Crœsus placé en enfer cinq siècles et demi avant sa naissance. Achevons néanmoins ce passage où l'original offre au traducteur tant de richesses poétiques à saisir.

« ..... Hîc liquido Crœsus circumfluit auro,
» Proditor hîc patriæ laceratur vindice virgâ.
» Illic sanguinei, crudelia pignora, nati
» In proprios (quò non rabies immitis adegit !)
» Insanire patres ausi, sanctoque cruore
» Commaculare manus. Flammis crudelibus usti,
» Ut meruere, sedent. Hos ardet hypocrita juxta
» Proximus, in toto patiens sævissima cœtu.
» Nam scelus, atque pii virtus elusa sub umbra
» Hæc tormenta petit. Sic Minos, arbiter orci,

» Ordinat, hoc jussit Rhadamantus et Æacus ipse
» Terribilis. Sedêre viri, damnare parantes, » etc. (1).
(P. 183-184, lib. IX, v. 43-54).

Rien ne nous indique que ces deux traductions aient été connues de M. Viel, lorsqu'il a composé celle que nous publions aujourd'hui : mais on nous permettra de penser que cette connaissance n'eût pas dû le détourner de son entreprise.

Le juste intérêt qu'inspire à tout lecteur honnête un écrivain vertueux et laborieux fera sans doute accueillir favorablement quelques détails sur la personne du nouveau traducteur de Télémaque.

M. Etienne Viel est né à la Louisiane. Son père, chirurgien très estimé, correspondait avec l'Académie des Sciences de Paris. On lui doit la découverte de la cire végétale du *myrica cerifera* (2).

Entré jeune dans la congrégation de l'Oratoire,

---

(1) Sous le rapport typographique, ce livre offre une singularité assez remarquable si l'on songe à sa date. Le *q* y remplace souvent le *g* dans les mots tels que *lingua, languida, etc.* ; et les mots *pratum* et *prata* sont par-tout écrits *bratum* et *brata*.

(2) Voyez sur cette substance un mémoire de M. Ch. L. Cadet, pharmacien de S. M. l'Empereur et Roi, et auteur du nouveau *Dictionnaire de Chimie*, (*Annales de Chimie*, t. XLIV, p. 140-158). Toutes les découvertes de M. Alexandre, y sont confirmées.

puis dans les ordres sacrés, M. Viel s'est montré scrupuleusement irréprochable dans la pratique des divers devoirs qu'il s'était imposés. Après avoir longtemps professé la rhétorique avec succès, il fut nommé par ses supérieurs grand-préfet des études à l'académie de Juilly. Cette place, dans un collége composé de plus de trois cents cinquante écoliers, demandait l'habitude d'une surveillance extrême, et aussi une sévérité que la nature n'avait pas mise dans le cœur de M. Viel: mais il sut se la donner parcequ'il le devait. Cet effort n'échappait point aux personnes qui le connaissaient; pas même aux enfants, que des rapports d'amitié mettaient à portée de le voir dans l'intimité. L'homme en lui, nous le savions très bien, avait autant de bonté et d'indulgence que le grand-préfet de rigueur et d'austérité. Cette double certitude, sans diminuer rien de la docilité et du respect, nous inspirait une confiance plus précieuse pour nous-mêmes que nous ne le pouvions alors imaginer.

En général (on pardonnera à notre reconnaissance cette remarque qui d'ailleurs a un côté utile), l'un des principaux avantages que trouvaient les élèves au collége de Juilly était cet art, méconnu de nos yeux irréfléchis, mais très réel, par lequel, dès l'instant de notre entrée, un de nos maîtres s'attachait à nous, devenait notre protecteur, tem-

pérait par son indulgence et son crédit la sévérité qu'appelaient sur nous nos fautes. Rassurés par ce *Patronage* constant, nous nous montrions devant l'homme qui l'exerçait tels que nous étions, et non tels que la crainte nous portait à paraître devant tous les autres. Il étudiait sans peine, il connaissait à fond notre caractère, notre esprit, nos goûts, nos passions, nos défauts, nos penchants, nos qualités, nos moyens; et dans nos étourderies les plus enfantines comme dans nos délits les plus graves, il pouvait faire la distinction si importante et si difficile de ce qui n'appartenait qu'à la légèreté de l'âge, et de ce que l'on devait imputer au cœur. Cette connaissance communiquée par lui à nos autres instituteurs, servait à modifier la manière de nous élever, à la *modeler* presque sur chaque individu, et à transporter ainsi dans l'éducation publique le plus grand avantage de l'éducation particulière.

La bonté naturelle de M. Viel lui attachait plus de *clients* qu'à tout autre: et l'on a droit de s'étonner qu'au milieu de l'obsession bruyante de tant d'enfants, des soins d'une surveillance paternelle qu'il exerçait sur chacun d'eux, des détails d'une correspondance soutenue avec leurs parents, des devoirs de sa place, devoirs innombrables et renouvelés à tous les instants du jour et même de

la nuit, il ait trouvé encore quelques moments à donner à l'étude et aux muses.

Nous regrettons de ne pouvoir parler que vaguement des travaux qui ne sont point sortis de son porte-feuille, et que sans doute, malgré l'opinion favorable que ses amis en avaient conçue, il ne jugeait point assez parfaits. De ce nombre était un essai sur l'interprétation d'Horace, où M. Viel s'était efforcé de ne laisser rien perdre de la finesse de pensée et d'expression qui caractérise ce poëte. Nous citerons une de ses conjectures qui est restée gravée dans notre mémoire. On ponctue généralement comme nous allons les transcrire, et l'on traduit conséquemment à cette ponctuation les vers suivants de l'Art poétique :

« Sic mihi, qui multùm cessat, fit Chærilus ille
» Quem bis terque bonum cum risu miror; et idem
» Indignor, quandoque bonus dormitat Homerus.
» Verùm opere in longo fas est obrepere somnum. »

« Qu'un sot laisse échapper un bon vers entre mille,
» J'en ai pitié, je ris et je siffle Chérile;
» Au contraire, Pisons, je ne puis que gémir
» De voir quelques instants Homère s'endormir :
» Qu'il dorme, un long poëme a droit à l'indulgence. »
(Trad. d'Horace par Daru).

Il faut l'avouer; ces idées présentent peu de liaison : je dirais presque qu'il y a une contradiction dans les deux derniers vers. Enfin c'est ici,

je crois, le seul exemple de *quandoque* (quelquefois) employé comme synonyme de *quandocunque* (toutes les fois que). Voici comment M. Viel croyait qu'on devait lire ces vers :

> . . . . . Chærilus ille
> Quem bis terque bonum cum risu miror, et idem
> Indignor. — Quandoque bonus dormitat Homerus :
> Verùm opere in longo, etc.

« Ce Chærile qui m'étonne par deux ou trois » beautés dont je souris et m'indigne tout à la » fois. — Homère lui-même (*objectera-t-on*) a des » moments de sommeil..... — *Oui*, mais dans un » long poëme le sommeil est excusable, » etc.

De cette manière la pensée d'Horace me semble parfaitement suivie; et les deux derniers vers, au lieu de se contredire, offrent une application du fameux précepte,

> Verùm ubi plura nitent, etc.

Quant à l'humeur, au dépit, à l'indignation qu'inspirent quelques beautés qui, si l'on peut s'exprimer ainsi, *font tache* chez un Chérile, pour sentir combien elle est dans la nature, il suffit de se rappeler le mot d'un célèbre moderne sur un livre qu'il avait trouvé mauvais : *J'en voudrais arracher les bonnes pages !*

M. Viel n'a, dans le public, recherché de suf-

frages que ceux des amateurs de la poésie latine. Ils ont accueilli avec applaudissement ses vers *sur la grande Chartreuse* (traduits du français du P. Mandar, son confrère), et sa traduction en vers latins du VIIIe. chant de la Henriade.

Après avoir publié ces opuscules et justement encouragé par leur succès, M. Viel a terminé et préparé pour l'impression la traduction de Télémaque. Il laissa son manuscrit entre les mains d'un ami, lorsqu'en 1791 il partit pour son pays natal, où le rappelaient les vœux de sa famille.

C'est là qu'aujourd'hui encore il coule une vieillesse heureuse, aimé et respecté de tout ce qui l'environne, servant de père à tous ses parents et de consolateur à tous les malheureux.

Il a été long-temps impossible à ses élèves de songer à l'impression d'un poëme latin aussi considérable. Mais aujourd'hui qu'avec la tranquillité renaît le goût des bonnes études, nous croyons, en le publiant, suivre le desir d'être utiles non moins que celui de rendre un hommage de reconnaissance à son auteur.

S'il ne nous est pas permis de juger le travail de M. Viel, nous pouvons parler comme témoins de la diligence et de l'attention qu'il y apportait, de la difficulté avec laquelle il se contentait lui-

même, de sa soumission aux avis d'un ami savant qu'il ne cessait de consulter. Faire connaître cet ami, c'est acquitter une dette du cœur de M. Viel; et son nom, en même temps, est d'un favorable augure pour le succès de l'ouvrage à la perfection duquel il a concouru. C'était M. Dotteville (de l'Oratoire), que les lettres ont perdu récemment, et dont la mémoire a généralement obtenu un tribut de regrets et d'éloges.

Nous aurions desiré que M. Viel pût encore revoir son poëme, et sur-tout en surveiller la publication. Autorisés par ses lettres, soutenus par la reconnaissance, nous en avons suivi l'impression avec des soins scrupuleux, mais qui ne peuvent sans doute suppléer qu'imparfaitement à ceux que l'auteur y aurait donnés lui-même.

Cependant notre affection nous égare-t-elle quand nous espérons que les lecteurs apprécieront l'écrivain qui, dans la plus grande partie du poëme, s'est assez bien approprié les idées qu'il faisait passer dans ses vers pour qu'il parût auteur et non imitateur, si l'on pouvait un moment oublier l'original. Nous nous flattons du moins qu'en l'étudiant, les jeunes gens y apprendront plus d'une fois comment on peut être ensemble poëte élégant et traducteur exact.

Quelques instituteurs, depuis long-temps, con-

damnent sous le rapport des mœurs certains ouvrages anciens que l'usage met entre les mains des enfants. Ils pensent que ceux-ci sont bien moins sensibles aux beautés immortelles de Virgile et d'Horace qu'exposés aux dangers des peintures licencieuses auxquelles ces beautés donnent plus de chaleur et de vie. Ceux qui partagent cette opinion seront flattés sans doute de posséder un ouvrage d'une morale pure et d'un intérêt soutenu, où leurs élèves trouveront avec les préceptes les plus sages, un modèle de traduction propre à les perfectionner dans l'étude de la langue latine, et une heureuse imitation de la poésie des grands maîtres qui l'ont illustrée.

Si, en effet, la publication du Télémaque latin devenait utile à l'instruction publique, nous nous féliciterions de voir encore une fois rempli le vœu qui a présidé à toute la vie et à tous les travaux de M. Viel (1).

EUSÈBE SALVERTE.

[(1) Nous croyons devoir rapporter ici une anecdote qui a échappé à l'auteur de l'*Histoire de Fénélon*. L'*European magazine* de janvier 1806, extrait dans le *Publiciste* du 10 mars suivant, affirme qu'à cette époque, dans la bibliothèque du feu marquis de Lansdown, il existait un exemplaire d'un roman grec, imprimé à Florence en 1465, sous le titre d'*Athenè skelcatè*, et où est contenue presque en entier la fable de l'ouvrage de Fénélon. On pouvait rapprocher de cette an-

nonce l'approbation donnée par le président *Cousin* au Télémaque *comme traduit fidèlement du grec.* (Voyez *Magasin Encyclopédique*, en 1807, t. II, p. 304). Néanmoins des personnes très versées dans la littérature anglaise et toujours au courant des nouveautés de ce pays, m'ont assuré qu'après avoir pris tous les renseignements possibles sur cet article de l'*European magazine*, elles le regardaient comme une pure invention du journaliste.

L'historien de Fénélon parle bien d'une traduction grecque de Télémaque que les Grecs ignorants croient un ouvrage original (*Histoire de Fénélon*, t. II, p. 520): mais elle a paru à Venise en 1742; et ainsi ne peut avoir donné lieu à une méprise de l'écrivain anglais].

AVERTISSEMENT DE L'AUTEUR.

POURQUOI un second avertissement à cette traduction ? Le premier n'est-il pas suffisant ? Laisse-t-il quelque chose à desirer dans ses réflexions sur la prose, sur la poésie, sur la presqu'impossibilité de faire passer le Télémaque dans le domaine de la Muse française ? Ne sont-elles pas, ces réflexions, marquées au coin de la sagesse et de la raison ?

Arrêtez, Monsieur le questionneur : vous serez, j'ose m'en flatter, tout à l'heure de mon avis, si vous voulez bien m'entendre. Un second avertissement m'a paru nécessaire. Mais je me garderai bien de toucher en rien au premier, pas même dans ce qu'il dit de flatteur pour moi. L'amitié est toujours estimable et sacrée, ou tout au moins elle a des droits à l'indulgence, quand elle irait un peu au-dessus de la vérité.

Quant aux pensées, que l'on rencontre sur la poésie et la prose, comme aussi sur le mérite d'une traduction ; il faudrait être d'une humeur bien bizarre, pour ne pas les accueillir avec empressement. Tout y est juste, simple et naturel, avec l'air piquant de la nouveauté. A mon avis elles ne peuvent que faire honneur à l'écrivain, qui les a

mises au jour, et plaisir à tout lecteur impartial et sensé. Ce n'est pas la peine d'ajouter que je suis tout fier de les voir à la tête de mon ouvrage.

Il est également inutile d'entrer dans aucun détail sur la vie, les écrits, le caractère et le génie de Fénélon. La belle, l'intéressante histoire, qu'en a donnée M. De Beausset, me défend d'en parler, et ne me laisse que des regrets à cet égard. Elle a déjà rempli les desirs du public, qui a couvert d'applaudissements la noble simplicité de son style et la pureté des sources où il a puisé tous les faits. Pourrais-je en douter, après avoir vu la France entière couronner son livre par les mains de juges aussi recommandables par leur intégrité, que par leur goût et leurs lumières ? Trop flatté de joindre mon suffrage à leur décision, je renvoie mon lecteur à l'ouvrage, qui a mérité et obtenu une si glorieuse approbation.

Du moins il me sera permis de rendre compte au public des raisons qui m'ont engagé à entreprendre la traduction du Télémaque. Dans la jeunesse on n'y cherche et l'on n'y découvre pour l'ordinaire que les beautés poétiques sans nombre, qui en sont, pour ainsi dire, la parure. Alors chaque trait nous saisit, nous charme et jusqu'à la fin nous tient dans une espèce d'enchantement.

Le reste nous échappe presqu'entièrement. Ce n'est que dans un âge plus mûr que nous y voyons le fond des choses et l'ame du poëme : que l'on me passe cette expression, en parlant des aventures de Télémaque. Ce titre pourrait-il ne pas appartenir de plein droit à un ouvrage, où, à la versification près, se trouve rassemblé tout ce qui constitue le poëme épique le plus accompli? Horace s'y connaissait assurément. Voici comme il s'exprime :

> Et prodesse volunt et delectare poetæ. *Ar. p.*
> Ingenium cui sit, cui mens divinior atque os
> Magna sonaturum, des nominis hujus honorem. *Saty.* 3.

Or, où trouver dans un degré aussi éminent réunis tout ensemble l'utile et l'agréable, l'instruction et le plaisir, la force, la sublimité, la justesse des pensées; le naturel, la richesse, la dignité de la diction? Les mots, les idées, tout y respire la plus belle poésie parée de tous ses charmes. Avouons-le : le rhythme est la seule chose qui semble manquer à ce chef-d'œuvre ; et le rhythme est la partie la moins intéressante de la poésie, soit dit en passant : continuons.

Mettez ce livre entre les mains d'un homme appelé par la providence à instruire la jeunesse, et animé du desir de remplir dignement l'honorable fonction de former et de donner à l'état des

citoyens capables de lui faire honneur par leur conduite et leurs talents ; vous le verrez d'abord occupé du soin de leur aplanir les voies qui mènent à la littérature. Ensuite, tout rayonnant des beautés brillantes du Télémaque, il sourit à leur imagination, et leur ouvre la carrière de l'éloquence, en la parfumant dès l'entrée de toutes les fleurs qu'il y a moissonnées. Des fruits abondants et savoureux succèdent à cette aimable variété, à mesure que les dispositions se développent. La nécessité des sciences est pressentie, ainsi que le courage pour les aborder et les embrasser. Déjà le parterre charmant des belles lettres est parcouru avec tout l'intérêt du plaisir : déjà la vaste région des connaissances humaines est desirée et même connue en partie. Que reste-t-il à faire ? Ne craignons pas de le dire, la partie la plus essentielle, la morale. Sans elle les plus beaux talents se dépravent, les plus heureuses dispositions se détériorent, l'ame se séche et se flétrit.

Qu'était-ce que le duc de Bourgogne ? L'histoire nous le représente comme un prince accompli par toutes les facultés qu'il réunissait dans sa personne, dès sa première aurore ; sagacité, pénétration, imagination, goût décidé pour les lettres et les sciences. Voilà le beau côté. Que le revers était effrayant pour le peuple et l'empire qu'il avait un

jour à gouverner ! Hauteur, fierté, caprice, penchant aux plaisirs, mépris de ses semblables, que sais-je ? tous les défauts qui, dans la place éminente qu'il devait occuper, semblaient présager les calamités les plus affreuses. Tel était l'élève que Fénélon avait à diriger. Hé bien, ce formidable disciple entre ses mains ne tarda pas à devenir le modèle des rois, et le génie tutélaire des Français. Hélas ! ils n'en ont eu que la perspective ; et leur félicité, qui devait être au comble, a fait place au deuil et aux regrets les plus amers, par la mort prématurée de ce prince. Ne me demandez pas quel secret son instituteur avait mis en œuvre, pour opérer un si grand prodige ; vous le savez, vous avez lu le Télémaque.

Suivez Mentor et le fils d'Ulysse, depuis leur entrée dans l'île de Calypso jusqu'à leur arrivée à Ithaque ; tout est mis en usage pour former le cœur et l'esprit du jeune héros. Les vices, les passions ont beau se présenter sous mille formes, mille aspects, pour séduire ou terrasser ; un mot, un regard les dissipe ou les écrase : rien ne résiste à la sagesse, à la force, à la douceur des leçons : chaque situation, chaque personnage offre à tout moment un modèle à suivre, ou un exemple à éviter. La religion, principe de toutes les vertus, commande la sensibilité active envers l'hu-

manité souffrante, l'attachement à ses devoirs, même au péril de la vie, le respect pour les personnes en place, les égards pour la vieillesse. En un mot le Télémaque est, j'ose l'avancer avec confiance, le code de morale le plus complet qui ait été tracé de la main d'un homme. Je ne dis rien du style : c'est le soleil qui, dans son cours majestueux, éclaire et réchauffe le monde entier.

Cette fécondité d'idées morales mises en action et maniées, pour ainsi dire, par la nature elle-même, fera toujours l'admiration du véritable philosophe. L'homme chargé de l'éducation ne se bornera pas à des éloges stériles : la patrie attend de lui des soins plus intéressants, des vues encore plus nobles et plus étendues. A mesure qu'il avance dans la lecture de cette sublime production, il se remplit, se pénètre des maximes salutaires qui en forment la substance. Peu satisfait du plaisir et de l'enthousiasme qu'elles lui inspirent, ainsi qu'au poëte, il les étudie, les approfondit, pour s'en rendre le propriétaire, et par-là pouvoir les communiquer plus aisément. Il fait plus : il se met, autant qu'il lui est possible, à la hauteur de son modèle.

Car, n'en doutons pas, les préceptes ne suffisent pas. Quelqu'admirables qu'ils puissent être, rarement ils sont efficaces ; et la manière de les pré-

senter décide le plus souvent de leur succès. Heureux, et mille fois heureux l'instituteur à qui Fénélon a légué ce précieux talent ! Insinuant, ferme, adroit, d'une patience et d'une douceur inaltérables, il arrive infailliblement au terme qu'il se propose, à la persuasion. N'est-il pas alors bien récompensé de ses peines, lorsqu'il a eu le bonheur de parvenir à ce but, et de remettre à l'état des sujets capables de lui faire honneur, préparés et disposés à lui rendre tous les services qu'il a droit d'en attendre ?

Quelques années avant de terminer la carrière que j'avais à parcourir, de plus en plus affamé de la lecture de ce chef-d'œuvre de morale et de poésie, je me crus obligé de le traduire en vers latins. La reconnaissance entra sans doute pour quelque chose dans ma détermination : il m'avait causé tant de plaisir pendant tout le cours de ma vie, et procuré tant de secours pendant si long-temps ! D'ailleurs, l'air d'antiquité qu'il annonce par-tout, et respire à chaque instant, me flattait de l'espérance de rendre plus aisément ses graces et ses beautés. Mais je n'avais garde de me livrer à la folle prétention de pouvoir lutter avec quelqu'avantage contre un auteur aussi transcendant ! Je m'estimais trop heureux, si je pouvais en bien saisir et reproduire quelques traits. Une dernière ré-

flexion acheva de me décider irrévocablement. Toutes les nations en ont reconnu le mérite, et l'ont traduit; la langue des Romains, de ce peuple-roi, cette langue qui a été jusqu'à ce jour la seconde langue des savants de l'univers, serait-elle la seule qui ne posséderait pas ce trésor ?

Je ne connaissais alors aucun des traducteurs mentionnés dans la belle préface de M. Eusèbe Salverte ; si ce n'est M. Bologne, qui en a traduit seulement un livre. Ce n'a été qu'un an après avoir entrepris ma traduction, que le hasard m'en a fait rencontrer une autre, sans nom d'auteur. La curiosité, peut-être aussi la crainte d'être forcé de renoncer à mon dessein, m'ont fait un devoir de jeter les yeux sur le livre en question. Après en avoir parcouru quelques pages, de côté et d'autre, j'ai cru que j'aurais tort de ne pas achever, et j'ai continué. C'est au public à prononcer s'il y a eu de la témérité de ma part : j'attends sa décision avec le respect qui lui est dû.

En traduisant je me suis efforcé de me rapprocher, le plus qu'il m'a été possible, du style de mon auteur. La clarté, la simplicité, la noblesse et l'énergie en forment le caractère dominant; elles doivent se retrouver dans la copie, pour avoir un air de ressemblance avec l'original. La fidélité ne consiste pas à rendre servilement chaque expres-

sion, le génie des deux langues ne le permettrait pas; mais à bien saisir chaque pensée, pour la reproduire de la manière la plus analogue. C'est aussi le parti que je me suis toujours étudié à prendre, toutes les fois qu'il m'a paru impossible d'être littéral avec quelque succès.

Avant de composer son livre, Fénélon avait étudié de bonne heure, et possédait à fond tous les chefs-d'œuvre de l'antiquité. Parmi les poëtes latins, personne n'ignore son goût particulier pour Horace et Virgile. En écrivant il n'a pu s'empêcher de s'approprier quelques-unes de leurs pensées. Qu'a dû faire le traducteur? Les défigurer en les présentant sous de nouvelles couleurs? J'aurais eu, ce me semble, fort mauvaise grace de le tenter; et les gens instruits et sensés me sauraient à coup sûr mauvais gré d'avoir osé corriger Horace et Virgile. En conséquence j'ai adopté ces petits passages, et les ai fait passer dans ma traduction, tels qu'ils étaient dans leurs sources. Lecteur! vous remplirez mes vœux, si vous ne désapprouvez pas le parti que j'ai pris.

Avant de quitter la plume, je me crois obligé de prévenir mes lecteurs que je n'ai rien épargné, pour donner à ma traduction le degré de perfection qui pouvait être en mon pouvoir. Si elle ne dépendait que des soins les plus assidus, de l'at-

tention la plus opiniâtre, et de l'envie de satisfaire pleinement les desirs des gens de goût et des connaisseurs, je pourrais me flatter de l'avoir acquise. Tant de choses sont encore nécessaires pour y atteindre, qu'il y aurait de la témérité et de la folie de ma part à me livrer à cette idée, aussi agréable que présomptueuse. Mais enfin j'ai rempli ma tâche : c'est à vous maintenant, Lecteurs, de suppléer à ce qui manque à mon travail. Vos talents, vos lumières, vos avis me mettront à même d'obtenir peut-être des succès non équivoques. Vous partagerez alors avec moi les suffrages du public éclairé, et le plaisir d'être utile à la jeunesse. Joignez-y la reconnaissance éternelle, que ce bienfait aura gravée dans mon cœur.

TELEMACHIADOS

LIBER PRIMUS.

Tristis Ulysse super profugo deserta Calypso
Et flebat, nec flere modus; nimiùmque gravabat
Afflictam dolor æternum mansurus in ævum.
Nulli jam cantus, et carmina, nullaque Nymphis
Mens, animusque deam dictis ambire silentem.
Sæpè per umbrosos florenti cespite saltus
Ibat sola; sed hæc æterni munera veris
Graminaque, et flores, gemmans quibus insula ridet,
Quæ toties comitante viro lustrare solebat,
Nequicquam poterant tristes avertere curas,
Sed profugi passim absentes ostendere vultus.
Sæpè immota manens, desertâ et flebilis actâ
Pontum aspectabat, quà fugerat ille per undas.
Tum videt ante oculos errantia littore toto
Fragmina remorum, fluitantia transtra, rudentesque,
Et clavum, et malos, sparsas circum undique navis
Relliquias: tum deinde virûm duo corpora longè
Prospicit; hic ævi maturior, ille juventæ
Flore licèt viridis, totum referebat Ulyssem
Os, habitum similis, lenique nitentia luce
Lumina; non alio majestas ardua gressu.
Sensit Ulyssiaden dea; sed mortalia supra
Quamvis corda deûm, tamen hæc indagine nullâ
Agnovit quis fortè comes datus iret alumno.

Nimirùm superi, placuit si quandò, minores
Celant multa deos, et opacâ in nocte relinquunt;
Et faciem Pallas simulans et Mentoris ora
Non divæ dederat veram agnovisse Minervam.
Gaudet at illa tamen pulsum venisse procellâ
Telemachum, patrios qui vultus ore referret.
Ergo aggressa prior simulato pectore : Quæ te
Impulit ad nostras animi fiducia terras?
Hoc te scire volo, confidentissime, quemquam
Haud impunè meis ausum consistere regnis.
Tantùm effata minas vultu prætendit, ovantes
Lætitiæ sensus malè tuto corde recondens.
Telemachus contrà : Quali te nomine dicam?
Mortalemne, deamne, inquit? Sed credere tandem
Aspectu si fas, si verum est, tu dea certè.
O! quæcunque vides, non dedignabere natum,
Patrem qui repetens ventis jactatus et alto
Contigit adnando fractâ rate littus iniquum.
Cui dea : Quem memoras patrem? quod nomen? At ille :
Nomen Ulyssis habet : multis è regibus unus,
Pergama victa quibus bello jacuere decenni.
Per Graiûm populos, Asiæque per oppida clarum
Fama tulit, seu consiliis, armisve potentem.
Nunc tristes scopulos circum maria omnia lustrat
Extorris patriâ; miseri sed natus et uxor
Vivimus, absentem nec spes super ulla videndi.
Hunc ego per casus, eademque pericula quæro
Quæ tellus habeat. Quanquam, o! fors occubat undis.
O! tantos ne temne metus : miserere laborum;
Et seu vivere nunc, seu morti occumbere patrem
Sors dederit, nec si nescis, edissere nato.
Hîc juveni excellens quæ sit sapientia, fandi
Quæ sit dexteritas perculsâ mente Calypso

Non potis est expleri oculos, hæretque, siletque.
Tandem læta : Patris fuerint quæ fata docebo;
Sed longæ ambages, et longa exordia, dixit;
Nùnc vacat, et tempus longos lenire dolores :
Huc ades, o ! nostris succede penatibus : hîc te
Excipiam : mihi natus eris : mihi vivere tecum
Dulce levamen erit : per me tibi prospera cedent
Omnia, ni refugis, neu te piget esse beatum.
Telemachus nymphis divam comitantibus ibat
Ponè sequens, quas illa suo stat vertice supra,
Ceu quercus sylvâ in magnâ sublimior effert
Excelsum caput, et reliquas super ardua frondes.
Attonitus stupet ut vivo pulcherrima vultu
Insideat Venus! ut vestem discriminet auro
Purpura! detque sinus longos diffundere ventis!
Ut temerè fluitet nodo collecta decenti
Cæsaries! niteant ut dulci lumina flammâ!
Ponè subit tacitus figens vestigia Mentor,
Atque oculos demissus humi, vultusque modestos.
Ventum erat ad limen; rurisque nitentia cultu
Simplice spectantis capiebant omnia sensus.
Hîc locus argento nullus, non marmor, et aurum,
Non pictæ tabulæ, non fuso ex ære columnæ;
Scrùpea sed spelunca cavo sub fornice rupis
Saxulaque, et scopulos passim, conchilia passim
Monstrat; eam vestit ramos hinc inde recentes
Brachiaque æquali protendens ordine vitis:
Hîc, dum torret agros sol importunus, amicum
Leniter aspirant zephyrorum flamina frigus :
Prata per hinc illinc violis, et sparsa amaranthis
Balnea limpiduli fundunt crystallina fontes.
Gramineos inter, viridesque colore tapetas
Mille tibi circùm properant erumpere flores.

Hîc lucum videas, ubi poma ex arbore pendent
Aurea, flosque recens, atque omni tempore vivax
Aëra per purum suaves exhalat odores;
Ille adeò lucus ceu cingere prata coronâ
Visus, et addensat Phœbo impenetrabilis umbram:
Hîc avium resonare melos: hîc murmure magno
Rupe sub aeriâ decurrere spumeus amnis,
Et per prata vagas devolvere garrulus undas.
Stabat in acclivi divæ domus: unde per omnem
Prospectus patet oceanum: modò fluctibus æquor
Stat placidum: modò saxa fremens latrantibus undis
Verberat, insanitque minax, et surgit aquæ mons:
Parte aliâ flumen spatiatur; et insula fundo
Plurima consurgit, quam circum frondibus ornant
Florentes tiliæ: superaddita populus ingens
Eminet ostentans caput ambitiosa sub auras.
Ipsi autem campis fusi circum undique fontes
Ludere amant; quorum vitreas hic præpete cursu
Volvit aquas, tardat sopitos ille canales:
Mille per ambages alter, per mille recursus
Ad caput ire loci captus dulcedine fingit:
Eminùs aërii, nimbosa cacumina, montes
Mille situs pandunt varios, spectacula mille:
Vicinos colles, ceu pendula serta, coronat
Pampinus: uvarum raras sibi purpura frondes
Quærit, et ipsa suâ vitis sub mole laborat.
Exhilarant campos horti sub imagine lætâ
Immensæ ficus, oleæque, et persica malus,
Cæteraque, arridens quæ plurima pullulat arbos.
Quæ postquam dea Telemachum per singula lustrans
Naturæ veneres, et agrestia munera duxit;
Nunc cessare tibi, madidas deponere vestes,
Et tempus renovare, inquit: te deinde revisam;

Expediamque tibi non vanos ordine casus.
Interior spelunca fuit; contermina sedes
Illa domo, quâ parte Deam penetralia servant;
Huc adytis juvenem mediis, ac Mentora ducit.
Hîc fuerat nymphis cedros accendere odoras
Cura, novis simul hospitibus depromere vestes.
Ut videt afferri tunicam sibi vellere molli
Vincentem candore nives, ostroque micantem,
Atque auro rutilante togam, juveniliter ardet
Telemachus, luxum miratur, amatque tuendo.
Ad quem tum graviter Mentor: Num fortis Ulyssei
Progeniem vana hæc decet admiratio? dixit.
Hoc magis incumbit patrium defendere nomen
Moribus, et validum fortunæ opponere pectus.
Fœmineas qui curat opes, vanumque decorem,
Respuit averso laus, et sapientia vultu.
Quem verò vis nulla domat, solvitque voluptas,
Illum quærit amans, et gloria signat amantem.
Contrà Telemachus suspirans talia reddit:
Ad tristes adigat potiùs me Juppiter umbras,
Quàm subeat nostros muliebris inertia sensus!
Non ità: Fœmineæ non vana licentia vitæ
Solvet Ulyssiaden. Sed non sine numine divûm
Erepti pelagi furiis, et gurgite vasto
Mortalisne, deæne, manum sentimus amicam.
Cui Mentor: Cave te effuso premat amne malorum:
Crede tuis rupes et puppibus æquora fractis
Sæva minùs, quàm palpantis tibi perfida dona;
Nec tantùm terroris habent mare, funera, quantùm
Molles blanditiæ quæ mascula pectora tangunt.
Narranti temerè ne credas; credulus ultrò
Namque sibi fidit juvenis, majoraque tentat
Viribus invalidis audax, malè cautus et amens:

Nil sibi quod vereatur habet, putat omnia posse.
Mellitis igitur verbis memor obstrue mentem,
Quæ sensim adrepent, lætis ceu floribus anguis.
Fraus, absiste, latet : nec tu tibi crede; sed antè
Da facilem nostris prudens sermonibus aurem.
Tum se cunctantis referunt ad limina divæ.
Hîc nymphæ implexos collectæ a vertice crines
Vestibus in niveis convivia lauta ministrant,
Munditiis, gustu, et facili quæsita paratu.
Nam mensas onerant passim volucresque, feræque
Aut captæ laqueo, vel acutâ cuspide fixæ:
Nectareos latices argentea pocula fundunt
Exceptos auro, quos florea serta coronant.
Deinde ferunt calathis quæ ver prænuntiat, et quæ
Parturit autumno felici munera tellus.
Quatuor intercà juvenes dant carmina nymphæ:
Prima gigantæos referebant ritè furores:
Deinde Jovem celebrant, Semelemque, et dulcia amantis
Furta dei, et Bacchum Sileni patris alumnum:
Mox Atalantæos cursus, victricia poma
Hesperidum, Hippomenemque canunt certamine primum:
Tum quoque Pergamei bella, horrida bella, labores,
Et Laertiadæ vis insuperata supremo
AEquantur cœlo, et vastæ sapientia mentis.
Princeps Leucothoë, liquidos dum gutture cantus
Exercent, cytharæ nervis juvat æmula nymphas.
Patris ut insonuit nomen, per et ora, genasque,
Telemacho ex oculis lacrymæ fluxere decoræ.
Ast ubi diva videt curis ingentibus ægrum
Nil curare dapes, dat signum provida nymphis.
Nec mora : cum Lapithis Centaurica bella loquuntur,
Orpheaque umbrarum pro conjuge regna petentem.
Postquam exempta fames, solum dea teste remoto

Sic juvenem alloquitur : Præclari sanguis Ulyssei,
Cernis ut hospitii læto te digner honore.
Luce fruor superûm : nulli fas tangere vivo
Imperii fines, quin solvat sanguine pœnas;
Tuque adeò, nisi noster amor det vivere, nostrum
Naufragus exores frustrà implacabile numen.
Quæ tibi adest, fuit illa patri sors prospera quondam,
Sed neglecta. Diù mea foverat insula : mecum
Unà immortalem poterat producere vitam,
Ni vilis raperet patriæ malesana cupido.
Quantis, heu! caruit, dum frustrà Ithacensia saxa
Quæsiit. Hunc ultrò profugum vis aspera ponti
Involvit jus ulta meum, sævosque dolores.
Scilicet huc illuc vastis aquilonibus actum
Hunc pelagi rabies, navemque sub æquore mersit.
Te tristes moneant casus. Nam tempore ab illo
Vel patris, aut Ithacæ jam spes tibi nulla relicta est.
Amissum hoc solare tamen, quòd numen amicum
Dat sua sceptra tibi, sua fata, diesque beatos.
Addit ad hæc multis quàm fortunatus Ulysses
Degeret hìc : canit Antiphatem, Cyclopeaque antra,
Quasque tenet ripas proles Phæbeia Circe;
Et Scyllam revocat, formidatamque Charybdim;
Nec silet ut contra fugitivum attollere nuper
Institerit pelagi molem Neptunus, et iram.
Ast illum simulans absumptum gurgite ponti,
Præterit ut tutas Phæacum advenerit oras.
Telemachus primùm hospitio lætatus amico,
Sensit deinde dolos, et quæ fidissima prudens
Admonuit Mentor; paucis et talia fatur:
O dea, parce : ardet duris dolor ossibus ingens.
Fors erit ut dulcem firmato pectore sensim
Fortunam, tua dona, feram : nunc fata parentis,

Infandum! me flere sinas; te scire necesse est
Ille quidem quantus fuerit, quàm flebilis heros.
Hîc dea continuit sese; simulansque dolorem,
Incendit nati luctum, miseratur Ulyssem.
At ne quid lateat, juvenis quà vincere possit,
Et mollire animum, veniendi sedula causas
Quæritat, et quæ fors, vel casus adegerit illuc.
Ne tu quære, inquit : series immensa malorum est.
Cui dea : Rumpe moras : accensa cupidine fervet
Mens casus audire tuos : da scire petenti.
Instat et illa diù, donec sic incipit ille:
Vela dabam, portus Ithacæ littusque relinquens,
Scitatum Danaos post eruta Pergama reges
In patriam reduces numquid de patre referrent.
Digressum me turba omnis mirata procorum,
Assidui qui matri aderant; quos urbe relictâ
Deserui ignaros cursûs, prudensque fefelli,
Et scelerum, metuensque doli. Sed Nestor in urbe
Rex Pyliâ, Spartâve hospes Menelaus amicâ
Quærenti non nosse dabant an salvus Ulysses.
Incertus, quid enim? ac vitæ pertæsus ad oras
Constitui Siculas subitum transmittere cursum,
Quò patrem, nam fama fuit, jactaverat auster.
At sapiens, tua quem respectant lumina, Mentor
Imprudens damnabat iter, littusque malignum:
Illinc Cyclopas, minitantia monstra, Gigantes
Humanos avidis laniantes dentibus artus:
Hinc classem AEneæ, hinc profugos, fatalia Grais
Corda, avidos Ithaci placari sanguine Troas.
Ergo Ithacam, aiebat, gressum refer. Auspicibus dîs
Forsitan huc genitor tua per vestigia solvet.
Sin olli mors certa, negant et fata regressum
In patriam; patrii saltem te vindice Manes,

Et tua lætetur te sospite libera mater.
Quàm sapias, Graîs orbique, et quantus Ulysses
Te tantum, solioque parem te ostendere dignum est.
  Hæc adeò, quamvis rectè provisa, superbis
Auribus audieram cæcâ vertigine raptus.
At neque tum deerat Mentor; sed amicus iniquum
Tendit iter comes, indocilem me spontè secutus;
Et me tum placuit superis peccare, subinde
Quò menti minùs ipse meæ confidere vellem.
  Dixerat: intereà obtutu defixa frequenti
Obstupet Atlantis respectans Mentora; namque
Senserat illa viro mentem divinitùs esse;
At non confusam poterat depellere nubem.
Ergo anceps animi, atque ignoto credere vultu
Anxia, sollicitos ne mentis proderet æstus:
O juvenis, tua fata libet cognoscere: perge,
Perge, inquit. Tum Telemachus sic orsa retexit:
  Spontè petebamus dudum impellente per altum
Sicaniam vento; quum cœlum turbidus imber
Eripit ex oculis, et cursum densa tegit nox.
Fulgura dant lucem, simili quâ turbine quassas
Cernere erat naves alias; tempusque sub ipsum
AEneadæ apparent, quibus, heu! non tetrior ulla
Mortem intentabat, vel saxa frementia, pestis.
Tunc equidem, infandum! manifestâ in luce refulsit
Quod priùs occulerat cæca imprudentia menti.
Intereà Mentor non tali cardine solùm
Stare inconcussus, solito sed lætior ipse
Addere vim, invictasque mihi sub pectore vires;
Dumque gubernator pallet turbatus, et amens,
Omnia jussa dabat vultu tranquillus eodem.
Talia fundebam: Mentor, dulcissime Mentor,
Heu! quianam voces sprevi bene suada monentis!

Infelix celeri nimiùm fidisse juventæ!
Cui neque præteriti ratio, neque cura futuri,
Et nescit servare modum præsentibus ullum.
O mihi si dabitur tantis exire procellis,
Me mihi servabo infensum ; mihi credere nolim ;
In te uno stabit fiducia nostra, fidesque!
Contrà subridens affatur talia Mentor :
Crede, meis aberit dictis injuria : facti
Pœnituisse sat est, animoque imponere frænum.
Ast ubi fortunæ succedet amica furenti,
Forsitan et retrò referet te mobilis aura.
Nunc tibi nunc animis opus est, et robore firmo.
Dum casus aberunt dubii, tibi consule prudens;
Quumque aderunt, decet impavidum te tendere contrà.
Nunc Ithaco te finge parem, caput objice fortis
Invictumque malis, intentatumque procellæ.
Vix ea : Me subitâ captum dulcedine virtus
Strenua dicentis, sapientia movit, amorque.
Nec minùs obstupui quà Teucrûm eluserit arma.
Quum primâ sed enim cœlum clarescere luce
Cœperat, et jam nos propiori agnoscere visu
AEneadæ poterant, reliquis è navibus unam
Advertit nostræ similem, quam turbidus auster
Dispulerat, certis redimitam floribus esse.
Illicò florenti puppim de fronde coronat,
Et paribus nectit vittis, similique colore.
Tum nautas, ne quis vultum malè proderet hosti,
Quàm poterant per transtra jubet demittere corpus.
Sic medii vehimur. Socios ceu fortè revisant
Amissos, Teucri læto clamore sequuntur.
Quin etiam, nam cogit hiems furiosa, tenemus
Communem pariter non parvo tempore cursum.
Tum demum à tergo subsistimus. Auster euntes

Hos violentus agit; nos acri remige tandem
Contrà obluctantes Siculis adnavimus oris.
Nos equidem terris, captâque potimur arenâ;
Sed nobis quæsita diù, multoque labore
Pestis atrox, nec sæva minùs quàm Troia classis;
Adsunt nunc etiam, Danais gens aspera, Teucri.
Trojanum genus hîc senior regnabat Acestes.
Vix igitur primâ licuit consistere terrâ,
Conveniunt, nos arma manu furtiva parare
Indigenas, seu quam peregrino à littore gentem
Huc venisse rati raptis dominarier arvis.
Extemplò studiis passim furialibus acti
Unanimes navem incendunt, sociosque trucidant:
Mentora, meque simul raptant ad limina regis,
Ut pateat quæ sit nobis vel patria, vel mens.
Ergo urbem ingredimur manibus post terga revinctis;
Morsque parabatur pleno spectanda theatro,
Postquàm rescierint Graïo nos sanguine natos.
Aurea sceptra manu tum fortè gerebat Acestes,
Jusque dabat populo, seseque ad sacra parabat.
Ut coram stetimus duro prior increpat ore:
Quæ regio, quæ causa viæ? Cui Mentor: Ab altâ
Venimus Hesperiâ, nobis nec patria longè
Terra jacet. Sic nos Danais nil indicat ortos.
At rex Dardanius non passus dicere plura,
Et fraudem metuens alienam, ad proxima sylvæ
Servitio, et pecorum curis amandat utrumque.
Sed visa est mihi dura minùs sententia mortis,
Erupitque hâc voce dolor: Non deprecor, o rex,
Indigno sortis redimendum munere lethum:
Telemachum cernis, prolem sapientis Ulyssei.
Regnatorem Ithacæ patrem maria omnia circùm
Quærito: nulla mihi si jam patriæque, patrisque

Spes superat, sed servitium ad crudele reservor,
Invisam placeat quàm primùm abrumpere lucem.
Vix ea dicta dabam; gens concita voce fremebat:
Perjuri hanc Ithaci mactandam funere prolem,
Per quem Troja ruit. Senior tum fatur: Ulyssei
Nate, vides, te ad supplicium solemne reposcunt
Quos pater ille tuus misit sub Tartara manes.
Ergo dabis pœnas, et qui comes additur unà.
Hîc de plebe senex: Nostrâ cervice litandum
Anchisæ ad tumulum, placandos sanguine manes.
Ipse etiam AEneas, quum te hæc fecisse parenti
Sacra sciet, quo non fuerat sibi carior alter,
Spontè suâ toto solvet tibi pectore grates.
Dixerat: Assensu respondent omnia læto;
Nec nobis nisi jam funus crudele minantur.
Jam nos Anchisæ ad tumulum procedere, ubi aræ
Stant geminæ, sacrisque adolent altaria flammis;
Jam minitans oculis effulgere lethifer ensis;
Jam circum lustrare comas, et tempora flores;
Nullaque jam pietas, miseratio nulla, salutem
Quâ sperare datur; sed mors rata, certa parari;
Quum placidus, fandi postquam data copia, Mentor:
Rex, ait, AEneadas qui nunquam ad bella vocavit
Telemachi juvenis si te miseratio tangit
Nulla, tuæ saltem moveat te cura salutis.
Namque mihi, si non præsagia vana futuri,
Si mihi fatorum, superûm si nota voluntas;
Tertia lux nitidos non antè retexerit ortus,
Quàm ruet ex alto, ceu torrens, vertice montis
Barbara gens, urbem, et vastos evertere campos.
Eia age, rumpe moras, populumque sub arma coactum
Stare jube; latis quæ læta vagantur in arvis
Armenta, et pecudes tuta intra mœnia conde.

Si cano falsa, feret nobis lux tertia mortem:
Sin autem portendo tibi non vana, memento
Servatus vitâ tu deindè rependere vitam.
Talia dum memorat Mentor, miratur Acestes
Illi quanta fides, et vivo debita nulli.
Dî tibi fortunæ gazas et munera, dixit,
Hospes, habere negant adverso numine; mentis
Sed tibi divitias super omnia dona dedêre.
Sic fatus superûm ritus, et sacra moratur,
Cuncta videt, partesque vigil se versat in omnes,
Ne quis in incautum subitò ferus ingruat hostis.
Certatim trepidæ matres concurrere ad urbem,
Imbelles ætate senes, flentesque puelli:
Turba ingens mugire boum, balare bidentes
Graminis oblitæ, tum vasta in mœnia cursu
Præcipites rapido plena ad præsepia ferri.
Undique densum humeris vulgus, confusaque vocum
Murmura, percussæ vanis clamoribus aures:
Ignoti coeunt, et amicâ voce salutant,
Seque vocant, tenduntque vagi, ancipitesque viarum.
At proceres, qui se reliquis præ civibus urbis
Prudentes jactant, et pulchro nomine dicunt,
Mentora mendacem insimulant, qui callidus artem
Reppererit, quâ se tentet subducere letho.
Hos inter motus animorum tertia nondùm
Fluxerat illa dies, subitam de montibus altis
Prospiciunt nigro glomerari pulvere nubem.
Deindè ibant armis, et denso milite gentes
Barbaricæ, Himerii, genus insuperabile, quique
Nebrodicos habitant montes, quique altum Agraganta
Mole nivis, nunquam zephyri quem recreat aura.
Amissos verò servos, pecudesque requirunt,
Mentora qui nuper prætermisere monentem.

Tum rex : Jam non hinc Danaûm vos stirpe creatos,
Non hostes, sed amicorum fidissima corda
Vos memini : vos huc superi misêre faventes.
Ergo agite; et quidquid vobis sapientia præstat
Consilii, virtusve animi, depromite fortes.
Mentor ad hæc hastamque rapit, clypeumque, tremendum
AEs galeæ capiti, laterique accommodat ensem
Ore ferox rabido, belli quo fulmina terret.
Cogit in arma viros, denso rapit acer in hostes
Agmine. Quem longo sequitur tardantibus annis
Rex spatio, quanquam bellandi ferveat æstu.
Proximus ipse sequor cursu, sed viribus impar.
Quâ tegitur lorica sacram sonat ægida, Mentor
Dum furit, et latè mors densa per agmina serpit.
Ceu leo Marmaricus perrumpit ovilia turbans,
Urit enim vesana fames, manditque, trahitque
Molle pecus, multoque furens se sanguine versat;
Bacchantem fugit, incustoditasque relinquit
Pastor oves trepidâ lethi formidine captus.
Ergo animi fractus vanâ spe corruit hostis,
Qui jam lætus, ovans pavidam properabat ad urbem.
Mentoris accensos exemplo, ac vocibus ultrò
Trinacrios acuunt inopinæ ad prælia vires.
Concidit ad terram juvenis, stirps regia, nostrâ
Cuspide. Par ætas, sed longè immanior ille;
Namque gigantæâ sese de gente ferebat
Cyclopum, et magnâ veniens ab origine memet
Spreverat imparibus congressum viribus hostem.
Sed neque me moles, vultûsque ferocia terret :
Pectus in adversum totis stans viribus hastam
Impressi : cadit, et crassum vomit ore cruorem;
Dumque cadit, jam me secum trahit. Assonat omnis
Mons pulsu armorum. Gressus ad regia castra

Hinc refero prædà, spoliisque decorus opimis.
Intereà fusos hostes, cæsosque maniplos
Impulit ad sylvas, nemorumque per avia Mentor.
Hunc, ubi spem contrà res prospera venit, amicum
Unanimes clamant superis, vatemque deorum;
Et meriti memor, Æneadæ si fortè regressum
Mox habeant, monet, heu! dura omnia lenis Acestes.
Nec mora; dat navem, rectum quæ tendere cursum
In patriam properet: donis solatur amicis,
Acceleratque fugam prudens, timidusque malorum;
Sed non Trinacriis rectore, ac remige navem
Instruit, offendat Graiûm ne littus iniquum.
Phœnices autem, quibus æquora tuta patebant
Cuncta, viæ comites dederat; nam libera merces
Illis cura fuit totum vectare per orbem:
His quoque mandatum est ad nota reducere navem
Littora, quum portus Ithacæ caperemus, et oras.
At quorum humanas vertit sapientia mentes
Nos superi ad casus alios, et fata vocabant.

LIBER SECUNDUS.

Late victorem, regnatoremque superbum,
Ægypto qui jura dabat, malesana Sesostrim
Phœnicum gens ad justas accenderat iras.
Indiderant illis elatos pectore sensus
Congestæ tot opes, et inexpugnanda potentis
Arma Tyri, vastum pelagi quæ prodit in æquor.
Postquam igitur repetit victor sua regna Sesostris,
Abnuerat vectigales gens perfida gazas.
Nec satis : illa inter genialis gaudia mensæ
Ausum immane nefas, ac regia funera fratrem
Juverat auxilio, sociisque instruxerat armis.
Ergo animi furias contundere certus ovantes,
Juratusque vagos mercantum rumpere cursus
Rex jubet ire suas circum maria omnia naves
Instantes Tyriis. Tum classis regia sese
Obvia fert nobis, quum jam evanescere montes
Incipiunt Siculi, portus, terræque recedunt
A tergo, cœloque procul miscentur inanes.
Niliacæ simul ante oculos ex ordine puppes
Accelerant : urbem credas innare per undas.
Agnoscunt Tyrii hostiles, retròque reflectunt
Nequicquam ; nam vela minùs, ventique favebant,
Remigiumque impar numero. Celeri agmine circum
Volvimur, et capti Isiacas adducimur oras.
At nos Phœnicum frustrà de gente negabam.
Contrà illi vix respiciunt : venalia credunt
Corpora servorum, Tyriis quæ cura vehendi

Ceu merces fuerat, certantque apponere lucro.
Jamque albescentem misto cum flumine Nilí
Prospicimus pelagum, vix et consurgere ponto
AEgyptum, Phariis tum deinde appellimur oris,
Illa hæc namque urbi jacet insula proxima Noo.
Tendimus hinc celeres adverso flumine Memphim.
Nos adeò, nisi servitii dolor altus ad omnem
Lætitiæ sensum stupidos, ac reddat inertes,
Spectantes capiant felicis jugera terræ,
Hortorum quam more secant tot mille canales.
Quò se cumque ferant oculi, florentia rident
Oppida, villarum facies per amœna, quotannis
Aurea, nec lætis cessantia messibus arva:
Pratis luxuriant pecudes: quas prodiga tellus
Exerit, agricolæ frugum sub mole laborant:
Pastores tenerâ modulantur arundine cantus,
Vicinæque sonant, ac reddunt carmina valles.
Talia dum lustrat Mentor sic ore locutus:
O felix ea gens, pietas cui provida regis
Consulit! illa bonis exultat, amatque beantem.
Tum super hæc fatur: Tu magni sanguis Ulyssei,
Si quandò superi te in patria regna reponent,
Sic regere imperio, populosque juvare memento.
Sint tibi pro natis, et ames, et ameris ab ipsis,
Hoc juvet; atque illi quum dulcia pignora pacis
Accipient, accepta ferant solemnia regi
Dona pio. Sunt dira lues, ac fulmina terræ,
Qui populos frænantque metu, terrentque subactos:
Ipsos, quandoquidem fert impia corde voluntas,
Circumstant pavor, atque odium crudele; suisque
Quamvis terribiles, et ab his sibi plura timebunt.
Contrà ego: Non tali quærendum est tempore, Mentor,
Quid magis expediat; jam non Ithacensia regna,

Jam non Penelopen, patriamque revisere fas est :
Ut solium repetat cum laude regressus Ulysses,
Non erit, heu ! natum patri contingere ; nato
Non erit ad patrium obsequiis præludere regnum.
Quid vitam moror ? ô mortis via sola relicta est !
Quin sequimur ? nos quandoquidem nil numina curant.
Talia dicta dabam longis singultibus æger.
Sed quem terrebant ventura pericula, vultu
Jam tunc impavido contra præsentia Mentor :
Siccine fors te adversa rapit, non æqua parenti
Progenies? Ithacam tu, Penelopenque revises
Ne dubita. Ipse aderit longo post tempore laudis
Integer, invictus, necdum tibi notus Ulysses,
Qui majora tuis firmato pectore fata
Aggressus docet egregiam te attollere mentem.
O si fors olim queis naufragus exulat oris
Magnanimi te degenerem, te fortis Ulyssei
Audiet ! ossa pudor magis acri vulnere pungat,
Quàm quibus urgetur rebus jactatus acerbis.
Nec plura his : monstrabat uti festiva voluptas,
Copiaque AEgyptum felix diffunderet, urbes
Quæ bis mille decem gremio complexa tenebat !
Ut regeret lex sancta viros ! ut adesset egenti
Alma Themis, puerosque à primo flecteret ævo
Sobrietas, labor, obsequium, Musæque, vel artes !
Ut natos faciles effingeret arte paternâ
Sacrorum pietas, auri fuga, plurima famæ
Cura, fides hominum non vana, metusque deorum !
Hærebat volvens mirantia lumina Mentor,
Et semel atque iterum : O fortunatissima, dixit,
Gens ea, quam sic mens moderatur provida regis !
Felix ille magis, quo stant duce prospera gentis
Commoda ; quemque juvat, virtutis præmia, virtus !

Ille homines non vi, sed nec formidine vanâ
Continet, at vinclo meliori nectit amoris!
Nec paret modò quisque, sed est parere voluptas.
Imperat ille animis; et patrem perdere natis
Non mens, sed timor est; et vitam morte rependant.
Mentora spectabam; et sensim, dum vera canebat,
Vis animo redit, atque novum per pectora robur.
Venimus ut Memphim, fulget quæ splendida luxu,
Prætor ad ingentem Thebas jubet ire Sesostrim
Infensum Tyriis, et per se cuncta videntem.
Ergo iterum adversi Nilum superamus, ad almam,
Rex ubi sceptra tenet, Theben, et mille vomentem
Mille viros portis. Latissima mœnia cingunt
Magnam, sic visa est, præ Graîs urbibus urbem.
Puros hîc videas, tanta est industria, vicos,
Ritè fluentis aquæ cursum, tum balnea læta,
Tum cultas artes, securaque gaudia gentis.
Compita per fontes, obelisci: ingentia surgunt
Templa deûm solido de marmore, simplice ritu,
Digna diis: magnum urbis opus stat regia sedes;
Passim marmoreæ surgunt hinc inde columnæ:
Passim pyramides, obelisci, signa, colossi
Ingentes, solida ex auro, argentoque supellex.
Qui cepere priùs tranantes æquora, regi
Nos rate deprensos Tyriâ dixere. Suorum,
Quotquot eunt soles, certamque paratus ad horam
Rex dabat attentas monitis, aut questibus aures:
Cuilibet ipse aderat facilisque et commodus ultro,
Se natum populis regem ratus esse juvandis,
Quos, pater ut prolem, studio complexus amabat.
Hospitibus verò dextram tendebat amicam
Obvius alloquio, patiens, et comis ad omnes.
Scilicet externos populorum ediscere mores

Credidit esse operæ pretium, rectique laboris.
Hunc ergo stetimus contrà. Sublimis eburnâ
Sede sedens, dextrâ tunc aurea sceptra gerebat
Jam senior; sed amœna subest cui gratia, multus
Et decor, et toto majestas regia vultu.
Nulla dies aderat, quâ non patiensque laborum,
Et sapiens jus cuique daret : vox omnibus una ;
Unaque laus passim, sed vera et candida passim.
Ergo forensi operâ, tot rerum et mole solutum,
Vesper ubi admonuit, doctos accire juvabat,
Vel dulci medium cœtu cingente bonorum,
Quos non antè sibi, quàm pulchrè nosset, amicos
Fecerat, alternas audire, et reddere voces.
Culpandus, dum vita fuit, re scilicet unâ,
Quòd nimios fastus domitos super extulit hostes
Victor, et è multis servo malè credidit uni
Imprudens, propriâ quem verus imagine reddam.
Me primùm ut vidit, permotus flore juventæ
Patria quæ mea sit rogitat, nomenque. Loquentem
Nos admirari, et quæ sit sapientia dictis.
Hîc ego quærenti : Non te latet, optime regum,
Quantas passa vices Troja obsidione decenni
Sanguine tot Danaûm dederit perfusa ruinam.
Per quos illa duces cecidit, memoratus Ulysses
Imprimis pater est : circum maria omnia vectus
Frustrà Ithacam, sua regna, petit. Dum quæro parentem,
Casu actus simili te coram his afferor oris,
Et captus teneor, princeps. Patriæque, patrique
Redde, precor : sic te servent pia numina natis!
Lætentur sic te felices sospite nati!
Intereà vultum miseratâ mente Sesostris
In me intendebat : sed enim num vera referrem
Incertus suprema dedit mandata ministro

Navis ab ipsius captæ victoribus aptè
Qui nos an Graiûm, an Tyriûm de sanguine sciret.
Si Tyrii, aiebat, duplices dent corpore pœnas,
Ut qui hostes turpi quærunt illudere furto:
Si verò Danai, sociali habeantur honore,
Et patriæ reddat nostris è puppibus una;
Graia nam cara est tellus, cui jura dedêre
Non pauci numero nostrâ de gente profecti;
Alcidæ vis nota mihi: pervenit ad aures
Gloria Pelidæ: tangunt sapientis Ulyssei
Fata; animumque juvat miseræ succurrere laudi.
Illi adeò, nostræ cui summa est credita sortis,
Non fuit, ut regi, mens candida, recta, sed atrox
Ipsa, dolique potens; Metophim quem nomine dicunt.
Nimirùm aggressus si quo nos vinceret astu,
Sensit ubi quòd consilio me Mentor, et arte
Vinceret, hunc oculis suspectum aspexit iniquis:
Namquè boni pravos stimulis haud mollibus urunt.
Ergo illinc rapimur diversi; et tempore ab illo
Mentio nulla mihi, nullus de Mentore rumor.
Hoc equidem casu obstupui ceu fulmine adactus.
Sed Metophim non destituit spes credula posse
Sejunctis extorqueri pugnantia secum.
Jamque ultrò, sperabat enim, obvius ipse faterer
Promissis captus, tegeret quod Mentor in umbrâ.
Quid multis? suberat non veri vera cupido,
Nomine sed falso ardebat prætexere regi
Sanguine nos Tyrio, servos et habere paratos.
Sic neque jus nostrum, sed nec prudentia regis
Evaluit: vicere doli, fraudesque nefandæ.
O miseras regum sortes! sapientia frustrà
Quos juvat insidias contra, assultusque latentes.
Ambit enim gens plena doli, devotaque lucro

Turba. Boni fugiunt, timidi nec sedula gestant
Pectora; nec timidis curant occurrere reges.
Audent multa mali, nectunt mendacia, cauti
Dissimulant, molles aditus, et tempora quærunt,
Per fas, atque nefas captantes pectora regis.
Infelix, pravis qui sic patet artibus! eheu!
Occidit, assentatorum nisi perfida verba
Respuat; hos et amet, fortes qui vera loquuntur.
Talia dum memorans revocabam, plurima quondam
Quæ docuit Mentor, luctus solabar acerbos.
Me Metophis tamen ad montes, et Oasida lustra
Cum servis, armentorum queis cura, relegat.
Atque hic Telemachum sic interfata Calypso:
Quin age: cui potior Siculis occumbere campis,
Quàm servire fuit, quæ tum sententia menti?
Ille autem: Magis instabat sors aspera; saltem
Non præ servitio mihi mors erat obvia votis,
Sed servire labor, totamque haurire furentem
Fortunæ invidiam: mihi spes non ampliùs ulla
Libertatis erat, nec pro me dicere verbum.
AEthiopas dominos, sic rettulit ipse, secutus
Littora venalis pervenit ad Africa Mentor.
Me verò tellus excepit inhospita; passim
Sol ubi per campos sitientes torret arenas;
Semper iners, semper brumali frigore montis
Nix juga celsa tenet; tantùm per scrupea saxa,
Aspera quà medio descendunt culmina clivo,
Vix tenuem pecudes attondent graminis herbam.
Depressas autem, tanto latuere recessu,
Vix tenui Phœbus respergit lumine valles.
Has habitant terras, atque hæc spelæa ferarum
Pastores, gens dura, soloque agrestior ipso.
Hîc lugens ego nocte, dies armenta sequebar.

Ni facerem, premeret conservi principis ira.
Ille quidem citiùs spe libertatis habendæ
Cætera terrebat manifesto crimine, soli
Blandus hero, specieque ad res attentus heriles:
Nomine Butis erat. Quid tum? nisi acerba manebant:
Quâdam fortè die terrâ projectus ad ântrum
Procubui curis æger, gregibusque relictis,
Pertæsus vitæ, durisque laboribus impar.
Ecce autem subitò visus circùm intremere omnis
Mons latè, atque alto descendere vertice pinus
Aëriæ, quercusque simul, tum ponere venti,
Reddita tum summo vox immugire sub antro:
Eia age, te fortem, proles sapientis Ulyssei,
Te magnum, patrique parem patientia præstet:
Usus qui semper, non certè dignus amicâ
Sorte fuit: corrumpit iners, solvitque voluptas,
Lymphatamque rapit malesana superbia mentem.
O te felicem, adversos pervincere casus
Si datur, et veterum semper meminisse malorum!
Mox repetes Ithacam, famamque æquabis Olympo.
Sed populo quum jura dabis, te sæpè memento
Huic similem quondam, invalidum, rerum omnium egentem;
Lætus ama, fer opem, blandos fuge sedulus osor;
Tumque scias fore te magnum, quum fortis et audax
Extiteris contra fluctus, animique procellas.
His superûm dictis (nam pervasere medullas)
Pulsus corde dolor, rediitque in pristina virtus.
Non steterant horrore comæ, aut formidine sanguis,
Ceu quum præsentes superi mortalibus adsunt;
Sed placidè surgens curvato poplite, passis
Ad cœlum manibus Tritonida fidus adoro,
Cujus, rebar enim, me sancta oracula poscunt.
Jam novus ecce adsum: spargit sapientia mentem

Luce novâ : simul intus agit vis addita, sensus
Quæ tumidos regat, et juvenilem temperet æstum.
Feci fida mihi pastorum pectora; Butis
In reliquos cui summa fuit, cui sæva potestas,
In me qui duros tentaverat antè furores,
Mitem vidit ubi, gnavumque, ac dura ferentem,
Ferreus ille licèt, didicit mansuescere tandem.
Ne mala servitii graviùs fastidia ferrem,
Solus ego in sylvis, quà fas mihi, quærere libros
Cura fuit; doctrinæ aberat nam copia, mœstæ
Addere quæ posset vires, ac pabula menti;
Et mecum : Felix cui planè acerrima sordent,
Et sapiunt puræ dulcissima gaudia vitæ!
Et qui doctrinæ captus dulcedine semper
Ingenium sanas amat exercere per artes!
Ille equidem, quocumque trahit sors invida fati,
Semper habet quîcum curas partitur amicè;
Et quæ delicias inter, luxumque, jocosque
Tædia mortales animos, et corda fatigant,
Nesciet, utilibus qui sic terit otia libris.
Felix ille, juvat quem fallere longa legendo
Tempora, nec defit librorum copia votis!
Talia volvebam sylvæ interiora secutus:
Ecce per obscurum senior procedere contrà
Visus : dextra gerit librum : frons ardua calvet,
Et rugosa parum : pendens, incanaque mento
Barba : per excelsum majestas plurima corpus.
Huic roseus micat ore color; micat acribus ignis
Erumpens oculis; et suaviloquentis ab ore
Exit amabilitas, et dictis gratia simplex.
Nec mora : nil unquam sic aspectabile vidi.
Termosiris cui nomen erat. Tibi, Phœbe, sacerdos
Servabat, regum proles quam condidit olim

Marmoream, ingentem, sylvâque sacraverat ædem.
Jam verò liber ille, manu quem fortè gerebat,
Grandiloquo superûm referebat carmine laudes.
Comis adit, voces et reddit, et audit amicus.
Quæ fuerant, oculis ceu vivâ picta tabellâ,
Narrabat sermone brevi; nec tædia movit
Ulla mihi dictis lassas onerantibus aures.
Illa homines, hominumque sagax evolvere sensus
Venturas sub luce dabat sapientia sortes.
Olli autem quum mira fuit prudentia rerum,
Mens hilaris tamen, et facilis; nec tanta juventam,
Quanta senis longam commendat gratia vitam:
Ille igitur juvenes mirè complexus amabat,
Quotquot erant dociles recti, et virtutis amantes.
Nec longum, et tenero memet dilexit amore
Optimus, atque dedit, vitæ solatia, libros:
Natum appellanti sic respondere solebam:
O genitor! nostram miserantur numina sortem,
Mentore sublato quæ te mihi amica dedêre.
Scilicet hunc præsens afflarat numinis aura,
Qualis erat Linus aut Orpheus: mihi carmina Marte
Ficta suo facilis recitabat, et optima dono
Sæpè dabat, vates Musis quæ digna locuti.
Sed longo niveus sî quandò indutus amictu
Ibat, et ipse manu cytharam pulsabat eburnam;
Tum properare tigres, mistique leonibus ursi,
Et blandi mulcere pedes, et lambere linguâ;
Tum satyri alterno choreas pede plodere circùm
Egressi sylvis; quin concita sylva moveri,
Saxaque tam blandâ cantûs dulcedine capta
Ultrò, credideris, summis de montibus ire.
Namque deûm numeris sublimia facta canebat,
Heroum laudes, et fortia facta virorum,

Posthabitis qui deliciis ad grandia tendunt.
Erectum me forti animo sperare jubebat
Sæpiùs : esse diis curæ natumque, patremque.
Eia, ne dubites, auctor tibi magnus Apollo:
Te duce pastores Musas venerentur, amentque.
Totum misceri vel sudo tempore cœlum
Ab Jove fulmineo quondam indignatus Apollo,
Adfuit AEtnæos juratus perdere fratres,
Fingebant qui tela Jovi, fixitque sagittis.
Ilicet undantes jam non Vulcania flammas
AEtna vomit : jam non auditi incudibus ictus,
Terrarum quibus, et maris ingemuere cavernæ:
Jam non Cyclopum manibus, velut antè, polita
AEs sensim, ferrumque nigrâ rubigine torpent.
Impatiens iræ gelidis fornacibus exit
Mulciber, et, quanquam pede claudus, scandit Olympum
Impiger : hîc squalens guttis, ac pulvere divûm
Concilium petit, et questus effundit acerbos.
Juppiter in Phœbum furibundo excanduit æstu,
Præcipitemque polo in terras detrusit ab alto.
Spontè suâ vacuus lustrat solemne per auras
Currus iter, terrisque dies discrimine certo
Dividit, et noctes, varios annique labores.
Ad pastorales excussus lampade curas
Phœbus abit, pecudes Admeti ad pascua ducens.
Quæ vellet calamo ludebat; et agmine facto
Fontis ad illimes undas, patulâque sub ulmo
Pastores aderant capti dulcedine cantûs.
Mos erat his olim sylvestrem vivere vitam;
Unica cura greges tondere, et ducere pastum,
Lac mulgere manu, in pingues vel cogere massas:
Omnia sordebant, squalebant omnia campis.
Nec mora : queis possent traducere leniter ævum,

Pastores Phœbus lætas instruxit ad artes;
Lusit enim quibus ipse solet redimire corollis
Tempora Vertumnus, quæ fundit balsama, vel quæ
Gramina sub pedibus viridi de cespite surgunt.
Deindè vel æstivas noctes, vel amœna canebat
Frigora, quum zephyri mortalia ventilat ala,
Vel quum ros terrâ sitientes recreat herbas.
Cantibus ipsa suis autumni munera, fruges,
Aurea non deerant duris oblata colonis;
Otia nec deerant hiemis, quo tempore dulces
Ante focos salit ad numerum lasciva juventus,
Tum demum quæ densa tegunt umbracula montes,
Perque cavas valles sinuoso errore viarum
Flumina ridentes inter ludentia campos.
Sic docuit quàm læta viris sit gratia ruris,
Qui sapiunt puros naturæ simplicis usus.
Pastores igitur, quibus almæ tibia curæ,
Nec mora longa fuit, superabant gaudia regum:
Mille voluptates ad rustica tecta volabant
Innocuæ, quas alta fugant, atque aurea longis
Atria porticibus: timidas hinc inde puellas
Ponè sequebantur Charites, risusque, jocique.
Quæque ibat festiva dies: nunc turba volucrum
Fundere dulce melos: nunc ramos inter olentes
Arboris innocuo zephyri colludere flatu:
Nunc liquidi de rupe cavâ descendere fontes:
Vel cantus resonare leves, et carmina, Phœbi
Quæ sociis Musæ faciles afflare solebant.
Hos deus ad palmam celeri contendere cursu,
Vel jaculis docuit cervos, et figere damas.
Invidêre dii pastoribus; ipsaque cœli
Risit pompa minùs, quàm puræ rustica vitæ
Mundities. Hinc ad superos revocatur Apollo.

Quum tibi sint eadem, Phœbo quæ fata fuerunt,
Hæc te, nate, docent : subigenda est barbara tellus
More dei : per te flores emittere discat;
Discant quantus honos, quàm blanda potentia cantûs
Pastores, animique feros deponere mores:
Virtutem videant sub amicâ luce nitentem:
Agnoscant quàm pura juvent, quàm dulcia ruris
Otia, quæ nulli rident obnoxia fato.
En erit ut solio tu, nate, repostus avorum,
Quum te cura premet, regum indefessa satelles,
Pastorum voto revocabis inutile vitam.
Vix ea : Termosiris dono dat habere cicutam
Quâ montes, tam dulcè sonat, percussaque saxa
Alliciant cantu agricolas circùm undique raptos.
Deinde sonat mea vox nil jam mortale : canentem
Ingenuæ veneres naturæ, et ruris honores
Me rapit attonitum sacro mens ardua motu.
Nos unà solidosque dies, et condere partim
Longa solebamus cantando tempora noctis.
Pastores aderant casulis, gregibusque relictis,
Pendentes circùm, arrectique docentis ab ore.
Jam non fœda loci natura, sed alma nitebat,
Docta colonorum dulci mitescere cultu.
Sacra ferebamus Phœbi penetralibus unà,
Termosiris cui ritè sacer, templique sacerdos.
Ibant pastores Phœbeâ tempora lauro
Evincti, juvenesque simul, teneræque puellæ
Saltantes aderant redimitæ flore capillos,
Impositos capiti calathos, et dona ferentes.
Postquam aris perfectus honos, libare juvabat
Ritè epulas; jucunda quidem convivia, lactis
Copia, quod nostris pressantibus ubera palmis
Spontè dabant et oves lætæ, facilesque capellæ;

Tum manibus collecta recèns ex arbore poma,
Et palmæ, et pingues ficus, uvæque rubentes:
Gramen erat sedes : umbram dabat arbor opacam,
Gratior illa quidem, quàm picta palatia regum.
Sed mihi pastores inter, nomenque, decusque
Addidit illa dies, rabido quâ sævus in agnos
Irruit ore leo : jam surgit plurima cædes.
Hîc mea pro telo versabat dextera quamvis
Pastorale pedum, feror obvius hostis in hostem.
Ille jubas quatiens dentes furibundus, et ungues
Exerit, ardet hians, et sicco gutture fauces
Impatiens, oculos suffectus sanguine, et igni;
Et magnâ circum latus asper, et ilia caudâ
Verberat. Immenso prostravi pondere corpus.
Me verò, qualem indigenæ gestare solebant,
Indutum conserta hamis lorica tegebat,
Ne fera dilanians nostros sæviret in artus
Unguibus. Ad terram magnis ter viribus impar
Concidit, à terrâ ter sese sublevat ingens;
Donec acerba fremens, omnis quo murmure sylva
Intremuit, tandem jacuit compressus in ulnis.
Pastores vidêre, ferique immane leonis
Ferre dedère mihi, victoris præmia, tergum.
Extemplò tantæque rei prænuntia fama,
Et nova quæ campos ornabat gratia totam
Pervolat AEgyptum, regisque allabitur aures.
Audiit ex geminis unum, quos crimine falso
Damnarat tanquam Tyrios, per agrestia lustra
Induxisse pios Saturni tempore mores.
Visendi studio accersit; nam carmina cordi,
Artesque ingenuæ, et doctrinæ quidquid ubique est.
Ut videt! ut lætas advertit vocibus aures!
Atque ubi deceptum Metophis se crimine turpi

Perspicit, immeritâ spoliatum justus opum vi
Perpetuis damnat tenebris, et carcere cæco,
Sic fatus : Miserâ infelix quàm sorte laborat
Qui sedet in primis reliquos super arduus omnes!
Olli sæpè nefas propriis contingere verum
Luminibus, tot mille viam intercludere certant!
Fraudem quisque parat, certatque illudere, honorum
Quisque sitim pulchro prætexens nomine recti.
Dissimulant, quid enim? nec amant nisi regia dona:
Namque modò aspiret ridens fortuna, faventi
Dum palpant, properant perjuri prodere regem.
Me deinde eximio complexus amore Sesostris
Imperat ad patrias Ithacæ dimittier oras;
Instruit et naves numeroso milite certam
Penelope laturus opem, turbæque procorum
Ingens exitium. Jamque ipso in littore classis
Impatiens ventis intendere vela parabat.
Mirabar tacitus quantùm mutata repentè
Ex humili miseros fortuna referret in altum;
Et reducem regnis sperabam expertus Ulyssem
Affore jam tandem tot longa pericula passum,
Posse ipsum aspectu se reddere Mentora nostro,
AEthiopum quamvis telluris ad intima pulsum.
Intereà dum necto moras, de Mentore si quid
Nuntius afferret, mihi longâ ætate Sesostrim
Mors rapit, ipsa novos casus inopina retexens.
Occupat AEgyptum dolor insolabilis; omnes
Ereptum flebant crudeli funere amicum,
Et patrem, columenque sibi; palmasque ferebant
Ad cœlum cum voce senes : non fata dedêre,
Neve dabunt talem : terris ostendere nunquam
Fas erat, o superi, si tollere corde voluntas!
Væ quibus, heu! magno restat superesse Sesostri!

Succedunt juvenes : spes concidit optima gentis :
O fortunatos, tanto quibus auspice vitam
Contigit ire, patres! nos verò vidimus ipsum,
Ut pectus premeret graviori vulnere clades :
Plangebant famuli noctuque diùque peremptum.
Quin et solvebant dum justa feralia, dumque
Pompa quaterdenas implebat regia luces,
Gentes finitimæ properabant agmine facto :
Pars oculis licèt exanimum contingere corpus
Extremùm ardebant, magnumque videre Sesostrim;
Pars sibi et ora viri, et præsentes reddere vultus;
Pars etiam sub morte sequi, condique sepulcro.
Aggravat hunc altum res importuna dolorem,
Hospitibus quòd Bocchorides non hospes amicus,
Quòd non illi artes, non ulla scientia curæ,
Non virtus moveat, non gloria tangat amantem.
Fecerat haud habilem solio patris ipsa potestas
Ambitiosa nimis; nam primo luxus ab ævo
Molles edocuit, sævosque ferocia ritus.
Cætera despiciens tanquam sibi nata, putabat
Se fictum meliore luto; vitiisque superbè
Indulgebat, et ingentes effundere gazas,
Enixè genitor quibus ipse pepercerat, ultrò
Prodigus, infando populos satagebat acerbus
Sollicitare malo, et miserorum sanguine pasci.
Stipabant docilem, malesano pectore turba,
Omne nefas avidi juvenes suadere, scelusque;
Dum validos gravitate senes, fidosque parenti
Prætermittebat, fastuque arcebat iniquo.
Fœda fuit pro rege lues, quâ tota gemebat
AEgyptus; patriæque licèt ditionis amore
Imperium nati cives crudele ferebant,
Natus ad exitium properabat; et ipsa vetabant

Fata diù regno indignum regnare tyrannum.
Jam non deinde Ithacam, patriosque revisere fines
Spes erat. At Pelusiaci prope littoris oram
Detinuit turris, vasti maris undè per altum
Vela darem, nisi mors raperet funesta Sesostrim.
Nam Metophi nova lux ut primùm oblata, solutus
Exiit, atque novi captato numine regis,
In memet veterum causamque, caputque malorum
Venerat infensus, turrique incluserat altâ.
Hîc soles ægro luctu, noctesque trahebam
Hîc abiere, levem ceu fumus in æthera, a[illegible]ntro
Reddita vox, et Termosiris quæcumque canebat;
Hîc animum mœrore gravis, curâque videbam
Turris ad ima furens rabidos mare tollere fluctus,
Et naves ventis hinc inde frementibus actas
In scopulos, in saxa, quibus stat condita turris
Ire, et præcipites luctari gurgite frustrà.
Nec miserabar ego pereuntes invidus ipse;
Ipse necem lacrymis ardens, votisque rogabam.
Mox erit ut miseris liceat finire dolores,
Vel natale solum, et patriæ contingere littus.
Væ mihi! cui patriæ, aut lethi spes omnis adempta est.
Dum sic in questus, lacrymasque effusus inanes
Hæc agito mecum, ceu sylvam assurgere naves
Ingentem vidi, et dare vela faventibus euris,
Et ruere, et validis spumas impellere remis.
Undique confusi sonitus. AEgyptia pubes
Littore pars toto fremere arma, atque arma ciere,
Ingenti trepidare metu. Pars obvia classi
Tendere, quæ plenis properabat ad ostia velis.
Externas agnosco rates (navalia namque
Edocuit fortuna malis). Has insula mittit
Cypria, sed reliquas fundit Phœnicia tellus.

Visa mihi AEgyptus studia in contraria ferri.
Nec mora : Bocchoridi tantùm licuisse videbam,
In sese ut populi bellis civilibus irent
Adversi : duræ miscent exordia pugnæ
Terribiles; turrique aderam spectator ab altâ.
Qui priùs externas percusso fœdere gentes
Excierant, freti jam tum socialibus armis
Undique regales turmas, regemque lacessunt.
Exemplo, factisque suos ad prælia vidi
Hortantem : Mars non alio fremit ore, ruitque
Bellipotens : sanguis circumfluit undique rivis,
It cruor, atque rotas incestat spumeus, ater;
Et calcata super, cumulataque corpora currus
AEgro eluctatur nisu, panditque viam vi.
Stat juveni decus egregium, stat corpore toto
Et vigor, et magno majestas ardua vultu,
Et micat ex oculis multâ furor, iraque flammâ;
Ac, velut infrænum simul, indocilemque magistro
Indomitæ virtutis equum, fert impetus acer
Ardentem; et tumidos ratio non temperat æstus.
Imprudens, pravique tenax nec certa jubere
Noverat, aut capiti pendentem avertere pestem,
Nec fidos servare sibi, nec parcere cuiquam.
Non deerat tamen ingenium, non Martia virtus,
Non mens æquâ animo; sed nunquam casibus actum
Blandi pestiferâ fœdarant arte magistri
Ingenuum pectus; fortunæque ebrius hurâ
Cuncta sibi, votisque ferox parere jubebat:
Si quid fortè minùs, subitâ tum fervidus irâ
Sævus agebatur, tumidusque furore frementis
More feræ, quam sævities rapit impete cæco.
Tunc aberant animi bonitas, et lumina mentis
Sana, retròque pedem famulorum turba ferebat;

Nec sibi jam fidum quemquam, neque norat amicum
Præterea, nisi fautor erat sibi prava furenti.
Sic rerum semper non providus ille suarum
Ibat ad extremas non dextro tempore partes.
In se autem, miserum! pulchræ rationis egentem
Cogebat vitiis odia implacata bonorum.
Quem circum vastis glomeratos viribus hostes
Contrà obnixa diù virtus non fracta resistit;
Donec vi victus, numeroque recumbit arenâ.
Postquam illum, vidi, Tyrius transverberat ensis
Pectus in adversum, manibus labuntur habenæ,
Præcipitemque rotis quatit ungula quadrupedantum.
Tum caput avulsum Cyprio de littore miles,
Arreptumque comâ populis victoribus altè
Extulit ostentans, ceu belli insigne trophæum.
Nunquam aberit præsens animo, dum vita manebit,
Sanguineum caput, obscurâque natantia nocte
Lumina, pallentes fœdâ sub imagine vultus,
Os patulum frustrà jam dicere plura parantis,
Truxque, minaxque habitus, vel in ipsâ morte superstes.
Ille oculis aderit nostris, dum spiritus artus
Hos reget; et, superi si nos in sceptra reponent,
Hoc repetam memor, et casu perculsus acerbo,
Tum demum solio dignum, solioque beatum
Affore, spontè reget ratio quem prævia, regem.
O miserum certè, qui natus ad optima gentis
Gaudia, sceptra tenet moderator, et arbiter unus,
Omnes ut premat imperio truculentus acerbo!

LIBER TERTIUS.

HÆREBAT juvenis voces mirata Calypso,
Atque hoc imprimis, facili quòd promeret ore
Quæ temerè præceps, monitisque fidelibus asper
Fecerat. Ipsum illum reputabat pectore magnum,
Narrando sic simpliciter delicta fatentem,
Quem sua perfecit sensim imprudentia mirè
Prudentem, cautumque magis, vitâque modestum.
« Perge, ait : impatiens animus cognoscere gestit
» AEgypto quæ te tulerit fortuna, quibusve
» Reddiderit, causam lacrymis, tibi Mentora terris. »
Sic dea : Telemachus tali sermone secutus :
Niligenûm pars recta magis, devotaque regi
Ipsa, sed imbellis, regem ut vidêre peremptum,
Consensere aliis : alterque in regna vocatur
Nomine Termutis, socios qui fœdere pacto
Phœnices, Cypriosque simul dimisit amicè;
Redditaque est Tyriis bello captiva juventus.
Additus his ego sum; turrique eductus eamdem
Conscendi classem : spes inde refulgere cœpit.
Jam venti implebant turgentia vela secundi :
Jamque rates pontum remo impellente secabant :
Undique navigiis stratum mare : murmure læto
Sidera pulsa : procul fugiens AEgyptia tellus;
Collesque, et terris æquata cacumina sensim :
Undique pontus erat, cœlumque. Ex æquore dum sol
Exoriens visus rutilas educere flammas,
Vix apparebat mons latè luminis auro

Ardescens; et cæruleo depicta colore
Cœlorum facies fausto dabat omine cursum.
Cum Tyriis versabar ego non cognitus ulli,
Pro Tyrio quamvis illinc dimissus abirem.
Navi qui præerat Narbal, quæ patria quærit,
Quod nomen mihi sit. Quæ te Phœnicia, dixit,
Urbs genuit? Non urbs, inquam, Phœnicia; sed me
Nave super Tyriâ tranantem cærula ponti
Niliacæ cepere rates : ceu civibus unum
E Tyriis captum tenuit Memphitica tellus;
Hoc ego multa diù sum passus nomine, liber
Hoc etiam. Tamen unde venis? ait. En ego, dixi,
Adsum Telemachus proles Ithacensis Ulyssei.
Reges ante alios, quibus occidit Ilion ingens
Patrem fama tulit : reditum sed fata negarunt
In patriam. Multis et ego regionibus illum
Dum quæro, simili jactat fortuna procellâ :
Respicis, heu! miserum, quem dulcis, et una voluptas
Tangit adire suos, patrios et cernere vultus.
Intercà Narbal mirantia lumina volvens
Faustum nescio quid donum, et cœleste putabat
Esse mihi, quod non vulgo conceditur unquam.
Olli candida mens, nec flecti nescia . nostros
Indoluit casus, magnoque affatus amore est,
Quem deus infudit, credo, sub corde loquentis,
Ut possem incolumis dubios evadere casus.
Certa tuis, ô Ulyssiade, fiducia verbis,
Nec dubitanda fides, inquit; tibi credere totum
Me jubet hæc vultu quæ virtus alma relucet,
Et qui te tristem pungit dolor, oraque signat:
Dìs etiam divûm video te cultor amicum,
Et tibi me sensus poscunt gestare paternos.
Utilis auctor ero; sed serves pectore dicta;

Hoc mercedis erit. Contra quem talibus insto:
Solve metum; non dicta palàm violabo, mihique
Non gravis iste labor. Nam quamvis prima juventa est,
Consenui prudens et nostra tacere, neque unquam
Ullius arcana imprudens efferre sub auras.
Dic, age, dic quà fas annis ferventibus, inquit,
Arcanum servare fuit? mihi nosse voluptas
Hæc erit, ut tu te propriam tibi feceris artem,
Quâ, veluti subnixa solo, omnis vita recumbit,
Et, si defuerit, reliqua ornamenta jacebunt.
Huic ego: Quum Trojam peteret, memorata recordor,
Me pater impositum genibus complexus in ulnis,
Et quanquam infantem tali me voce monebat:
O mihi non unquam reduci te numina servent,
Nate, sed atra, novum ceu messor vomere florem,
Parca tuæ rumpat nascentis stamina vitæ:
Hostis atrox latus ense, tuosque sub ora parentum
Absumat membrorum artus, virtutis avitæ
Degenerem videant si te olim fata futurum.
Et vos, o socii, quæ pars est optima nostrî,
Hunc vestræ mando fidei: sit cura juventæ,
Si quis amor nostrî; procul o removete nefandum
Vulgus, adulantes; primis ediscat ab annis
Vincere se, ceu mollis adhuc arbuscula flecti
Se patitur, donec recto se codice tollat.
Fingite munificum imprimis, justique tenacem,
Et cupidum veri, fidumque arcana tacere.
Non homines inter, qui mendax, vivere dignus,
Nec populis, nescit qui linguæ ponere morem.
Hæc tibi dicta memor refero, quæ sæpiùs aures
Percussere meas, et corde hæsere sub alto,
Sæpiùs et mecum tacitus sub mente revolvo.
Me patris comites primo finxere sub ævo

Arcanis habilem. Vix primula desiit ætas,
Et curas illi mecum partire solebant,
Ut vidêre procos, matri qui nubere vellent.
Tempore jam ex illo fiducia magna, fidesque
Facta mihi, et coràm summis de rebus agebant;
Et quidquid statuêre, meæ quòd matris amantes
Arceret, novisse dabant. Lætabar et ipse,
Quòd mihi se puero vellent committere, visus
Ante annos animum, et curam gestare virilem.
Imprudens non ipse fui; nec prodidit unquam
Arcanum vox una; licèt persæpè procorum
Gens circumstabat variis sermonibus aures,
Si quæ audita puer linguæ prurigine raptus,
Visaque fors facili imprudens effunderet ore:
Ast ego scitus eram nec mendax reddere verbum,
Nec tamen intereà levis effutire tacenda.
Tum Narbal: Tyriæ quæ summa potentia gentis
Cernis, Ulyssiade: populos formidine complent
Finitimos, lustrant pelagum tot mille carinis!
Herculeas et quæ mercantur ad usque columnas
Præcipuas superant gazis immanibus urbes.
Ille ingens, Tyrios qui ponto, et classe Sesostris
Frustrà attentasset, potuit vi denique multâ
Vix debellatos terrestri vincere pugnâ
Victor ab Eois, numeroso et milite fretus;
Nec longum tulimus quæ victos pendere jussit.
Namque Tyrus belloque potens, et divite gazâ,
Ferre jugum indocilis pro libertate resumpsit
Arma. Duci egregio mors imperiosa Sesostri
Non dederat finem tantis imponere rebus.
Non magis illa quidem metuenda potentia regis,
Quàm sapiens virtus bellum crudele parabat:
At simul amenti nato permissa potestas

Regia, nulla fuit jam nobis causa timendi.
Et certè AEgyptus nostris non ingruit arvis,
Ut rursùm premeret; sed supplex arma poposcit
Nostra, ferum regnis ardens detrudere regem.
Non frustrà adfuimus. Tyriorum hinc quantus opimis
Rebus venit honos, libertatique triumphus!
Ast aliorum humeris dum nos juga solvimus, eheu!
Nos animæ viles patimur servilia nostris.
O juvenis! nostrum fuge Pigmaliona, Sichæi
Cæde manus sceleratâ ausum temerare nefandas.
Inde Elisa soror Tyriâ fugit urbe paratis
Navibus infelix, sævos ultura furores.
Addidit illa fugæ comites, quibus optima curæ
Libertas, virtusque fuit, posuitque superbam
Littore Marmarico magnæ Carthaginis arcem.
Jam magis atque magis furor irrequietus habendi
Asperat invisum sibi Pygmaliona, suisque:
Arguit hunc sceleris, magnum qui possidet auri
Pondus, et argenti; regemque sequuntur avarum
Tristis suspicio, torvoque ferocior ore
Barbaries: inopem metuit, vexatque potentes.
Olli grande nefas, lethoque piabile virtus;
Namque bonos odisse putat tot iniqua furentem,
Tot scelera: amentem virtus incusat: in illam
Efferus insurgit rabie, ægrescitque monenti.
Sollicitum timor omnis agit, cruciatque fatigans;
Umbram æger pavet ipse suam, insomnisque, vigilque:
Ultores cumulant dî nummos, ac timet uti;
Nec sinit hoc ipsum quod quæritat, esse beatum.
Perdendi dolor exanimat, donataque luget;
Semper et ad lucrum cursu festinat anhelo.
Vix audet prodire; tenent penetralia tecti
Solum, et dejecto pallentem lumina vultu:

Quin etiam ne se suspectos crimine fraudis
Exhibeant, non ipsi audent accedere amici.
Irrequieta fores, hastilibus horrida longis,
Et stricto mucrone ferox custodia servat.
Est locus interior : ter dena cubicula latè,
Singulaque inter se propriis communia portis,
Sex ærei vectes, ferrataque robora claudunt;
Hîc latet; hîc noctem quo ducat limine cuiquam
Scire nefas. Noctem sed enim non ampliùs unam,
Si non falsa ferunt, lecto consistit eodem
Pygmalion, sibi ne guttur manus impia frangat.
Non dulces novit risus, nec dulcius illis
Munus amicitiæ : si gaudia suaseris auctor,
Gaudia, sentit enim, procul hinc fugitiva recedunt,
Ingratamque negant animi pervadere sedem.
Igne micant, horrentque atro cava lumina, passim
Errabunda : aures trepidas sonus excitat omnis:
Ora truces sulcant rugis deformia luctus;
Pallorque, et macies depascitur horrida vultum.
Ille silet, gemitusque trahit de pectore longùm
Suspirans, nec verbera dissimulare potestas
Dura, quibus lacerant curarum examina pectus.
Fercula, neve dapes sapit exquisita; suæque
Jam vitæ terror, non spes dulcissima, nati;
Et sævos fecere hostes fera corda parentis.
Nusquam tuta salus; neque se nisi sanguine multo
Incolumem præstat sævis terroribus actus.
Demens ille, suæ qui non fore semina mortis
Sævitiem videat, solitus cui credere vitam!
Tali dignus hero servis è pluribus unus
Suspiciosus, atrox terras hâc peste levabit.
Sed quoniam mihi cura deûm, quem fata dederunt
Regi fidus ero, damni quodcumque minetur;

Hujus ego mallem injustâ succumbere dextrâ,
Quàm trahere ad lethum, vel non defendere vitam.
Tu verò cave ne natum te sanguine Ulyssei
Ille sciat : speret fore te regressus Ulysses
Ut pretio ingenti, multoque rependeret auro :
Te tamen intereà servaret carcere clausum.
Inde Tyrum postquam pervenimus, omnia prudens
Quæ Narbal mandata dabat, monitusque, peregi;
Et vidi quàm vera forent quæ dicta tulisset.
Nec rebar, qualem tunc Pygmaliona videbam,
Posse aliquem tanti causàm sibi ferre doloris.
Perculerat nova me facies, ac lurida rerum,
Et mecum : Fortunatos sibi condere soles
Mirè avidus, tales auro, imperioque parari
Crediderat; votis sed enim, optatisque potitum
Attamen hunc aurum miserè, imperiumque fatigat.
Ille autem, ceu nuper ego, si degeret ævum
Pastorale, sui fluerent nunc molliter anni :
Dulcia securo properarent obvia ruris
Gaudia : nulla foret ferri, vel cura veneni :
Ille hominum simul esset amans, et amatus ab illis :
Non vastas numeraret opes, ceu vilis arenæ
Pondus inane quidem, quas parcit tangere demens;
At sibi suppeteret liberrima copia frugum,
Nullaque, quod satis est poscenti, usura deesset.
Pygmalion, quanquam sic creditur ille, facessit
Non quæcunque placent, sed quæ violenta libido
Imperat; ad nutum versantque, trahuntque vicissim
Anxia suspicio, metus acer, et ardor habendi.
Huic alios servire putes; at servit et ipse;
Nam totidem dominos, quot vota flagrantia perfert.
Hæc ego Pygmalione super, quem cernere coràm
Non fuerat; nam se nulli dabat ille videndum.

Aëriæ tantùm tacitâ formidine turres
Spectantur, quas terribiles noctuque diùque
Excubiæ circumstabant; intùsque latebat
Septus carceribus, multo circumdatus auro.
Hunc ego lucifugum magno conferre Sesostri
Gestibam, qui lenis erat, facilisque videri,
Externos accire bonus, dare cuilibet aurem
Attentam, regumque solet quod fallere mentes,
Humano de corde sciens educere verum.
Non illi timor ullus erat, neque causa timoris;
Ut genitor natis, sic se dabat omnibus ultrò
Præsentem: sibi Pygmalion timet omnia, habetque
Quod timeat. Truculentus adit minitantia semper
Fata, licèt turri, fortique satellite cinctus;
At velut ille sui pater intra limina tecti,
Natorum turbâ circumstipante, Sesostris
Tutus erat, populosque inter securus amantes.
Pygmalion Cyprios, icto qui fœdere pacis
Adfuerant Tyriis ultrò socia arma ferentes
Ad sua continuò dimitti littora jussit.
Hinc libertatis nova lux oblata; neque illam
Narbal præteriit: Cyprio sub nomine (nam se
Huc illuc regis mens suspiciosa ferebat)
Memet cum reliquis Cyprià de pube recenset.
Regibus hoc vitium est, molli quibus otia curæ,
Aversusque labor, servis se credere totos
Quos dolus, et vitæ, morumque licentia vertit;
Contrà Pygmalion recto diffidere cuiquam:
Illos nec certo poterat discernere sensu
Mens sincera quibus, simplexque, et nescia pravæ
Fraudis erat, tales ut qui non viderat unquam;
Nam tales fugiunt, aversanturque tyrannum.
Prætereà quo summa sibi permissa potestas,

Ex illo infelix tot fœdâ labe ministris
Usus erat, quos et vitiis, et crimine turpes
Infami virtus larvâ speciosa tegebat,
Ut reliquos hominum similes censeret ad unum,
Quos eadem facies, idem celabat amictus.
Scilicet in terris virtutem existere nullam
Crediderat puram, illimem : sic pondere cunctos
Pendebat simili. Si quos invenerat olim
Fallaces pravosque; alios, ut prorsus eosdem,
Nulla dehinc fuerat sibi quærere cura, laborque:
Esse videbatur probus improbitate vel ipsâ,
Quæ patuit, pejor; namque esse putabat utrique
Par scelus, et vitium, sed enim plus fraudis ab illo.
Ergo permistus Tyriis ego regis acutos
Elusi prudens oculos, artesque malignas.
At verò Narbal, qui, si res prodita, mecum
Haud dubiæ mortis certum discrimen adiret,
Hærebat trepidè impatiens, dum vela dedissem:
Sed longæ tenuere moræ, ventique vetabant.
Intereà, suadebat enim vulgata per orbem
Fama Tyri, institui Tyrios cognoscere mores.
Mirabar quantis urbs opportuna sederet
Ampla locis, medio quam protegit insula ponto.
Eminet hanc contrà ditissimus ubere glebæ
Collis; eum vestit suavissima copia frugum,
Plurimaque urbs, et villa sibi contermina: ridet
Cœli temperies; namque austri sibila contrà
Torrida stant montes illinc : hinc molliter auras
Temperat aspirans aquilo delapsus ab undis.
Imminet his Libanus, celso qui vertice latè
Arduus exsuperat nubes, et sidera tangit;
Dura tegit glacies æterno frigore frontem;
Et circum caput, et de culmine montis acuto

Desuper erumpunt nivibus torrentia plenis
Flumina. Sylva ingens infrà, veterumque cedrorum
Maxima progenies, et terræ æquæva parenti
Nubibus æquiparat præcelsa cacumina tollens.
Descensu nemoris, quà se demittere visus
Mons tandem, rident felices gramine pastus.
Hîc videas errare boves, mugire juvencos:
Hîc et balantes teneris cum matribus agni
Gramine luxuriant: hîc fons argenteus exit
Flumine multiplici. Tum demùm montis ad ima
Florentes pandunt hortensia jugera cultus:
Hîc ver, autumnus concordes fœdere pacto
Dant simul et fructus, et lætos surgere flores.
Nunquam pestifero qui concoquit omnia flatu
Vel notus, aut rigidi spirantes frigora cauri
Hortorum vivos audent violare colores.
Contrà elata mari vastam Tyron insula monstrat.
Visa ingens efferre caput regina sub alto
Gurgite, et oceano latè dare jura patenti.
Plurimus huc toto properat mercator ab orbe;
Nullaque pars mundi tantis se jactat alumnis,
Qui variasque vehant, revehantque per æquora merces.
Ingentem, immensam quum primùm intraveris urbem,
Non tam privatæ credas ea mœnia gentis,
Quàm commune forum populorum, et grande theatrum.
Huic geminæ moles, velut exporrecta per undas
Brachia, defendunt bacchantibus ostia ventis.
Hîc malis, ceu sylva ingens, circùm undique naves
Conspicuæ surgunt; quo pondere sternitur æquor.
Passim fervet opus; nec vasta opulentia quemquam
Dimovet ut lucro cesset, solitoque labori.
Hîc Pelusiacæ tenui subtemine vestes,
Tinctaque bis, Tyrioque effulgens purpura cocco,

Quam non tempus edax, tam fulget vivida, lædat:
Hæc molles saturat lanas, quas aurea circum
Fila, simul facili Mæandro argentea currunt.
Cum populis latè Gades vel ad usque remotas,
Herculeosque sinus Tyrii commercia jungunt.
Quin etiam oceani, totum circumfluus orbem
Qui cingit, tractus ausi penetrare latentes,
Et tentare vias rubri trans æquoris amnem;
Unde per insuetos ignoto à littore calles
Balsaminos revehunt succos, aurique metalla,
Et frustrà quæsita aliis animalia terris.
Non ego, namque alacri fervebant omnia motu,
Urbis opes poteram satiari corda tuendo.
Nimirum, Graîs non ut solet urbibus, illic
Otia longa terunt attenti quærere cives
Garrula si quis eat per compita rumor in urbe,
Obvius aut si quis sese ferat advena portu.
Cura viris naves aut exonerare, suisve
Subvectare humeris, partas aut vendere merces,
Sive loco servare; foris seu debita tandem
AEra sibi, et fido nummos inscribere libro.
At contrà lanas tenui deducere filo
Fœmineus labor est, calamo vel pingere formas,
Quas effingat acus, positas vel cogere vestes.
Unde, inquam, Tyriis ars lucro apponere merces,
Atque ad se populorum omnes accersere gazas?
Ille: Vides quàm sit mercando accommoda, dixit,
Nostra Tyrus: nostræ laus est ars nautica gentis;
Nam Tyrii, vera est si fama obscurior annis,
Quum neque Tiphis adhuc, nec Graîs inclyta pubes
Viveret, ante alios pontum domuere rebellem:
Ante alios fragilem ventis, ac fluctibus ausi
Commisisse ratem, et pelagum tentasse profundum,

AEgypti numerum, Babyloniacumque tenentes
Astra sequi procul a terra, et servare tuendo,
Jungereque immenso divisas æquore gentes.
Impigra gens Tyrii, solers, patiensque malorum,
Tersaque munditiis, ac parco sobria victu;
Et lex sancta omnes, rara et concordia, nectit:
Non illis unquam populus constantior alter,
Simplicior, fidusque magis, nec rectior hospes
Extitit, hospitibus nec gens magis obvia cunctis.
Hæc ea sunt, alias ne causas quære doceri,
Quæ Tyriis dant sceptra maris, quæ splendida semper,
Ac pretiosa fovent pleno commercia portu.
Hos inter si fortè furor, discordia fortè
Si veniat, mollis si luxus, et otia solvant,
Si proceres adeò rerum nec cura suarum,
Neve labor moveat, sua ni laus artibus ulla,
Externis nec certa fides, si libera nusquam
Defendant incorruptæ commercia leges,
Si nulla artificum ratio, si nulla juvandis
Mercibus addiderit præmissa pecunia finem;
Tunc equidem tantis urbem quam laudibus effers,
Nec longùm, et vastam dabit exitiosa ruinam.
Quin age: dic quà fas populis Ithacensibus olim
Efficiam tali vigeant commercia ritu?
Quæ tu cernis, ait, prudens hæc effice: si quis
Advena se tulerit, facili bonus excipe portu:
Commodus, et liber, tutusque negotia curet:
Nec te auri sitis, aut vesana superbia tollat.
Ille hic quem nimius rapiet non ardor habendi,
Nec jactura levis, multùm lucrabitur idem.
Te peregrinus amet: si quid deliquerit, ultrò
Prætereas. Cave ne moveas malè turgidus iram:
Per te mercantes lex incorrupta gubernet:

Obvia sit, simplexque eadem, facilisque teneri;
Et populos huc verte tuos, ut ritè sequantur.
Si quos arguerint fraudes, incuria, fastus,
Plectere ne dubites asper; nam talibus ingens
Mercanti exitium, mercaturæque feretur.
Imprimis ne læta suo commercia cursu
Unquam flecte tuos pravè ingeniosus ad usus.
Non decet his animum studiis intendere regem,
Sed populis, quos cura manet, permittere quæstum;
Sin minùs, abjicient animos; nec parvula regem
Intereà lustrans regnum fortuna juvabit.
Esse aliquos veluti fontes commercia crede,
Quos, si fortè suo pellis de tramite, siccas.
Externos quum sola fames, lucrique cupido
Ad tua regna vocat, si fors adriserit ore
Læta minùs, sensim referent vestigia retrò
Non redituri olim; quoniam gens altera damnis
Prudens facta tuis hos ad se pellicit omnes,
Jacturamque docet facilem perferre tuorum.
Jamque, fatebor enim, non parvo à tempore multùm
Pristina deflexit Phœnissæ gloria gentis.
O si nosse priùs fuerat, quàm sceptra teneret
Pygmalion! proh! quanta tibi spectacula ferret!
Sed nunc vix oculis licet, heu! contingere tristes
Relliquias, et fortunæ monimenta ruentis.
O infelicem! quæ te manus impia versat!
Spontè tibi populorum olim cum flumine gazas
Neptunus vectigales afferre solebat.
Cuncta sibi metuit trepidans intùsque, forisque
Pygmalion. Portus veteri de more parentum
Gentibus externis jam non jubet esse patentes
Undique; sed ratibus Tyriam subeuntibus urbem,
Qui numerus, quæ sit regio, quæ nomina nautis,

Quasque vehant merces, quæ sit natura, genusque
Mercibus, aut pretium, vel quæ cessantibus illic
Tempora, sollicitus vult ordine cuncta doceri.
Imò etiam explorat quâ possit fraude, doloque,
Fallere mercantes, mercesque addicere fisco.
Quos videt ære graves, asper, durusque fatigat
Quæsitor; quovis portoria nomine cogit.
Ipse suis manibus privata negotia curat
Mercator; rem quisque timet cum rege pacisci.
Sic frigent quæstus, mercatorumque labores;
Sensim oblita Tyros quondam memorata per orbem;
Et nisi Pygmalion primos dediscere mores
Incipiat, jam mox regnis melioribus usam
Ad gentem nostrum nomenque, decusque feretur.
Quærebam intereà quâ venerit arte, vel armis
Parta mari Tyriæ tam vasta potentia genti:
Nam quæcunque forent regnorum accommoda rebus
Noscere fert animus. Tunc Narbal: Nautica nobis
Ligna parit Libanus; quæ, res ubi publica poscit,
Ad naves, similesve alios cæduntur in usus.
Sunt etiam innumeri qui possunt arte magistrâ
Artifices ratibus varias componere partes.
Ast ego sic contra dictis ea dicta ferebam:
Unde operi tanto fuit arcessenda juventus?
Hos natale solum sensim informavit ad artem.
Qui præstant, quum larga ferunt sibi præmia, dixit,
Mille aderunt, artis qui summa cacumina tangant;
Nam sapiens, fortique valet qui robore mentis,
Artibus incumbit, quas præmia magna sequuntur.
Omnibus hîc sua laus, quos ulla scientia, et artes
Commendant, pelagi spectant quæcunque laborem.
Qui terram radio, numeris describere cœlos
Excellens qui novit, habet non vanus honorem;

Nec sua præstantem nauclerum munera fallunt:
Scindere ligna sciens, et cogere corpus in unum,
Non jacet; at pretio, et largâ donatur opum vi.
Tum quoque solertem remis impellere naves
Præmia certa manent, pretiumque insigne laborum;
Pascitur egregiè; morbis si quandò tenetur,
Publica cura levat; curantur natus, et uxor
Absentis; raptum si devorat æquore turbo,
Rapti mœsta domus donis ornatur honestis:
Hinc repetunt, qui sat longum meruêre, penates.
Sic operæ, quum res poscit, non brachia desunt:
Ipse pater natum lautas effingere ad artes
Gaudet, et, ut primis adolescere cœpit ab annis,
Hunc remos versare docet, contendere funes,
Atque iras Boreæ, et pelagi ridere procellas.
Ducit spontè viros, nullo cogente, vel ordo,
Vel mercedis honos. Vis nunquam sufficit una;
Nec parere sat est; sed enim dulcedine blandâ
Allicienda virûm, et pretio capienda voluntas,
Quorum tu ingenii vires, operamque requiris.
His dictis ultrò duxit per singula Narbal;
Et lustrare dabat loca fœta minantibus armis,
Et sedes operum, navaliaque apta carinis.
Singula quærebam prudens, chartâque notabam,
Utile ne quidquam raperent oblivia menti.
Pygmalioneæ Narbal non inscius artis,
Quem nostrî tangebat amor, dum vela tenerem
Stabat sollicitus, ne quis malè proditor esset;
Nam speculatores noctuque diuque per urbem
Circumcursabant; vetuit sed ventus euntes.
Lustrabam portum, multos et multa rogabam;
Reg us en subitò se se fert nuntius istis
Narbalem increpitans: Nunc regi ex tempore dixit

Quidam fortè redux Phario de flumine, navis
Ductores inter nostra hæc ad littora tecum
Advenisse aliquem, Cyprium quem nomine fingunt:
Rex jubet apprensum tulerit quem patria fari;
Sin aliter meritas persolves sanguine pœnas.
Hæc inter non longè aberam, spectator ut essem,
Hauriremque oculis propior quæ penè recentis
Fabrica navis erat, quam justis partibus æquam
Sic memorant, ut non dorso velocior ulla
Extiterit, meliorque notos prævertere velis.
Assiduo tunc artificem sermone morabar.
Attonitus, trepidansque gravi formidine Narbal:
Hunc propero Cyprium jam quærere protinus, inquit.
Nuntius at postquam tulerat vestigia retrò,
Accelerat Narbal mihi sæva pericula portans:
Væ mihi! præscieram, dixit, væ, sanguis Ulyssei!
Pygmalion, quem terror agit, quem cura fatigat
Insomnem, jam non Cypriâ te credit ab urbe;
Comprendi te ritè jubet, mortemque minatur,
Ni faciam, manibusque suis te deinde remittam.
Heu! quid agam? proh! summe deus! da, suffice mentem,
Quâ liceat tantos nobis evadere casus.
Me duce tende pedes ad regia limina: regi
Dic, age, te Cyprium, celsâque Amathunte profectum,
Cui genitor sacer est Veneri statuarius. Illum
Contestabor ego notum mihi; forsitan ultrà
Pygmalion nil quæret, et hinc tibi abire potestas.
Hæc via sola patet quâ fas sperare salutem.
Contrà ego: Quem poscit sors aspera desere. Lethi
Nec metus est, nec te meritorum haud immemor unquam
Ipse velim mecum communi involvere fato.
Fallere mens refugit, perjuraque fingere; civis
Quum Cyprius non sum, talem me dicere nolim.

Nunc dîs, nota quibus mea mens, et aperta voluntas,
Munus erit nostram, si fas, defendere vitam
Numine, quam nequeo falsis producere verbis.
Narbal ad hæc : Nihil est tali sub fraude scelestum,
Quod plectant superi : nulli fert impia damnum ;
Immeritosque mori servat, fallitque tyrannum
Scilicet, ut revocet properantem ad crimina dextram.
Relligiosa nimis te fallit, et anxia cura ;
Te virtutis amor te recto a tramite pellit.
Mentiri, quamvis ultrà nil quæris, id unum
Res indigna viro, aiebam, qui sentit adesse
Numina, et adstrictus veri qui lege tenetur.
Qui verum impugnat, superos exasperat idem,
Et sese impugnat ; nam falsi conscia mens est.
Parce mihi suadere meis indigna, tuisque
Moribus, ô Narbal. Si quos miseratio nostrî
Tangit amica deos, tam sæva pericula pellent :
Sin aliter visum, vero data victima, morte
Exemplum dabimus magnum, ac memorabile terris
Virtuti intactæ longam postponere vitam :
Nec moror invisam hanc, quam fors inimica fatigat,
Sola meum lacerant tua fata miserrima pectus,
O Narbal. Misero ignoti devinctus amore
Siccine debueras miseræ ludibria sorti !
Nobis ancipiti pugnâ cunctantibus, ecce
Advolat accelerans rapido pede nuntius alter
Regius, Astarbes portans mandata, minasque.
Illa deæ vultum referebat, et ore decorem
Corporis, ingenii veneres complexa, facetis
Blanda jocis, solersque animi penetrare latebras.
Tam lepidis instructa dolis syrenula pectus
Ipsa ferox, artes versabat et atra malignas ;
Callida sed penitùs pravos abscondere sensus

Noverat ingenio, formâque, et gutture dulci,
Et cytharæ numeris sibi conciliare tyrannum.
Ille nimis cæco, miseroque cupidine fervens
Ausus erat Topham, et thalamos sprevisse jugales,
Astarbesque sitim donis implere furentem.
Nec regi minùs ille fuit, quàm sordidus auri
Exitiosus amor. Sed quanquam ardebat amore
Pygmalion, tamen invisos ea spreverat ignes.
Sensus corde premens, regemque exosa, superstes
Vivere se vitâ regis simulabat amantem.
Lydus in urbe fuit Malachòn cognomine notus,
Egregius formâ juvenis, sed fluxus inerti
Desidiâ, mollique madens ceu fœmina luxu.
Olli cura fuit flores servare genarum
Molliculos, flavamque humeris hinc inde fluentem
Pectere cæsariem, et suavi perfundere nardo,
Doctus et ipse sinus gratos componere vestis,
Et dulces cytharæ nervis percurrere curas.
Vidit ut Astarbe, labefacta per ossa cucurrit
Sævus amor. Sed et ille aliâ jam virgine captus,
Ac regem metuens, Astarben sprevit amantem.
Astarbe despecta graves exarsit in iras;
Impatiensque caput miseri Malachonis in ipsum,
Hospite prærepto quem secum adducere Narbal
Dicitur, et citiùs quem regia jussa petebant,
Se molem invidiæ devolvere posse putabat.
Scilicet hæc regi, corruptis omnibus, illum
Qui facilè errorem poterant depellere, suasit.
Hunc, quoniam rectos oculis non viderat æquis,
Nec norat, stabant circum gens subdola, lucro
Semper hians, et ad obsequium crudele parata.
Hoc genus Astarbes terrebat magna potestas;
Et regem, ne quà rixam, bellumque moveret

Fœmina, regis erat cui gratia summa, fidesque,
Unà omnes paribus certabant fallere curis.
Sic igitur Malachon totâ qui notus in urbe
Lydius est, jam Niliacis advectus ab oris
Hospes erat, nigroque inclusus carceris antro.
Ne dictis Narbal malefidas proderet artes
Astarbe metuens præmiserat obvia servum,
Narbali his verbis qui jussa instantia ferret:
Quis tuus hic juvenis ne cures tradere regi
Astarbe prohibet; sileas modò, sedula faxit
Ut placeas: juvenis tamen ocyùs advena navem
Scandat cum Cypriis, nec gressum ponat in urbe.
Promisit Narbal, geminam sic posse salutem
Præstare incolumem felix; et nuntius ipse
Promissique potens, perfecto et munere lætus,
Astarben, referens ex ordine gesta, revisit.
Mirabar, Narbalque simul, quæ præmia veris
Dent superi, faciles et quàm mortalibus adsint,
Qui virtuti animam fortes impendere gaudent.
Horror perculerat regis tam fœda tuentes
Corda, lucri quem versat amor, turpisque voluptas;
Et simul hæc nostro mœstis cum vocibus ibant
Pectore: quem nimius fraudis timor angit, et illâ
Dignus erit, semperque dabit ludibria fraudi.
Suspicit ille bonos, sceleratis obvius ultrò;
Unus et ignorat quæ clarâ in luce geruntur.
Testis Pygmalion, turpis quem fœmina ludit.
Sed fraudem dî vertere amant ad dulce bonorum
Præsidium, qui vitam audent impendere vero.
Nec mora: mutatus Cypriis dare vela carinis
Suadebat ventus, lenisque vocabat in altum.
Nunc, juvenis, te, Narbal ait, præsentia poscunt,
Nunc salvum te fata volunt! fuge littus iniquum.

Felix qui, tecum transvectus ad ultima terræ,
Communi tecum moriturus viveret ævo !
Sed me fata jubent patriâ consistere, tristem
Et patriæ luctum, ac forsan perferre ruinas ;
Sic jubeant, dum vera loquar, dum pectore toto
Jus æquum fortis casus amplectar in omnes.
At tibi dent, juvenis, precor, obtestorque, juventæ
Dî comites, donumque ferant super omnia dona,
Ad tumulum intactam virtutis ducere laudem !
Vive redux Ithacam, matrem solare, procorum
Pelle importunos factis ingentibus ausus.
Sic te oculis, manibusque juvet contingere patrem,
Et patri similem servet sapientia natum !
At tu, oro, nostrî, quum te fortuna bearit,
Vive memor, vive, heu ! misero benefidus amico.
Vix ea fatus erat, cum fletibus ora rigabam
Verba premens, fari suspiria longa vetabant :
Sed nos amplexus stringebat utrinque silentes.
Tum comes ad navem ripâ subsedit in altâ ;
Et puppis dum fecit iter, respeximus ambo
Quantùm oculi poterant longè observare tuentes.

LIBER QUARTUS.

Hactenus arrectos vultus immota Calypso
Dum sua Telemachus memoraret fata, suosque
Tot rerum casus, ad blandæ munera noctis
Talibus invitat sic interfata loquentem:
Nunc age: tempus, ait, tantis perfuncte periclis,
Otia te poscunt: respondent omnia votis:
Omnia tuta tibi. Nunc ergo exporrige frontem
Securus, donisque deûm præsentibus adsis.
Aurora eoos roseis quum crastina postes
Extulerit digitis, surgens et ab æquore Titan
Ritè diem stellis accenderit igne fugatis,
Fas erit, ô juvenis, tua fata retexere fando.
Par tibi non animus fuit, et sapientia patris:
Non ipsi virtute pares, et viribus æqui
Hectoris AEacides victor, regressus ab orco
Vel Theseus, fortisve manu Tyrinthius heros
Monstrorum domitor, debellatorque ferarum.
Somnus, et alta quies properet tibi tempora noctis.
At quàm tarda fluent, ingrataque, dum mihi vultus
Absentis nimiùm, vocesque haurire licebit,
Atque audire novos, notosque reposcere casus!
I, tecumque tibi cœlestûm numine Mentor
Redditus, i, juvenis studii pars maxima nostri.
En secreta tibi parat hæc spelunca quietem.
Fundens, oro, tibi bene grata papavera Morpheus
Temporibus fessos divinam inspiret in artus
Ambrosiam, mittatque leves tibi somnia formas,

Te circum quæ læta volent, et imagine dulci
Exhilarent sensus; procul hinc et tristia pellant
Quæ possint immaturos abrumpere somnos.
Tum divâ duce Telemachus tendebat ad antri
Limina, reginæ magno submota recessu,
Nec jucunda minùs, quamvis est rustica sedes.
Hîc fons lene fluens suadebat murmure somnum
Secretâ sub parte domûs. Hîc sternere nymphis
Cura fuit viridi molles in cespite lectos,
Unum Telemacho, flaventia terga leonis,
Ast alium comiti de pelle libistidis ursæ.
Antè daret somno quàm lumina, talibus ultrò
Telemachum aggreditur Mentor : Tua facta, tuosque
Narrantem casus rapuit te vana cupido.
Jam cepere deam quæ tot discrimina rerum
Dixeris aut animo tandem superata, vel arte :
Hinc arsit nova flamma deæ, et crudele parasti
Tu tibi servitium. Quam nunc spem pascis, ut hæc te
Dimittat jam capta tuis sermonibus aures ?
Imprudens ! te vana tulit jactantia laudis.
Magna minabatur te coram efferre sub auras,
Et Laertiadæ fuerint quæ fata docere ;
Te tamen hæc longo frustrà sermone morata
Edidicit quæcunque sibi cognoscere mens est :
His nempe insidiis, hâc fœmina prævalet arte,
Quam coquit intus amor. Nunquam ne, ô sanguis Ulyssei,
Te ducet ratio, sed gloria vana, loquentem ?
Nec, quæ grata nefas fuerit memorasse, tacebis ?
Te laudant alii sapientem, hoc scilicet ævi
Tempore, quum veniam petit imprudentior ætas :
Non ego ; solus enim te novi, et solus amicè
Haud vereor quidquid peccas reprehendere fortis.
Heu ! tua quàm longè sequitur sapientia patrem !

Ad quem Telemachus : Divæ memorare roganti
Non poteram, quid enim ? et casus evolvere nostros ?
Imò debueras, sed summa attingere rerum,
Mentor ait, quæ divæ animos inflectere possent.
Te Siculo errantem, Phario te littore captum
Huic audîsse satis fuerat. Quò cætera tandem ?
Quò ? nisi funereo miseram inflammare veneno.
Proh ! deus ! illa tuos intret ne pestis in artus !
Nam quid agam, placido jam tum tractabilis ore
Pergit Ulyssiades ? Cui Mentor : Cætera frustrà
Dissimules ; patet ex dictis quid deinde sequatur :
Illa fidem faciunt, ne fortè illudere quæras.
Si quid enim sileas, odium crudele movebis.
Ergo ubi cras aderit, quæ mox dicenda supersunt,
Et fecere tibi faciles dî, edissere, narra ;
Cætera parce tuas dictis effundere laudes.
Nec mora : consiliis prudentibus annuit ultrò
Telemachus. Tum membra thoro defessa dederunt.
Phœbus ubi primo respersit lumine terras,
Atque deam Nymphas per lucum voce vocantem
Audiit, his Mentor juvenem prior excitat : Instat
Tempus, ait, somnos jam vincere. Quin age, divam
Promptus adi ; sed parce suis confidere verbis ;
Ne blandis unquam patulas sermonibus aures,
Et pectus subeat malè prudens dulce venenum.
Te cautum super illa patrem, te Thesea suprà
Egregium, te magnanimum super AEaciden, te
Alciden super, hesterna te laude ferebat.
Num laus visa tibi major ? num credita ? quam nec
Credidit illa quidem : te laudat gutture pleno
Scilicet, ut vacuum, et nimiis te laudibus æquum.
His dictis divam luco interiore morantem
Conveniunt ; reduces quæ risu excepit amico,

Lætitiâque metum simulat, mentisque tumultum.
Nam fore præscierat, tali duce ut alter Ulysses
Hinc se proriperet fugiens. Da protinus, inquit,
Da mihi, quod super est, juvenis dulcissime, casus
Scire tuos : te nocte, fuit quàm longa, videbam
Cum Cypriis mare per Tyrium nova quærere fata.
Dic age quæ fuerit tanti fortuna laboris?
Nec mora : gramineâ tum strati sede recumbunt,
Quam pingunt violæ, quam plurima protegit umbra.
In juvenem miserè teneros sine more Calypso
Fertque, refertque, neque est oculos retinere potestas;
Ipsa quoque indigno servabat Mentora vultu,
Singula qui, et varios oculorum interrogat ictus.
Intereà nymphæ suspensis auribus omnes
Arrectæ circumstabant, quo cernere cœtu
Rectiùs ut possent, meliùsque audire loquentem.
Omnes in juvenem pendentes ora tenebant.
Telemachus contrà, demisso lumina vultu,
Quem pingit rubor eximius, sic orsa retexit :
Vix auræ tenues implerant vela secundo
Flamine, quum penitùs fugit Phœnicia tellus.
Cum Cypriis ignarus ego sic vivere vitam
Institui tacitus, lustrare et singula prudens;
Ut laus inde mihi nomenque, decusque veniret.
Ast ego servabam dum ritè silentia, sensus
Dulcis, et alta quies, resolutaque membra revinxit;
Pax erat, et placidæ plenissima gaudia menti.
Tum Venus ante oculos currum de nube volantem
Tendere visa mihi, et bijuges agitare columbæ.
Huic roseus decor oris erat, flos ille juventæ,
Et teneræ charites; qualis cum gurgite primùm
Orta, Jovis multâ perstrinxit lumina flammâ.
Illicet illa mihi rapido delapsa volatu,

Et palpans humerum dextrâ subridet amicè,
Compellansque meo me nomine talibus infit :
O puer, ô Graiûm soboles, tu regna videbis
Nostra; voluptates modò felix insula fundet,
Et, fidam nobis turbam, risusque, jocosque.
Hîc mea ritè coles fragranti altaria thure :
Hîc te deliciis, ceu mersum flumine, reddam.
Dulcem nunc animo spem concipe; neve potentem
Temne deam, superùm quæ te dignatur honore.
Visus adesse simul, plaudentibus excitus alis
Huc illuc matrem circumvolitare Cupido.
Fronte licèt puerilis amor, lususque, decorque
Spirat, habent oculi, quod me conterreat, acres.
Spectabat ridens : sed erat ridere malignum,
Et sævum, plenumque dolis. Rapit ille pharetrâ
Aureus horrificum præacutâ cuspide telum,
Contentoque tenens arcu jam figeret; alma
Ni me continuò protexerat ægide Pallas :
Illam adeò, ut Venerem, vultuque, et corpore toto
Fœmineus nec languor habet, nec gratia mollis;
Sed neglecta nitet, simplexque modestia cultu,
Mascula tum gravitas, decus altum, insigne, virilis
Et vigor, atque habitu majestas eminet ingens.
AEgida terribilem contra rejecta sine ictu
Protinùs ad terram cecidere Cupidinis arma.
Indignatus Amor graviter suspirat ab alto
Corde, pudet victum. Procul, ô procul inde resiste,
Pallas ait, puer imprudens! tibi vincere tantùm
Fas humiles animas, quas turpis inertia solvit,
Queis neque laus, virtus, sed nec sapientia cordi.
Hæc ubi dicta : furens Amor evolat : ipsa sub auras
Mater abit; currumque diù, duplicesque columbas,
Cærula quas multo nubes tollebat in auro.

Spectabam, donec spectantem diva reliquit;
Nec mihi jam terris facies conspecta Minervæ.
Tunc ego sublatus per amœna vireta videbar,
Quales Elysii valles pinguntur, et horti.
Hîc mihi tum Mentor tali cum voce recurrit:
Heu! fuge crudeles terras! hæc mentibus afflat
Insula funereas mirâ dulcedine pestes.
Hîc pallet virtus quamvis animosa, sibique
Nulla, fugâ nisi parta, salus. Ubi visus adesse
Mentor, in amplexum properabam tendere contrà.
Tarda sed ire negant mihi genua, pedesque moveri;
Atque umbram manus, heu! frustrà prensabat inanem.
Tum somno excutior; nec inania somnia sacros
Ferre mihi monitus manifesto numine vidi.
Hinc in delicias vigor additus, hinc timor ingens
Ut fugerem Cyprios, ac desidis otia vitæ.
Sed grave vulnus erat, raptum quòd Mentora fato
Credideram, Stygiique lacûs trans littora manes
Esse pios inter, sedesque habitare beatas.
Id reputans lacrymis torrentibus ora rigabam.
Quærebant cur flerem omnes. Heu! flere necesse est
Extorrem, profugum, dixi, cui nulla videndæ
Spes patriæ superat. Sed nautæ protinùs omnes
Ferri lætitiæ malesano pectora sensu:
Remigium cessare, pigrisque recumbere remis:
Ipse gubernator ventis permittere navem
Flore caput nitidum vinctus; manibusque tenere
Cratera ingentem, vacuum jam pœnè Lyæo:
Unà omnes acti furiis, ac numine Bacchi
Tum matri Idaliæ, tum nato dicere versus,
Quos refugit pudor, et niveæ virtutis amantes.
Sic pelagi dum corda gerunt secura, repentè
Orta mare, et cœlum tempestas horrida miscet:

Contra vela noti reboat vis effera : navis
Tunditur in latus, ac fluctu superante remugit :
Nunc maris immani dorso consurgimus, et nunc
Præcipites agimur, pronique in gurgite cæco :
Juxta adsunt rupes, magno quas murmure fluctus
Verberat assurgens, debacchantesque procellæ.
Tum demum sensi, solitus quæ dicere Mentor,
Totos deliciis madidos, luxuque fluentes
Res contra dubias nullo contendere nisu.
Nam Cyprii ad lacrymas, ad fœmineos ululatus
Ibant luctifico quatientes æthera planctu;
Vitæ delicias, et gaudia rapta queruntur,
Et dîs sacra vovent, si fas contingere portum.
Nullus erat, nullus qui tanto ex agmine posset
Vel dare præsenti, vel jussa capessere mente.
Mecum omnes placuit duro subducere letho.
Ergo gubernator subii, navisque magister;
Ut qui rector erat, ceu multo concita Baccho
Evias, haud tantos poterat cognoscere casus.
Accensi monitis instabant, haud mora, nautæ
Cogere vela citi, validisque incumbere remis;
Et præter scopulos, et saxa frementia vecti
Horrida præsentis Libitinæ evasimus ora.
Res ea servatis ceu somno visa sub alto;
Intentique oculos avidè obstupuere tuentes.
Venimus inde Cyprum verno sub tempore, mensis
Qui Veneri sacer est. Hæc divæ accommoda dicunt
Tempora : sufficiunt vivum nam rebus honorem,
Lætitiamque jubent, et amœnos surgere flores.
Ut ventum est, lenes afflabant molliter auræ,
Segnes quæ facerent laxis compagibus artus,
Lascivas sed enim, facilesque ad gaudia mentes.
Sponte suâ læto ridebant ubere campi;

Culturæ sed nullus honos, pretiumque (colonis
Tantæ segnities, ac mollis inertia curæ!)
Vestibus in nitidis matres, comptæque puellæ
Ibant ad templum Veneris votiva ferentes
Dona deæ, seseque simul, laudesque canebant.
Gratia, forma, joci, risus, et amœna voluptas
Fronte relucebant, nimio sed gratia cultu.
Non ea simplicitas habitûs, non, optima vultûs
Ornamenta, pudor, qui spirat amabilis ore;
Sed molles illis formæ, componere vultum
Cura ingens, vanâque decor quæsitus ab arte,
Languor et incessus : avido lascivia vultu,
Quæque viros ultrò peteret, certamina secum
Æmula, dum quærunt accendere mentibus ignes.
Quid multis? mihi vilis erat, despectaque turba;
Et facili obsequio fastidia dura movebat.
Veni igitur Veneris sacram perductus ad ædem,
Scilicet è multis unam; nam laude feruntur
Ante alias celebri Idalium, Paphos, atque Cythera.
Limina perveni Cythereïa. Marmore templum
Stat solido passim centum sublime columnis,
Vasta quibus moles, æquataque culmina cœlo,
Digna deæ sedes. Quà trabs, et fascia regnant,
Desuper hinc illinc magna ornamenta relucent,
Quæ dulces referunt reginæ ex ordine casus.
Excubat ante fores turba ingens dona ferentum.
His verò tectis intra penetralia templi
Nunquam aris devota sacro cadit hostia cultro :
Non, ut sæpè aliàs, torrentur pinguia flammis
Viscera taurorum; sed nec cruor imbuit aras :
Tantùm votivæ pecudes altaribus adsunt :
Nullam sistere fas, nisi quæ sit junior, alba,
Nullis tincta super maculis : tegit infula, filis

Quam bene purpureis mistum discriminat aurum;
Cornuaque ornantur redolentibus aurea sertis.
Tum secreta petunt dimissæ; et corpora demùm
Mactantur, sacris convivia lauta ministris.
Prætereà ambrosii latices sparguntur ad aras,
Vinaque nectareos gustu superantia succos.
Incedit longa niveus cum veste sacerdos,
Aurea ritè pedes cui fimbria currit ad imos,
Cingulaque effulgent pariter circum aurea renes:
Nocte, dieque calent Panchæo altaria thure,
Suaviter et redolens se tollit in æthera nubes:
Templi circumeunt pendentia serta columnas:
Aurea vasa micant, quorum sacer indiget usus:
Myrtea sylva domum latè, lucusque coronat.
Id sibi munus habent pueri, formâque puellæ
Præstantes, manibus pecudes adducere coram
Flamine, cœlestesque aris inducere flammas.
At sanctos ritus, majestatemque verendam
Audax dedecorat, turpisque licentia morum.
Principio qui me scenæ percusserat horror
Spectantem, ex animo paulatim abolescere cœpit.
Jam non terrebat vitium: vox fœda crepabât
Auribus, et tacitum vitii inspirabat amorem:
Mores ingenuos ridebat quisque; modestus
Et pudor obscœnæ dederat ludibria genti.
Arrectæ passim mentes, ventique coacti,
Qui possent animis afflare libidinis auram,
Atque voluptatum flammis accendere pectus.
Hinc fractæ vires; hinc primis hausta sub annis
Copia doctrinæ vix me jam manca juvabat:
Jam non propositis consistere: tendere contra
Prorumpens vitium jam non mihi facta potestas;
Et malè me recti miserum, laudisque pudebat:

Non secus ille, alti rapidos qui fluminis amnes
Transnatat, adversos primo secat impete fluctus;
At si defendant prærupta cacumina ripas,
Nec liceat fessum deponere corpus arenâ,
Paulatim friget vigor omnis, et irrita cedit
Vis animi; torpent exhaustis viribus artus;
Concidit; et prono exanimem rapit alveus amni.
Sic mihi, sic oculos nox importuna premebat,
Et pectus languebat inops; fugitivaque longè
Cedebat ratio, et patriæ virtutis imago.
Quin et spes ablata omnis, quo tempore visus
In somnis mihi ad Elysium descendere Mentor;
Jamque intus tacitè insinuans me dulcis habebat
Languor; et illapsum venis, heu! dulce venenum
Lætabar, blandamque luem subiisse medullis.
Nec minùs interea lacrymis ingressus obortis,
Ingeminans alto suspiria corde trahebam
Asper, acerba fremens, ceu quem rapit ira leonem,
Atque hæc vociferans: Proh! tristia fata juventæ!
Proh! superi quos sævus agit mortalia ludus
Ludere cur homines visum est decurrere vitam,
Quam vesana rapit rabies, aut arida febris?
Cur non o! refero Laerti tempora, canos,
Natus avum senio tardus, propiorque sepulcro?
Ah! fato citiùs properanti occurrere mallem,
Ducere quàm vitæ tales inglorius annos.
Vix ea fatus eram, quum tristi pulsus abibat
Corde dolor; multâque furens præcordia flammâ
Ausus eram jam pœnè omnem violasse pudorem.
Deinde ferebar ego curarum in gurgite præceps.
Talibus accensus studiis furialibus ibam
Per lucos, qualis venantum saucia telo
Cerva, fugâ si quâ possit lenire dolorem,

Umbrosos nemorum saltus, sylvasque pererrat;
Fixa sed insequitur fugientem in vulnere cuspis,
Atque tenax hæret lateri, pungitque cruentans;
Haud aliter fuga me vano molimine frustrà
Raptabat duræ quærentem oblivia sortis.
Infandum! hærebat dolor insanabilis intus.
Intereà luci per opaca silentia Mentor
Adstitit, heu! nec lætus eram; nam pallida miris
Ora modis objectabat, frontemque severam.
Tune venis, o amice, meæ spes unica mentis,
Exclamo? Num verus ades? datur ora tueri
Nunc tua? nec fallax oculos deludit imago?
Tu mihi, Mentor, ades? nec vana doloribus umbra
Rursus ades miserata meis? nec te tua virtus,
Et superi manes permistum ritè beatos
Sedibus Elysiis æterna in pace locarunt?
Fare, age; vivis adhuc? nec frigida, Mentor, amici
Umbra venis? et te nostris amplexibus affers?
Talia jactabam cursu raptatus anhelo.
Ille autem stabat placidè, nec figere gressum
Tendebat contrà. Proh! gaudia quanta fuerunt,
Vos, superi, testes! manibus quum Mentora nostris
Prensabam! Non te vacuam sine corpore, Mentor,
Effigiem teneo! sed verum amplector in ulnis
Mentora! Sic fatus lacrymarum flumine vultum
Largo humectabam, colloque affixus, et hærens,
Et sine voce. Oculos in me, vultumque tenebat
Tristior, et tenero miserum dignatus amore.
Mox ego jam tandem rumpebam pectore voces:
Unde venis? heu! me sub quanta pericula missum
Liquisti! quid nunc sine te mihi restat agendum?
Ille mihi frustrà quærenti, heus! aufuge, magnùm
Vociferans, fuge; teque fugâ citus eripe, dixit.

Hæc tibi terra parit pro frugibus atra venenum :
Pestiferæ spirant auræ contagia : sævam
Auribus indigenæ labem sermonibus afflant.
Illa hæc Pandoræ donum exitiabile, pestis
Lurida, solvit iners animos, turpisque voluptas,
Nec sinit his unquam virtutem insistere terris.
Ah! fuge, rumpe moras, fugiens nec respice, nec te
Hæc unquam obscœnâ funestet imagine tellus.
Dixit; et extemplò clarescunt omnia circum,
Demptâ nube, oculos, puràque in luce refulgent :
Dulcia jam redeunt, animosaque gaudia, sed non
Illa infanda quidem, et nostros fœdantia sensus.
Turbida namque prior simul, et furibunda voluptas
Ebria corda movet, stimulisque haud mollibus urget.
Altera, ceu ratio, cœlestes porrigit haustus,
Semper inexhausto decurrens pura canali;
Dulcescitque magis, bibitur quo pleniùs illa,
Tranquillamque rapit certo moderamine mentem.
Tum præ lætitia flebam, et flevisse juvabat;
Et mecum : O fortunatos quibus alma videndam
Se monstrat, quanta est, vero sub lumine virtus!
Quis visam nec amet, nec vivat lætus amando!
Mentor ad hæc : Quò fata vocant sequor : ire necesse est :
Protinùs ibo; moras non est mihi nectere. Quò tu,
Quò fugis? exclamo; quæ te per inhospita lustra
Non sequar? hinc speras fugiens evadere frustrà :
Certum est amplecti tua per vestigia mortem.
Hæc dicens validis hærebam amplexibus. Ille,
Nequicquam causas, inquit, mihi nectis inanes.
Venalem Metophis pacto me barbarus ære
Æthiopum de gente viris, Arabumve remisit;
Qui postquam ob lucrum Syriam petiere Damascum,
Quumque Hazaël quidam servum sibi vellet habere

Graiâ gente satum, mores qui nosset, et artes
Graiorum, magno me auro, pretioque dederunt.
Ut mores docui nostros, hunc magna cupido
Incessit pelago sapientem invisere Cretam,
Quasque dedit populis Minos ediscere leges.
Dum mare per medium ferimur, nos depulit auster
Turbidus, et navem Cyprias detorsit ad oras.
Intereà donec spirarent molliùs auræ
Ad templum veniens Hazaël sua dona ferebat.
En redit : ecce vocant zephyri, ventoque tumescunt
Vela. Vale, ante alios juvenis dulcissime nobis :
Nam servi est, cui cura deûm, parere magistro ;
Nec me fata meo patiuntur vivere more :
Sin aliter, tuus esse velim, pia numina testor.
Jamque vale : longos Ithaci meminisse labores
Cura sit, et matris lacrymas, et justa deorum
Numina. Dî, quorum ingenui sub numine mores
Esse solent, quâ Telemachum regione relinquo !
Non ita : non illic me, Mentor amice, relinques :
Non patiar ; non tu sine me, me sospite, abibis.
Nullane tangit herum pietas ? aut ubera tigris
Admovit ? Non te nostris avellet ab ulnis.
Me tibi det comitem, vel morte absolvat acerbâ.
Ut fugiam suades, et tu comes ire recusas !
Ibo ego, jam certum est : Hazaëlem fortè movebunt
Ætas, et lacrymæ. Quoniam sapientia curæ,
Vestigatque procul, non gestat ahenea corda :
Quem genibus minor amplectar ; nec victus abibo
Quin comitem priùs ire tibi me jusserit, unum
E servis, tibi consortem, carissime Mentor :
Sin aliter, certum est miseram hanc abrumpere lucem.
Mentora tunc Hazaël revocat : tunc ipse volutus
Ante pedes jaceo. Miratur supplicis ora ;

Quid tibi poscis? ait : Vitam; nam vivere non fas,
Ni tuus hîc secum me tollat Mentor euntem.
Reges ante alios, quibus occidit Ilion ingens,
Nobilis, atque Asiæ cunctis urbs inclyta terris,
Est mihi consilio genitor memoratus Ulysses.
Nec me vana rapit generis jactantia nostri,
Quum tali memet natum genitore recordor.
Si qua tuam nati teneat miseratio mentem,
Hoc sat erit. Patrem circum maria omnia vectus
Quærebam; patrisque loco comes ille viarum,
Et custos erat : hunc autem sors invida nobis
Eripuit, servumque tibi parere coegit;
Nec tibi me pariter servum parere recusa.
Si verum est, quod fama canit, te juris amantem
Per Graiûm populos Minoas quærere leges;
Nunc lacrymis, precibusque bonus mansuescere nostris
Disce. Vides juvenem : regis de sanguine poscit
Servitium, quæ sola sibi solatia restant.
Servitio Siculis olim regionibus ipsa
Mors visa est potior; verùm hæc leviora fuere
Verbera fortunæ : nunc me timor anxius urget,
Ne me non dignere tuis addicere servis.
O dî, respicite! o Hazaël, Minoa memento,
Quem tu divinis sapientem laudibus æquas,
Quique ad se nostrûm sub Tartara sistet utrumque.
Lenis ad hæc, placidusque manum tendebat amicam
Respiciens Hazaël : tum sustulit ipse jacentem;
Et super hæc : Quæ sit virtus sapientis Ulyssei
Non ignarus ego; docuit nam Mentor, ut illum
Per Graias urbes insignem gloria ferret.
Prætereà laudemque viri, et memorabile nomen
Littus ad eoum tulerat prænuntia fama.
Quin tu congredere, o proles Laertia, mecum.

Tu mihi natus eris, donec tu teipse, parentem
Quem finxit natura tibi, lætere reperto.
Ut me nulla tuî pietas, et nulla paternæ
Laudis cura juvet, moveant neque tristia fata;
Verùm cura mei me tangat Mentoris, ut te
Ceu natum foveam. Pro servo scilicet emi
Mentora, sed tenero benefidum amplector amore.
Hunc nummi fecere meum, quo carior unquam
Nullus in orbe mihi fuit, aut pretiosior alter.
Adfuit ex illo sapientia; si quis et in me est
Laudis amor, venit hoc totum mihi munus ab illo.
Nec mora : Sis pariter, jubeo, cum Mentore liber:
Unum oro, vivam ut præsens, et charus utrique.
Vix ea dicta dedit, puncto ceu temporis uno
Vivida funereo succedunt gaudia luctu.
Casibus ereptus dubiis, propiorque paternis
Sedibus, huc facilem tendebam per mare cursum:
Hoc quoque dulce fuit, mihi quòd patronus adesset,
Qui me sinceræ studio virtutis amabat:
Denique cuncta simul cum Mentore reddita; tristes
Quem poterant nulli posthac avellere casus.
Tum navem præeunte viro, ripâque relictâ
Ingredimur : placidum remis impellitur æquor:
Vela inter leviter zephyrorum flamina ludunt:
Ridet ovans, lenique fluit ratis incita pulsu.
Cypria mox oculis longè fugit insula nostris.
Jamque Hazaël, quem mira meos cognoscere sensus
Cura tenet, Cypriis rogitat de moribus ultrò
Quæ mea mens. Nostræ tempestas quanta juventæ
Ingruerit, quantis pugnarim viribus intùs
Ingenuè refero. Morum sed fœda timentem
Lætatus, tales effudit ad æthera voces:
O Venus! ipse tuî cultor, natique, sabæi

Muneris incendi supplex tua templa vapore:
Sed sine me luxus Cypriorum odisse nefandos,
Quosque tibi festos agitat lascivia ritus.
Post hæc multus erat sermo cum Mentore, quæ sit
Prima deûm, cœli genitrix terræque, potestas;
Nec numeris finita suis, et nescia motûs,
Omnibus obvia lux, atque indivisa, suprema
Fax veri, penitùsque animos diffusa per omnes,
Ut sol corporeas respergens lumine moles;
Quam qui non animo innubem perspexerit unquam
Talis erit, qualis primo qui cæcus ab ævo
Altam vivit agens noctem, ceu sicubi gentes
Non recreat dulci tot menses lampade Phœbus.
Dum sese jactat sapientem, desipit ille,
Nil videt, atque sibi se cernere fingit acutùm,
Et moritur, viditque nihil, nisi fortè per umbram
Incertam, dubias species, et inania rerum.
Tales esse solent, quos luxuriosa libido
Allicit, aut vanæ rapiunt deliria mentis.
Nullos crede homines, nisi quos æterna clientes
Mens fingit cupidosque suî, docilesque gubernat.
Hæc ultrò, si quid rectè quis senserit, afflat,
Si malè, castigat; neque tam dulcissima lucis,
Quàm rationis opes et munera donat habere:
Hæc velut oceanus torrentes luminis undas
Ingens volvit; et hinc nostræ circum undique mentes
Expressæ, magno tanquam de flumine rivi,
Huc tandem repetunt miscendæ in gurgite vasto.
Tanta mihi quamvis rerum sapientia nondum
Nota satis fuerat; purum tamen inde bibebam,
Et cœleste aliquid, quo mens agitata calebat;
Talibus et visa est lux veri fulgere dictis.
Nec minùs inter se vario sermone serebant

Quâ superi primâ repetantur origine nati,
Heroumque animæ, vates, atque aurea sæcla;
Ut primùm eluvies totum jactata per orbem,
Annales, et prima hominum monimenta recentum,
Ut Lethæa bibant, et longa oblivia manes:
Quas scelerum pœnas nigri sub faucibus Orci
Æternas luat impia gens : quæ præmia justi,
Quam pacem Elysio, securaque gaudia libent.
Hæc illi : interea visi super æquore summo
Aurea cæruleo squammati terga colore
Ludere delphines, spumasque attollere fluctu.
Proxima deinde subit tritonum turba, tubæque
Dat sonitum, curvâ dum personat æquora conchâ.
Circum Amphitriten stabant, currumque; sed ille
Vectus equis, candore nives qui vincere possent;
Et sulcum ingentem sibi per vada salsa premebant
A tergo, ardentes spumanti lumina rictu.
Currus concha fuit, quam mira industria finxit,
Ipsâ et candidior nive : curvatura rotarum
Aurea : sic placido dea gurgite visa volare.
Naïades a tergo redimitæ floribus omnes
Certatim adnabant, humero ex utroque fluentem,
Et sine lege comam dantes diffundere ventis.
Fluctibus imperitans hinc aurea sceptra gerebat
Diva manu, lævâque sedens te, parve Palæmon,
Hinc genibus mater pendentem ex ubere gestat;
Eminet innubi majestas candida fronte,
Ventos quæ cohibet tempestatesque sonoras:
Ante volant tritones equos, et fræna capessunt
Aurea; purpureos currûs in vertice pandunt
Vela sinus, zephyri quæ leniter agmine facto
Vix alis molles inflare jocantibus ardent.

Anceps, multa movens fervebat in ætheris axe
Æolus; aspera frons olli, vox horrida, pendens,
Promissumque supercilium, nigroque minaces
Igne oculi nimbos victis aquilonibus arcent.
Grandia tum cete, vasti tum cætera ponti
Monstra salis refluos revomentia naribus amnes,
Visendi studio vitreis e sedibus ibant.

LIBER QUINTUS.

Postquam admirari tantæ spectacula scenæ
Contigit, en sese Cretea cacumina nostris
Incipiunt aperire oculis, quæ singula cœli
Nubibus, et summo stabant promiscua ponto.
Mox aderat reliquis mons montibus altior Ida
Vertice; non aliter quàm sylvâ cervus in altâ
Cornibus arboreis, quem tota armenta sequuntur,
Hinnuleos senior longè supereminet omnes.
Insula paulatim manifesto in lumine pandit
Amphitheatrali surgentia littora formâ.
Quantùm oculis tulerat se nostris Cypria tellus
Segnis, inersque situ, tantùm nunc Cressia passim
Terra, virûmque labor læto dabat ubere fruges.
Undique fundabat solers industria pagos:
Oppida surgebant hinc illinc urbibus æqua,
Urbibus illa quidem non inferiora superbis.
Nullus ager, quo non manus altè impressa niteret
Sedula ruricolæ: sulcaverat omnia ferrum
Vomeris: his penitùs campis incognita sentes,
Et lolium, et steriles frustrà, mala semina, avenæ.
Dulce fuit valles oculis lustrare reductas,
Cum grege multus ubi per pinguia pascua taurus
Propter aquæ rivos implet mugitibus auras;
Et declivis oves collis de vertice pendent:
Flavescit latè vastis seges aurea campis,
Quæ fundit fœcunda Ceres felicia dona:
Denique fronde novâ montana cacumina vestit

Pampinus, et pictæ turgent de vitibus uvæ,
Vinitor undè animo prælibat dulcia Bacchi
Dona, virûm curas, et lenitura labores.
Se Cretæ petiisse plagas, et littora quondam,
Et sibi nota palàm memorabat in ordine Mentor.
Hæc, ait, haud magnis populorum laudibus impar,
Urbibus et centum memorabilis insula natis,
Quos fovet innumeros, facilem dat prodiga victum.
Scilicet illa suis cultoribus obvia gazas
Fundit inexhaustas fundo de divite tellus;
Nunquam effœta situ, quot habet populosa colonos
Instantes operæ, tot largâ pascit opum vi;
Invidet alterius nemo malè rebus opimis.
Alma virùm tellus quò partu lætior ipso,
Hoc sua dona magis natos partitur in omnes
Accumulans, meritoque favet bene culta labori.
Auri sacra fames, et honorum immensa cupido,
Hi fontes, hæc sunt irritamenta malorum:
Nil avido satis est homini: rapit omnia votis
Heu! miser immodicis: si victu simplice vivat,
Quem poscit natura sibi, nolitque quod ultra est,
Undique pax aderit, dulcis concordia, dives
Copia, et in terris nunquam intermissa voluptas.
Viderat hoc Minos regum sapientior idem,
Et melior. Quæcumque oculis miracula vestris
Insula subjiciet, sunt legum hæc dona suarum.
Quam dabat is curam pueris, in corpore sano
Ingerit hæc firmas vires: ea prima juventæ
Vita viget simplex, et parca, tenaxque laboris.
Nam quoniam solvunt animos, et corpora molles
Deliciæ, solet hæc proponi sola voluptas,
Ingens laudis amor, virtus et nescia vinci;
Nec tantùm virtute valet, per prælia mortem

Qui securus adit, sed fortis temnere magnum
Argenti pondus, turpesque libidinis artes.
Hîc tria, quæ nusquam, plectuntur crimina pœnâ;
Auri fœdus amor, meritorum oblivia, fraudes.
At molles, tumidosque alto præcordia fastu
Nec novit Crete, ignotos nec pœna coercet.
Urget quemque labor, neque cura fatigat habendi:
Cuique sat est, si vita suo sibi parta labore
Contigerit dulcis, contentaque limite parvo,
Quam pax alta rei cumulat nullius egentem.
Absunt magnificæ vestes, pretiosa supellex,
Quæsitæque dapes, regalique atria ritu.
Lanea vestis adest, tenui deductaque filo
Illa quidem, et pulchro imprimis saturata colore,
Sed simplex eadem, neque acu signata, neque auro.
Mensa brevis, nec larga mero : pars maxima lautæ
Munera sunt Cereris, nec desunt turgida lacte
Cymbia, nec facili collecta ex arbore poma.
Fas etiam carnem mensis adhibere bovillam;
At condire nefas. Si quis tamen optimus extat
In grege bos, agris seponitur ille colendis.
Hîc mundæ rident nullis ornatibus ædes,
Et dominis aptæ : viget ars præclara superbas
Ædificare domos; verùm hæc ad templa deorum;
Atque sibi superûm moliri proxima templis
Audeat haud quisquam, et sublimi limina ritu.
Cretibus hæc bona sunt reliquis præstantia, virtus,
Pax fraterna domi, vis magna in corpore sano,
Tum quoque civilis libertas, copia rerum,
Quas natura petit, non cura superflua vitæ,
Et fuga desidiæ, semperque industria felix,
Provida sedulitas virtutum, atque æmulus ardor,
Legibus obsequium solemne, timorque deorum.

Hìc mihi quò starent quærenti regia jura:
In populos, inquit, regum stat summa potestas;
At legum summa est in reges. Omnia possunt,
Ut rectè faciant, nil possunt prava volentes.
His curam populi, quâ non est sanctior ulla,
Lex dedit, ut patriâ cives pietate foverent;
Et jubet ut sapiens unus tot multa virorum
Millia vir placidâ componat pace regendo.
Tot miseros autem servilia vincla trahentes
Abnegat unius domini perferre nefandam
Luxûs desidiem, et fastus palpare superbos.
Nil sibi rex habeat, nisi quòd plebs cætera, præter
Illa quidem, portanda levent quæ pondera regni,
Aut populis columen legum venerabile præstent.
Sobrius ante alios rex desidis otia vitæ
Respuat, et fastum, atque altæ fastidia frontis:
Præcipuè non deliciis, nec fulgeat auro;
Sed virtus adsit, laus, et sapientia major.
Ille foris patriam dextrâ tueatur, et armis
Inclytus; ille domi sedeat pius arbiter, omnes
Ipse bonos idem ut faciat, rectèque beatos.
Non sibi, sed populis rex divûm numine factus
Tempus in his, curasque omnes, et ponat amorem;
Nec par imperio, nisi quum se denique totum
Exuerit, vitam populis impendere lætus.
Hâc Minos sub lege suos in regna vocavit
Scilicet, ut tali regnarent arte fideles.
Nec magis ille domum, quàm gentem amplexus amavit:
His dedit auspiciis sapiens florere potentem
Imperio Creten: his se bonus extulit ante
Indomitos armis, genus insatiabile, reges,
Qui vano populos ardent aptare triumpho:
His tandem meruit legum servator, et æqui

Umbrarum coram se judice sistere vitas.
Nondum desierat Mentor, nos insula portu
Excepit. Tum Dædalei monimenta laboris,
Et labyrinthæos Ægypti imitantia flexus,
Obtulerat sese Cretâ labyrinthus in altâ.
Spectantes avidè tanti miracula tecti,
Vidimus ingentem trepidare in littore turbam,
Nec procul inde locum rapido contendere cursu.
Concursûs quæ causa foret quærentibus ultrò
Nomine Nausicrates Cretensis talibus infit:
Cætera ceu regum soboles, Argiva juventus,
Laomedonteâ victor regressus ab urbe,
Eduxit quem Deucalion, Minoïa proles,
Idomeneus pelago Cretam sua regna petebat;
Horrida quum subitò tempestas ingruit, ipse
Ut rector, gnarique omnes maris, atque viarum
Ampliùs haud ullam possent sperare salutem.
Omnibus ante oculos præsens mors; omnibus atri
Gurgitis unda patens; vox flebilis omnibus una,
Nulla quibus, saltem quæ restat sola sepultis
Spes Stygios transnare lacus, et sede potiri.
Ergo manus, oculosque amens ad sidera tendens
Idomeneus supplex Neptunum in vota vocabat:
O deus omnipotens, misero, regnator aquarum,
Dexter ades. Tu, dum miscent fera prælia venti,
Si dederis tandem Cretes contingere littus,
Hunc tibi devoveo, veniet qui primus eunti.
Intereà reditûs longi, impatiensque morarum
Natus in occursum properabat, et oscula patris,
Infelix! qui non instantia funera vidit.
Ereptus pelago, optatâque potitus arenâ
Solvebat genitor Neptuno in littore vota,
Vota dehinc misero nimiùm crudelia patri.

Jamque incusabat vota imprudentia tanti
Mens præsaga mali, quid enim? jamjamque pavebat
Tristis adire suos, tenerumque revisere natum,
Quo nihil in toto fuerat sibi carius orbe.
At dea sæva, ferox, hominum infestissima pestis,
Imprimis reges Nemesis domitura superbos,
Idomenea manu clam sæva urgebat euntem.
Ut venit! utque oculos vix ausus tollere, natum,
Heu! videt; heu! trepidus refugit; caput undique frustrà
Dulce minùs petit, inferias quas immolet umbris.
Irruit in collum natus tamen; et stupet anceps
Pectus in amplexu nati frigere paternum:
In lacrymas videt effusum! Quis te dolor urit,
Exclamat, genitor? quid te post tanta morantem
Tempora, te piget, heu! tandem consistere regnis?
Et nati ora tui te cernere læta recepto?
Quid merui, infelix? oculos avertis et ora!
Sed sine voce pater luctu confectus acerbo
Obstupuit. Tandem ægra trahens suspiria fatur:
Quid vovi, Neptune, tibi? quo pignore salvus
Huc venio! me redde mari, me rupibus, oro,
Quæ laceros artus, et vasto perdere fluctu
Debuerant miseram hanc animam. Fac vivere natum:
Nato parce pius: placabere sanguine nostro.
Talibus orabat, vulnusquē, ensemque parantis
Avertunt famuli pendentem in viscera dextram.
Olli tum senior, superûm cui nota voluntas,
Sophronymus nato dicebat sospite posse
Neptuni fieri non implacabile numen.
Vovisti votum imprudens: dî sanguine nunquam
Mitescunt; cave tu temerè quod voveris ipse
Ne facias, proprii tu sanguinis auctor, et hostis.
Fas tibi Neptuno pingues ex ordine centum,

Qui superent candore nives, mactare juvencos :
Floribus halantes circum cruor imbuat aras ;
Neptuno et caleant fragranti altaria thure.
Idomeneus ad hæc demisso lumina vultu
Stabat, et ipse silens : oculis furor igneus ardet:
Huic facies pallens, exanguis, nec color oris
Unus, et insolitis trepidantes motibus artus.
Filius huic contrà : En adsum, dulcissime, dixit,
Optima Neptuno tuus occidet hostia natus :
Cede deo, genitor : moriar te sospite lætus :
Percute, ne dubita : natum experiere parentis
Nunquam degenerem, timidumve occumbere letho.
Tum simul Idomeneus furiis Stygialibus amens
Excubias fallit comitum : simul extulit ensem
Pectus in adversum pueri, ferrumque receptat
Fumans, sanguineum, et sibi tristia funera portans ;
Rursus et avertit famulorum turba furentem.
Volvitur exanimis letho puer ; urget et ingens
Nox oculos, iterum qui vix ad luminis auras
Quæsivere diem, nec sustinuere repertam.
Qualia quæ radice tenus succidit aratrum
Lilia demisere caput languentia ; vivus
Queis neque candor adhuc, necdum sua gratia cessit ;
Sed non mater alit tellus, vitamque ministrat.
Sic regis sobolem, primo qui adoleverat ævo,
Barbara, ceu florem, tenero mors demetit ortu.
Rex luctu exanimis, quâ sit regione, locoque
Nescius, aut quid agat, vel quid sibi restet agendum,
Ingreditur titubans urbem, natumque reposcit.
Plebs tamen, incendunt miseri quam tristia nati
Fata, aversantur factum crudele parentis :
Hunc dedi furiis justorum numine divûm
Conclamant . facit arma furor : tum saxa, sudesque

Corripiunt : rabiem discordia mentibus afflat.
Cretenses, quæ prima fuit sapientia cordi,
Abjiciunt, pelluntque animis Minoa, genusque.
At famuli, quoniam regis jam fidere rebus
Non audent, nec tuta salus; conscendere navem
Approperant, regemque volunt committere ponto.
Ut redit ad sese memor Idomeneus amicos
Affatus, nati pollutam sanguine gaudet
Deseruisse domum, patrique inamabile littus,
Illi adeò Hesperiam tendunt famulantibus austris
Salentinorum terris nova condere regna.
At rege amoto sibi regem adjungere Cretes
Exoptant alium, leges qui ritè sequatur.
Imprimis autem provisa hæc antè fuerunt :
Certatim centum variis ex urbibus illuc
Convenere duces. Templis honor omnibus actus :
Omnes finitimis circum regionibus adsunt,
Quos pulchro virtus sapientum insignit honore :
Illis cura datur certis dignoscere signis
Quem probet ante alios dignum sapientia regno.
Jamque parant ludos, laudis certamina. Regnum,
Corpore, et ingenio præstans qui victor, habebit.
Namque volunt agilem, cui membra valentia; et altam
Virtutum exornent flos, et sapientia mentem.
Ad meritam spectant Cretæus, an advena palmam.
Quæ postquam fando explicuit miracula rerum
Nausicrates, hæc prætereà mirantibus addit :
Huc properate, viri, cœtumque implete sedentes;
Et certare licet vobis; et vincere si dent
Alterutrum superi, nostris dominabitur arvis.
Nos, etsi raperet vincendi nulla cupido,
Obsequimur solo ducti novitatis amore.
Ingens circus erat, cingit quem frondea circum

Sylva, tenet medium pugnæ locus aptus arena,
Amphitheatralis quam circuit aggere scena
Gramineo; hîc ingens populi consederat ordo.
Huc postquam ingredimur, summo consessus honore
Excipit; hospitium nam, si quæ sparsa per orbem,
Ante alios Cretum gens relligiosa tuetur.
Post ubi progressos digno excepere sedili,
Ad pugnam invitant: Hazaël, Mentorque repugnant
Causando hic ævum, ille effœtos viribus artus.
Quum nulla effugii suberat mihi causa, juventus
Cui firma, et solidæ steterant in corpore vires,
Et noram conjectu oculi sic Mentora velle;
Ad pugnam impulsus venio nudatus amictu,
Totus et ipse nitens, lenique perunctus olivo,
Immistusque ibam pugnantibus. Undique serpit
Murmur Ulyssiaden venisse ad præmia pugnæ;
Et qui me Cretes Ithacæ videre puellum,
A longo nòtos agnoscunt tempore vultus.
Principium pugnæ validam exercere palæstram.
Quos congressus erat Rhodius vir sanguine quidam
Straverat: huic ætas septem labentia lustra,
Et robur juvenile fuit: magna ossa lacertis,
Et fortes membrorum artus, et brachia motu
Vel facili exertant nervos immensa, torosque,
Tantus erat, tantâque agilis se mole ferebat.
Huic ego nec pugnâ, nec cladis honore videbar
Dignus, et imbelles artus miseratus, et annos
Cederet, impavidus contrà nisi protinus irem.
Tum simul adversum validis complexus uterque
Nexibus, ut tenuem vix æger anhelitus auram
Duceret: hærebat pede pes, et pectore pectus:
Nervorum intendi vires, et brachia ritu
Serpentum innecti, contendere viribus, hostem

Quà via cuique foret sublatum avellere terrâ.
Nunc me, si quà fas, nec opinum fallere posset,
Tentabat dextrâ impellens, nunc ille sinistrâ.
Dum sic explorat, feror impete pronus in illum:
Nec jam sufficit: ad terram provolvitur ingens;
Et super ipse sequor revolutum corpore corpus.
Tentantem sibi me multo submittere nisu
Continui obnixus; jacuitque immotus arenâ.
Victor Ulyssiades, conclamant omnia, victor.
Haud mora: quem tristi mœstum suffuderat ingens
Ore pudor, miserans attollo pulvere victum.
At labor in cæstu gravior. Nam miserat illò
Clara Samos juvenem egregium certamine laudis,
Cui gravis ære pater. Cesserunt æquore cuncti:
Ausus ego pugnæ solus contendere palmam.
Ille quidem primùm capiti, tum pectore vastos
Ictus ingeminat; calidum quo vulnere flumen
Evomui, nubesque oculos densissima pressit.
Vix stabam titubans; sed nisu hoc acrior ille
Urgebat: jam nec mihi respirare potestas.
Talibus at dictis circum præcordia Mentor
Vim revocabat: Ulysse satus, num victus abibis!
Tum vires dedit ira novas; et plurima prudens
Tela, quibus ruerem periturus, corpore fugi.
Ut Samius vires in ventum effuderat altis
Ictibus incumbens, sic pronum in verbera velox
Ipse lacessebam non vano vulnere corpus.
Jamque pedem referens ibat, quum, nec mora, cæstu
Arduus insurgens valido graviora ferebam:
Ille autem eludens, et pondere fultus iniquo
Ingentem dextrâ hâc dedit impellente ruinam.
Fusus ut ad terram jacuit, dextramque tetendi.
Solus at erexit squalentia sanguine membra

Pulvereus, sævumque gerens in fronte dolorem,
Sed nova non ausus tentare pericula pugnæ.
Protinus ut rapido moniti contendere cursu,
Currus sorte legunt. Quem sors dedit, axe, rotisque
Deterior pigris, nec cursu fortis equorum.
Quisque fugit: cœlumque volans caligine nubes
Pulverulenta tegit. Primùm rapiebar inerti
Ipse volens curru, reliquos præcurrere passus.
Jam prior exierat viridis florente juventâ
Ante omnes et gente Lacon, et nomine Crantor.
Gressus insequitur propior Polycletus. At ipsum
Occupat Hippomachus, gens augustissima regum,
Affectansque viam regno: sudore madentes
Flectit equos, pronusque jugis effundit habenas.
Tam citus axe ruit, quantus fert præpete pennâ
Impetus immotos aquilæ super astra volatus.
Vivida paulatim vis ad certamina nostros
Incendit bijugos celeres prævertere longè,
Quos priùs abstulerat vincendi nobilis ardor.
Ut nimiùm currus urgebat regia proles
Hippomachus, ruit è bijugis acerrimus unus,
Dumque ruit, domino spem regni inglorius aufert.
Acriùs incumbens in equos Polycletus, et impar
Stare jugis, curruque rotas titubante relinquens
Decidit ad terram: manibus labuntur habenæ:
Hoc uno felix servasse a funere vitam.
Ut videt indignans oculis me Crantor adesse,
Atque instare sibi propiùs, magis emicat, ardet,
Pinguia vota vovens superos nunc voce precatur,
Nunc hortatur equos, dictisque inflammat, et urget.
Is metuens ne, quod metam fuit inter, et illum,
Corriperem medius spatium, nam præter euntem
Parcior usus equis poteram prævertere nostris,

Quod solum sibi restat, iter præcludit eunti.
Ut faciat (nec spes animo concepta fefellit)
Haud dubitat metà properantem illidere currum.
Ipse viri casu ne quà tardarer iniquo,
Circuitu longo prudens iter omne revolvi.
Nec mora: Me vidit metas in fine tenentem.
Rursus Ulyssiades, conclamant omnia, victor:
Hunc superi nobis, nostra hunc ad sceptra vocarunt.
Intereà egregii, sapientia pectora, cives
Ad lucum nobis ultrò comitantibus ibant
Antiquum, ingentem, et sacræ penetralia sylvæ,
Nos ubi concilium sancta ad solemne petebant
Turba senum, quibus et leges, et jura tueri,
Et populi dederat Minos componere lites.
Omnes adfuimus, quos ad certamina ludus
Contulerat, nulli fas ultrà assistere cuiquam.
Hîc patres, libro Minos quas condidit olim,
Sanctarum rescrant pretiosa volumina legum.
Maturos ætate senes, animoque valentes
Ut vidi! ut subiit pudor, et reverentia pectus!
Omnes compositi circùm, immotique sedebant.
Illis canities, multis ea rara: nitebat
Tranquilla augusto, et lenis sapientia vultu:
Dicere nec celeres, nec dicere plura paratis.
Si fors non eadem steterat sententia cuique,
Quemque putes sentire eadem; tam pulchra sedebat
Pugnantes inter moderatio, tanta venustas!
Grandia cernebat non frustrà exercita longo
Mens usu rerum, multoque assueta labori,
Hoc etiam limata magis, quòd libera curis
Futilibus juvenum, cæcoque libidinis æstu
Jam tandem placidos portus secura tenebat.
Sponte suâ lætos sapientia sola regebat;

Et fuit hoc virtutis opus, fuit optima merces
Instabiles animæ sic edomuisse tumores,
Ut possent faciles rationem audire magistram.
Mirabar, nostrumque viis brevioribus ævum
Optabam tales contingere protinus annos.
Visa mihi juvenum fatis cum tristibus ætas
Luctari, celeri nimiùm quæ concita motu
Divinos placidæ virtutis respuit haustus.
Hîc princeps sanctas, Minoïa munera, leges
Pandebat senior. Clausum ingens ritè volumen
Aurea capsa intùs multo servabat odore.
Tum venerabundo seniores ore dederunt
Oscula casta libro; nam dicunt, sancta secundum
Numina, quæ condunt leges, nil legibus esse
Sanctius, unde fluunt bonitas, sapientia terris,
Et recti mores, et vitæ dona beatæ.
Qui populis leges, semper dare legibus ultrò
Colla decet: non vir, sed lex regat ipsa necesse est.
Hæc patres. Tria proposuit tum denique princeps,
Minois quæ mox placitis dirimenda manerent.
Principio liber quis sit magis omnibus unus.
Hunc alii affirmant regalia sceptra tenentem,
In populos cui ritè domi sit summa potestas,
Quique forìs redeat superato victor ab hoste.
Contrà alii: Hic vir hic est multo ditissimus auro,
Et cui magna satis respondet copia votis.
Deinde alii: Ante omnes in vita cœlibe liber,
Qui variis semper degit peregrinus in oris,
Nullius addictus vir jussa capessere gentis.
Non ita contendunt alii; sèd barbarus ille
Venatu nemorum assuetus, quem vivere partis
Usque juvat sine lege, rei nullius egentem.
Tum verò quidam: Libertum credite, dulcis

Libertas cui parta recens; nam dulcior illa
Ridet, ubi primùm sua quisquam vincula rupit.
Hæc autem placuit multis sententia : Liber
Proximus hic letho, imprimis quem solvat ovantem
Libera mors, et nulla virûm violentia vincat.
Postquam ad me ventum est, facilis mihi copia fandi.
Nam quæ sæpè mihi Mentor prædixerat olim
Non animo exciderant. Longè liberrimus, inquam,
Qui liber, vel servus, erit. Quæ patria cuiquam,
Quisve color vitæ fuerit, liberrimus ille est,
Si metuit superos, parcitque timere quod ultrà est.
Nil moror : est liber qui spe, curâque solutus
Quæ ratio, cœlumque jubent, ea sola facessit.
Vix ea, cum risu conversi lumina patres
Inter se obstupuere omnes, quæ maximus olim
Sensisset Minos, ea me responsa dedisse.
Hæc quæsita dehinc : homines quis viveret inter
Imprimis miser? In mentem quod venerat ultrò
Quisque aperit. Miserum ante alios hunc ille vocabat
Quem morbi, mala, paupertas, infamia vexant:
Is verò contrà : Quem deficit usus amici·
Ast alii : Indignus patrii cui sanguinis esset
Filius, et tenero non responsurus amori.
Lesbius ecce aderat sapiens, et talia fatus:
Qui sese miserum putat esse, miserrimus ille est;
Nam mala, quæ patimur, non tam res ipsa suapte
Ingravat, heu! quantùm impatientia dura malorum.
Dixerat; et dulci sonuerunt omnia plausu;
Creditur et victor jam Lesbius. Ipse rogatus
Dicere quæ menti fuerat sententia, dixi
Quæ docuit Mentor : Miserorum sanguine pastus
Rex miser ante omnes, qui se putat esse beatum.
Infelix nimiùm! cæcâ vertigine raptus

Ignoto non ille valet succurrere morbo,
Et novisse timet; nequaquam accedere tentat
Inter adulantum resonantia murmura verum;
Ignarum regni trahit imperiosa cupido:
Virtutis nec dulce decus, nec dulcia sensit
Gaudia promeriti, miser, eheu! dignus et esse,
Inque dies ultrà miser; acceleratque ruinam;
Numinaque æternas properant ultricia pœnas.
Hîc totum caveæ cœtum vox personat una
Lesboum cessisse mihi; patresque fatentur
Me sensisse eadem, Minos quæ dixerat auctor.
Denique poscebant uter utri præstet, an ille
Terrarum domitor, belloque invictus, et armis,
An rudis armorum, populis sed pace regendis
Optimus? invictum proclamant undique regem.
Quantus enim valet is, gentem qui pace gubernat,
Si patriam nescit, quum poscunt bella, tueri?
Huic certè, patriæque ferox dominabitur hostis.
Deinde reclamabant alii: Qui fœdera pacis
Rex amat, hic potior; fugiet nam prælia prudens.
Rursùs at instabant magno cum murmure multi:
Armipotens sibi rex laudem, populoque parabit
Ipse, suosque dabit latè regnare per orbem;
Dum rex intereà, cui pacis cura fovendæ,
Ducet sopitos ignava per otia cives.
Fari jussus ego quæ vellem, talia reddo:
Callidus hic tantùm regnare forìsve, domive,
Neu pacem, neu bella sciens, hic pondera regni
Parte feret, partim fluxas et flectet habenas.
At si fortè velis justâ perpendere lance
Hunc equidem, pugnæ cui sola scientia cordi,
Atque illum, belli per se qui nescius ipse
Bella ducum manibus sapiens committere possit;

Pacis amans mihi major erit, quàm promptus ad arma.
Quem fera castra juvant, huc bella movebit et illuc;
Donec spe laudis, regnique cupidine raptus
Exitium crudele suis, dederitque ruinam.
Quid tum? si gentes sua postquam sub juga princeps
Miserit, heu! miseris cives dominantur in arvis.
Prætereà sequitur non parva licentia longos
Bellorum eventus; medio et flagrante tumultu
Ipse sibi victor non temperat. Adspice quali
Ad Trojam steterit Graiûm victoria luctu!
Quum bis quinque annos duræ sub mœnibus urbis
Mœsta suos longùm repetebat Græcia reges.
Undique dum fervent bellorum incendia, leges
Mutæ, artesque silent, et honos jam nullus aratro.
Optimus ipse etiam dum miscet prælia princeps,
Cogitur, infandum caput, o, labemque malorum!
Et vitium tolerare, malas et poscere dextras.
Quot vocet ad pœnam pax intemerata scelestos,
Quos tamen extortâ bellum mercede coronat!
Gens ea multa tulit malesano obnoxia fastu,
Quam regit ambitione tumens, et Martius heros.
Gentibus ut victis, populis victoribus idem
Rex dabit exitium vincendi fervidus æstu;
Nec si pace sciat rectus consistere princeps,
Non poterit bello functos componere cives.
Haud secus ille suos raptoris jurgia contrà
Defendens rueret vicinos raptor in agros,
Et sulcare solum, et committere semina sulcis
Nescius, ut posthac cerealia dona referret.
Ille adeò non ad cives cum laude beandos
Aptus erit, sed enim prædo populator, et hostis,
Et quatere, et totum natus convellere mundum.
At rex pacis amans non laudem quæret ab armis,

Credo equidem, haud pacem natus turbare suorum
Scilicet, innumeras aliò dum vincere certat,
Quas nullo sibi fas addixit fœdere gentes;
Sed si pacis erit varias instructus ad artes,
Gnavus et ille, sciensque suos defendet ab hoste.
Namque is finitimis æquusque, et commodus urget,
Moliturque nihil, pactum quod rumpere fœdus,
Vel possit violare fidem, vel fallere amicos.
Non metuunt socii, sed amant, et fidere gaudent.
Tum verò si quem vicinos inter ovantem
Anxius ardor agat, tumidæque superbia mentis,
Accelerant, idem quoniam timor occupat omnes,
Et trepidi coeunt, et regem pacis amantem,
Quem non invidiæ stimulis, odioque sequuntur,
Stipant unanimes, ne perfidus obruat hostis.
Regnorum, quæcumque suo contermina reguo
Circumfunduntur, fidum fecere sequestrum
Insignis probitas, moderatio summa, fidesque.
Sic grassatoris dum turbida cœrda tyranni
Circumstant odio reliqui, et socialibus armis,
Hic ovat et columen regum, et tutela vocari.
Tanta forìs pleno decurrunt munera fluctu.
Nec leviora domi. Populos si pace tuetur
Optimus, eximio regnat tutamine legum.
Hic fastum resecat, luxumque, et cætera pravè
Quæ vitiis alimenta parant; at commoda vitæ
Instrumenta, bonas solers, vigil excitat artes:
Præcipuo agrorum curam dignatur honore.
Utilis hinc surgit, felix et copia rerum:
Crescit in immensum latè gens sedula, simplex
Moribus ingenuis, assuetaque vivere parvo,
Et facilem agrorum cultu sibi quærere vitam:
Passim efflorescit regno numerosa juventus,

Et membris, et mole valens, et corpore sano,
Quam fingit virtus, nec mollit amœna voluptas,
Nec solvit luxus, vel dulcis inertia vitæ,
Nec mors terrificat : mallet non vivere, quàm non
Principe sub tali, sapiens qui flectere sceptrum
Sic amat, ut ratio regni moderetur habenas.
Illam autem bello si fortè lacessere gentem
Vicinus tentabit atrox; non ille videbit
Credo equidem expertos juvenes considere castris,
Stare acie, quatere obsessos aut ariete muros.
At numero, pariterque animis gens nescia vinci,
Et patiens operum, paupertatisque severæ;
At robusta manu, et duro contendere Marte
Objicit adversis caput insuperabile rebus.
Prætereà satis ampla licèt prudentia belli
Defuerit, castris quâ per se educere pubem
Ipse queat; tamen et ducibus multâ arte peritis
Securus poterit belli committere summam,
Nec tamen imbellis regni decedet honore;
Et suberunt socii auxilio; mortemque juvabit
Amplecti potiùs, vitamque effundere cives,
Quàm domini sæva alterius fastidia ferre:
Dî quoque præsenti firmabunt numine pugnas.
Quanta, vides, aderunt trepidis succurrere rebus!
Sic igitur statuo, qui nescit prælia, regem
Parte aliquâ mancum; siquidem, quo nixa recumbit
Maxima pars regni momento, et cardine, nescit
Fortibus hostiles armis contundere turmas.
Ille tamen, fateor, magno præit intervallo
Regem belligerum, nil præter bella gerentem,
Ignarumque domi placidas componere gentes.
Multos intereà diversâ mente videbam
Adversos; homines nam quæ sunt splendida vulgò

Perstringunt, ut sæpè solent victoria, palmæ;
Et bona sordescunt, quæ simplice dulcia vultu,
Pax nempe, et sapiens populos ars pace regendi.
At verò ex omni patrum suffragia cœtu
Assensere mihi Minoïa verba locuto.

Tum senior princeps exclamat : Verus Apollo
Quondam dicta dedit Cretam vulgata per omnem.
Nam Phœbi divina petens oracula Minos,
Quæsierat quanto venturi a stirpe nepotes
Tempore regnarent legum hæc præcepta secuti;
Hæc responsa dei : Regno decedet avito
Tum tua progenies, his quum novus advena terris
Succedet, legesque tuas in sceptra reponet.
Hinc nobis metus acer erat, ne barbarus hospes
Ingrueret, victor qui Cretam invaderet armis.
Idomenei sed enim casus, et tristia fata,
Laertæque nepos, quo non sapientior ullus
Minoas aperit leges, atque abdita pandit,
Quid tandem Phœbea sonent oracula, promunt.
Nec mora : quem regem fatorum postulat ordo,
Huic meritam sacro diademate cingite frontem.

LIBER SEXTUS.

Continuò patres lucum, et secreta relinquunt
Egressi; princepsque manu tum ritè prehensum
Jam populo, mora suspensum quem longa tenebat,
Me retulisse canit victricis præmia palmæ.
Vix ea : confuso strepit omnis murmure circus :
Quisque fremit plausu : montes et littora plausum
Ingeminant; talemque ferunt ad sidera vocem :
Regnet Ulyssiades, Minos Cretensibus alter!
Hîc cunctabar ego, elatâque silentia dextrâ
Poscebam. Intereà dicebat Mentor in aurem :
Nullane te patriæ, (regnandi tanta cupido est!)
Nullane Penelopes memorem te cura remordet,
Quæ te unum repetit miseris tutamina rebus?
Nullane te magni, spondent quem numina, Ulyssei?
Nec plura his : fixum steterat mihi cuspide pectus,
Ne vanam raperet regnandi gloria mentem.
Mox ubi conticuere omnes, æstusque resedit,
Sic exorsus ego : Haud tali me dignor honore,
Magnanimi Cretes, qui vos mea sub juga mittam.
Illa quidem non falsa canunt oracula Phœbi;
Et patris cedet regnis Minoïa proles,
Advena quum primùm vestras appellet ad oras,
Minoasque dabit leges regnare : sed illum
Non ea portendunt vobis oracula regem.
Credo equidem, fatis huc me poscentibus adsum,
Exolvique fidem Phœbi, et quid ritè sonarent
Edocui leges, nec si auctor futilis, opto

Hæ simul ut vestro regnent cum rege potentes.
Sed mihi præ saxis Ithacæ natalibus urbes
Et centum valeant, magnæque opulentia Cretæ.
Quo me fata vocant liceat mihi tendere. Regni
Non me spes avidum ad pugnas, ludosque vocavit;
Sed magis ut me aliquâ dignum miseratio laude
Hîc tandem exciperet, patriosque revisere fines
Fas mihi quàm primùm. Non me regna omnia tangunt,
Sed patris me jussa movent, matrisque dolores.
Vobis nota, viri, mea mens : hinc ire necesse est;
Sed vos sola meo memori mors pectore pellet.
Dum mihi sanguis erit, Cretes ego fidus amabo,
Nec mea me potiùs, Cretum quàm fama, movebit.
Vix ea fatus eram, quum cæco murmure cœtus
Insonuit, quali quum tempestatibus acta
Miscent se maria, et pugnant discordibus undis.
Dicere pars : Quis se humano deus extulit ore?
Pars : Sibi conspectos alibi se agnoscere vultus:
Pars etiam : Nostris invitus regnet in oris!
Tandem ego (confestim, dubii num prima retractem
Verba, silent omnes) his rursum vocibus orsus:
Per vos, o liceat fari quæ sentio, Cretes;
Gens equidem nulla est sapientior altera vobis;
Vos aliquà tamen incautos sapientia fallit.
Non, bene qui leges loquitur, rex ille creandus,
Sed qui sancta pius legum præcepta facessit.
Rerum ignarus ego, et vitæ ferventibus annis
Nunc possum docilis regnandi audire magistros,
Sed neque par sceptrum, curasque capessere regni.
Regem igitur, non qui reliquos per ludicra belli
Corpore, et ingenio, sed se qui vicerit, ipsum
Poscite; qui leges impressas pectore fidus
Assiduè foveat custos, rigidusque sequatur:

Ostendant regem mores, non verba legendum.
His mirè capti dictis, studiisque faventum
Accensi patres tali me voce lacessunt:
Quandoquidem non te nobis pia numina regem
Jam sperare sinunt; hunc saltem consule præsens,
Quo duce regnabunt leges: edissere si quem
Noveris, imperii dignè qui pondera tractet.
His ego deinde: Virum novi cui, si quid apud vos
Laudis habet mea vita, libens hoc debeo totum.
Hujus enim, fateor, mea nec sapientia voces,
Et responsa dedit non auribus absona vestris.
Nec mora convertêre oculos in Mentora cuncti,
Quem dextrâ arreptum lætus monstrante tenebam.
Narrabam quo me puerum complexus amore,
Et curâ; quantis servaverit ille periclis:
Quàm nostro ingruerit capiti genus omne malorum,
Ex quo desieram imprudens parere monenti.
Ac primùm hunc, ut erat neglectâ in veste modestus,
Et simplex habitu, et taciturno frigidus ore,
Et prudens, oculi prætermisere tuentûm.
Ut propiùs vidêre virum, spirabat in ore
Nescio quid magnum, ac divino robore pollens:
Ardebant oculi; et varios veniebat ad actus
Ingens, atque habilis vigor, et vis optima membris.
Hunc rogitant, hunc suspiciunt, regemque salutant.
Ille negat placidus, privatæ pura quietis
Munera se affirmans regum præponere fastu:
Regibus esse bonis lævum hoc, et flebile fatum,
Ut rarò, quæ recta volunt facienda, sequantur,
Fraude sed artificum faciant, quæ pessima nolunt.
Addit prætereà, ut servos, sic tristia reges
Fata sequi, quos vincla tenent, licèt aurea, nexos.
Quos sibi rex adhibet famulos, ut cætera subdat,

Subditur his idem. Fortunatissimus ille est,
Quem non ad rerum poscit lex ardua summam!
Nos decet, ad summos ubi patria cogit honores,
Huic libertatem, et communi impendere fato.
Attoniti hærebant Cretes, avidique rogabant
Quem sibi deligerent tandem, regemque crearent.
Scilicet illum, inquit, qui vos bene noverit intùs,
Utpotè venturus præses, metuatque præesse.
Regni avidus, regni metuenda insignia nescit:
Quî tamen imperii partes ignarus obibit?
Hoc uni sibi quærit; at hunc vos quærite tantum
Qui subeat pondus vestrî succensus amore.
Obstupuere omnes, peregrino a littore vectos
Advenisse viros, ultrò qui regia sceptra
Respuerent tantà quæsita cupidine passim;
Quærebant quis fortè viros acciverit illuc;
Duxerat e portu ad circum, ludosque theatri
Qui nos Nausicrates, Hazaëlem protulit, ipsi
Cui comites unà Cyprium superavimus æquor.
Tum magis attoniti stabant, quum venit ad aures
Quòd Mentor curas Hazaëli verna dedisset;
Contrà Hazaël, quæ multa viri sapientia, virtus,
Hunc sibi consiliis fidum adjunxisset amicum;
Nunc idem liber fugisset regia sceptra;
Ast Hazaël Syriâ venisset ab urbe docendus
Quas dederat Minos leges, divinaque jura,
Tanto incendebat studio sapientia pectus!
Continuò dixere senes: Te poscere regem
Nobis, o Hazaël, nec tanta audacia, nec fas;
Nam, nisi nos animus fallit, cum Mentore sentis.
Despicis, humanam nec curas pascere gentem:
Prætercà tu temnis opes, et splendida regni
Ornamenta; neque hæc tanto tu ducis emenda,

Qui sequitur solii decora ambitiosa, labore.
Contrà Hazaël : Non sic : homines non temnimus, inquit,
O Cretes, neque nos fallit quàm magna sequatur
Gloria quærentem virtutum tramite recto
Et placidâ tandem populos componere pace;
Sed labor ille ingens, et mille pericula lustrant.
Ambit falsus honos, animas qui fallit inanes.
Vitæ summa brevis; non alta potentia mulcet,
Sed magis accendit sitienti in pectore flammam.
Hæc ego doctus utì fugerem tam fulgida rerum,
Non verò ut sequerer, longinquo a littore veni.
Jamque valete. Illuc repeto secura quietis
Otia, pascat ubi nostram sapientia mentem;
Spes vitæ melioris ubi, post funera virtus
Quas addit, tristis solentur damna senectæ.
Si quid adhuc erat in votis, non regia certè
Sceptra; sed ut sociis, coràm quos cernitis, unquam
Nulla dies me jam toto divelleret ævo.
Denique conclamant conversi ad Mentora Cretes:
Dic, age, dic, longè ante omnes sapientior idem,
Et major, quem fas in sceptra reponere : nec tu
Antè quidem a nobis illinc dimissus abibis,
Illum quàm proprio sapiens edixeris ore.
Mentor ad hæc : Dum me spectantûm densa premebat
Turba, virum adspexi qui stabat ad omnia mirè
Frigidus : hic senior; viridisque, et cruda senectus.
Quærenti quem se ferret, quo nomine, dicunt
Nomen Aristodemi. Qui postquam resciit ambo
Huc venisse suos palmæ ad certamina natos,
Nullo lætitiæ visa est mens fervere sensu;
Sed tantùm effatus se non huic lubrica regni
Optare; ast illi, ut patriam sincerus amabat,
Nolle unquam imperii summamque, et munera credi.

Scilicet insignem meritis pius ipse fovebat
Hunc pater, alterius vitiorum haud perfidus auctor.
Tum quæ vita senis studiosus scire, rogabam.
Hìc de turbâ aliquis : Longos tulit arma per annos
Nobilis, et multo perfossus vulnere corpus ;
Candida sed quoniam, et blandiri nescia virtus
Huic erat, Idomeneus oculis non viderat æquis,
Ad Trojam nec eo quondam fuit usus in armis:
Nimirum ille ducem timuit, qui recta moneret,
Atque odiosa sibi ; stimulis nec mollibus asper
Præscierat nomenque viri, laudemque futuram:
Hinc oblita sibi ducis arma ; domique relictus
Vilis apud viles animas, quas allicit aurum.
Ingratus, tectoque latens sub paupere pauper ;
Paupere sed lætus vitâ, tenuique recessu
Gaudet Aristodemus sua vertere jugera dextrâ:
Filius huic unus patrio respondet amori,
Atque operæ : beat hos et sobria vita, laborque ;
Sufficiunt et opes, quas simplex postulat usus ;
Quidquid et exuperat sumptus natique, suosque,
Ille manu sapiens inter partitur egenos,
Tentatos quoscumque videt vicinia morbo.
Exercet juvenes operi, hortaturque, docetque,
Communisque pater vicinos fœdere nectit
Jurgia componens ; hâc in re scilicet unâ
Mœsta domus, patri quod adest malè filius alter
Consiliis asper, monitusque audire paternos.
At longùm patiens genitor, si, quà via, natum
Corrigeret, laribus vitiosum turpiter egit.
Nunc miserum tenet ambitio, turpisque voluptas.
Hæc memorata mihi, Cretes : num vera tenetis.
Si verò vir talis hic est : quò ludicra belli ?
Quò tandem ignotos, et tantam cogere turbam ?

In medio vestrî est qui vos et novit, et ipsi
Quem nostis gnarum belli, Martisque ruentem
Contra tela simul, paupertatemque severam,
Et fortem arte malâ venales temnere gazas:
Quem labor exercet; quem non fugit, optima terræ
Quàm cultura juvet populos : qui nescia fastûs
Corda gerit, cæco indulget nec prolis amori.
Namque bonum fovet hunc, sed pravum corripit illum.
Quid moror? Hic patriæ pater est, tutelaque gentis.
Rex vobis erit, ex animo si quæritis isthic
Regis Agenorei leges regnare beatas.
Vera refers, toto conclamant omnia cœtu;
Talis Aristodemus, qualem tu dicis, et idem
Imperio dignus. Mora nulla accersitur : ille
Turbam inter tenui permistus plebe sedebat;
Qui postquam accitus sedato pectore venit,
Rexque salutatus : Regnum non abnuo, dixit,
Si tamen annuitis quæ postulo. Spontè duorum
Annorum spatio mihi fas deponere pondus,
Vos nisi ego pronos rerum ad meliora reducam,
Et legum dociles : hoc primum. Deinde licebit
Ut modò simpliciter parcam mihi vivere vitam.
Denique nullus erit natis honor; et mihi postquam
Frigida mors veniet, nullo discrimine agentur
Pro meritis nati, ceu quis de civibus unus.
Hæc ubi; festivis resonat clamoribus æther.
Ipse senum princeps, quibus est custodia legum
Credita, Aristodemi cingit diademate frontem,
Tumque Jovi, magnisque diis indicit honores.
Munera Aristodemus, non quali splendida reges
More solent, nos ferre jubet, sed simplice ritu.
Nam librum, et leges, auctor quas condidit olim,
Et scripsit Minos, Hazaëlem donat habere;

Donat et ipse viro Cretæ monimenta vetustæ,
Aurea quum primùm Saturni regna vigerent:
Addit prætereà in navem, quos optima lætos
Creta parit, Syriæ non cognita munera, fructus;
Atque opibus, quarum usus erat, solatur abundè.
Nos quoque quum tempus jam cogeret ire per altum,
Remige composuit, numeroso et milite navem,
Et Cererem, et nostros vestes oneravit ad usus.
Ad portus Ithacæ surgens jam ventus euntes
Nos vocat, adversusque Hazaëlem in littore sistit.
Nos igitur postquam certos prævidit eundi,
Nos dulci amplexu extremùm est affatus amicos:
Ut sunt justa quidem superorum, et conscia, dixit,
Numina nos pulchro jungi virtutis amore,
Sejunctos olim adjungent; et amœna piorum
Littora, quæ perhibent manes habitare quietos,
Nos iterùm æternis cogent amplexibus umbras.
O si vestra meis mistà ossibus ossa quiescant!
Hæc dicens largo spargebàt flumine vultum,
Et vocem incœptam suspiria longa premebant,
Nos quoque perfusos, et fletibus ora madentes
Ad navem figens unà vestigia duxit.
Dixit Aristodemus: Vos hæc mihi sceptra dedistis;
Ite igitur memores me quanta pericula lustrent,
Et superos orate mihi sapientia præsit,
Ut quantùm vulgus supereminet illa potestas,
Tantùm nostra alios vincat moderatio cives.
Hæc precor ut patriæ dî vos ad limina ducant
Incolumes, debellatoque furore procorum
Pacatum ostendant fidâ cum conjuge Ulyssem.
Fœtam remigibus, numeroso et milite navem
Do tibi, Ulyssiade. Præstò sunt perfida contra
Tela virûm thalamos conata lacessere matris.

Sed tua, Mentor, opis virtus nil indiga nostræ,
Quæ voveam tibi ego mihi non speranda relinquit.
Ite ambo, atque unà felices vivite amici:
Vivite Aristodemi memores; et sicubi Cretum
Arma petent Ithaci, dum spiritus hos reget artus,
Credite, non Ithacos unquam mea dextera fallet.
Sic fatus dedit amplexum: nos reddere grates
Quas licuit dignas, nec multo parcere fletu.
Intereà zephyro turgentia vela secundo
Signabant facilem pacata per æquora cursum.
In morem collis jam se demittere visa est
Ida procul, fugere ex oculis jam littus et oræ,
Et Peloponnesus procurrere prona per altum
Omnis in occursum nobis; quum protinus atra
Tempestas cœlum involvens furit æquore toto:
In noctem mutata dies: mors obvia cunctis.
Scilicet excieras vada salsa, et gurgitis amnes,
Imperiumque tuum sævo, Neptune, tridenti.
Namque Venus (sic me divinâ doctus in arte
Edocuit Mentor) duros ultura dolores,
Quos acuit nuper Cytheræi injuria templi,
Et mœsta, et lacrymis oculos perfusa decoros,
His aggressa deum dictis, et voce locuta est:
Sacrilegos impunè feres illudere nostris
Numinibus, Neptune? Diis ea sacra vel ipsis.
At ritus violare meos, atque alta Cythera
Ausi, immane nefas. Fortes tela omnia contra
Nil metuunt, ignesque meos deliria rident.
Tene tuis fallit me vitam hausisse sub undis?
Quin age; et invisos mortales obrue ponto.
Vix ea: rex pelagi fluctus ad sidera tollit:
Et risit Venus ad certam nos tendere mortem.
Navita continuò exclamat turbatus et amens

Se frustrà obniti vento per saxa ferenti;
Frangitur adversi malus vi turbinis actus:
Fit fragor, et saxis abies lacerata dehiscit,
Atque imbrem depressa bibit, rimisque fatiscit:
Undique pulsa sonant nautarum ululatibus astra.
Mentora in amplexu teneo sic voce locutus:
En forti subeunda animo mors : mille periclis
Jam functos poscunt ad tales numina casus.
Nunc ergo, o Mentor, moriamur; et hoc mihi tecum
Dulce mori; quid frustrà animas defendere præstat
Tot contra fluctus, tempestatumque furores?
At Mentor : Non certa viros spes deserit unquam;
Nec satis est letho caput objectare serenum,
Ni simul impavidâ certes avertere dextrâ.
Ergo age : magna manu tu transtra hæc corripe mecum;
Et gemitu repetit dum flebile vulgus inermum
Ancipitem, quam non quærit defendere, vitam,
Nec mora, nos opus est nostram hanc subducere letho.
Sic fatus, validam dextrâ rapiente securim,
Jam fractum, navisque latus per prona trahentem
Incumbens pelago, properat rescindere malum,
Et jacit, et rabidis jactum superinsilit undis,
Nomine me ingeminans vocat, instigatque morantem.
Ut quam ventorum vis conjurata lacessit,
Assultus contra validis radicibus arbos
Alta, immota manens sublimi vertice nutat;
Sic Mentor firmum gestans sub pectore robur,
Et vultus placidos tranquillus, et ora serenans
Ipse videbatur ventis dare jura, marique.
Hunc sequor. Ecquis enim non ultrò ac spontè sequatur
Quum facta, et voces tanti ducis acriter urgent?
Ambo ferebamur fluitantis in arbore mali
Sublimes, manibusque viam, cursumque regentes.

Utilis illa quidem moles, magnoque salutis
Auxilio, nam fas immani insidere dorso;
Et si continuò conandum in gurgite nobis,
Nec longùm, et fractis torperent viribus artus.
Sed tantam quæ sæpè trabem furiosa rotabat
Turbine, nos et hiems motu versabat eodem.
Tunc equidem salsi pleno de gurgite nostris
Auribus, ore amnes epoti, et naribus ibant.
Tum quoque, quâ liceat disjectum attingere malum,
Contra obluctandum ventos, pontique procellam.
Quondam etiam super ecce aderat mons altus aquarum;
Nos malum obnixi valido constringere nisu,
Ne trabs alma unquam, nostræ spes una salutis,
Effflueret procul ingenti divulsa ruinâ.
Dum miseros ageret tristi sors cardine rerum,
Mentor eo vultu, quo nunc resupinus in herbâ
Considet, has placido dederat mihi pectore voces:
Vitam errare tuam rabido ludibria ponto
Credis, Ulyssiade? credis sine numine divûm
Posse rapi ad mortem incerto tua tempora motu?
Non ità; sed superûm volvuntur singula nutu.
Non igitur maris, at cœli metuenda potestas.
Te teneant medium maris antra, lacusque profundi,
Vorticibus te magna Jovis manus eruet imis;
Sive habeat te celsa domus radiantis Olympi
Sidera calcantem pedibus, te Juppiter idem
Proruet omnipotens, et mittet ad intima ponti,
Vel Stygis infernæ nigros detrudet ad ignes.
Hæc ego mirabar tacitus; pulsusque parumper
Corde dolor; sed enim jam non ego, mente receptâ,
Liber ad hæc poteram nil respondere loquenti;
Mentora nec poteram, nec me quoque cernere Mentor.
Noctem pertulimus concreti frigore membra,

Exsangues, dubii quò sævus adegerit auster.
Tum venti posuere minas; pontumque videbam,
Non aliter quàm qui longas exercuit iras,
Vix aliquo fervens motu, lassusque resedit;
Haud aliter cæco reboabat murmure pontus;
Nec magis undabat fluctu frons gurgitis alti,
Quàm quibus arva rigent, impressaque jugera sulcis.
Intereà Phœbo postes reserabat Olympi
Alma diem referens nobis aurora decoram.
Ardebat flammis oriens; velataque longùm
Astra micant, Phœboque eadem veniente recedunt.
Visa procul tellus; et ventus euntibus illuc
Aspirabat iter; spes inde reluxit amica.
Verùm in conspectu sociorum venit imago
Nulla. Animis fractos, desperantesque salutem
Scilicet hos, navemque voraverat æquore turbo.
Jamque tenebamus venientis proxima terræ;
Cum mare saxa ruens in procurrentia nobis
Fregerat, heu! laceros præacutis cautibus artus,
Ni fuerat labor extremam prætendere pinum
Rupibus; et malum Mentor, ceu navita torquet
Ritè gubernaculum, multâ direxerat arte.
Sic rigidas saxis elapsi evasimus oras;
Ripaque inoffensos aditus tutissima nobis
Quà dabat, huc facili verrentes æquora cursu
Tendimus adnantes optatâ littus arenâ.
Hîc nos tu primùm, his regnans tu maxima terris,
Quas pater oceanus latè circumfluus ambit,
O dea, vidisti hospitio dignata receptos.

LIBER SEPTIMUS.

Telemachus, postquam impleto sermone quievit,
Quæ priùs immoto defixæ ardentia vultu
Lumina nymphæ omnes dicentis in ora tenebant,
Nunc conversæ oculos inter se talia secum
Attonitæ : quæ corda virûm dilecta supremis
Numinibus? quæ tanta unquam vulgata per orbem
Fama fuit rerum? fandoque, et pectore forti
Exsuperat sapiens jam natus Ulyssis Ulyssem.
Quantus honos! leni quàm pulchra modestia fronte!
Sed quàm magnanimos effundit pectore sensus!
Ille adeò, nisi certa fides de sanguine natum
Mortali, vel Mercurius, Bacchusve, vel ingens
Phœbus erit. Quis enim nostris jam sedibus hospes
Alter hîc est, humili ceu pauper origine Mentor?
Quem si pervideas propiori in lumine, magnum
Protinùs invenies illum, et mortalia supra.
Talibus intererat turbatà mente Calypso,
Nec patiens : oculos huc usque ferebat, et illuc
Mentora respiciens vaga, Telemachumque vicissim.
Nunc longos iterùm demens audire labores
Postulat, ast aliam nunc vocem exorsa retexit.
Tandem membra thoro celeri levat incita gressu,
Telemachum avertens secretum per loca sylvæ
Myrtea, si quibus illa queat deprehendere verbis
Num deus humanâ lateat sub imagine Mentor :
Sed frustrà : veri simulans nam Mentoris ora
Non sese dederat juveni cognoscere Pallas.

Non satis illa quidem juvenili credula linguæ,
Atque hunc quum vellet duris tentare periclis,
Si sibi præsentem jam sciret adesse Minervam,
Tali præsidio in casus audentior omnes
Iret, et imprudens. Sic Mentoris ore latebat
Pallas, et ipsa dolos reginæ elusit inanes.
At cœtu nymphæ cingentes Mentora dictis
Sollicitant; varios Lybici rogat una labores
Exilii; Syrios interrogat altera cursus:
Altera: Nonne priùs fuerit sibi notus Ulysses,
Quàm bello Danaûm quateretur, et Ilion armis?
Omnibus affatu respondet lenis amico;
Multaque simplicibus ridebat gratia verbis.
Non longas perpessa moras regina loquentes
Rursus adit; nymphæque legunt dum florea serta
Telemachum dulci capientes carmine cantûs,
Mentora seducit, si verbo vincat, et arte.
Non magis illapsus per languida lumina serpit
Somnus, et oppressos placidè sopor irrigat artus,
Quàm vox blanda deæ mollès ingressa medullas
Mentora tentabat mirâ dulcedine mulcens:
Semper at illa, suos quæ ritè repelleret ictus,
Atque artes, vim præsentem sentibat, et artem;
Ac veluti prærupta caput per nubila condens
Aërium rupes ventis immota resistit;
Sic ultrò repetita deæ tentamina contra
Stabat inaccessus sedato pectore Mentor.
Interdum miseram spe multâ callidus implet
Se captum laqueis tandem, verumque fateri:
Verùm ubi crediderat dea vincere, protinùs omnis
Spes abit, et quod jam penitùs tenuisse putabat,
Effluit e manibus, mora nulla, brevìque labantem
Mentor, et incertam huc responso impellit, et illuc.

Continuat sic illa dies, modò callida palpans,
Et modò Telemachum conata avellere ab ipso
Mentore, quem nullo jam speret vincere nisu.
Tum formâ insignes præstanti, et corpore nymphas
Instruit, ut juveni teneros inspiret amores.
Adfuit, atque armis major deus adjuvat ausum.
Namque memor volvensque Venus quòd Mentor, et unà
Telemachus templum, et Cyprios violarat honores,
Anxia sollicitos versabat pectore luctus
Audaces impunè viros fugisse per undas,
Neptunus toto quas exciit æquore ponti.
Ergo Jovem supplex, tristique affata dolore est.
Huic contrà superûm genitor subridet, et ultrò
Celans quòd Pallas formam assimulata virilem
Mentoris, oceani juvenem servavit ab irâ
Incolumem, assiduo Veneris dat vela furori.
Sidereâ tum lapsa plagâ, Paphon atque Cythæra
Præterit, Idaliumque, sacros oblita vapores.
Labitur axe volans bijuges subjuncta columbas:
Natum voce vocat, luctu et formosior ipso:
Non tua, nate, vides, et nostra potentia, dixit,
Quantùm istis irrisa viris? quis numen adoret
Prætereà? duo corda tuis, age, ferrea telis
Percute: carpe viam, quà prominet insula; mecum
Vade, age: cura mihi dictis ambire Calypso.
Dixit; et auratâ delapsa per æthera nube
Reginam petit; illa suo tum limine, et antro
Stabat sola procul, deserti in margine fontis.
Te, dea, te infelix, inquit, malè gratus Ulysses
Sprevit; Ulyssiades eadem tibi munera portat
Non duro genitore minor: sed spontè Cupido
Ultor adest: tecum nymphis comitantibus ibit,
Ut Bacchum nymphæ Naxo fovêre sub altâ.

Telemachus, quid enim? puerum securus adibit:
Nec longùm, et vires, neque numen inane videbit.
Sic effata, cavam rursùm petit aurea nubem,
Et digressa nemus latè, lucumque per omnem
Dulces ambrosiæ passim spiravit odores.
Reginæ recubans miseris Amor insidet ulnis;
Et quanquam dea jam tacitis bibit ossibus ignem.
Protinùs impatiens, ut erat sibi proxima fortè
Eucharis, huic dederat puerum gestare. Sed illum
O quoties doluit posthac miseranda dedisse!
Candidus ille quidem, primoque venustulus ore
Visus, et ingenuos, et dulces ludere ludos.
Et quisquam talem, blandum, facilemque jocari
Quum videat, non semper amet, credatque jocantem?
Ast ubi facta fides, mulcenti triste venenum
Inspirat, fraudemque jocis prætexere doctus
Gaudebat puer, et risu gestibat ovanti,
Quum foret, aut fuerat funesti vulneris auctor.
Mentoris austeros non ille accedere vultus
Audet; et ipsa viri nullo violabilis ictu
Corda suis frustrà sensit tentanda sagittis.
At nymphas, accendit Amor quem perfidus, ignis
Devorat; infandum miseræ sed vulnus, et atram
Dissimulant, altoque premunt sub pectore pestem.
Attamen ut puerum nymphis colludere vidit
Telemachus, mitem miratur, et ore decorum.
Amplexum nunc ille genu, nunc accipit inter
Brachia. Sollicitis persentit in ossibus ignem,
Et sibi causa latet. Quò ludum ardentiùs insons
Quærit, eòque animum solvit magis anxia cura.
Huc ades, o inquit, nymphas en adspice, Mentor.
Proh! quàm dissimiles dederat Cyprus insula nobis,
Effrænis quarum veneres lascivia turpat!

Verùm immortales formâ præstante puellas
Ut niveus candor, sincera modestia morum,
Simplicitasque juvant! Sic fatus, et ore ruborem
Sparserat, ignarus fuerit quæ causa ruboris.
Dicere promptus erat, sed dicere multa volenti
Faucibus hærebat vox interrupta, sonosque
Vel dabat ambiguos, aut effundebat inanes.
Cui Mentor: Nuper Cypri perfuncte periclis,
Nunc graviora manent, quibus hîc te nescius offers,
O puer! offendit lasciva licentia morum;
Luxuries sine more furens movet horrida bilem;
At rapit incautos formæ pudor additus: illâ
Qui capitur, captum solo virtutis amore
Se putat; et sensim fovet ille libidinis ignes
Quos, ubi perspiciet, vix unquam exstinguere possit.
I, fuge, care puer, nymphas fuge, quæ tibi vultus
Ostendunt timidos, ut captum in retia mittant.
Ætatis fuge damna tuæ, scopulosque, sed illum
Imprimis puerum, quem gestas inscius hostem.
Hic Amor est, quem sæva tibi Venus attulit, ardens
In caput ipsa tuum Cythereia templa piare:
Ille tuî jam tum reginam incendit amore
Perfidus, et paribus nymphas coquit ignibus omnes:
Tu quoque, quem nescis infelix, ureris igne.
Mentora Telemachus sic sæpè lacessere dictis:
Cur non hîc dabitur consistere? vixit Ulysses
Jamdudùm, et pelagi crudelibus occubat undis:
Absentes, et me repetens, frustràque maritum
Penelope, tot victa procis, jussusque paternos
Prona sequi, jam tandem alios est passa hymenæos.
Ergo novi vinclo sociatam, et fœdere lecti,
Infidamque viri thalamum servare videbo,
Nec memores regis populos? ad funera certi

Tendimus in patriam. Nam portus obsidet hostis,
Ut nil jam pateat nisi certo janua letho.
Hæc Mentor responsa dabat : Tibi talia cæcus
Suadet amor. Quæcunque favent, admittis; et idem,
Quæ damnant, ne tu videas, aversus omittis,
Fallere te, stimulosque animi compescere doctus.
Ergo oblita tibi quæ dî fecere, videres
Ut patriam? cui te eripuit Trinacria fato?
Quæ tibi Niliacis in finibus aspera dudum,
Protinùs adrisit vultu fortuna sereno?
Quæ manus avertit clam forti provida nisu
Urbe super Tyriâ instantem cervice procellam!
Te postquam incolumem tanta hæc miracula rerum
Præstiterint, dubitas quò fata vocantia poscant?
Sed quid ego hæc autem? tu tali indignus honore.
Ipse equidem fugio (facilis fuga) littus iniquum.
Tu tamen egregii proles ignava parentis
Vive puellarum medius stipante coronâ,
Vive, licet, molles agitans inglorius annos.
Quidquid erit, quod te jubeant cœlestia contrà,
Non pudor, aut mora sit patrios deponere mores.
Talibus irrisus dictis sibi vulnus adactum
Ingens Telemachus vel ad intima pectora sensit.
Mentoris urgebat pietas; pudor intùs agebat,
Et dolor; angebatque viri sapientis et ira,
Et fuga, qui curas in se converterat omnes.
Ille sed alter erat, primo clam victus amore.
Nullane, sic lacrymans orabat Mentora, vitæ
Dona immortalis, quam dat mihi diva, putabis?
Nulla puto, quæ virtutem, quæ jussa deorum,
Mentor ait, pugnant adversa, vel irrita jactant.
Te virtus vocat in patriam, prætendit Ulyssem,
Penelopenque tuam; te virtus alma fovere

Abnegat infames, fœdosque libidinis æstus.
Te letho toties servatum, et mille periclis
Ad patris egregiam properantia tollere laudem
His superûm te fata jubent decedere terris:
His te solus amor servili compede nectit.
Quid te autem juvet æternos producere soles,
Quos virtus, neque libertas, neque gloria signat?
Nempe dabit miseros ævum immortale labores.
Telemachus contrà suspiria longa trahebat.
Et nunc ille quidem cuperet fore Mentor ut inde
Invitum raperet; nunc verò Mentoris idem
Accelerabat iter votis, ne deinde severos
Adspiceret vultus, oculosque monentis amici.
Mentem alternabant dubio contraria motu,
Nec sibi fida satis: discors impellitur, actum
Ut mare diversis rapitur ludibria ventis.
Ad pelagi ripas immotus sæpè jacebat:
Sæpè per horrendos nigrâ formidine saltus
Ibat, et illacrymans mœstum, ceu sæpè leæna,
Terribiles dabat infesto de pectore questus.
Huic macies deformis erat: cava lumina flammis
Ardebant rabidis: pallebat luridus, æger,
Nec jam Telemachus: procul omnis gratia formæ
Cesserat, atque altæ præclara superbia frontis.
Non aliter quàm si primo flos mane decoros
Ipse sinus pandens dulci resperserat arva
Munere, tum sensim Phœbo labente recumbit.
Jam color omnis abit, sicco jam caudice languet,
Et ponit lassus caput, emoriensque superbum;
Sic et Ulyssiades pallebat morte futurâ.
Illum igitur nimio quum cedere Mentor amori
Viderat, arte aliquâ tentat prævertere cladem.
Telemachum miserè regina ardebat; at ipse

Telemachus contrà Euchariten miserandus amabat ;
Sævus enim sic ludit amor mortalia corda ,
Nec semper fidæ responsat amatus amanti.
Venatum ut juveni comes Eucharis ire parabat ,
Reginam invidiâ sic cœpit pungere Mentor :
Venit Ulyssiadæ venandi mira cupido ;
Cætera, ait, sordent illi jam gaudia : solo
Venandi studio capitur : juvat ire per umbras
Sylvarum, cursuque feros ascendere montes.
Hunccine tu tantùm juveni, dea, sufficis ignem?
Audiit infrendens diva, impatiensque doloris :
Ille priùs Cyprios qui respuit, inquit, amores,
Unius en capitur nymphæ vulgaris amore !
Unde hæc fama viri, quem solvit inertia mollis,
Fœmineasque juvat sine nomine ducere turmas?
At Mentor, quoniam reginæ exarserat atro
Felle dolor, presso gaudens obmutuit ore,
Consilium ne quà malè prudens proderet hosti :
Tantùm incedebat dejecto lumina vultu.
Sed dea, si quid erat mentem quod pungeret, acres
Huic curas aperire animi, ingeminare querelas.
Tum magis incendit venatio facta furorem,
Audit ubi juvenem semotis omnibus unam
Quæsisse Euchariten, et dulcia tempora fandi.
Venandi jam dicta dies fuit altera, curis
Quam dea prævidit similem, studiisque futuram.
Hoc metuens, et certa dolos evertere amantum,
His quoque se comitem venandi adjungere dixit :
Mox subitò impatiens tales exarsit in iras :
Siccine nostra petis, puer audacissime, regna
Ultoresque deos fugiens, pontumque furentem?
Hæccine vivus adis vivo regna hospita nulli
Ut nos tu, et nostrum temnas ingratus amorem?

Vos precor, o miseram, dî cœlo Ereboque potentes,
Vos audite deam! sceleratam, nec mora, prolem,
Ingratum caput, et perjurum perdite pectus!
Sic, tua quum patris mentem mens ferrea vincit,
Tu quoque sæva magis tormenta, ferasque dolorem!
Non patriam aspicias, Ithacæ non pauperis unquam
Mœnia, quàm damno æternæ tibi quærere lucis
Non pudor est! quanquam, o! videas procul, et fera mersum
Æquora te accipiant! vastis et fluctibus actus,
Perfide, tu tandem hâc jaceas inhumandus arenâ.
Vulturibusque datum te nostra hæc lumina cernant!
Cernat et uxor amans, et saucia vulnere pectus
Lugeat! hoc luctu felix lætabor acerbo.
Talia jactanti rutilâ stant lumina flammâ,
Obtutuque truci sine more incerta vagantur:
Livent ora genis maculata trementibus: unus
Non color est, omni sed enim variabilis horâ.
Sæpiùs it lethi per vultum pallor, et ora;
Atque illi lacrymæ non largo ut flumine quondam
Ibant, quas rabies exhauserat, et dolor ingens.
Jam vix rara genas spargebat gutta subinde.
Vox quoque rauca sonos dabat interrupta trementes.
Hæc Mentor secum explorat, nullisque lacessit
Telemachum dictis; ceu fortè relinquitur exspes
Instantis jam præda necis data faucibus æger;
Tantùm aspectabat juvenem miseratus amicum.
Jam sese sontem, nec amico Mentore dignum
Sensit Ulyssiades, jam non attollere vultus
Ausus humo, ne fortè oculos observet amici,
Qui miserum pungit, terretque vel ipse silendo.
Intereà ruere ad collum, sua dicere tristem
Crimina fert animus; revocat sed pravus euntem
Hinc pudor, inde metus celeri nimis impete ferri,

Atque procellosos jam tandem evadere casus;
Namque placent, refugitque ferox componere bellum.
  Intereà cœtum ingressi, magnumque silebant
Cœlicolæ, divæ demissi lumina regnis,
Victoris num ferret Amor, num præmia Pallas.
Ludens sævus Amor succenderat omnia: formam
Mentoris assimulans, et vultum Pallas, Amoris
Ipsius invidiâ, et stimulis agitabat amorem.
Adstabat pugnæ spectator ab ætheris axe
Juppiter æquato librans examine casus.
  At sibi Telemachum ne quà fuga tollat amantem
Nectit mille moras, mille adstruit Eucharis artes.
Jam sylvas juveni comes, et venabula poscit,
Quali per medios graditur Latonia cultu.
Huic Venus alma novos afflaverat ore decores,
Huic Amor, ut frustrà contenderet ipsa Calypso.
Quam procul ut vidit, seseque illimis in undâ
Fluminis; heu! puduit victam; seseque sub antrum
Proripuit subitò fugiens, et talia secum:
  Irritus ergo labor cecidit vestigia amantum
Velle sequi, et teneras venando fallere fraudes?
Prosequar? Ibo comes præstanti irrisa triumpho?
Meme Telemachus quum viderit, acrior ille
Ardeat ergo suam? Infandum! non ibo, neque illi
Ut possint faciam. Certum est nunc Mentora adire:
Orabo abducat juvenem, patriæque reponat.
Sed quid ego hæc? quid me, simul ac discesserit illinc
Telemachus? nunc o ubi sum? quid restat agendum?
Dira Venus! quo me lusisti, perfida, dono?
Insidiose puer, totum hoc, Amor improbe, pectus
Spontè tibi obtuleram fato confisa sereno;
Tu tamen hoc tristi turbasti barbare curâ!
En nymphis despecta meis; nec jam dea possum

Ultrà aliud, nisi perpetuum perferre dolorem.
O! si fortè meos fas tandem abrumpere luctus!
Sed moriare, mori quoniam mihi, sanguis Ulyssei,
Non datur! Ipsa ego perjuros ulciscar amores.
Te, tua testis erit, lato te vulnere figam.
Sed furiis incerta feror, miseranda Calypso!
Quid petis? insontem ad lethum sic poscere, tantis
Quem trahis ipsa malis, et tristi gurgite mersum!
Sola ego Telemachi intemerato pectore fœdas
Admovi scelerata faces. Quàm candida nuper
Olli vita fuit! quàm pura, et criminis expers!
Illecebras vitii turpes quàm temnere fortis!
Num decuit miserum sævo inflammare veneno?
Hinc fugeret! quid tum? nisi fugerit ille, jacebo
Victa, humilis, vivetque suæ jam totus amanti!
Non ità: pro meritis patior. Trans æquora flecte,
Flecte viam, juvenis: miseram dimitte Calypso,
Et mortis frustrà cupidam, et vitæ impatientem:
Dimitte amentem, tua quam ambitiosa sequetur
Eucharis, ægram, humilem, Furiis Stygialibus actam.
Talia dicta dabat solo submota recessu:
Tum simul egressa: O ubi, ait, tu? siccine, Mentor,
Imbellem puerum vi multâ, et robore firmas?
Tu dormis, dum sævit Amor. Te cardine tanto,
Te tanto indignor mollem cessare veterno.
Semper Ulyssiaden indignum laude paternâ
Frigidus adspicies, nec fatis grandibus æquum?
Num mihi? nonne tibi custodia credita vitæ?
Ipsa tamen quæ sint animi medicamina quæro;
Tu nihil intereà? Per opaca, per avia sylvæ
Populus est numerosa, ingens, navalibus apta;
Hìc navem arboribus sectis aptavit Ulysses:
Hìc antro instrumenta latent, queis findere possis,

Et varias aptè navis componere partes.
Vix ea : pœnituit. Mentor, mora nulla, per antrum
Ingressus rapit arma manu ; tum plurima mole
Corpora populeâ sternit ; solemque sub unum
Stare dedit, celeremque volare per æquora navem.
Scilicet haud magno pro tempore maxima rerum
Palladis absolvunt artes, et summa potestas.
At divæ in curas animus diducitur æger.
Hinc miseram angit enim, Mentor si fortè laborem,
Et cœptum maturet opus; timor inde moratur
Ne faciles absens permittat amantibus horas.
Ergo nusquam aberat crudelibus anxia curis :
Sed labor huc fuerat venantum ducere gressus,
Mentor ubi instabat navalem attollere molem.
Hinc exaudiri repetito malleus ictu,
Et ferrum resonare : sonos arrecta bibebat,
Et tremefacta.... Sed hæc inter simul anxia pallet,
Ne signo, nutuve aliquo, neu luminis ictu,
Telemachus nympham furtim spectaret amantem.
Intereà juvenem sic ridens Eucharis ultrò
Increpat : Haud metuis tibi ne convicia Mentor
Dura ferat, qui se imprudens venare relicto ?
O miserum imprimis, tam sævo addicte magistro !
Ille voluptates, mansuescere nescius, omnes
Odit, ovatque ferox : te nullam attingere summo
Fas putat ore tenus, nec puræ dulcia vitæ.
Dum poteras nondum proprio consistere gressu,
Hoc tibi opus custode fuit ; nunc quum sapis ipse
Egregiùm, pueri jam non puer abjice curam.
Talibus insidiis juveni dolor additus ingens :
Mœstum Mentor agit, tædet parere monenti,
Rursùs adire timet, nymphæ nil turbidus infit.
Sed postquam longum compressit tempus amantes,

Vesper et admonuit, sylvæ postrema relinquunt,
Implerat quà Mentor opus cum sole diurnum.
Ecce autem a longè perfectam ritè Calypso
Ut navem videt! utque oculos densissima nubes,
Mortis et umbra tegit! fallunt genua ægra labantem;
Frigidus it, totoque fluens de corpore sudor.
Suscipiunt dominam comitum circùm anxia turba,
At collabenti dextram Eucharis ut dedit, illam
Reppulit intorquens oculos furibunda minantes.
Vidit Ulyssiades navem, nec Mentora vidit,
Qui jam rettulerat perfecto munere gressum;
Poscentique deam cujus, quem navis ad usum,
Illa nihil primùm, sic deinde effata reponit:
Hæc jussis fabricata meis; et Mentora poscit
Jam dimittendum; tua nec custodis acerbi,
Qui te oculis immortalem non cerneret æquis,
Gaudia luctificâ turbabit imagine vultus.
Ah! perii! me deseruit, me Mentor amicus!
Clamat Ulyssiades: deerit si fors mihi Mentor,
Eucharis, in te unâ spes omnis sola recumbit.
Sic ait imprudens: mox pœnitet; at sibi demens
Haud benè consuluit, nec fas, quid verba sonarent.
Vix ea fatus erat, passim obstupuere silentes.
Eucharis, avertens confusam cernua frontem,
Restitit a tergo sine voce, timensque videri.
Sed dum fronte sedet tacitus pudor, emicat intùs
Lætitia exultans. Contrà malè conscius heros
Nec sibi, neve suis poterat jam credere dictis.
Facta priùs, ceu somnus, erant, qui tristis agebat
Ægrum animum, mistusque pudor, curæque sequaces.
At dea, ceu catulo infelix orbata leæna,
Sævior errabat sine more per avia sylvæ,
Et gressus temerè ancipites incerta ferebat,

Donec ad extremum sub limine substitit antri.
Stabat ibi opperiens Mentor : cui talia diva :
Ite procul ; nostram satis est turbasse quietem
Hactenùs, audaces : juvenis procul exeat amens.
Tu quoque, tu imprudens, illum nisi protinùs aufers,
Experiare, senex, quo tandem erumpere possit
Diva furens. Illum, jam non moror amplius, illum
Audiat, aut videat nympharum nulla mearum :
Non patiar : juro Stygii per flumina fontis,
Quæ jurata diis et formidata potestas.
Sed tu, disce, puer, non hæc tibi meta laborum est.
Hinc pulsum nova te rursùs mala, perfide, lustrant!
Non impunè feres; et me revocabis ademtam,
Sed frustrà. Ille tuo necdum placatur Ulyssi,
Irarumque memor Siculis Neptunus in oris,
Quem Venus ultorem Cyprias polluta per urbes
Suscitat, ecce novos tibi miscet in æquore fluctus.
Fortè aderit salvus, sed nato ignotus Ulysses ;
Nec repetes Ithacam, nisi fato ejectus acerbo.
I, fuge : cœlicolûm vis magna doloribus adsit,
Oro, meis. Sic tu scopulo suspensus acuto,
Gurgitibus mediis, et adactus fulmine, frustrà
Voce voces tali gaudentem sorte Calypso !
Talia vociferans; sed magno turbine rerum
Turbida mens alio rapitur contraria fluctu.
Rursùs suadet amor revocare, ac sistere regnis
Ejectum ; et : Nostris nunc vivat sedibus ille,
Vivat, ait ; quæ promerui fortasse videbit
Ille memor tandem. Superûm non Eucharis illi,
Ut possum, conferre potest cœlestia vitæ.
O miseram! te te obstringis jurata Calypso !
Spemque ultrà tibi permittit Styx conscia nullam !
Talia dicta dabat nulli exaudita ; sed omni

Spirant Eumenides in vultu; et pectore pleno
Cocyti eructat rabiem, et furiale venenum.
Frigidus adspectu juvenem circumstetit horror.
Persensit (quis enim miserum quis fallat amorem?)
Diva, magisque ferox irarum effundit habenas.
Ac velut immensis ululatibus æthera miscet
Evias Ismarios incendens murmure montes,
Sic dea præcipiti nemorum petit abdita cursu
Nymphas voce vocans: teloque immane minatur
Absentes. Adsunt trepidæ; nec defuit ipsa
Eucharis illacrymans, et longè lumine lustrans
Telemachum; nec jam congressum affarier audet.
Quam dea præsentem ut prospexit, inhorruit artus,
Et magis obsequio furit implacabilis ipso,
Majorem Euchariti flendo venisse decorem.
Telemachus tamen interèà cum Mentore solus,
Et genua amplectens (neque enim fas cernere vultum,
Amplective aliter) largis rigat imbribus ora:
Incipit effari; vox deficit ægra volentem,
Verbaque: stat dubius quid jam sibi restet agendum,
Quid velit, aut quid agat. Tandem via facta dolori:
O pater! o Mentor! me fluctibus eripe tantis!
Nec possum sine te, nec tecum figere gressus.
Eripe tu tantis me casibus, eripe, Mentor,
Me mihi: da corpus quàm primùm hoc flebile letho.
Amplexum Mentor dictis solatur, et aptat
Fortiùs inde malis adversum opponere pectus:
Sanguis Ulyssis, ait, tu quondam, nunc quoque præsens
Cura diis, non hæc nisi amico numine perfers.
Non sapit is, sese qui nondum expertus inermem,
Nec sævos vitiorum æstus, et prælia novit;
Nam se nescit adhuc, et confidentior audet.
Hactenùs adductum superi te ad gurgitis oram

Immensi tenuere manu, ne longiùs ires
Conscius, heu! vasto quam vergat ad infima fundo.
Nunc age, quæ nunquam, nisi per te cognita nosses,
Percipe. Frustrà olim quivis dixisset Amorem
Infidum, læto qui velat funera risu,
Et duros almâ mentitur fronte dolores.
Adfuit ille jocos, et risus inter ovantes
Mellifluus puer: hunc oculis, hunc pectore præsens
Fovisti, gratumque fuit fovisse jocantem.
Quærebas tenebris animi prætexere vulnus;
Et me, teque simul delusum fraude petebas,
Imprudens! nunc tu, tanto sub cardine, rebus
Sola tuis oras miseris solatia, mortem.
Induit Eumeniden Stygiam lymphata Calypso:
Sævos morte magis jam concipit Eucharis ignes:
Jam trepidæ properant in mutua funera nymphæ:
Ille hæc donat Amor specioso barbarus ore!
Nunc animis opus est. Te amant pia numina, quum sic
Spontè viam monstrant, fugias quâ tutus amorem,
Et dulcem repetas patriam! Te te ipsa Calypso
Pellit in exilium: poscit te in littore puppis:
Quæ mora? non datur his virtutem insistere terris.
Sic fatus; dextrâque apprensum ad littora ducit.
Ibat Telemachus non spontè, ac lumina retrò
Avertens, retrò Eucharitis vestigia lustrans;
Nec quoniam poterat præsentem cernere vultum;
Collectos nodo crines, vestisque fluentes
Ritè sinus, tacitè et gressum spectabat euntis:
Passus ille quidem, ac vestigia lambere vellet.
Ipse etiam, adspectu quum se subduxerat illa,
Auribus arrectis dicentem audire putabat.
Hanc videt, hanc verâ veluti sub imagine vivam
Ante oculos, absentem absens affatur, et audit,

Nec memor ipse suî, et dictis dare Mentoris aurem.
Tum redit ad sese, ceu somno excussus ab alto :
Ibo comes tibi certus, ait ; sed non mea, Mentor,
Eucharis accepit digressu verba supremo.
Ah ! potiùs peream ! sic nolim ingratus abire !
Fas, iterùm adspiciam supremùm affatus amicam !
Hæc sine verba loquar : Me cogunt invida fata,
Immites hinc, nympha, dii discedere cogunt ;
Sed non esse, tuî quàm non meminisse jubebunt
Me magis. O Mentor, da, non indebita posco,
Quæ mihi sola super profugo solatia restant
Ultima ; vel placeat quàm primùm abrumpere vitam.
Non hæc me tellus, nec amoris vincla morantur :
Non est pectus amor ; fidum sed cernis amicum
Euchariti : saltem sine paucis alloquar : unum
Hoc sat erit ; gressusque tuos sequar impiger exul.
At Mentor : Me quanta tuî miseratio tangit !
Non sentis, tantus qui te coquit ossibus, ignem.
Te placidum jactas amens, mortemque precaris !
Teque palàm affirmas nullius amore teneri,
Nec potes avelli nymphæ captivus amanti !
Infelix ! Hanc unam amens audisque, videsque.
Nil ultrà cæcusque vides, nil surdus et audis.
Quem febris furibunda coquit, se corpore sanum
Clamitat. Heu ! cæcum quis te malus abstulit error ?
Jam tu defueras, quæ te indefensa moratur,
Penelope, jam tu, quem rursùs adibis, Ulyssi,
Jam tu Ithacæ, cui non frustrà dominaberis olim,
Jam tantis tu prodigiis, jussisque deorum
Quæ te ad grande decus, fatumque insigne vocabant !
His tu defueris, viles ut inutilis isthic
Tu simul, et tecum tua degeret Eucharis annos !
Nimirùm non hujus amor tua pectora flectit.

Quæ te igitur nunc turba premit? quid funera poscis?
Quid dictis præsente deâ, quid mente furebas?
Non tua mî suspecta fides : amentia tangit.
I, fuge! nullus enim, fugiat nisi, vincet amorem.
Illum hostem vis vera timet, fugitivaque cedit,
Nec mora consilio, a tergo nec respicit unquam.
Quanta tuî primo fuerit mihi cura sub ævo
Non fugit, ereptus quantis tu, nate, periclis.
Vel mihi crede volens, vel me dimitte volentem.
Proh! quàm nostra gravi quatiuntur pectora luctu,
Quum te sic video per aperta pericula pronum!
Quantùm passus ego, dum nil tibi dicere contrà
Ausus eram! nunquàm tantos experta dolores,
Quum tua te genitrix sub luminis edidit auras.
Mutus ego intereà suspiria corde premebam,
Et curas patiens, ad me si fortè redires.
Nunc solare patrem, fili, dulcissime fili!
Oro, redde aliquid mihi vitâ carius ipsâ :
Telemachum tu redde meum mihi, te tibi redde.
In te, si sævum sapientia vincit amorem,
Vivo ego jam felix : at si, sapientia quamvis
Pugnet, vincit amor, jam non ego vivere possum.
Talia fundebat Mentor, gressusque ferebat
Ad mare. Telemachus quanquam non spontè secutus,
Ibat, at ille tamen non adversatus eunti.
Mentoreâ semper latitans sub imagine Pallas,
Nulli visa suæ dum protegit ægidis umbrâ
Telemachum, et præsens divino lumine vestit,
Hactenùs insuetas addit sub pectore vires.
Tandem ad præruptæ rupis, ripæque minantis
Devenere locum, quo fracta refunditur unda.
Hîc navem ex alto dum littore circumspectant
Mentoream, semper si sede sederet eâdem,

Extemplò tristem pandunt spectacula scenam.
Indignatus Amor contra sua tela severum
Stare senem, juvenemque sibi jam abducere raptum,
Flebat, et erranti nemorum per opaca Calypso
Adstitit. Adspectu gemitum dea fudit, et alto
AEgra recrudescens sensit sub pectore vulnus.
Huic Amor: En dextrâ mortali victa recedes!
Tu capti tu diva manu! quin sistis euntem!
Illa sub hæc, Parere piget tam sæva monenti,
Et voces audire tuas, Amor improbe, dixit:
Tu me, tu placidæ ducentem pura quietis
Otia, tu luctu turbasti, et gurgite mersam.
Per Styga Telemachum procul hinc jurata remisi.
Idque ratum solemne ingens sator ille deorum,
Quamvis omnipotens, non fallere Juppiter ausit.
Hinc Ithacensis abit: procul et, puer improbe, tandem
Pulsus abi; mihi tu labes, tu summa malorum!
Tersit Amor lacrymas, et perfidus ore malignum
Subridens: Næ te labor, inquit, scilicet ingens
Sollicitat! concede mihi, non abnuo: serves
Diva fidem; per te profugum mora nulla retardet.
Ast ego non Stygios juravi fluminis amnes,
Neve tuæ his juvenem nymphæ dimittere regnis.
Mentor quam rapido properavit tempore, nymphis
Auctor ero flammâ certent absumere navem;
Mirus et ille labor cadet irritus; ipse vicissim
Perculsus Mentor mirabitur; et sibi nulla
Copia erit, quâ Telemachum subducere possit.
His dictis altè insinuant spes, gaudia divæ;
Emotusque dolor, compressaque cura quievit;
Ut zephyri frigus ludentis amabile propter
Littora sole pigro languentes recreat agros.
Frons innubis erat, non flammea lumina, curæ

Emotæ sensim ex animo, pulsæque parumper :
Substitit, improbulumque manu demulsit amorem
Subridens, acuitque novos sibi deinde dolores.
Lætus Amor vicisse deam, jam vincere nymphas
Apparat : errabant dispersæ montibus omnes;
Lanigeræ veluti pecudes, quas sæva luporum
Dissipat ingluvies, sparsasque per avia pellit.
Omnes cogit Amor tali cum voce : Tenetis
Telemachum, frustràque fugit; properate frequentes,
Aptatamque fugæ flammis circumdate navem.
Dixit; et arrectæ properant in littore toto,
Accenduntque faces certatim, ululantque frementes,
Bacchantum que instar quatiunt a vertice crines.
Jam volat, et pinguem tædis, et robore navem
Devorat ignis edax, et multo turbine victor
Fumum, et candentem prorumpit ad astra favillam.
Hæc prospectantes de rupe incendia Mentor,
Telemachusque sonum accipiunt, nymphasque ululantes.
Gaudet Ulyssiades tacitus : nam pectore servat
Vulnus adhuc dubio : Mentorque videbat amorem,
Ut quæ flamma jacet cineri supposta doloso
Emicat interdùm, vivosque resuscitat ignes.
Nunc igitur mea rursus habent me vincula captum,
Dixit Telemachus; nec spes evadere nobis!
Jam sensit juvenem revocatum ad pristina Mentor,
Nec sibi cessandum. Medio procul æquore puppim
Ut vidit stantem, timidamque accedere contra
Littora, nulli hominum, nec vivis hospita regna,
Telemachum Mentor sublimi rupe sedentem
Se super injiciens pelagi deturbat in undas.
At magno juvenis casu stupefactus amaros
Ore bibit fluctus, et prono vortice fertur.
Ut redit ad sese, et tendentem Mentora palmas

Adspicit, adnantemque sibi, auxilioque futurum,
Haud mora, funestâ properat decedere terrâ.
Jam captos abiisse, moramque abeuntibus esse
Ut nullam vidêre, cient fera murmura nymphæ.
Regreditur furiis amens, et perdita luctu,
Et quatit horrificis ululatibus antra Calypso.
Ipse dolens turpi jam versos clade triumphos
Victus Amor, medio celeres quatit æthere pennas,
Et petit Idalii lucos sævamque parentem.
Sævior ille puer tot se caput esse malorum
Ridet, et hoc duros fallit cum matre dolores.
Intereà juvenis quò longiùs ibat in altum,
Sumit ovans animum, et puræ virtutis amorem.
Experior nunc, Mentor, ait, quæ sæpè canebas,
Sed nondum expertus poteram non credere dictis :
Solà infensa fugâ superanda Cupidinis arma.
O pater! o quantùm superi favêre volentes,
Quum mihi te comitem, talemque dedêre patronum!
Non ego te certè fueram, non munere tanto
Dignus, at ipse mihi imbellis, solusque relinqui.
Jam tempestates, et ventos, et maris iram
Haud metuo ; metuo violentum pectoris æstum:
Unus Amor pelagi super omnia saxa timendus.

LIBER OCTAVUS.

Illa hæc, quam contra adnabant, immota per undas
Epiri portus navis Phœnissa petebat.
His autem AEgypto visum Phœnicibus olim
Telemachum in medio non fas agnoscere fluctu.
Mentor ubi ad puppim propior stetit, ocyùs altam
Intendens vocem summâ caput extulit undâ,
Et : Populis, Phœnices, ait, gens optima cunctis,
En adsunt miseri, miseros ne temnite vitam
Orantes. Si vos divûm reverentia tangit,
In quascunque libet nos ultrò abducite terras.
Qui præerat sic pauca refert : Vos nave volentes
Accipimus, neque enim ignari succurrere magnum
Ignotis, quos fata premunt. Simul accipit illos.
Vix intromissi, nec respirare potestas,
Stabant immoti; validis nam fluctibus ibant
Adversi. Sensim redeunt in corpore vires;
Deponunt vestes, quæ multo humore fluebant,
Et sale tabentes, gravidæque, aliasque reponunt.
Ut fari potuere, avidi denso ordine circùm
Phœnices casus audire cupidine fervent.
Tum princeps : Quî fas tales contingere terras?
Barbara nam, fama est, habitat dea, quæ procul arcet,
Neve suis quemquam patitur consistere regnis.
Plurima prætereà, saxisque asperrima rupes,
Quam mare fluctisonis pugnat latratibus, ambit,
Et passim scopulos, et naufraga saxa minatur.
Cui Mentor : Nos huc sævis aquilonibus acti :

Nos Graii, patriâ ex Ithacâ : quò tenditis effert
Proxima se Epirus; nec si contingere portum
Fert Ithacæ, vestro quæ se dabit obvia cursu,
At sat erit nobis Epirum tendere, amicis
Navibus unde brevis ponti superabimus æquor;
Et toto nihil est nobis quâ dulcius orbe,
Nos patriam læti, ac memores referemus ad urbem.
Sic adeò orabat Mentor, vocemque premebat
Telemachus tristi jam tum sapientior usu.
Haud sibi credebat, semperque videbat amici
Consilio utendum; nec voce vocare monentem
Quum posset, monitus oculis, ac fronte legebat
Explorans quæ sit tacitæ sententia menti.
In juvenem toto defixus lumina vultu
Phœnissus visum hunc olim meminisse putabat,
Nubila sed frustrà memorem confusa tegebant.
Num tu, scire velim, nostrî meminisse videris,
Ut videor meminisse tuî? non ora tueri
Credo ignota, inquit. Tua perculit illicò, primùm
Ut vidi, facies; sed te quibus orbis in oris
Contigerim dubito ambiguus : da scire petenti
Quod memini frustrà; non te labor iste gravabit.
Miratur juvenis, gaudetque, ac talia reddit :
Ut tibi ego videor, mihi tu sic esse videris.
Te vidi, te te agnosco; sed præterit illud
Ten' mihi contulerit Tyrus, anne AEgyptia tellus.
At Tyrius, ceu quem primo lux suscitat ortu,
Excussus somno fugientia somnia sensim
A longè revocat, subitis sic vocibus orsus :
Telemachum video, coluit quem Narbal amicum
AEgypto rediens. Suus en ego frater, et illum
Non semel auditum fratris sermonibus audis.
Victor apud Nilum te cum Narbale reliqui

Ad Bœtis populos, et ad Herculis usque columnas
Per mare transvectus. Visum te vix benè noram:
Nil mirum, si te vix primò agnoscere quivi.
Adoamum video, juvenis sic rettulit; olim
Vix ego te vidi; sed tu sermonibus idem
Narbalis mihi notus eras. Proh! quàm mihi dulce
Ex te audire aliquem, carum quem semper habebo!
Hunc Tyrus incolumem servat? num barbarus illum
Pygmalion falsâ sub proditione fatigat?
Exercetque odiis? dicentem talia rursùm
Compellat sic Adoamus: Te, sanguis Ulyssei,
Quum mihi fors tulerit, curis, opibusque juvabo
Omnibus; Epiri nec me priùs ostia, quàm te
Accipient Ithacæ portus, et patria regna;
Nec magis ipse tibi fuerit, fortissime, Narbal,
Quàm frater Narbalis erit devinctus amore.
Dixit; et optatos spirare ut senserat euros,
Imperat attolli stricto retinacula ferro,
Vela dari, et remis findi impellentibus æquor;
Telemachumque simul secretum, ac Mentora ducit.
Tum juveni: Quæ poscis, ait, nunc accipe; vixit
Pygmalion: faciles dî terram hâc peste levarunt.
Is nulli poterat confidere, nullus et illi.
Ingemuere boni, ac sævum fugêre tyrannum;
Moliri tamen insidias, mortemque negabant;
At non esse mali sibi tutam hoc sospite vitam
Sperabant: Tyriâ fuerat non civis in urbe,
Cui non suspicio exitium crudele pararet.
Liminis ipsi etiam custodes plura timebant:
Hos, ut erat commissa sibi custodia regis,
Rex quoque præ reliquis hominum metuebat, et acer
Suspectos sibi vel leviter damnabat ad orcum.
Sic igitur quò plura vigil, metuensque cavebat,

Certius instabat capiti, propiusque periclum:
Nam quorum manibus vitæ permissa potestas,
Semper sollicitum, diffidentemque timentes
Non poterant aliter præsens avertere fatum,
Quàm si terribilis properarent fata tyranni.
Hoc scelus Astarbe meditata absolvere princeps,
Impia sæpè tuas quæ jam pervenit ad aures.
Huic fuerat Tyrius misero dilectus amore
Nomine Joasarus, juvenis ditissimus auri,
Quem sibi sperabat Tyriorum adjungere regem.
Ergo aggressa nefas regi persuaserat unum
Ex geminis natum, Phadaelem, ætate priorem,
Moliri insidias, regnisque inhiare paternis.
Protulit hæc testes; pœnasque a sanguine sumpsit
Innocuo pater infelix. Sed filius alter
Baleasarus erat Samiam depulsus ad urbem,
Scilicet ut Graiûm moresque docendus, et artes;
Sed regi innuerat procul hinc dimittere natum
Astarbe, metuens ne seditionis amantes
In partem raperet, sceleratæque cogeret arma.
Vix portu exierat, quum nautæ, perdita turba,
Fœmina quos truculenta dato corruperat auro,
Clam noctu scopulis fregere per æquora navem;
Continuò mediis juvenem effudere sub undis,
Et trepidi cymbas nando petiere morantes.
Nescierat tamen Astarbes rex unus amores,
Credideratque suî fidam fore semper amantem.
Ergò diffidens aliis, et conjuge sævâ
Captus erat, tantùm cæco parebat amori!
Ille et Joasarum, Astarbe quem perdita amabat,
Auro inflammatus juvenis, spoliisque superbis,
Quærebat causam, capitis quâ perdere posset.
At dum sævus amor sic Pygmaliona trahebat,

Suspicioque, sitisque auri, jam tempora quærens
Clam vitâ Astarbe properans spoliare parabat.
Fors regi patuisse suos credebat amores.
Notum prætereà quantâ spe fervidus auri
Joasarum Stygiis demittere quæreret umbris.
Nec mora constituit venienti occurrere fato.
Custodes aderant portarum ad limina summi
In regem ardentes strictis concurrere telis;
In regem magis atque magis socia arma parari
Audierat; non ausa tamen confidere cuiquam
Credidit absolvi meliùs rem posse veneno.
Sæpè suis hanc Pygmalion accumbere mensis
Unam unus conviva dabat; neque credulus ulli
Ipse suis epulas manibus, cœnamque parabat:
Ipse domi penitùs, tecto interiore latebat,
Ut fugeret prudens oculos, et falleret omnes,
Dum sua sollicitâ curabat edulia dextrâ.
Jam non delicias epularum quærere dulces
Audebat, jam non, nisi quas apponere nosset
Spontè dapes facilis, securo attingere morsu.
Sic ille aut condita coquis opsonia, vel sal,
Vinum, lac, oleum, panemque, ac tale ciborum
Omne genus nunquam mensis adhibere solebat:
Tantùm solari poterant jejunia ventris
Pendula, quæ solus carpebat ab arbore, poma,
Vel sata, vel propriâ, quæ coxit oluscula, dextrâ.
Denique nulla sitim lenibant pocula, præter
Fontis aquam, quam nulli hominum in penetralibus imis
Clavibus et certis servatam haurire licebat.
Astarbe quamvis poterat sibi fida videri,
Non incautus erat tamen, et gustare jubebat
Ante dapes, potusque, sibi quicumque dabantur,
Ne se unum raperent lethali toxica succo,

Exstinctoque diù sibi ne foret illa superstes.
Cauta sed antidotum sumpsit, quam vilis, et illâ
Pejor anus dederat, vetitorum et testis amorum.
His secura dolis regem est aggressa veneno.
Tales orsa vias, dum mensâ accumbit uterque,
Circumcursat anus subito cum murmure limen.
Involat ad portam, forti videt objice clausam
Pygmalion metuens, et multo turbidus æstu.
Inde fugâ se tollit anus : rex pallidus hæret
Attonitusque, fragor trepidas quis verberet aures;
Nec portas aperire tamen conterritus audet.
Intereà revocat cunctantem ad fercula, mulcet
Astarbe inspirans animos; jam pocula namque
Aurea miscuerat diluta nocentibus herbis.
Prælibanda dedit solito rex pocula more:
Antidoto bibit Astarbe confisa liquorem.
Tum quoque Pygmalion; nec longùm, deficit æger.
Protinùs Astarbe venturæ haud nescia mortis,
Si quid suspiceret fraudis rex mente receptâ,
Scissa comas, vestesque incendere planctibus auras,
Corpus et amplecti morientis, et inter habere
Brachia, et ingenti strictum conspergere fletu,
Fundere, namque fuit lacrymarum prodiga, rivos.
At simul ut victum, et mediâ jam morte natantem
Pygmaliona videt; ne se redivivus, et illam
Communi traheret letho, mutata repentè,
Nec jam dulcis amans, sed victa furoribus atris
Irruit in collum, strictis et faucibus angit.
Annulus e digito, capitique insignia rapta,
Haud mora, Joasarumque ornatus donat habere.
Credidit illa suis nunc affore partibus, olim
Qui steterant, et Joasarum pro rege petendum.
At sibi quæ quondam fuerat, devotaque rebus

Turba suis humiles animos, servilia corda,
Non veros sensus, et pectora fida gerebat.
Tum nulla his virtus, et quos sibi fecerat hostes
Astarbe, trepidâ implebant formidine mentem;
Sed magis ingenio terrebat fœmina duro
Fraudis amans, vultuque superciliosa minaci.
Illam quisque neci, propriæ cui cura salutis,
Destinat, et diris sociam furialibus umbram.
Intereà motu tremefacta palatia fervent
Horribili : regis conclamant funera passim.
Concita pars trepidare metu, pars currere ad arma :
Præsenti gaudere omnes, pallere futuro :
Mille per ora rei magnâ discurrere in urbe
Fama, omnes regem lætari morte peremptum,
Exultare omnes, ac tali vivere morte.
Vir bonus at Narbal tam diræ crimina cædis,
Et regem flebat, qui se malè providus ultrò
Astarbes dederat furiis, manibusque necandum,
Malueratque amens se sævum audire tyrannum,
Quàm patris, ut decuit regem, se nomine dici.
Ergò Narbal adest patriæ defendere causam,
Cogit in arma bonos certus detrudere regno
Astarben, quæ sæva magis crudeliùs ipsos
Quàm priùs in cives fureret sine more furorem.
Non ignarus erat mersum licèt æquore Narbal
Baleasarum olim haud quaquam periisse sub undis.
Crediderant equidem qui sic dixere peremptum.
Ille autem elapsus clam dono noctis opacæ
Fugerat; admissum Cretæa per æquora cymba
Crudeles juvenis casus miserata recepit.
Non tamen hic patriis ausus confidere regnis ;
Sensit enim sese demissum ad funera quondam,
Astarbes fraudem juxta, invidiosaque regis

Corda timens. Igitur Syriæ per littora dudùm
Desertus, fugiens ignotà in veste latebat;
Quin etiam pecori pascendo quærere vitam
Cura fuit, donec staret quo summa loco res
Narbalem edocuit; nam se, sua credidit ille,
Et tanto se posse viro committere vitam.
Ille patri invisus non tristi lumine natum
Viderat intentus fortunæ absentis adesse,
Non tamen ut patrem contra ferus arma moveret
Impia, sed fati docuit tolerare labores.
Scripserat hæc juvenis: Quum res feret, annulus ad me
Aureus huc veniat, tum me mora nulla tenebit.
Abstinuit Narbal, regi dum vita manebat,
Tum sibi, tum juveni metuens: nam fallere tanti
Pygmaliona oculos avidè per cuncta ferentem.
At simul hunc rapuit sors aspera, dignaque factis,
Aureus ad juvenem demittitur annulus: absens
Continuò juvenis Tyriam pervenit ad urbem
Tempore quo fremerent magno confusa tumultu
Omnia quis vacuo dignus succedere regno.
Agnovere duces Tyrii, permistaque plebes:
Certatim unanimes, studio non patris, amabant,
(Namque patrem circumstabant odia aspera gentis)
Sed mite ingenium, facilique modestia vultu,
Huic etiam addiderat series immensa malorum
Grande decus, Tyriosque ad se converterat omnes.
Primores cogit Narbal, sanctumque senatum,
Et magnæ queis cura deæ delubra tueri.
Baleasarum omnes sacro diademate cingunt,
Et magnâ regem proclamant voce per urbem:
Adjuvat, et festo adspirat plebs fervida plausu.
Audiit Astarbe tectis penetralibus aulæ,
Joasarusque comes latitans infamis adulter.

Deseruere omnes, habuit quos impia vivo
Pygmalione priùs vitæ, scelerisque ministros;
Namque malos odere mali, fugiuntque: neque illos
Ad regni gaudent, et honorum culmina ferri:
Quos novere suî similes gens perdita, norunt
Illis quanta foret, quàm dura potentia regni.
At rectos homines non pravo lumine pravi
Adspiciunt, quos et faciles, sperantque modestos.
Diffugêre omnes, nec quisquam ex agmine tanto
Hæserat Astarbe, nisi criminis intima semper
Turba comes, sceleri quos debita pœna manebat.
Ut ruptas vidêre fores, non ampliùs audent
Fœda cohors armis, sed præpete quærere vitam
Versa fugâ. Ipsa fugam Astarbe molita parabat
Serviles induta habitus; sed prodita vultu
Sistitur; oppressus tandem nec si furor, amens
Plebs furiis miseræ avulsos disperserat artus.
Jam verò raptata viis, et sordida cœno,
Quum plebi eripuit Narbal, manibusque furentum.
Tum formæ fidens ad regem admittier orat,
Rem magnam afferri secum, pretiumque silere.
Rex jubet admitti, et quæ ferret dicere coram.
Ac veneres primò insidiosa modestia mirè
Adjuvat irarum fluctus domitura tumentes.
Tum se componens mellitis laudibus ambit
Permulcens regem: se quantùm nuper amarit
Pygmalion: natum votis ardentibus orat
Per patrios manes patris miseretur amantem;
Voce vocare deos simulans, et numina divûm:
Ire etiam in lacrymas, pedibusque procumbere regis:
Deinde autem fidos regi corrodere servos:
Suspicione, ipsumque odiis incendere regem:
Cum sociis Narbal clam Pygmaliona petebat,

Et populos avidus regni stimulabat ad arma,
Nunc quoque mens olli regem tentare veneno.
Tales illa dolos Narbalem perfida contra
Jactabat, Tyriosque alios virtutis amantes,
Scilicet ut patris quondam, sic pectora nati
Nunc se posse suas sperans impellere ad artes.
At rex impatiens sermonem abrumpit iniquum,
Custodesque vocat, miseram qui ad vincula trudunt;
Delectique senes, quorum prudentia ritè
Exquiratque dolos, vitamque interroget omnem.
Detectum scelus est, quo Pygmaliona veneno
Exstinctum, et stricto compressit gutture fauces.
Huic scelerum monstris, longisque ambagibus ætas
Ire omnis visa est. Capitali debita pœnæ
Jamque trahebatur lentis urenda caminis;
Quum subitò, veniæ nam spes excesserat omnis,
Una velut Stygiis Furiarum emissa cavernis,
Vipereos latices, quos secum afferre solebat,
Ne longam traheret tormenta per omnia mortem,
Ebibit, et rapidos interrita funeris haustus.
Ut gravibus motam vidêre doloribus, adsunt
Custodes, properantque malo solamina ferre;
Semper at observans taciturna silentia, nutu
Abnegat auxilium. Memorantur numina divûm,
Ultoresque dii : scelerum non pœnitet illam,
Nec pudet : ipsa ferox vix adspicit ætheris axem
Irrisura deos cœli supera alta tenentes.
Jamque exspirantis furor impius eminet ore :
Nulla super veteris jam tum vestigia formæ
Multis exitio. Vultûs defloruit omnis
Gratia, restinctique oculis errantibus ignes,
Obtutusque truces : motu convulsa frequenti
Labra, et diducti fœdè nimis oris hiatus;

Tum quoque contracti vultus, distortaque miris
Ora modis : sparsus frigenti corpore pallor
Lividus : interdùm renovari ad luminis auras
Visa; nihilque dabat nisi vastos ægra ululatus.
Tum demùm cunctos moriens horrore, metuque
Terrificat, manesque fugit scelerata sub imos.
Illic sacrilegæ complere fugacibus urnas
Beliades undis vano conamine certant,
Ixionque rotam torquet, nec Tantalus unquam
Ebibit a labris fugientes fluminis undas,
Sisyphus et frustrà volvit revolubile saxum,
Æternùmque renascentes per viscera pœnas
Usque feret Tityus, sævos et vulturis ungues.
Baleasarus eâ postquam se peste levatum
Vidit, vota diis, templis honor omnibus actus.
Pygmalionæis aversus moribus auctor
Ad regnum ingreditur; rapidâ frigentia morte
Impiger ad veterem revocat commercia vitam :
Narbalem summis adiit de rebus agendis
Consultor, sed nec servili more secutus;
Singula namque videt per se : dat sedulus aurem
Omnibus, et quæ sit melior sententia sancit.
Ille suis carus, communi et dives amore
Plus habet, in vastâ genitor quàm condidit arcâ
Sollicitus; nemo est etenim qui non sua regi
Offerat, infelix si quando urgebit egestas.
Sic habet is meliùs, populis quodcunque reliquit,
Quàm si vi rapiat. Non huic molimine multo
Est opus insidias contra defendere vitam :
Firma satis nam gentis amor custodia regem
Stipat. Eum ne quà rapiat sors aspera pallet
Quisque, velitque suam pro rege impendere vitam.
Ille adeò populo gaudet gaudente beatus :

Huic metus est nimio gentem corrodere censu;
Illa timet regi ne parcior offerat aurum:
Affluit illa quidem, nec gazâ divite turget
Audax, indocilis; nam mercatura, laborque
Exercet veteri intactam se more tenentem.
En redit ad summum tellus Phœnicia laudis,
Et juveni tam læta refert, tam prospera regi.
Accessit Narbal regno comes. O sibi si te
Cernere nunc liceat, quanto te munere donet
Lætus, Ulyssiade! quantâ te immittere pompâ
Gestiat in patriam! Fortunæ lætor amicæ
Qui possum, quod posse velit, te, sanguis Ulyssei,
Ad fines Ithacos, et avitum reddere regnum,
Ut nostri tu Baleasari exempla secutus
Recto olim populos Ithacæ moderamine flectas.
Adoamus postquam finem dedit ore loquendi,
Gaudet narratis proles Laertia, gaudet
Hospitio felix, opibusque exceptus amicis,
Et Tyrium amplexu tenero dedit oscula circum.
Quærenti deinde Adoamo queis casibus actus
Contigerit portus Atlantidis, ille vicissim
Rettulit ut Tyriâ primùm decesserit urbe,
Ut fuerit Cyprum advectus, lætusque recepto
Mentore: tum memorat Cretam, Idomeneaque pulsum,
Et de rege novo festos ex ordine ludos,
Iratam Venerem, se prono gurgite ferri
Navifragos, lætam miseris et adesse Calypso,
Turbatamque furore deam, nymphæque minantem,
Et se præcipitem, quem saxi e culmine Mentor
Jecerat, ut Tyriam prospexit in æquore puppim.
Ut finis fandi, lautâ convivia mensâ
Instruit Adoamus; tum ne pars ulla deesset
Lætitiæ, mensarum omnis quæsita voluptas.

Phœnices pueri niveis in vestibus omnes
Ritè ministrabant epulas : hi tempora circum
Floribus incincti : sparguntur thurea dona :
Transtraque, et instructi multo tibicine remi.
Adjuvat Achitoas interdùm voce, lyrâque
Ingeminans dulces cantus, et carmina mensis
Digna deûm, et dignos Phœbo vel judice versus.
Certatim ad navem ponti de sedibus imis
Adnabant blandi captæ dulcedine cantûs
Nereïdes, Phorcique chorus, Neptunia proles,
Dî maris æquorei, atque immania corpora cete.
Præstanti insignis formâ Phœnissa juventus,
Candida cui velant, et molli carbasa filo
Corpus, nunc patrio exercent de more chorœas,
Nunc Pelusiaco ritu, nunc arte pelasgâ.
Interdùm repetita tubæ vox æquora pulsat,
Et fugiens littus longè. Nox alta, silensque
Ritè juvat, ridensque ullo sine murmure pontus,
Et mare percussum volitantis imagine lunæ,
Cærula tum cœli facies, et splendida vivis
Sideribus; novus inde decor, nova gratia scenæ.
Telemachum subeunt ea gaudia, sensus ut illi
Acer erat, veloxque ; tamen non impete ferri
Se sinit ipse suo ; fuerat nam nuper ut ille
Exemplo admonitus tristi quàm cerea flecti
In vitium, facili quàm ferveat igne juventus,
Ex illo metuenda sibi, suspectaque, puro
Quamvis fonte fluens, pravoque aliena voluptas.
Mentora respectat, vultumque interrogat omnem
Atque oculos, quid erit tandem quod speret ab illis.
Hunc verò sic ancipitem consistere Mentor
Gaudet dissimulans. Juvenis tum denique curâ
Victus, et arridens dictis compellat amicis :

Quid timeas pulchrè video, laudoque timentem;
Ulteriùs ne tende, nefas. Tibi gaudia, Mentor,
Ut nemo optabit, sed quæ nec pectus inermum
Solvere, nec miserâ possint incendere flammâ.
Illa decent, placidam oblectent quæ dulcia mentem,
Non rapiant, quæ justa regat moderatio, nec te
More feræ furiosa trahant rationis egentem.
Nunc vacat, et vires, animumque resumere tempus.
Indulge bonus Adoamo, oblatisque potire
Deliciis : nunc otia te, te, sanguis Ulyssei,
Otia nunc poscunt, adsis. Sapientia vultus
Non habet austeros; hæc gaudia vera ministrat :
Hæc proprios purâ spargit dulcedine ludos :
Hæc miscetque jocis, et amœno seria risu,
Seria nunc lætis acuens, nunc læta severis;
Nec pudet ad tempus festivo hilarescere vultu.
Sic fatus citharam solerti pollice Mentor
Sollicitat; simul Achitoas quæ plectra gerebat,
Reppulit invidiæ stimulis, victusque dolore.
Lumina stant flammâ : frons turbida, nec color idem :
Nec latuisset enim pudor, et dolor, omnia Mentor
Pectora ni raperet dulci modulamine cantûs.
Quisque suo, metuens turbare silentia, flatu
Abstinuit, ne dulce melos pars falleret aures;
Et timor unus erat ne finis cantibus esset.
Olli fœmineos, ac molles edere versus
Nescia, sed liquido vox mascula gutture rebus
Vitam inspirabat cunctis, vivumque colorem.
Principio canit ille Jovem qui singula nutu
Concutit, idem hominum divûmque immensa potestas.
Deinde venit sacro Jovis edita vertice Pallas,
Nimirum genitore deo sapientia surgens,
Alma hominum dociles perfundere lumine sensus.

Hæc adeò Mentor tenerâ sic voce canebat
Relligione potens, sacris ut cœtibus ire
Quisque putet præsens altos super ætheris axes
Ante Jovem visûs hebetantem fulgura flammâ.
Narcissi tum deinde refert miserabile fatum :
Ille suî imprudens malè captus imagine sese
Vidit inexpletum sub margine fontis, et amens
Occidit, atque suo flos est de nomine dictus.
Denique narrabat quo funere raptus Adonis,
Fulmineus quem stravit aper, Cytheræa nec ipsum,
Quamvis questa diis incenderat omnia planctu,
Capta viro potuit revocare ad limina vitæ.
Carmine quo capti flebant, et flere juvabat
Omnes allectos. Sed postquam desiit ille,
Respexere alios alii. Tum succinit alter :
Orpheus est : sic saxa, feras, sic carmine sylvas
Moverat; infernique canis sic vicerat ora,
Sic Ixioneos leniverat ille dòlores,
Sic quoque Beliadum curas; regemque tremendum
Flexerat, et pulchram Eurydicen revocabat ad auras.
Acclamant alii : Linus est Phœbeia proles.
Ast alii : Vos error habet; nam verus Apollo est.
Miratur pariter juvenis, qui Mentora nondùm
Noverat insignem cantu, citharæque potentem.
Achitoas (nam per tempus data copia luctum
Dissimulare fuit) jam Mentora laudat, et idem
Laudando erubuit, pressoque obmutuit ore.
Agnovit subitò Mentor, visusque loquentem
Sistere, solatur, meritis et laudibus effert.
Achitoam sed nulla juvant solatia; secum
Mentora sensit enim non tam dulcedine cantûs,
Quàm morum exemplo insignem, et candore modesto.
Intereà Adoamum compellat vocibus acer

Telemachus : memini solitus quæ dicere nobis,
Te, postquam Ægypti fines, atque arva reliqui,
Bœticolûm vidisse domos, et regna petentem.
Splendida prodigiis laudatur Bœtica tellus,
Vix habitura fidem. Num vera edissere, quæso,
Quæ memorant? Contrà Adoamus sic ore locutus :
Hæc ego regna tuis lætor describere digna
Auribus, et famæ non inferiora canenti,
Et veterum dictis. Tum protinùs incipit ille :
Pinguem dives humum sub amico sidere Bœtis
Alluit, et tellus amnis de nomine dicta,
Quem bibit oceanus spumantia littora juxta,
Herculeosque sinus, quà torrens objice rupto
It pelagus, Tarsimque, et Punica dissidit arva.
Sæcula, quæ quondam fuerant, hîc aurea florent :
Hîc hiemes tepidæ, nec iniquo frigora flatu
Spirat trux boreas; æstivaque tempora, quum sol
In medio stans axe diem flammantibus urit
Ignibus, admulcens zephyrorum recreat aura.
Sic ver, autumnum dulci junctos hymenæo
Jungit ritè manu semper revolubilis annus.
Plana per, et valles bis messem fertilis anno
Fundit humus : lætis via passim consita ridet
Arboribus, passim præbent cum floribus umbras
Gelsiminum, et dulci granata rubentia cocco.
At montana super tenuis dant vellera lanæ
Innumeræ pecudes totum quæsita per orbem.
Hîc defossa jacent argenti, aurique metalla :
Sed bona gens, simplexque, et simplicitate beata
Ipsa suâ, indigenæ talem indignantur opum vim,
Nec quærunt, nisi quas vitæ sibi postulat usus.
Ut primùm has olim mercando venimus oras
Vidimus argenti pretiosum pondus, et auri,

Et ferrum juxta conflari ad vomeris usus,
Aut similes alios; neque enim mercantibus extrà
Nullus erat nummorum usus; verùm omnis alendo
Vita fuit pecori, vel agris impendere curam.
Hìc gens artificum rara est; namque artibus unquam
Non locus est, nisi quas communis poscit egestas.
Prætereà quamvis hominum pars maxima solis
Sit pecudum studiis, et agrorum dedita cultu,
His tamen incumbit, quæ simplex vita requirit.
  Fœmineus labor est molles deducere lanas
Pollice, vel niveas, tenuesque intexere vestes,
Fingere tum panes, epulasque apponere mensis;
Nec gravis iste labor; namque omnis fercula cœnæ
Pomorum et lactis : rara est ibi copia carnis.
Detracto matres ovium de tegmine norunt
Conjugibus, sibi calceolos, et fingere natis.
Pars sibi pro tectis cerâ lita terga ferarum
AEdificant, pars arboreo de cortice pelles;
Concinnare suis vestes, et fonte lavare
Cura, domosque omni lautas componere cultu.
Sed via vestitûs simplex; nam sole tepentes
Panniculum semper tenuem pro tegmine gestant,
Nec membris habilem; sed magna volumina circum
Corpus agit, (pudor ipse jubet) formasque decentes.
  Est ars una viris telluri infindere sulcos,
Pascere oves, lignum moliri, excudere ferrum;
Nec ferrum assueti nisi tantùm ad rustica fingunt.
Ars ibi nulla domûs : nullo dignantur honore;
Namque domos statuunt nunquam, nec mœnia tollunt,
Et memorant : nimio insanit telluris amore,
Atria qui ponit longum mansura per ævum,
Ipse ætate minor; satis est defendere corpus.
Quas verò fovet AEgyptus, vel Græcia, et omnis

Splendida gens cultu, morataque legibus, artes
Oderunt, luxûs irritamenta superbi.
Si quando memoras populos qui splendida norunt
Atria moliri, quibus est pretiosa supellex
Parta, quibus pictæ vestes, gemmisque decoræ,
Copia tum naris, tum dulcis copia cantûs,
Mensaque regalis superans convivia mensæ;
Hæc subitò : O gentes non æquo numine natas!
Tanta quibus dedit ars tanto se perdere sumptu.
Captos deliciis fallunt tot frivola, tristes
Et dominos cruciant; inopes sed forsitan illis,
Heu! per vim certant, et iniquâ fraude potiri.
Quæ pravum faciunt falso bona nomine jactas.
Numquid præ nobis sano plus corpore gaudent,
Ista quibus veniunt? num vitæ longior ætas?
Concordes magis instituunt felicius ævum?
Libertas melior? promptique ad gaudia sensus?
Non ità : sed torquet certatim perfida pestis
Invidiæ miseros, odium rapit, ambitioque
Et metus, et sitis, et furor insatiabilis auri.
Simplicis, et puræ contingere gaudia vitæ
Nescia gens, vanus rerum quam fascinat error,
Captivamque trahit specie imperiosus amicâ.
Hæc, ait Adoamus, memorant : hæc ore loquuntur
Insignes ratione viri, quos candida, simplex
Natura effinxit vitæ sapientis ad artes.
Hi nostras odere artes, morumque decorem;
Illorum et fateor commendat maxima leges
Simplicitas. Vivunt campis communibus omnes;
Quamque domum dux unus habet pro rege gubernans.
Plectit jure suo natos pater, atque nepotes,
Si quem culpa premit; verùm non ante nocentem
Castigat, sua quàm tulerint suffragia cuncti.

Rara est pœna; fides lætam nam candida terram,
Et mores habitant, et legi prona voluntas,
Et vitii fuga. Non homines Astræa reliquit
Scilicet, his equidem latitans manet hospes in oris.
Non sedet inter eos judex; sedet arbitra facti
Conscia mens. Commune bonum; nec partibus æquis
Metiri gazas opus est; tam prodiga pomis
Arbor, opima herbis tellus, et lactis abundans
Grex ovium, tenuique super gens sobria victu.
At postquam absumptæ fruges, et pabula terræ,
Indè suos transfert gens errabunda penates.
Sic nulla hos inter discordia : fœdere nectit
Fraterno pietas nullâ violabilis aurâ.
Hanc pacem, hos nexus, libertatemque tuetur
Fortis opum fuga fluxarum, et despecta voluptas.
Libertas omnes unà complectitur alâ.

Hîc nemo ante alios summo prælatus honore
Conspicitur, nisi cauta senum experientia, rara
Vel juvenum virtus virtuti æquata senili.
Hinc absunt vis, litis amor, perjuria, fraudes,
Bellaque; nec superis dulces præsentibus oras
Horrida pestiferis miscent clamoribus unquam.
Humanus campos nunquam cruor imbuit, agni
Sanguine vix tinctos. Si quando prælia Martis,
Victoresque refers, ut passim, et diruta regna,
Attonitis hærent animis, et talia secum :
Non satis ergò homines mortali corpore vivunt,
Ut se præcipiti rapiant ad funera cursu?
Vitæ meta brevis; tamen esse remotior illa
Creditur, heu! vivuntne, suorum ut causa malorum
Alter in alterius mersos se sanguine volvant?

Prætereà qui regna suis immania reges
Adjiciunt, tanto jactari ad sidera plausu

Illi indignantur. Quis enim dementior illo
Quem juvat, exclamant, aliis imponere morem?
Durum opus, imperii fuerit si justa potestas.
Quid juvat invitos regere? At vix ipse volentes
Accipiet sapiens populos, quem numina poscunt,
Aut sua gens pro patre suis tutamina rebus.
Qui reget invitos miserabilis ille feretur,
Dum quærit laudem domitas addicere gentes
Servitio. Qui regna domat, dîs natus iniquis,
Pestis acerba virûm, latè populabitur urbes,
Cuncta malis, planctu, letho, formidine complens,
Libera quotquot erunt avidus compescere vinclis.
Ergone non illi satis est, cui gloria curæ,
Si commissa sibi divino munere justus
Ritè regat? meritæque putet se laudis egentem,
Se nisi terribilem, prædatoremque superbum
Finitimos contra rapiat vis effera mentis?
Tu, nisi libertas jubeat, ne prælia tentes.
Felix qûi reliquos nunquam sibi reddere servos
Nulli servus ovat! summos, ea fulmina belli,
Victores, tanto sequitur quos gloria fastu,
Credite torrentem qui turgidus aggere rupto
Exspatiatus agris, lætâ quos spargere lymphâ
Debuerat, cladem passim, exitiumque minatur.
His postquam Adoamus gentes et Bœtica regna
Descripsit, variis gaudens sermonibus instat
Telemachus. Vinum ne bibit gens Bœtica, dixit?
Suscipit Adoamus : Nunquam bibit illa, neque unquam
Fingere cura fuit. Non desunt optima vites
Copia; nulla magis suaves dat terra racemos :
Sed mandunt, temerè ceu sumpta ex arbore poma;
Et vinum metuunt, quo non præsentior ulla
Res fuit humanæ gentis corrumpere mores;

Et virus furiale putant, quòd corpora letho
Non perimit, sed bruta facit, sensusque ferinos.
Absque mero membris homines, animoque valebunt:
Cum vino fortassè ruent cum corpore mores.
Telemachus sic deinde orsus: Connubia gentis
Quæ firment leges, inquit, da scire petenti.
Ille autem: Una viro, nec toto tempore vitæ
Dimittenda uxor. Thalamum servare jugalem
Non minùs hìc sponsus, quàm passim sponsa jubetur,
Aut pretium infami vitam respergere labe:
Tam purâ illimis gens floruit altera nunquam
Laude pudicitiæ. Decor est, et gratia genti
Fœmineæ, nec abest sincera, et nescia fraudis
Simplicitas, multusque labor, moresque modesti:
Hîc placida, et lætâ connubia candida prole.
Corporibus geminis unam cum conjuge conjux
Vitam, credideris, vivunt: communis utrique
Rerum cura; forìs quæcumque gerenda, maritus,
Ast uxor, quæcumque domi, pro parte tuetur:
Sublevat illa virum soli studiosa placere;
Nec virtute minùs quàm formâ, et corpore pulchro
Conciliat, fidumque facit; nec deserit unquam,
Quotquot eunt, felix vitæ concordia, soles.
Aurea sobrietas illis, moderatio, morum
Mundities vegetæ producunt tempora vitæ;
Nec rarò videas hilares qui corpore firmo
Bis duodena senes durando lustra volutant.
Rursùs Ulyssiades: Superest cognoscere, quî se
Cum reliquis possint æternâ in pace tueri?
Hinc, ait Adoamus, claudit magno objice pontus,
Illinc ad boream præcelsa cacumina, montes.
Prætereà gentem meritis, ac laude decoram
Ritè colunt populi circùm; et discordia sæpè

Quum venit, terras tali sub judice, et urbes
Constituêre, illam et pacis fecere sequestram.
Pacificam refugit nemo; ridetque tyrannos,
Qui sua non certo partiri limite possunt.
Num metus est, aiunt, ne desit terra? colonis
Latior illa patet. Dum poscet libera tellus
Brachia, non nostros animus defendere nobis,
Si qui fortè velint adversi irrumpere, campos.
Bœticolæ non falsa gerunt, non alta superbi
Pectora, non avidi latè protendere regnum.
Ergò nec tales metuit vicinia, ab illis
Nec metui sperat, parcitque lacessere bello.
His satius fugere, aut patriis occumbere campis,
Quàm servire foret. Sic vinci aut vincere juxtà
Indociles placidâ securi pace fruuntur.
Quæ postquam Adoamus, narrabat denique quali
Bœtica Phœnices facerent commercia ritu.
Bœticolæ, aiebat, longinquo a littore turbam
Obstupuere virûm pelagi venisse per undas :
Annuerunt mediis fundari Gadibus urbem :
Quin etiam hospitibus faciles ingentia nobis
Dona ferunt, pretiumque datâ pro merce recusant.
Prætereà quodcumque suos superaverat usus
Velleris, et lanæ magno pro munere ferri
Proponunt, mittuntque viros qui talia portent.
Quod superest ultrò hospitibus profundere gaudent.
Argenti verò pingues aurique fodinas
Sponte suâ nobis ceu pondus inane relinquunt.
Insanire putant qui multo altissima nisu
Viscera terrarum rimantur, opesque requirunt,
Quæ nequeant satiare sitim, et jejunia vera.
Parcite, nos dictis urgebant talibus ipsi,
Parcite telluri nimios infindere sulcos :
Hanc domuisse sat est; et veras undique gazas

Læta, cibosque dabit; manabit et ubere cornu
Copia tot frugum multò pretiosior auro,
Nimirùm quod quæris, emas ut pabula vitæ.
Hos equidem nobis ponti exercere per artes
Sæpè animus, pubemque suam deducere littus
Ad Tyrium; sed non placuit sic vivere natos.
Scilicet, heu! vestris, aiebant, rebus egerent
Usus edocti miseros; vestrumque furorem
Vestris capti opibus furerent virtute relictâ,
Jam fierent, ut qui pedibusque, et præpete plantâ
Stat juvenis, sed iners longùm, solitusque sedere,
Non aliter quàm qui lecto jacet æger, anhelans
Jam non ipse valet nisi curru incedere vectus.
Ast îdem navalem operam mirantur, et artem
Egregiam; damnum sed credunt arte latere.
Namque domi si nil desit, quid talia curæ?
Quid juvat ire vagos, aliasque exquirere terras?
Nonne suo satis est, naturæ quòd satis usu?
Debuerant scopulis pœnas, pelagoque furenti,
Quandoquidem per aperta petunt discrimina lethum,
Ut possint mercantum avidos explere furores,
Omnibus et vitiis laxas effundere habenas.
Captus Ulyssiades tantis sermonibus aures
Gaudet ovans animis populum nunc vivere, recti
Quem docilem simul, et faciat natura beatum.
Proh! tales quanto superant discrimine mores
Tot populorum, inquit, vitam, moresque superbos,
Quos fama insigni sapientes nomine jactat!
Heu! vix illa potest nunc vero proxima credi
Simplicitas, tantâ vitiantur pectora labe!
Splendida nos miseri tanquam mendacia mores
Credimus ingenuos populi; sed et ille necesse est
Portentosa putet nostras, ceu somnia, vitas.

LIBER NONUS.

Sic illi inter se variis de rebus agebant
Immemores somni, et mediæ jam noctis abactæ,
Quum furtim clam fraude malâ malè numen amicum
Arcebat portus Ithacæ, quos navita longè
Respiciens Athamas servabat lumine frustrà.
Neptunus, Tyriis quanquam placabilis esset,
Telemachum tulit impatiens evadere totam
Oceani rabiem, scopulosque impunè sonantes.
At Cytheræa furit, juvenis quòd victor amorem
Insultaret ovans, et amoris perfidus artes.
Deserit acta dolore gravi Paphon, alta Cythæra,
Idalium; Cyprios et dedignatur honores,
Et pudet irrisam posthac considere regnis.
Illa igitur sedem scandit radiantis Olympi,
Ante Jovem, magnâ superûm cingente coronâ,
Quorum sub pedibus volvuntur sidera cœlo.
Hinc tellus patet exiguo velut aggere limus,
Oceanusque ingens tenuem ceu guttula limum
Diluit; et molem regnorum, pulveris instar,
Limi summa tegit; populique, atque agmina densa
Formicæ tanquam limi luctantur in orbe
Graminis obnixæ parvam non cedere partem.
Ut pueri nugas, quæ magna negotia tractant
Terriginæ imbelles, ridet suprema deûm gens;
Et quæcumque homines memoranda, potentia, magna,
Sublimesque vocant, et vastæ indaginis ausus,
Parva, pusilla videt superorum immensa potestas.

Hîc procul a terris tanto arduus intervallo
Juppiter, imperium, soliumque immobile fixit;
Unde oculis Erebi noctes, atque intima corda
Lustrat, et adspectu pacatum recreat orbem;
Ast ubi cæsariem quassat, cœlum omne tumultu
Concutit, et terram; et radiis vibrantibus ipsi
Cœlicolæ attoniti coram præsente tremiscunt.
Tunc aderant juxtà cœli supera alta tenentes,
Quum se pulchra Venus nitidos induta lepores
Obtulit: hæc pictâ superabat splendida pallâ
Quos trahit adversâ fulgens in nube colores,
Nuntia quum pavidis affert mortalibus Iris
Pacatas hiemes veniens, solemque serenum.
Mira deæ circumnectunt, memorataque pallam
Cingula, tergeminas quæ monstrant viva sorores,
Et temerè a tergo crines nodantur in aurum.
Ceu non visam aliàs, tantoque decore micantem
Mirantur superi, captisque adspectibus hærent;
Non secùs atque homines post longæ tempora noctis,
Quum redit, et terras accendit lumine Phœbus.
Respectant sese attoniti, nec ab ore recedunt
Matris Acidaliæ. Sed enim turgentia fletu
Lumina prospiciunt, vultusque dolore gravatos.
Illa tamen Jovis ad solium se præpete gressu
Intulerat lenis, nec segnior, æthere puro
Quàm quæ fertur avis pernicibus excita pennis.
Ille deam blandè adspiciens subridet amico
Lumine, tum surgit, tum libans oscula natæ:
Quis te, nata, inquit, quis te dolor anxius urget?
Me fletus movêre tui: tibi nota voluntas
Patris, notus amor: da causam, nata, doloris.
Olli longa Venus ducens suspiria fatur:
O hominum pater, atque deûm! qui lumine certo

Cuncta vides, scis ipse meos, scis, maxime, luctus.
Nimirùm potuit vertisse a culmine Trojam
Ingentem, et nostro defensam numine frustrà
Pallas; eumque, mihi dederat qui præmia formæ,
Injusto Pariden potuit demittere letho.
Nec satis : hæc Ithaci, per quem ruit Ilion ingens,
Progeniem pelago sequitur, terrasque per omnes.
Nunc et Ulyssiadæ servat vestigia Pallas;
Nunc et concilio superûm non assidet absens.
Illa meæ puerum audacem succedere Cypro
Impulit illudens nobis; illusit et ille
Regna deæ, nec thura meis altaribus audax
Incendit, nostrosque palàm aversatus honores,
Et sua deliciis avertit pectora nostris.
Nostris, heu! frustrà precibus placabilis ultrò
Exciit ultores ventos Neptunus, et undas;
Littus ad Ogygiæ jactatus turbine vasto
Vicit Ulyssiades tenerum contemptor Amorem,
Materno accitus monitu qui venerat illuc
Pectus Ulyssiadæ, et molles inflectere sensus.
Nec dea, nec nymphæ, juvenis nec mollior ætas,
Neve armatus Amor fraudem vicere Minervæ.
Vi puer ereptus, vincit puer, et dea vincor!
Juppiter his Venerem solatur pectora dictis
Permulcens: Pallas, nec me fugit, ignea contra
Nati tela tui juvenem, Cytheræa, tuetur,
Egregiosque parat famæ immortalis honores.
Ille tui, doleo, violavit numinis aras;
Sed servire nefas illum tibi; ne tamen omni
Spe careas, terris, esto, jactetur, et undis
Exul et infelix, et mille pericula lustret;
Sed nec fata sinunt pereat, nec victa recedat
Illecebris, hominum queis mulces pectora, virtus.

Hoc igitur, mea nata, tuam solabere mentem
Læta tibi mille heroas frænare, deosque.
Sic fatur: magno subridet gratia vultu,
Vividaque ex oculis lux fulguris emicat instar.
Oscula tum libans natæ diffundit odorem
Ambrosium, redolet latè quo regia cœli.
Gaudet læta Venus supremo pignore regis,
Et luctum, lacrymasque inter micat alma voluptas
Fronte sedens, curamque genis, velatque ruborem.
Dî Jovis edicto cœtu assensere faventi.
Neptunum, mora nulla, petit Cythereia, si quà
Possit Ulyssiaden sociato perdere nisu.
Illa deo memorat quæ Juppiter ore locutus.
Neptunus contrà: Superûm fatalia noram:
Non fas Telemachum nobis submergere ponto;
At venturo Ithacam casus licet addere mille,
Mille moras. Quâ nunc vehitur vada cœrula verrens,
Phœnissam refugit mihi mens subvertere puppim.
Cari Phœnices, mea gens, magis omnibus una
Regnis fida meis, per quam maria omnia latè
Terrarum sociant populos, et fœdere jungunt.
Hæc mihi vota facit, cumulatque altaria donis
Justitiæ, rectique tenax, patiensque laboris:
Ubere felici fortunat, et omnia luxu.
Non hæc, diva, sinam pereat malè naufraga navis;
Navita sed faciam infido sub sidere cæcum
Propositis molitus iter procul erret ab oris.
Læta dei dea promissis Cytheræa malignùm
Risit, et Idaliæ florentibus adstitit arvis
Axe volans; reducemque Joci, Risusque salutant,
Et Charites; et composito circùm agmine læti
Mollibus in pratis agitant, plauduntque chorœas.
Nec mora præmittit mendax, ceu somnia, numen

Rex pelagi domitor ; sed fallunt somnia somnos,
Et deus is vigiles deludit imagine sensus.
Ille (malum multâ circumvolitantia turbâ
Aligeris stipant passim mendacia formis)
Subtiles succos, magicoque humore madentes
Injicit insinuans Athamantis lumina circum,
Qui tacitè, cœlo dum fulget luna sereno,
Servabat stellas, Ithacamque, et proxima credens
Littora, et aërias, prærupta cacumina, rupes.
Tum vanæ illudunt species, et inania rerum
Objiciunt; dubioque Athamas capit omnia visu.
Jam facies mentita poli, mentitaque tellus:
Apparent mutata loco, retròque repulsa
Sidera: lege novâ visum est cœlum omne moveri,
Ipsaque mutari tellus. Dum vera recedit,
Falsa Ithacæ veniens Athamanti occurrit imago.
Quò magis ad ripæ simulacrum gurgite ferri
Visus, eòque magis mendax fugit illa recedens;
Nec fugisse modus; nec jam sibi navita credit:
Nunc fragor audiri, et pleno trepidatio portu,
Nunc ire imperio docilis, clam tendere parvam,
Proxima quæ magnæ juxta cubat insula ponto;
Ne quà Telemachum reducem præsciscere possint
Sponsi Penelopes, juveni infensissima turba.
Mox timet a scopulis quibus horrent littora passim:
Mox audit fluctus contra obvia saxa frementes:
Ecce autem subitò tellus secedere longè
Visa oculis, visique procul ceu parvula montes
Nubila quæ punctis, quâ cœlo proxima tellus,
Cœlum intermiscent, dum sol decedit Olympo.
Sic stupet admirans Athamas; et numine captus
Lumina fallaci insuetos jam corpore totò
Persentitque metus, et multo languida Morpheo

Credit membra, suos et fallere somnia sensus.
Rex tamen æquoreus consurgere protinùs Eurum
Jussit, et Hesperiæ jactari ad littora navem.
Imperio parent vasto cum turbine venti,
Impulsamque ferunt, quà jusserat ire carinam:
Jamque aurora aderat lucis prænuntia; jamque
Sidera Phœbeæ metuentia lampadis ignes
Æquore pallentes tingebant invida flammas,
Quum subitò exclamans Athamas: Ithacensibus, inquit,
Littoribus, manifesta fides, portuque subimus!
Macte, o Ulyssiade: non est mora longior horâ:
Penelope visenda tibi, visendus Ulysses
Jam solio, et sceptris fortassè repostus avitis.
Vix ea: Telemachus, qui membra papavere victus
Proflabat somnum, vigil, excussusque repentè
Provolat ad puppim exultans, navisque magistrum
Amplexu tenet, et circùm sua lumina volvit.
Ingemit, heu! patriæ respectans littora frustrà:
O ubi sum? exclamat: non hæc mihi patria tellus,
Non Ithacam video! te, Athama, te decipit error;
Non tibi nota tuis ea tellus dissita terris.
Non ita: et hæc oculis spectantem littora, contrà
Navita respondet, nihil est quod fallere possit.
Ah! quoties subii portum! saxa omnia novi,
Notior ut nobis non sit Phœnicia tellus.
Adspice qui se mons fert obvius: adspice rupem
Turris opus: fluctus audis in saxa sonantes,
Saxa graves latè pelago minitantia casus?
Aëriam non tu divinæ Palladis ædem?
Hæc domus, hæc Laertiadæ stat turris ad auras.
Falleris, o Athama, dixit Laertia proles:
Imò hanc quam video, plana est, licèt ardua, ripam.
Non Ithacæ locus est: Ithacam non cernimus urbem.

Sic juvat, o superi, mortales ludere turbas!
Talia dicta dabat, mutata Athamantis et ora,
Atque oculi: magicæque artes fugêre, dolique;
Et se ripa dedit verâ sub luce videndam.
Errorem simul excutiens: jam, sanguis Ulyssei,
Exclamat, fateor, nostris malè numen amicum
Illudens oculis Ithacam mihi cernere veram,
Et qualis fuerat monstravit imagine fictâ;
Nunc abiit, ceu vana levis deliria somni.
Nunc aliam video, Salentum scilicet urbem,
Quam Cretâ profugus tandem Idomeneus in altâ
Extulit Hesperiâ: surgentia mœnia cerno
Imperfecta quidem, defensa nec ostia portûs.
Singula dum lustrans Athamas, urbemque recentem,
Huc oculos volvebat, et huc; et tristia secum
Telemachus tacito versabat pectore fata,
Neptuni imperio, validisque aquilonibus actam
Non procul a portu statio tutissima navem
Excipit antennis celerem, velisque secundis.
At quem Neptuni Mentor non ira fefellit,
Nec Veneris latuere doli, subriserat ipsum
Artibus illusum magicis Athamanta, dolisque.
Deinde ubi se curvo progressi littore condunt,
Compellans juvenem Mentor: Non Juppiter, inquit,
Te petit ad mortem; sed tentat corda fatigans,
Tentatumque vocat divinæ ad præmia laudis.
Sis memor Herculei semper, patriique laboris.
Qui nescit tolerare vices, nec fortia gestat
Pectora. Fortunæ rabiem tu nitere contra
Firmior, et patiens, donec lassata residat.
Exercent non te tantùm furor, iraque ponti,
Insidiosa deæ quantùm te dona morantis.
Quæ mora? Portus adest: Graios adeamus amicos:

Idomeneus miser, et miseris succurrere discet.
Tum Salentinos puppis Phœnicia portus
Occupat hospitio, vultuque excepta faventi;
Nam Phœnices habent, et sanctæ fœdera pacis,
Fidaque cum populis passim commercia jungunt.
Mœnia Telemachus nascentia suspicit urbis.
Ceu flos ille recens, et rores pastus amicos
Noctis, mane novo reducis præsentia Phœbi
Munera persentit, formæ ornamenta futuræ;
Jam crescit teneras trudens de cortice gemmas,
Attollitque comas virides, et mille colorum
Pandit odoriferos calices, et olentia dona;
Nec vidisse semel satis est; sed sæpè tuenti
Sæpè novas veneres dabit ille, novumque decorem.
Haud secùs Idomenei ripâ florebat in altâ
Urbs nascens; veniente die, venientibus horis
Splendida crescebat; nautisque per æquoris undas
Latè ostentabat capita ambitiosa domorum.
Littora pulsabant repetito malleus ictu,
Clamor et artificum: longo pendentia fune
Plurima grus alto torquebat in aëre saxa.
Instabant operi sub prima crepuscula lucis
Primores populi; sese rex ipse ferebat
Per medios dans jussa suis, properansque laborem.
Ut primùm navis tenuit Phœnicia portum,
Telemachus dulci hospitio, Mentorque recepti.
Nuntius extemplò ad regem perfertur, adesse
Progeniem clari qui dicat Ulyssis. Ulyssis,
Exclamat, nobis quo nullus amicior alter!
Per quem Grajugenûm tandem ruit Ilion armis!
Huc veniat, memetque patri experiatur amicum!
Nec mora: Telemachum sistunt, qui nomine dicto
Hospitium rogat, et sociis succedere tectis.

Idomeneus olli vultu respondet amico
Arridens: Qui sis equidem te agnoscere possim
Indictum, facilisque labor; nam talis Ulysses:
Sic oculos, sic ille aciem, firmosque ferebat
Adspectus; sic cautus erat, sic frigidus ore,
Dissimulans charites, nativaque fulgura mentis:
Sic etiam argutùm ridens, gestuque solutus
Simplice, suaviloquens, et dulci pectora linguâ
Illabens incautà virûm, certusque movere.
Verus Ulyssis ades natus; sed tu quoque noster
Natus eris. Nate, o, nostri pars optima, nate!
O quis te! patremne petis? sed venit ab illo
Nulla, heu! fama mihi. Nos invida traxit utrumque
Sors rerum; non ille domum, patriamque revisit,
Vidi ego, sed miseram, nec amico numine tristem.
Talia voce refert, et fixo Mentora vultu
Respicit Idomeneus, nec quanquam ignota tuetur
Ora viri, frustrà contendit quærere nomen.
Telemachus contrà lacrymis ingressus obortis:
O rex, parce, inquit, quoniam celare dolorem
Non mihi fas, dum me, gratumque ad gaudia pectus
Invitas. Quum tu sublatum quæris Ulyssem,
Heu! mihi jamque mei superest spes nulla parentis.
Jam dudum infelix tot vasta per æquora quæro.
Dura negant hunc fata mihi; nec scire potestas
Qui fluctus habeant, Ithacamque revisere dulcem,
Impatiens ubi Penelope languescit amantûm.
Rebar ego adveniens mediâ te invisere Cretâ;
Ast audita mihi quæ tu crudelia passus,
Nec fore sperabam, ut littus contingere possem
Hesperium, quo prima locas fundamina regni.
Sed quæ sors hominum ludit malè perfida mentes,
Me patriâ extorrem, variis regionibus actum

Illa tuis tandem jussit consistere regnis.
Hoc adeò, tantis expertus casibus, unum
Experior crudele minùs, qui mœnibus exul
E patriis, at magnanimum magis omnibus hospes
Nunc oculis saltem lætor cognoscere regem.
His dictis avidè juvenem complexus in ulnis
Idomeneus, intraque domûs penetralia ducens:
Nam quis, ait, quò tu figis comes auspice gressus,
Vir prudens annis? Visum mihi non semel olim
Credo. Mentor hic est, hic Mentor amicus Ulyssi,
Cui puerum, retulit juvenis, me credidit ille.
Reddere quas illi valeam, quas dicere grates!
Idomeneus ad hæc dextram progressus amicam
Tendit, et: O Mentor, longo es mihi notus ab ævo.
Tunc memor quæ tu Cretam benè suada profectus
Dicta dabas? Sed tum imprudens juvenilibus annis,
Atque voluptatum raptabar fervidus æstu.
Nostra necesse fuit, miserandaque fata docerent
Credere quæ nollem. Miserum me! qui tua demens
Verba, animi mature senex, non pectore fovi!
Sed te non alium lapsis tot miror ab annis.
Nunc idem vultus, nunc recti corporis idem
Est vigor: albescunt vix dum per tempora crines.
Cui Mentor: Te possim equidem sermone morari
Vanus adulator, juvenis te dicere vultu
Florentem, qualis quum Troïa bella petebas;
Sed te, maxime rex, quàm verum lædere malim.
Deinde, tuis ut mox patuit sapientia dictis,
Blanda fugis, nec te metuunt qui vera loquuntur.
Te tibi dissimilem, te frustrà agnoscere quæram.
Nec me causa latet; nam rerum plurima passus
Adversis. Sed enim durando multa parasti,
Cui tantam indulsit veniens Sapientia mentem.

Certè equidem rugas solabitur ille seniles,
Cui vires, additque animos exercita virtus.
Deinde scias citiùs defessa, infractaque regum
Corpora, quàm vulgi; namque ingens cura, laborque
Rebus in angustis urgent maturiùs annos;
Tum verò in lætis luxusque, et inertia vitæ
Fluxa, magis quàm castra nocent, bellique labores;
Sed nocet imprimis nimiùm quæsita voluptas.
Sic pacem, seu bella gerant, et prælia reges,
Mille voluptates semper, curæque sequuntur,
Quæ priùs accelerant senium, quàm postulat ætas.
Sobria sed vita, et simplex, et libera curis,
Certaque, tum sapiens, justoque assueta labori
Firma immortalem servat per membra juventam,
Quæ, nisi tu caveas, et certo tramite pergas,
Pervolat annorum sublata fugacibus alis.
Idomeneus tali captus sermone loquentem
Pluribus audiret, monitum nisi sacra vocarent
Dictæo facienda Jovi. Cum Mentore regem
Telemachus sequitur; quos agmine circumfuso
Cingit turba frequens, studioque accensa videndi.
Salentini omnes mussare, et talia secum:
Quàm facies diversa viris! huic viva juventæ
Floret amabilitas: juvenilis corpore toto
Insedit decor omnis, et omnis gratia vultu;
Sed neque fœmineus decor est, mollique solutus
Desidiâ; et quamvis tenero flos candidus ævo,
Est vigor, et vires, durataque membra labore.
Illi autem solido jam tum stat robore corpus,
Ætas multa licèt. Quanquam minùs ardua cervix
Et facies minùs ipsa viro jucunda, sed illum
Si propiùs spectes, aliquid sapientia magnum
Spirat, et egregium cultu sub simplice virtus.

Quum venere dii terras invisere, tales
Scilicet induerant vultus, hominumque figuras.
Intereà templum subeunt, genus ab Jove summo
Ingenti luxu quod condidit Idomeneus.
Bina columnarum series de marmore circùm
Stabat iaspideo: tectorum argentea passim
Culmina: marmoream decorabant plurima sedem
Signa: bovis simulans ingentia Juppiter ora,
Et raptam Europen Dictæa per æquora portans:
Ipse Jovem metuens, aliâ sub imagine quamvis,
Oceanus placidis ibat jam mollior undis:
Tum puer, et juvenis, summus vir denique Minos
Sceptra tenens Creten felici lege beabat.
Telemachus videt Iliacas ex ordine pugnas
Idomeneus multâ quas laude insignis obibat.
Mox ipsum Laertiadem agnovit in armis
Rhœsi ávertentem bijuges, quem cæde recenti
Straverat, et duro Tydides vulnere victor:
Deinde arma AEacidæ procerum sub judice turbâ
Cum Telamoniade contendere visus, et idem
Fatali progressus equo tot millia Troum
Victor agens armis passim dabat agmina letho.
Protinùs his rerum indiciis, quas sæpiùs olim
Audierat, testisque sibi narraverat omnes
Nestor, Telemachus spectandum agnovit Ulyssem.
Hìc lacrymæ effusæ, non vultus, non color idem.
Pervidet Idomeneus, quamvis averteret ora
Turbatus juvenis, dictis et talibus addit:
Ne coram pudeat lacrymis ostendere obortis
Quantùm te patrii casus, et gloria tangant.
Plebs tamen intereà longis effusa coïbat
Porticibus, quas marmoreæ inclusere columnæ,
Et circùm duplici cingentes ordine templum.

At geminus, pueri, chorus, innuptæque puellæ,
Egregiâ insignis formâ, delectaque pubes,
Carmine ritè deum celebrant, qui fulmina torquet.
Illis cæsaries per candida colla fluebat:
Tempora nexa rosâ, et dulces spirantia succos:
Vestibus in niveis omnes. Rex prælia Martis
Finitimâ cum gente gerens mactabat ad aras,
Solvebatque Jovi taurorum corpora centum.
Undique fumabat pecudum cruor, undique vastas
Implebat pateras argento exceptus, et auro.
Dilectus superis senior, templique sacerdos
Theophanes, peragunt dum sacros ordine ritus,
Stabat purpureo crines velatus amictu:
Deinde oculis pecudum spirantia consulit exta:
Fatidicâ tum sede sedens: proh! Juppiter, inquit,
Quantos alma viros cœli clementia nobis
Attulit! Heu! nisi subveniant, quàm flebile bellum!
Quàm malè Salentum surgens dabit ampla ruinam!
En juvenem, quem firma regit sapientia dextrâ,
Egregium!... Non plura hominis fas dicere linguæ.
Dixit; et obtutu stant scintillantia sævo
Lumina; non objecta sibi, non obvia visus
Cernere; flammantem vultum lymphatus, et amens;
Diriguere comæ, rabidum os, immotaque sursùm
Brachia; vox superans humanam altissima vocem;
Impatiensque dei, trepidumque, et pectus anhelum.
Rursùs, o Idomeneu, clamat, lætere! periclis
O quibus ereptum! pax intùs quanta! sed eheu!
Prælia quanta forìs instant, devictaque bella!
Vincis, Ulyssiade, patrios invicte labores;
Hostis humi gemit ense tuo confossus; et ultrò
AErea portarum te coram limina, turres,
Mœnia dissiliunt vastâ convulsa ruinâ.

O dea! sic genitor... tu denique, nate, revises...
His dictis emortua vox frustratur hiantem,
Et silet attonito similis, nolensque silere.
Cunctis diriguit gelidus formidine sanguis.
Idomeneus pallet non ultrà poscere vatem
Ausus. Ulyssiades stupefactis auribus anceps
Vix animis audita capit, vix auribus ipse
Excepisse putat divini oracula vatis.
At solus, quem non terrent fatalia Mentor
Jussa : Vides, inquit, quò te cœlestia poscant.
Quæ te cunque vocent, o rex, certamina, vinces;
Atque hæc dona feret juvenis tibi natus amici.
Nequaquam invideas; sed quæ tibi munere divûm
Parta dabit victor, tu lucro apponere cures.
Idomeneus, pulsâ necdum formidine, frustrà
Dicta parat contrà; nec vox, nec verba sequuntur.
Haud mora : Telemachus : Me non ea gloria tangit,
Mentor, ait, promissa; sed hæc quid verba, revises?
Anne patrem, patriam ne ferunt? Quid pluribus ille
Abstinuit! Nunc ut dubio mens fluctuat æstu!
O Laertiade! o genitor! te, tene revisam
Natus ego? verumne refers, sævissime vates?
Tu misero quæris fallax illudere nato.
Addideras si quid, faceret vox una beatum.
Cui Mentor : Venerare deûm quæ numina pandunt,
Nec trepides aperire atrâ quæ nocte premuntur.
Ultrà si quæras, tu dignus vindice pœnâ.
Venturas homini sortes, venturaque vitæ
Fata piè prudens deus altâ condidit umbrâ.
Quod fieri promptum est, nostris quod et utile rebus,
Ut rectè fiat, fas est præscissere nobis;
Verùm scire nefas hominum quæ impervia curam
Exsuperant, nobisque deûm parat æqua voluntas.

Victus Ulyssiades verbis, monituque deorum
Continuit sese vix tandem, animumque repressit.
Ut cessit stupor ex animo, mentemque recepit,
Incipit Idomeneus magno persolvere grates
Ritè Jovi, qui Telemachum, qui Mentora rebus
Miserit in fessis hostes contundere sævos.
Indè ubi factus honos templis, epulæque peractæ
Magnifico luxu, sic voce silentia rumpit :
Me fateor, bello post eruta Pergama, Cretam
Quum redii, nondum regno venisse paratum.
Non vos, o socii, hospitio quos Creta recepit,
Postquam pulsus ego, non vos latet horrida quæ me
Impulerit fortuna meis decedere regnis.
Saltem hæc summa forent duri solatia casûs,
Si mea me miseranda malis fortuna doceret
Regnantem regno tandem moderatiùs uti.
Erravi mare per vastum, ceu perfidus exul,
Quem sine more hominum sequitur vindicta, deûmque.
Accidit hoc nostris magis intolerabile rebus,
Quòd caderem summo imperii dejectus honore.
Huc ego me veniens tandem, pulsosque penates
Constitui, duris ubi vepribus horrida tellus,
Senta situ nemora, et terræ prognata recenti,
Saxaque, et abruptæ rupes, spelæa ferarum.
Hîc ego cum sociis operum, cum milite raro
Lætabar fundare domos, patriamque locare
Finibus excussus patriæ, et natalibus arvis,
Quæ dederat regnanda mihi clementia divûm.
Heu! mecum aiebam, quantùm mutata repentè
Omnia! regibus, heu! documentum triste futurus!
Cunctis monstrer ego, penes est quos summa potestas,
Ut sapiant moniti nostra hæc exempla tuentes.
Credunt illi equidem sibi nullam instare procellam,

Cætera qui longè surgunt mortalia supra;
Et tamen his, quoniam surgunt, fortuna minatur.
Regnabam carusque meis, idemque tremendus
Hostibus, imperio frænans, et legibus urbes,
Florentemque opibus populum, belloque ferocem :
Ibat ad extremas mea fama, et gloria gentes :
Sceptra verebatur mea felix ubere glebæ
Insula : centum urbes gazas, atque annua nobis
Ultrò dona dabant : hoc quondam in littore natus
Ipse ferebatur generis mihi Juppiter auctor :
Carus eram proavum referens Minoa secundis
Legibus, et dulci populos in pace beantem.
Quid deerat, nisi me lætis aptare modestum?
Sed me præcipitem solii de culmine summo
Ambitio laudum, moresque egêre superbi.
Sic lapsu graviore ruent, quos vana libido
Efferet, et laudum pravè ambitiosa voluntas.
Tentabam veniente die solatus amicos,
Atque viæ comites læto spem fingere vultu,
Talibus et dictis : Nova condere mœnia nobis
Cura sit, amissæ reparent quæ mœnia Cretæ.
En nobis exempla ferunt circùm undique gentes.
Non procul hinc Lacedæmonio fundata Phalanto
Ampla Tarentinæ se tollunt oppida sedis.
Deinde Philoctetes hoc ipso in littore magnam
Nomine Petiliam nuper sibi condidit urbem.
Tum Metapontinas arces posuere coloni.
Non nos ergò pares, paribus quos casibus actos
Aspera persequitur simili fortuna labore?
His ego dum socios solari, et demere dictis
Tædia quærebam, dolor ossibus arserat ingens.
Hoc solamen erat, quod sol fugitivus abiret,
Et me nox tegeret nigro circumdata peplo,

Ut possem tacitus duros lugere dolores.
Ex oculis ibat lacrymarum, heu! tristior imber,
Nec mihi nota quies, nec dulcis munera somni.
Rursùs at urgebat veniens aurora laborem.
Hæc ea causa fuit, Mentor, quod lumine cernis,
Cur me tam subitò confecerit ægra senectus.
Narrando postquam Idomeneus sua fata peregit,
Mentora, Telemachumque rogat socialia jungant
Arma sibi, secum coëant, pugnæque parent se.
Vos, ait, expleto belli certamine, tutos
Dimittam. Intereà diversa ad littora multas
Ire jubebo rates, nobis quæ certa reportent
Nuntia Ulysse super. Quodcunque ad littus abactum
Dispulerit pontus, seu numinis ira, reducam:
Tantùm ducat adhuc cœli spirabile lumen!
Tum vobis, si quæ Cretæa per ostia factæ
Arte aliquâ, famâque valent, tendentibus illinc
Spontè dabo naves Idæis montibus ortas.
Juppiter his etiam. Sacro de vertice pinus
Nec ventos, nec saxa timent, nec gurgitis æstum,
Neptunusque gravi quamvis exardeat irâ
Non ausit contrà tumidas attollere moles.
Ibitis ergò Ithacam certi, tutique viarum;
Nec deus errantes jam vos jactaverit alto:
Haud longum est iter, et facilis via. Nec mora cursum
Quâ priùs advecti relegat Phœnicia puppis.
Idomenei nunc certa novo fundamina regno
Ponite, et exitiis finem crudelibus: hæc vos
Fata manent; aliam de pectore mittite curam.
Sic, o Ulyssiade, patris celebrabere laudi
Par soboles. Illum vel si fata aspera ad umbras
Impulerint Phlegetontæas, noctemque profundam,
Hunc in te reducem tamen omnis Græcia credet.

Vix ea : Telemachus tali sermone loquentem
Occupat : Hinc abeant Phœnices; ad arma ruamus:
Communis nos causa tuos, rex, armat in hostes.
Nam si nos Siculis pugnantes vicimus oris,
Rex ubi Trojanus, Danaisque infensus Acestes,
Et nobis animus melior, meliusque deorum
Numen erit, sociis si quando juvabimus armis
Graiâ gente virum, per quem Priameia tellus
Occubuit. Sic vera canunt oracula vatis.

LIBER DECIMUS.

Telemachum jam bella animo impatiente moventem
Sedatus placido respectans lumine Mentor
Sic fatur : Pulchrâ lætor te, sanguis Ulyssei,
Laude inflammatum ; sed patri maxima venit
Fama tuo ante omnes Trojæ sub mœnibus altis,
Quòd sesc ante omnes tulerit sapientior unus.
Indomitus licèt, et telo inviolandus Achilles,
Certus et ipse metum ferre undique, et undique lethum,
Pergameos tamen haud potuit subvertere muros :
Quin idem occubuit magnæ pro turribus urbis,
Hectoris et domuit domitorem Troja vicissim.
At ferro, et flammâ Troas populatus Ulysses,
Prævia cui fuerat prudentia viribus, altis
Nubibus æquatas disjecit funditùs arces,
Conjurata decem quas contrà restitit annis
Græcia. Quàm magno Martem discrimine Pallas,
Tanto præcipitem superat vim provida virtus.
Ante igitur quàm bella geras, cognoscere causam
Præstiterit. Sævos Martis non abnuo casus ;
Sed primùm, Idomeneu, doceas an justa parentur
Bella, decet, tum deinde quibus, tum denique quanta
Spes palmæ fuerit, quantæque ad prælia vires.
Idomeneus contrà : Quum nos huc venimus, inquit,
Errabat sylvis gens barbara, suetaque duro
Venatu nemorum, arboreis et vivere pomis.
Mandurii, nam nomen erat, formidine capti
Ut vidêre rates, atque arma micantia, sese

Per juga præcipites, montesque egêre per altos.
At nostri ardentes, tenuit quos mira cupido
Explorare solum, cursuque lacessere cervos,
Fortè tulere pedem quà se gens rustica nuper
Intulerat. Tum qui præerant sic orc locuti :
Nos ultrò vobis pelagi concessimus oras
Felices nimiùm; restant hæc unica terræ
Hospitia, abrupti montes, et inhospita saxa :
At sinite hæc saltem secura, et libera nobis.
Nunc temerè errantes, sparsos, nec viribus æquos
Haud magnum est nobis vos certo dedere letho,
Et celare nefas, socios et fallere vestros.
Verùm homines pudet humano nos sanguine tingi.
Ite igitur memores nostro vos munere salvos,
Et nos, agrestes quos dicitis esse, ferosque,
Hæc pia pacificæ laudis documenta dedisse.
Hæc nostri tandem postquam ad sua castra regressi,
Quæ sibi contigerant sociis ex ordine narrant.
Commoti sociorum animi; sic vivere Cretes
Pœnitet, et tutam profugis debere salutem,
Quos vultu credas homines non esse, sed ursos.
Venando subeunt nemorum penetralia tecta
Majori numero fortes, atque omnibus armis.
Haud mora congressi indigenas, et prælia miscent :
Aspera pugna fuit. Densa undique tela volabant,
Non aliter quàm quum sævâ bacchante procellâ
Turbinis in morem toto ruit æquore grando.
At petiere fugâ prærupta cacumina victi
Sylvicolæ, neque nos ausi tentare latebras.
Continuò geminos ad me misêre verendos
Consiliis, annisque viros, pacemque petebant
Munera portantes horrentia terga ferarum,
Eximiosque parit tellus quos ubere fructus.

His ita præmissis placido sic ore locuti :
Nos equidem hinc manibus coram, rex maxime, ferrum,
Ipse vides, illinc ramum felicis olivæ
Præferimus (secum namque illi utrumque gerebant).
Seu pacem, seu bella velis, licet, elige. Nobis
Ipsa placet longè melior pax : illius ergo
Non puduit pelago vicina relinquere rura,
Fundit ubi apricas tellus suavissima fruges.
Omnibus his multò pax suavior : hujus amore
Scandimus æternâ glacie concreta, geluque
Culmina, ridet ubi non unquam gratia veris,
Nec dulces fundens autumni opulentia fructus.
Illam aversamur rabiem, quam nomine pulchro
Ambitio malesana tegens, et gloria frustrà
Urbes vi populat fraterno sanguine gaudens.
Si juvat is te falsus honos, non invida certè
Pectora gestamus, sed te miseramur; et istam
Oramus superos procul hinc avertere pestem.
Hoc si triste nefas afflant quas addocet artes
Græcia, et exculti mores, quibus illa superbit;
O nos felices nimiùm, queis talia desunt!
Ignaros, cultuque feros laus vivere nobis
Semper erit; modò nos æquum, pietasque, fidesque
Non avidos faciat, sed paucis vivere lætos,
Largas temnere opes, nec multis rebus egere.
Nobis in pretio est libertas, sobria victu
Mensa, valens corpus, mens firma in pectore firmo;
In pretio est virtutis amor, cultusque deorum,
In nostros pietas, in amicos prompta voluntas,
Omnibus æqua fides, mens lætis nescia vinci,
Nescia et adversis, audax quoque dicere verum
Semper, adulantûmque artes odisse nefandas.
Has tibi vicinas, sociasque adjungere gentes

Venimus. Haud æquo si cæcus numine pacem
Respuis, heu! te sera quidem, sed dura docebunt
Fata valere armis præsertim pacis amantes.
Talibus orabant, et totum lumine corpus
Lustrabam; neglecta quibus, promissaque barba,
Promissumque supercilium; contractior autem,
Canaque cæsaries, oculis simul acribus ignis,
Firma acies, habitusque, gravis cum pondere sermo,
Magnaque simplicitas gestûs, et candida morum.
Pellis obit totos humero tenus hispida villis,
Ipsa lacertosis nudans immania nervis
Brachia, terribilesque toros, metuendaque membra,
Qualia nunc nostro pugiles non tempore gestant.
Legatis responsa dedi mihi dulcia pacis
Munera. Tum pacis, testati numina, leges
Scripsimus ingenuis, animisque volentibus unà,
Dimisique viros insignes ad sua donis.
At quorum invidiâ sceptris ego pulsus avitis,
Cœlicolûm jam non lassata quieverat ira.
Nam venatores e nostris, nuntia pacem
Fama quibus nondùm factam præmisit ad aures,
Legatos reduces castris, turbamque sequentûm
Protinùs accensi invadunt: pars plurima campis
Fusa jacent: notâ fugiunt pars cætera sylvâ.
Hinc novus exoritur belli furor: hinc neque nobis
Ulla fides, neque promissis fiducia nostris.
Viribus ut valeant, sociato fœdere Locros,
Lucanosque vocant, et Bruttia rura tenentes,
Appulaque, et Neriti populos, rigidæque Crotonis,
Brundusium quoque, quas et alit Messapia gentes.
Lucani horribiles falcatis curribus adsunt.
Horridus ingreditur vi victor pelle ferarum
Appulus: huic nodis, et ferro clava gravatur;

Immanesque artus, usuque exercita duro
Vel solo adspectu pugnantes corpora terrent.
Grajugenæ Locri primos ab origine mores
Servavere sibi, nec durum, ut cætera, cultum.
Militiam sed enim Grajorum effingere solers,
Tum quoque barbarico gens dura, atque aspera victu
Depromunt validas invicti ad prælia vires.
Illos cetra tegit lento de vimine, cuspis
Armat longa manus. Sed pubes Bruttia cervos,
Et celeres cursu facilis prævertere damas:
Illa vel intacti, credas, per graminis herbam
Tendat iter, vix et vestigia ponat arenâ.
Fulminis acta modò incautos super irruit hostes,
Et simul ex oculis celeri procul impete fertur.
Quos verò parit alta Croton emittere cornu
Spicula solertes, facilique impellere dextrâ,
Quales Grajus homo frustrà contenderet arcus;
Et nostræ veniant olim ad certamina laudis
Ludicra, certa ferent victricis præmia palmæ.
Ungere tela quibus mos est lethalibus herbis,
Tristia quas perhibent per Averni littora natas.
Brundusii populos, quos et Messapia mittit,
Et Neritum, vis sola regit, virtusque sine arte.
Hi postquam adversis ventum est ad prælia coram
Hostibus, horrificis clamoribus æthera pulsant.
His habiles fundæ saxorum grandine condunt
Sidera; sed mixti sine lege, sine ordine pugnant.
Quæ tu scire cupis, quæ nostri semina belli,
Mentor, habes, et quos adversi incurrimus hostes.
Vix ea: Telemachus toto qui pectore Martem
Concipit impatiens, jam jam fremit horridus arma.
Continuit Mentor, fatur qui talia regi:
Et quæ causa fuit Locris ab origine Graiâ

Barbarico Grajos contra se inferre duello?
Undè vacant bellis gentes hæc littora circum
Florentes opibus? Frustrà insatiata deorum
Corda odiis nondùm, Idomeneu, requiescere clamas;
Imò ego: dî nondùm satis ampla exempla dederunt;
Et te, quam passus toties, sors aspera nondùm
Edocuit, sævi ut fugeres certamina Martis.
Indigenûm quæ tu mihi candida pectora narras,
Tu fidâ certè poteras in pace tueri;
At metuenda solent, et sæva facessere bella
Fastus, et elatæ malesana superbia frontis.
Accipere et poteras, fideique rependere pignus
Pignore. Legatos poteras dimittere tutos,
Hisque viæ socios primores addere regni.
Ut bellum exarsit, tumidam componere gentem
Debueras; venisse tuos ad prælia pacis
Ignaros, temerè et testatus fœdera rumpi.
Ultrò occurrendum, quovis et pignore pactis
Restituenda fides: multandus vindice pœnâ,
Si quem se tulerat violati fœderis auctor.
Verùm age quò tandem recidunt exordia belli?
Idomeneus contrà: Agrestes ego rebar adire
Turpe mihi, raptos qui passim, ac protinùs omnes
Maturos armis juvenes, atque agmina cogunt,
Finitimasque ad bella vocant socialia gentes
Invidiâ nostrî accensas, odioque cruento.
Nil prius ergò mihi, nil tutius esse videbam,
Quàm malè defensos armis obsidere montes.
Nec magnus labor ille fuit; sic copia nobis
Illorum campis magnas inferre ruinas.
His ego munitas exstruxi montibus arces,
Undè licet nostris inhiantem finibus hostem
Missilibus procul, et jactis detrudere telis.

Contrà autem, fuerit nobis si quando voluntas,
Nos penes illorum est campos vastare patentes.
Nos igitur, quanquam numero, nec viribus æquis,
Possumus ingentes numero pervincere turmas.
Quod superest, geminam conjungi fœdere gentem
Ardua res. Nam si castris decedimus, illi
Improvisi aderunt nobis; vel si minùs, arces
Stare vident, ceu servitii monimenta futuri.
Mentor ad hæc: Quum tu rectè sapis, omnia apertè
Vera tibi, nulloque jubes velamine dici;
Nec tu illos sequeris demisso pectore reges,
Et timidos veri, et veterem dediscere vitam
Imbelles, armis qui pravè facta tuentur.
Hæc igitur te, ne dubita, gens barbara mirè
Edocuit, quum te pacem studiosa petebat.
Num metus impulerat? deerant num copia, virtus?
Haud ita: quando quidem bello præclara juventus,
Vicinæque juvant gentes, belloque superbæ.
Cur non æqua tibi, cur non mens æmula laudis?
Te pudor o malus avertit, te nominis umbra.
Nempe hostis veritus fastum, vanosque tumores;
Tu tamen haud veritus, ne fastu impulsus iniquo
Hostibus adjicias animos, atque arma ministres,
Dum tu tot populos te contra in prælia cogis.
Quid memorata juvant tot propugnacula, turres?
Scilicet ut circùm properent sibi funera gentes,
Vel tibi, ne pudeat domino parere superbo.
Quas tibi sperasti vitæ tutamina turres,
Ipsæ illæ nunc exitium, mortemque minantur.
Imprimis valido defendes aggere regnum,
Si te sancta fides, æquum, moderatio servent,
Teque sciant nunquàm vicini aliena petentem.
Improvisi aderunt, qui munitissima casus

Mœnia prosternant; varium ac mutabile bellum :
Finitimi sed, tanta tui fiducia, tantus
Est amor, ut norunt te fidum, ac pacis amantem,
Non vinci tua regna sinent, belloque patere.
In te vel si quis malè moverit impius arma,
Pro te bella gerent studiis communibus omnes.
Tot populi qui te incolumi, te sospite vivunt
Florentes, avidique tuis succurrere rebus,
Firma tibi magis efficerent, munitaque regna,
Quàm tantæ turres, tantorum causa malorum.
Si fugere invidiam te primùm ea cura subîsset,
Urbs tua nunc equidem dulci lætissima pace
Surgeret, Hesperiæ tu stares arbiter unus.
Nunc igitur quâ præteritum sarcire futuro
Fas erit, hinc prudens perquire, et consule mecum.
Si non vana, mihi quæ primùm dicta dedisti
His habitare locis Argivo a sanguine gentes,
Arma dabunt, et opes, et tecum fœdera jungent.
Illis notus erit, proles Jovis inclyta, Minos :
Noti quos toties Danaûm pro parte tuendâ
Passus es egregios ad Trojam mille labores.
Illos quid dubitas tantis admittere rebus?
Cui rex : Sic placitum, nullis stant partibus, inquit.
Sponte suâ vellent equidem se adjungere nobis;
Illos sed tenuit miserâ formidine captos
Tantâ luce nitens surgentis gloria regni.
Hos, genus Argolicum, ceu cætera terror agebat,
Ne libertati quid ego corradere vellem;
Nostraque, monticolis passim sine more subactis,
Tenderet ulteriùs dominandi effræna libido.
Quid moror? heu! nobis nil jam fortuna reliquit;
Et quibus haud animus stricto concurrere telo,
Cladem optant; nullosque relinquit livor amicos.

O res, Mentor ait, miseras! dum velle videris
Esse potens nimiùm, tua tum labefacta potestas
Concidit; et te omnes dum latè odere, timentque,
Tu bello exanimas exhaustis viribus urbem.
O te bis miserum! quem tot jam casibus actum
Non satis erudiit fortuna. Tibi ne cadendum
Rursùs erit, discas tandem ut minitantia fata
Prospicere, et regum duros avertere casus?
Crede mihi, tantùmque edissere, quas pudet urbes
Argolicas fido sociari fœdere tecum.

Rettulit Idomeneus: Stat contrà insigne Tarentum
Imprimis, tres urbs annos fundata Phalanto.
Legerat OEbalios juvenes magno agmine ductor
Matribus exortos, quæ dum Trojana tenebant
Bella viros, ausæ thalamos violare jugales.
Ut reduces vidêre viros, enixiùs illæ
Placatos fecere sibi, crimenque negarunt.
Ast exors generis, pubesque incerta parentum
Effrænum exegit numerosa licentiùs ævum;
Imperio donec legum compressa Phalantum
Prona ducem accepit multâ ambitione furentem,
Intrepidum, audacem, quo non solertior alter
Arte, doloque virûm captas invadere mentes.
Constitit hîc juvenum turbâ comitante Laconum,
Ambiguamque novis fecit Lacedæmona regnis.
Parte aliâ insigni non frustrà ad Pergama famâ
Nobilis, Herculeoque arcu, sævisque sagittis
Parva Philoctetæ constructa Petilia surgit,
Parva quidem, sed enim sapientior illa Tarento.
Tandem cum Pyliis vicino in littore prudens
Ardua fundavit Metaponti mœnia Nestor.

Ergone, Mentor ait, frustrà tibi Nestor in oris
Assidet Hesperiis, quo Troïca teste gerebas

Prælia tu toties, tibi quondam Nestor amicus?
Suscipit Idomeneus: infensum Nestora nobis
Fecere indigenæ, solo gens barbara vultu,
Quorum fraude malâ delusus Nestor, atrocem
Me putat Hesperiæ meditari vincla tyrannum.
Cui Mentor: Pulsas per nos caliginis umbras
Abjiciet. Pylià regnantem vidit in urbe
Telemachus, priùs ille novam quàm conderet urbem,
Et nobis nondùm longè quæsitus Ulysses.
Huic pater oblitus nondùm, nondùm oscula, nato
Quæ dedit, aut oblitus amor. Sed maxima nobis
Cura viro vanosque metus, et demere curas:
Exarsere metu tanti hæc incendia belli;
Atque hæc cuncta metu posito compressa quiescent.
Hoc, mihi crede, volens humeris onus ipse subibo.
Talia dicentem muto complexus amore est
Idomeneus. Tandem paucis ita reddidit heros:
Consiliis mature senex, clementia divûm
Quem dedit erranti, et rebus succurrere nostris!
Irascar, fateor, mecùm si quilibet alter
Sic agere incipiat: tu, Mentor, scilicet unus,
Unus eras, fateor, qui ad pacem impellere posses.
Immotum fuerat seu certæ occumbere morti,
Sive hostes, quicumque forent, contundere bello.
Sed jam consiliis, quæ tu pulcherrima profers,
Credere rectius est, iræ quàm prava jubenti.
O te Telemachum felicem! tutus amico
Auspice, qui nunquam rapiere per avia. Mentor,
Te penes omnia sunt: in te sapientia divûm
Insidet; et meliùs non suaserit optima Pallas.
Des, age, quæ mea sunt, sponde, rem confice; totum
Idomeneus, fieri quod jusseris, annuet ultrò.
Atque hæc dum tali secum sermone serebant,

Protinùs audiri confuso murmure currus,
Quadrupedum, clamorque virûm, miserique ululatus,
Vox quoque rauca tubæ dirùm ingeminata per auras.
Hostis adest, hostis, conclamant, devia lustrans
Elusit multo defensas milite fauces;
Et Salentinam circum sedet horridus urbem.
Turba senum, matrumque amens, ac perdita luctu,
Et secum: Quid enim patriæ felicia Cretæ
Jugera deseruisse juvat? Dum per mare magnum,
Heu! sequimur miserum perverso numine regem,
Nostræ fundantes nequicquam mœnia genti
In tristes iterùm Trojæ lapsura favillas!
Desuper aggeribus, murisque recentibus urbis
Latè effulgebant adverso sole per agros
Hostiles galeæ, loricaque, et æreus umbo.
Ipsa quoque horrebant densis hastilibus arva,
Ut quam pascit ovans æstivo tempore pinguis
Dulcia læta Ceres Ennæ per jugera messem,
Agricolæ votis, et responsura labori.
Cernere jam currus armatos falcibus, et jam
Præmissas bello poteras agnoscere gentes.
Visendi studio turris fastigia Mentor
Adscensu superat: quem Telemachusque volantem,
Idomeneusque simul gressu propiore sequuntur.
Inde Philoctetes, atque inde Pysistratus ibat
Cum genitore comes. Facili sed Nestora vultu
Ante omnes viridis commendat, et alma senectus.
Hîc Mentor: Quorsum, Idomeneu? non abstinet armis,
Ut rebare, Philoctetes, non Nestor et ipse.
En adsunt, en arma gerunt, inimicaque tela!
Et, nisi me fallit mea mens, agit agmine lento
Dux Lacedæmonias acies ad bella Phalantus.
Te, te unum poscunt omnes: tu nescius omnes

Finitimos te contra odiis communibus armas.
Sic fatus Mentor turri se proripit altâ
Impatiens, et quò se plurimus hostis agebat
Involat ad portam, mora nulla: patetque jubenti.
Miratur tali se majestate ferentem
Idomeneus, facti nec causam interrogat anceps.
Tum dextram Mentor protendens, ne quis eunti
Cogitet addere se socium, petit obvius hostes
Attonitos unum tot contra tendere gressus;
Paciferamque procul dextrâ prætendit olivam.
Tum stetit ut propior, primores ritè vocari
Poscit, et accitis coram sic deinde locutus:
O vos egregii, video, manus inclyta, passim
Divitis Hesperiæ variis e partibus illuc
Convenisse, viri, pro libertate tuendâ.
Laudo equidem; sed enim coram ne temnite, si quid
Attulero, quo tuta salus, et gloria gentis,
Vestraque libertas fuso sine sanguine regnet.
Te qui, Nestor, ades, te, consultissime Nestor,
Non fugit, hos etiam, qui cœlo justa favente
Arma ferunt, miseros quàm sæva pericula lustrent.
Dira lues, bellum, quâ non crudeliùs ullam
Detulit in terras ira implacata deorum.
Græcia quàm duros, quantosque ad Pergama luctus
Annis passa decem ex animo non excidet unquam.
Quanta duces inter rerum discordia! quantæ
Fatorum, sortisque vices! quàm millia Graiùm
Hectoris indomitâ mactata cadavera dextrâ!
Quàm fœdè deserta, olim florentia, longùm
Dum reges aberant, jacuerunt oppida bello!
Hinc reduces alios fregere Capharea saxa,
Ast alios rapuit mors inter conjugis ulnas.
Proh superi! ad tantam laudem, ac memorabile bellum

Armastis Danaûm perjuro numine turmas!
Vos precor, Hesperiis, dî, talem avertite palmam.
Troja quidem ruit in cineres; at viveret illa
Argolicis meliùs regno imperiosa superbo:
Ipse Paris meliùs furto gauderet adulter.
Tu, Pœantiade, tu longo exercite casu,
Lemniacis deserte jugis, non talia tali
Fata times bello, talesque revolvere casus?
Non ignarus ego venisse Laconibus ipsis
Grande malum, postquam reges, turmasque, ducesque
Absentes nimiùm Priameia bella tenebant.
O vos, Hesperiæ delati ad littora, Graî!
Huc vos advecti per mille pericula tandem,
Per duros, peperit vobis quos Troja, labores.
Sic fatus Mentor Pylium tendebat ad agmen;
Quem simul agnovit progressus in oscula Nestor:
Ut te, Mentor, ait, Mentor charissime, lætus,
Accipioque libens longo post tempore visum!
Namque ego te quondam quum primùm in Phocide vidi,
Annos natus eras ter quinque; et tempore ab illo
Præscieram te, qualis ades, virtute futurum
Egregium... quem te nobis fors attulit alma?
Quod tibi consilium est huic bello imponere finem?
Impulit ad pugnam Idomeneus nos pacis amantes,
Atque avidos; sed jam non illi credere tutum:
Dictis nulla fides: vicinos arte fefellit:
Nec pax vera foret, quâ nos obstringeret auctor,
Sed fraus, quâ socias, nostris solatia rebus
Unica, securus posset disjungere vires.
Jam latè patuit mens ambitiosa tyranni
Omnes imperio populos frænare superbo,
Nec jam fas aliter pro libertate tuendâ
Moliri, decus hoc quàm regni evertere nascens;

Et sua nos perversa fides huc impulit, ut nos
Hunc letho, vel nos duris daret ille catenis.
Si quid habes, quo recta bonæ fiducia pacis
Stabit in hoc, positis ultrò, quos cernis adesse,
Tot populi abscedent armis hostilibus omnes;
Nostraque victa tuæ cedet sapientia palmam.
Quem contra Mentor: Fidei, scis, optime, nostræ
Telemachum Laertiades mandarat alumnum.
Filius impatiens fuerant quæ fata parentis
Nosse, Pylum cursu egressus tua regna petivit;
Quem patris memor, et dulci benefidus amico
Omnibus exceptum curis, et munere lætus
Tu dimisisti nato duce. Per mare posthinc
Is longum molitus iter Memphitica regna,
Et portus adiit Siculos, Cretenque, Cyprumque;
Ipsum autem fines Ithacæ jam penè tenentem
Impulit huc non ira noti, sed jussa deorum.
Venimus haud frustrà nunc vestro avertere bellum
Impendens capiti; nec jam Idomenea, sed ultrò
Me me ipsum, natumque putes sapientis Ulyssei
Sponsorem, quæcunque tibi promissa ferentur.
Talia dum sociûm stipantibus undique turmis
Dicta dabat Mentor cum Nestore, mœnibus altis
Idomeneus, et Ulyssiades, et Cretes in armis
Stabant arrecti quæ verba loquentis amici,
Verborumque fides; ardebant auribus ipsi
Mutua dicta senum, vocesque audire verendas.
Ante alios peperit tellus quos Graïa reges
Nestor erat fandique potens, usuque peritus.
Ille gravem Æacidæ Iliacis sub mœnibus iram,
Ille Agamemnonios fastus, animamque ferocem
Ajacis, Tydidæ animos, et vivida bello
Pectora lenibat solus. Ceu melleus amnis

Ibat ab ore viri dicendi copia victrix:
Mulcebat vox una omnes: vix cœperat, omnes
Stabant intenti; solusque ex agmine tanto
Discordes poterat castris compescere motus.
Illum equidem sensim tentarant damna senectæ;
Sed tum vis inerat verbis condita lepore:
Ille choris juvenum transacti temporis actus
Commemorans præcepta dabat; sed gratia dictis
Nusquam aberat, quamvis sermo jam lentior ibat.
At postquam conferre gradum cum Mentore visus
Vir senior, meritâ coluit quem Græcia laude
Insignem, linguæ flos excidit omnis, et omnis
Personæ gravitas, jacuitque effœta senectus;
Lædere dum vires, firmumque in corpore robur
Mentoris annorum series venerata pepercit.
Mentor, inornato quamvis sermone severus,
Multa tamen, Pylium jam tum fallentia regem
Paulatim, addiderat vim magnam, et pondera dictis.
Stipabat semper brevitas nervosa loquentem.
Nunquam bis eadem, nisi causæ accommoda prudens
Facta renarrabat, dubiasque secantia lites.
Tum verò si fortè ageret rem prorsus eamdem,
Non semel atque iterùm, penitùs quam figere vellet
Auribus, atque animis; non frustrà inducere victor
Semper imaginibus vivis, varioque colore
Hanc ipsam, cultuque novo illustrare solebat.
Prætereà quum sese aliorum aptaret ad aures,
Atque aliquam vellet formam proponere veri,
Nescio quid molle in dictis, lætumque nitebat.
Hos adeò vultuque senes, meritisque verendos
Spectabant avidæ, collecta tot agmina, gentes.
Dum verò ruerent sociali fœdere junctæ,
Atque humeris condensæ acies, contingere vultus

Siquà fas propiùs, vocesque haurire loquentûm;
Idomeneus contrà, Salentinique micabant
Quærentes obtutu avido quæ nuntia tandem
Signa manu, vultuque daret cum Mentore Nestor.

LIBER UNDECIMUS.

Jamque moræ impatiens fusam circùm undique turbam
Fallit Ulyssiades; quà Mentor fugerat, ipsam
Involat ad portam, jubet et sibi limina pandi.
Ilicet Idomeneus lateri quem credit adesse,
Miratur latè campi per aperta ruentem :
Miratur castris ingressum, et Nestore coram.
Nestor ubi agnovit, gressus festinat anîles
Obvius. Amplexus tacitè circum oscula longùm
Hæret Telemachus. Tandem vox excidit ore :
O genitor! namque haud alio te nomine dicam,
Quem natura dedit quoniam deest, et mihi lenis
Adfueras, fas te tam dulci voce vocare.
Te, genitor, reducem, genitor dulcissime, salvum
Accipio! sic accipiam non vanus Ulyssem!
Si qua meum absentis vincat fors tædia pectus,
Hoc certè quod ades mihi carus, et alter Ulysses.
Dixerat hæc : Nestor lacrymis exstillat obortis
Lætitiâ exultans tacito sub pectore, passim
Dum lacrymæ juveni fluxere per ora decoræ.
Mirantur socii quæ sit fiducia, quantus
Frontis honos, et quæ juveni clementia morum,
Qui temerè incedit medios ingressus in hostes.
Unà omnes : Nonne hoc natus sene, Nestora nostrum
Qui congressus adit? sapientia scilicet una,
Atque eadem absimiles vitæ discriminat oras.
Hîc videas illam vernantem floribus, illic
Maturam passim lætos emittere fructus.

Lætatus juvenem tenero quòd Nestor amore
Exciperet, Mentor nec tempore segnior illo :
En, ait, ille, vides, præclari sanguis Ulyssei,
Græcia quem coluit, quem tu colis, optime Nestor.
Hunc ego nempe tibi magno pro pignore natum
Sponsorem Idomenei certum, fidumque remitto.
Patris nolim equidem, nati post funera, funus,
Et mihi Penelopen mœsto clamore furentem,
Qui Salentinæ prolem mactavero fraudi.
Hoc igitur, quod adest ultrò, superique rependunt
Pacis amatores, munitus pignore, gentes
Undique collectæ, æternæ jam fœdera pacis
Ordior, et justas vobis proponere leges.
Pacis ut insonuit nomen, ruit ocyùs omnes
Per cuneos vastus confuso murmure clamor.
Passim indignantur pugnæ malè tempora perdi;
Hunc finem longis sermonum ambagibus esse,
Ut rabiem exstinguant animis, prædamque relaxent.
Manduriis mens ante alios exæstuat irâ,
Idomenea sibi rursùs prætendere fraudes.
Sæpè etiam adversi proturbant Mentora dictis,
Ne socios fandi avertat sapientia victrix :
Jam Graiûm suspecta timent, infidaque corda.
Sensit ubi Mentor, dat vela timoribus ultrò,
Omnes ut rapiat studia in contraria mentes.
Manduriis, inquit, fateor, non vana querendi
Causa subest : illis fas læsa reposcere jura :
Sed neque fas Graios, quos hospita terra colonos
Accipit, indigenûm rixis, odiisque patere.
Contrà autem inter se concordes vivere Graios,
Indigenisque benè acceptos circùm omnibus æquum est;
Tantùm sancta vetat vitæ moderatio, ne quis
Finitimos ausit grassando irrumpere campos.

Idomeneus, credo, vobis fuit ipse timori
Imprudens; sed enim non longum est solvere tantos
Corde metus. Me, Telemachum nos dedimus ultrò :
Idomenei stat firma fides sponsoribus istis.
Nos erimus vestri, dum res promissa levabit
Certa fidem. Vos, exclamat, dolor, iraque pungit,
Mandurii, vestros quòd multo militè montes,
Obseditque vias, quibus ille, utcunque libebit,
Vos contrà ruet adversus juga sola tenentes,
Nec latebris tutos; quamvis et littoris oras,
Et dulces habeat, vobis cedentibus, agros.
Hæc igitur defensa viris, et turribus altis
Saxa, viæque novi stant unica semina belli.
Nullane prætereà? jam fas, ne absistite dictis.
Tum verò progressus ad hæc ita farier infit
Manduriûm princeps : Quid bellum avertere nobis
Profuit, heu! pacem, dî testes, fovimus usque
Dum Cretum ambitione malâ, spretisque deorum
Numinibus, queis sancta fides, et fœdera curæ,
Elusit nostros pax implorata vocatus.
O gens læva nimis! quæ nos malesana coegit
Invitos infensa sibi committere bella,
Hujus et excidio nostram defendere vitam!
Has adeò turres donec, faucesque tenebunt,
Non metus hinc aberit, ne vincula tendere nobis
Audaces, nostrosque velint irrumpere fundos.
His certè si verus amor, si vera cupido
Pacis erit, nil jam quàm quod concessimus, ultrà
Contendent; nolentque aditus tentare locorum,
Si non his fuerit dominandi certa voluntas.
Sed quid ego hæc? non tu quali sint indole nosti,
Alme senex? Magnis edocti casibus illos
Novimus, o nimiùm! Dîs desine carus amicis

Huic tanto, justoque moras innectere bello,
Quo sine pax nulla Hesperiam, spes nulla juvabit.
O gentem ingratam, feritate, doloque potentem!
Quam superûm furor, heu! nostris modò detulit oris
In scelus et nostrum, et pacem confundere nostram!
At, deus, o tandem placabere; nec magis in nos
Ultor eris justus, nostros quàm sævus in hostes.
Vix ea fatus erat, quum totis omnia castris
Infremuere; putes hinc inde per agmina ferri
Bellonam, Martemque, viros et ad arma ciere
Ignibus accensos; animis restinguere flammas
Dum satagit Mentor, contrà sic voce locutus:
Si tantùm promissa feram, jam credere nobis
Haud tutum: sed nunc certa, et præsentia porto.
Si non Telemachus, si non ego pignora vobis
Fida satis fuerint, addam fortissima Cretum
Corda virûm bis sex, omnisque insignia gentis.
Tum quoque vos æquum est dare pignora; namque peroptat
Idomeneus toto securam pectore pacem,
Et pulchrè egregiam, qualemque optatis habere,
Et virtus, ratioque probant, non mollia verò
Otia, securæ nec deses inertia vitæ,
Nec metus, aut belli, certæque pericula mortis.
Illi equidem stat sive mori, seu vincere; at illi
Pax melior, quàm certa ferens victoria laudem.
Non vinci metuit, sed vim fecisse, neque unquam
Velle pudet culpas, et vitæ abstergere labem.
Pacem offert armata manus; neque ponere leges
Asper ovat; jussæ nam spernit pignora pacis.
Pacem amat, arridet cunctis quæ partibus æqua,
Quæ finem facit invidiæ, componit et iras,
Et pellit medicata metus. Quid plurima? talis
Idomeneus adest, qualem vos poscitis ipsi.

Restat, ut ad tales vos ultrò impellere sensus
Ipse queam; neque erit longum mihi, si modò coram
Dicenti libeat vacuas advertere mentes.
Accipite ergò animis fortissima pectora, gentes,
Vosque, duces, quos mira tenet sapientia junctos,
Idomenei quæ dona feram solemnia vobis.
Arva sibi non fas equidem vicina patere;
Sed neque fas sua vicinis. Jam turribus altis
Defensos aditus non abnuit arma duobus
Fida habeant. Graiâ descendis origine, Nestor,
Tuque Philoctete; sed tali tempore vires,
Et signa infensi contra Idomenea tulistis:
Sic vos haud quisquam arguerit tanquam arma gerentes
Partibus Idomenei nimiùm, devotaque corda.
Hesperiæ pax, libertas vos publica tangit.
Has turres belli causam servate sequestri.
Salentina recens Graiis fundata colonis
Mœnia, non alio, quàm vestra, orientia ritu
Non minùs incumbit vestris defendere telis,
Quàm ne finitimos ruat Idomeneus in agros.
State illos inter medii; ferroque, vel igni
Quam vobis odisse nefas, ne perdere gentem
In mentem veniat; sed vestris debita fatis
Laus ea semper erit sociûm componere lites.
At verò quoniam vobis ea magna videntur,
Et regis non tuta fides, timor omnis abesto.
Nam facient utrinque fidem quæ pignora dixi,
Intereà manibus fuerint dum credita vestris
Hæc claustra imperii, turres, aditusque viarum.
Salenti, Hesperiæ postquam, supremaque tandem
Idomenei vestro vertentur cardine fata,
Hæccine fida satis? cui tum diffidere restat?
Num vobis? nunc vos illi non creditis: ille

Sed vobis, tam verus adest, se credere gaudet.
Non fallor : sua, se vobis, populique salutem,
Fortunas, libertatem committere gestit.
Pacem vultis? adest vestris pulcherrima votis,
Et nullam effugio causamque, locumque relinquit.
Vos iterùm moneo; non illum, credite, vanus
Terror ad hæc timidum impellit, pacemque petendam,
Sed sapiens, justique tenax, et nobilis ardor;
Nec curat si, quod virtus benè suaserit, illud
Sive metu indignè factum, ceu fraude putetis.
Multa olim imprudens peccavit; at illa fateri
Magnus ovat; pacemque petens justissimus offert.
Ille superbit iners, humilis, rerumque suarum
Ignarus, fastu, factisque audacibus amens
Qui culpas sperat se dissimulare tuendo :
Contrà autem si quis, postquam peccaverit, hosti
Obvius errores aperit, simplexque retractat,
Hunc nullus posthac error, nec culpa tenebit
Ampliùs : illum hostes, nisi pacis munera forsan
Oblatæ accipiant, sævum experientur in armis.
Tantùm, ah! ne sontes faciat vos ille vicissim.
Nam si justitiam reducem, pacemque rebelles
Respuitis, spretæ repetent cum sanguine pœnas;
Et quem mox premeret vis conjurata deorum,
Idomeneus jam tum superis pugnabit amicis.
Mecum Telemachus justum defendet, et æquum.
Ipse ego cœlicolas, et Averni numina testor,
Testor ego bona me vobis, ac justa locutum.
Hæc fatus Mentor dextram superextulit, altè
Ostentans populis ramum felicis olivæ
Paciferum. Propiùs qui respexere tuentem
Obstupuere duces vultum præsentis, et ora
Attoniti divinum oculis vibrantibus ignem.

Talis erat tanto majestas pondere, qualem
Nulla virûm in sese explicuit vel summa potestas.
Perculerat mentes verborum mellea virtus,
Non secus ac magici cantus in nocte silenti
Axe super medio lunamque, et sidera sistunt,
Iratum Nerei sedant mare, flamina, fluctus
Componunt, rapidosque morantur fluminis amnes.
Ut Bacchum denso stipabant agmine tigres,
Quæ positâ feritate aderant, captæque potenti
Eloquio dominum, turba obsequiosa, solebant
Blanditiis mulcere pedes, et lambere linguâ,
Ibat sic medius furiosa per agmina Mentor.
Ac primùm latè tum facta silentia castris :
Respicere inter se conversi lumina cuncti
Ductores, parere viro, nescire quis esset.
Huic omnes intenti oculos, vocemque prementes,
Ne vellet si fortè loqui jam plura, loquenti
Obstreperent. Licet his addi, quæ dixerat ille,
Nil poterat, tamen hunc et vellent dicere plura.
Hærebant ceu fixa animis, quæ dicta dedisset;
Spontè fidem dictis, et conciliabat amorem;
Pendebantque omnes avidi dicentis ab ore,
Ne vox missa labris spectantûm falleret aures.
Deinde satis passim post longa silentia, visum est
Jam magis atque magis cæcum increbrescere murmur;
At neque murmur erat populorum indigna frementûm
Confususque fragor, sed venti, auræque favontes.
Omnia jam vultu ridebant ora sereno.
Mandurii, queis felle dolor priùs arserat atro,
Arma suis jam tum sensere fluentia dextris.
Jamque Phalantus atrox Lacedæmoniæque phalanges
Mirantur sensusque novos, et mollia corda.
Tum reliqui optatæ poscebant otia pacis

Læta. Philoctetes, series quem longa malorum
Flexerat ante alios, lacrymis bonus ora rigabat.
Obstupuit tantis Nestor sermonibus amens
Amplexu in medio. Signo ceu protinùs omnes
Audito exclamant : Senior tu provide, nobis
Excutis arma manu. Pacem, pacemque rogamus.
Nec mora : tum Nestor sermonem ingressus, et ecce
Rursùm omnes, ne quid contrà fors dicere vellet,
Ingeminant pacem unanimes, pacemque reclamant.
Nec finis fuerat, donec cœpere vel ipsi
Conclamare duces pacem, pacemque rogare.
Vidit ubi Nestor non tali tempore longo
Sermoni esse locum, sic paucis ora resolvit :
Vir bonus eloquio quid possit respice, Mentor.
Ut semel emisit dulcis sapientia vocem,
Et virtus, placati animi, mentesque residunt.
Omnia jam mutata : odiis, justoque furori
Jam succedit amor, pacisque æterna cupido.
Pacem amplexamur, qualem tu providus affers.
Hæc ubi dicta : simul ducibus vox omnibus una;
Sublatâque manu passim assensere faventes.
Salenti ruit ad portas, et limina pandens
Idomenea monet temerè succedere castris
Mentor. Ulyssiaden complexus talia Nestor
Fundebat : Patris, quo non sapientior alter
Extitit Argolicos inter, suavissima proles,
Sic vivas sapiens, vivas felicior illo!
Nullane fortè tibi, absentis quæ fata fuerunt,
Fama venit? Nunc sola vides ut patris imago,
Quem simili ore refers, omnes compresserit iras.
Ipse truci quamvis, et duro corde Phalantus,
Nec Laertiades visus sibi, non tamen ille
Et patris, et nati ingratâ bibit aure labores.

Jamque suos rogitant narrando evolvere casus
Telemachum; quum Mentor adest, juxtaque frequenti
Rex ipse Idomeneus, juvenum stipante coronâ.
Ut regem vidère, ingens per pectora rursùs
Insinuat sociis furor; at restinguere dictis
Accelerat Mentor properantem erumpere flammam.
Quæ mora jam nobis coram præsentibus, inquit,
Auspicibusque diis sanctum componere fœdus?
Ultores adsint, si quæ rescindere tentet
Impietas; bellique lues, examina sæva,
Pestes luctificæ, populis innoxia fidis
In caput infandum recidant, animamque furentem
Ambitione malâ sacros confundere ritus;
Dîs, terrisque sacer non crimine gaudeat unquam;
Adstent Tartareæ fœdâ sub imagine semper
Eumenides, rabiemque acuant, sævumque dolorem;
Concidat exanimis, jaceatque inhumatus arenâ,
Alitibus data præda feris, canibusque cruentis;
Æternasque luat pœnas sub Tartara, quàles
Tantalus, Ixionque ferunt, Danaïque puellæ!
Stet potiùs pax illa, suo ceu pondere magnus
Atlas, æthereos humeris qui sustinet axes;
Illam ritè colant, et dulces carpere fructus
Lætentur placidæ ventura in sæcula gentes;
Illam qui fuerint sociato fœdere pacti
Nomina ad extremos portent celebranda nepotes;
Illam justitiæ, et fidei se more tenentem
Omnibus in terris, olim quæcunque sequentur,
Respiciant paces, rectoque imitamine reddant;
Et quæcunque volent felici vivere cœtu,
Hesperiæ populos certent effingere gentes.
Hæc super adjurant, legesque, et fœdera pangunt
Idomeneus, regesque alii. Mittuntur utrinque

Bisseni numero, firment qui pignore pacem.
Mittit Ulyssiaden sociorum ad castra volentem
Idomeneus; sed non absistere Mentora ab urbe
Est licitum, ne quà regem, regisque ministros
Fraus habeat, donec teneant promissa fideles.
Intereà quà castra patet locus inter, et urbem,
Mactabant vitulas candenti corpore centum,
Candentes totidem tauros, quibus aurea festis
Purpurei sertis ornabant cornua flores.
Mons circùm horrificis latè mugitibus ictus
Cæsarum pecudum, sacroque sub ense cadentum.
Ire cruor tepidus rivis; libataque dulci
Pocula larga mero: vates spirantibus extis
Stare inhians consulta petens: altaribus ignes
Thuricremis latè ad cœlum fragrantibus agris
Mittere odoratam multâ caligine nubem.
Intereà jam non geminis e partibus hostes,
Immistique viri secum sine lege sedentes
Narrando alternis cœpere retexere casus.
Jam nova securæ prælibant otia pacis
Abjectis armis obliti corda laborum.
Multi olim ad Trojam regem Idomenea secuti
Nestoreos comites, eadem qui bella gerebant,
Agnoscunt, hærent juncti felicibus ulnis.
Et sua facta sibi alternis sermonibus unà
Commemorant, postquam ruit altâ clade superbum
Ilion, heu! cunctis Asiæ memorabile terris.
Jam viridi sedere solo, jam flore revincti
Tempora vina bibunt, quæ multa vehuntur ab urbe,
Exhilarantque diem ludis genialibus almam.
Extemplò junctis in cœtum regibus unum
Et ducibus Mentor: Diversi nomina, dixit,
Diversique duces gentem venietis in unam.

Sic tutela dii, terrenæ et gentis origo
Æterno voluere homines conjungere nexu.
Gens hominum terram gens una est sparsa per omnem,
Fraternum genus, et fraterno pectore amandum.
Væ quibus impia laus rimari viscera fratrum,
Et temerare suo sceleratas sanguine dextras!
Sæpè malum, fateor, non evitabile bellum,
Verùm hoc turpe homini, bellum vel si qua vocat res.
Bellum igitur laudis studio ne dicite, reges,
Quærendum. Quæ vera nitet, non barbara laus est.
Exuit humanos qui sensus laudis amore,
Illum non hominem, sed monstrum crede superbum.
Nec veram inveniet, sed falso nomine laudem;
Nam veræ est bonitas comes, et moderatio laudis.
Forsan erit, qui stultè avidam sermonibus aurem
Mulceat; ast illum tacitè, qui vera loquetur,
Talibus urgebit: Quò laudis amantior ille
Fas contra fuit, hâc tantò indignior idem:
Non homines curare decet quem tempore nullo
Movit cura hominum, quem dura superbia semper
Impulit humano sitientem sanguine pasci.
O fortunatum, populus cui carus, et ipsi
Qui populo, regem! vicinis undique tutam
Donat, habetque fidem; nec bellis ille lacessit,
Nec sinit adverso inter se concurrere Marte,
Omnibus et populis se talem ostendere gaudet,
Qualem spontè sibi cupiant imponere regem!
Vos ergò Hesperiæ magnas qui flectitis urbes
Imperio, cœtus unà celebrate frequentes.
Qui nunc e variis huc reges partibus adsunt,
Ritè adsint ternis semper redeuntibus annis,
Rursùs amicitiam verbis, et fœdera firment,
Et secum statuant quidquid res publica poscet.

Dum lætis aderit præsens concordia regnis,
Intùs erunt et pax, et honos, et copia rerum;
Vestraque signa foris nunquam victoria fallet.
Nam vos sola potest divinâ sorte quietos
Sollicitare ruens discordia faucibus Orci,
Pesti acerba virûm, quos prava amentia vexat.
Tum Nestor: Pronos ultrò componere pacem
Cernis, ait, quàm vana parùm nos gloria belli,
Vicinisque juvet spes impia crescere fundis.
Quid verò nobis, quum princeps assidet audax,
Quem sua res pro lege regit, semperque paratus
Excubitor propriis aliorum irrumpere regnis?
Non talem Idomenea loquor, neque fingo, neque esse
Jam credo: sed enim paret cui Daunia tellus,
Adrastum insimulo nobis infanda minantem.
Contemptor superûm, natum sibi quidquid in orbe
Est hominum putat, et domino servire superbo.
Non cives sibi, quos patrio moderetur amore,
Sed servos, superûmque amens sibi poscit honores.
Hactenùs indulsit fortuna immanibus ausis
Impia. Principio non magnum viribus hostem
Aggressi stetimus Salenti mœnia contra,
Mœnia vix primis surgentia fundamentis;
Ne qua retardaret segnis mora deinde ruentes
Contra exultantem nimiùm præstantibus armis.
Jam multas sociûm multâ vi contudit urbes;
Jamque Crotoniates bis victi terga dederunt:
Per fas, atque nefas ruit ambitiosa libido:
Nil, dolus, an virtus, dum ferro conterat hostes,
Præterit intactum. Multum sibi providus aurum,
Et congessit opes; non desunt fortia bello
Corda virûm, ludoque acies exercita Martis,
Expertique duces: operam dat strenuus olli

Quisque suam: vigili præsens obit omnia visu:
Si quæ vel leviter fuerint admissa, severus
Castigat, fidos et munere donat opimo.
Bellipotens virtute suos accendit, et urget
Regibus exemplum imprimis, et forma futurus,
Relligio docilem regeret si sancta, fidesque;
At non ille deos, neque sævum in pectore testem,
Nec tristi trepidat latrantem murmure famam,
Ceu vacuam speciem, mentes quæ terreat ægras.
Hoc unum putat esse bonum, si congerat auri
Pondera, si cunctos quatiat formidine sævus,
Et genus humanum pede proterat altus ovanti.
Mox veniet magnum agmen agens; ablataque nobis
Copia libertatis erit, si fœdere tanto
Collectæ gentes non frangant arma, minasque.
Illum adeò, qui finitimos ad vincula poscit,
Nec juris sinit esse sui, prohibere furentem
Hoc opus, ille labor nos, Idomeneaque tangit.
Si victi occidimus, qui nobis imminet asper,
Idem Salentum manet exitus. Ociùs ergò
Viribus unà omnes juncti properemus ad hostem.
Talia dicta dabat Nestor; muroque subibant;
Nam reges, primosque duces ad tecta vocatos
Jusserat Idomeneus secum traducere noctem.

LIBER DUODECIMUS.

Jam sociata acies tendebat; et æquore toto
Splendida fulgebant pictis tentoria velis,
Somnus ubi Hesperios, et corpora fessa vocabat.
Urbem introgressos, famulûm comitante catervâ,
Perculerant reges tam parvo tempore passim
Æquatæ cœlo, tot vasta palatia, moles,
Nec fecisse moram magni præludia belli,
Quin subito nascens urbs surgeret incremento.
Tollitur Idomenei sapiens, et provida virtus
Ad cœlum, qui tanta dedit cunabula regno;
Nec socii, nam pax regem sibi fecit amicum,
Vincere jam dubitant, in partem fœderis idem
Si veniat, pugnasque, et Daunia bella lacessat.
Ergò rogant regem, qui justa petentibus æquus
Annuit, et socias vires promittit, et arma.
At Mentor (nam res illum non ulla latebat,
Quâ vigeant urbes) ut viribus esse minorem
Idomenea videt, poterat quàm fortè videri;
Semovet a turba, dictis et talibus infit:
Nos tibi non operam dedimus, quod cernis, inanem:
Salenti nunc tuta salus: nunc, te penès unum,
Proxima se cœlo Salenti gloria tollet,
Et factis referes laudem, et Minoïa regna.
Pergam equidem, ut dixi, atque etiam nunc libera tecum
Verba loquar, te quandoquidem sic poscere credo,
Et dulces odisse dolos, ac mellea verba.
Dum te magnificum reges super astra ferebant,

Te, te imprudentem tacitus mecum ipse videbam.
Postquam imprudentem sensit se nomine dici
Idomeneus, oculos subitò turbatus, et ora
Erubuit, nec longè aberat quin ipse loquentis
Os premeret furiis amens, ac fervidus irâ.
Tum placidus quamvis Mentor, vultuque modestus,
At liber, fidensque animi sic voce locutus:
Hoc, video, pungit te, rex, læditque, quod ipse
Diceris imprudens: non præ me quilibet insons
Sic ageret tecum; supremos namque vereri,
Et mulcere decet reges, vel dura monendo:
Hos adeò verum per se satis ulcerat, ultrà
Ne quærat monitor duras superaddere voces.
Sed te credideram facilem mihi, liber et audax
Si tibi protuleram, quæ te peccare viderem.
Hæc mihi mens fuerat te tandem adducere, ut olim
Nomine cuncta suo excipias, quæ dicta ferentur,
Idque scias, si quando alii te vera monebunt,
Te tibi non planè ausuros ostendere coram.
Nunc quoties responsa tibi non læta dabuntur,
Si sapias, dictis te plura accredere par est.
Parcam equidem duris tecum contendere verbis
Indulgens, rebusque tuis accommodus ultrò:
At verò expediet, si quis vir liber, et exspes
Clam tecum non lenis agat. Non audeat alter
Talia nempe loqui; positumque in luce videbis
Sublustri, et pulchro speciosum cortice verum.
Idomeneus ad hæc, quem jam piget ante doloris
Irasci celerem, sic contrà talibus orsus:
Heu! quantùm est, tu teipse vides, assuescere, Mentor,
Blanditiis. Per te nostri stant mœnia regni;
Quæ tu cumque voles edissere vera: beatus
Accipiam; sed enim regis miserere, venenum

Quem dulce infecit, qui rerum pondere fessus
Nullum habuit, misero qui vellet vera fateri.
Sic est : nullus erat, qui me sic firmus amarit,
Averso ut vellet vera omnia dicere regi.
Talia dicenti lacrymæ volvuntur, et ulnis
Mentora complexus collo dat brachia circùm.
Olli tum senior : Refugit tibi dicere verba,
Dura quidem : sed te num prodere vera tegendo
Fas fuerat? quid me deceat tu consule mecum.
Hactenùs illusum est si quid tibi, nempe placebat,
Respuerasque viros nimiùm sincera monentes.
Num tu quæsieras te contrà dicere fortes,
Quos non fortunæ alliceret malesana cupido?
Num cupidos minimè regis captare favorem
Accieras, rectosque, tuam qui pectore forti
Auderent vitam, et pravos reprehendere sensus?
Quos noras palpare tibi num protinùs a te
Pellere cura fuit? num tu diffidere verbis?
Non ita : non tu horum præclara exempla secutus,
Qui semper studio, verique tenentur amore
Egregii, fortes, digni cognoscere verum.
Nunc age, si qua animo vis est, et mascula virtus,
Experiare licet, nunc vero vindice victum
Pone caput supplex, et primos exue fastus.
Hæc igitur quæ te tantis, tot laudibus æquum
Efficiunt, eadem dicebam digna notari.
Dum tua tuta parùm, et primis nutantia regna
Aggeribus quaterent turmis minitantibus hostes,
Hæc te sola domi cura irrequieta tenebat
Regifico luxu tectorum attollere moles.
Hinc tibi, tu testis, vigiles tot noctibus horæ:
Absumptæ tot opes, numerum nec civibus ulla
Cura fuit, cultum nec pinguibus addere campis.

Copia multa virûm, fœcundaque jugera terræ,
Nonne hæc prima tuis fuerant fundamina regnis?
Principio longâ populos in pace decebat
Crescere, componi leges, pinguescere campos.
Tu verò præceps vanâ ambitione ruebas.
Nec jam magnus eras, sed inops, parvusque, videri
Dum cuperes magnus. Melior jam corrige quidquid
Peccasti: maneant opera imperfecta domorum:
Exue tot fastus, regno qui flebile portent
Exitium: placidâ cives in pace quiescant,
Per te opibus vigeant, jungant connubia læti.
Te, nisi sint quibus imperites, non denique regem
Esse scias; nec se tua tanta potentia tollet,
Quanta tuæ in longum ditioni terra patebit,
Sed tibi quàm multos numerabit terra colonos,
Et lætos parere. Tibi sint jugera terræ
Optima, pauca licèt, teneant quàm multa virorum
Millia, sedula gens, multoque intenta labori;
Fac ut ament: neque erit te rege potentior usquam,
Fortunâve magis florens, aut laude superbus
Ille triumphator, qui regna tot eruit armis.
Suscipit Idomeneus: Quid enim? res ergò fatebor
Esse mihi tenues. Equidem mihi nullus aratri,
Nullus honos mercaturæ, quæ se obvia nostris
Littoribus latè, facilisque colentibus offert:
Unus erat nobis labor urbem condere magnam.
Ergone nunc, Mentor, supplex, inglorius ibo?
Audiar imprudens tot regum astante coronâ?
Ibo tamen, si fors ita jusserit, ibo, volensque
Perficiam, quamvis refugit, quod restat agendum.
Namque mihi vero dignum tu nomine regem,
Et totum populo, populique ad commoda natum
Dixisti debere, salus ubi publica poscit,

Communem propriæ vitam præponere laudi.
Cui Mentor : Tales gestare in pectore sensus
Nempe decet patrem populorum ; talia regem
Ritè probant, urbis sed non decora alta superbæ :
At famæ tu parce tamen, sic publica regni
Cura jubet. Reges auctor jam solus adibo :
Faxo sciant curam esse tibi, si vivit, Ulyssem,
Aut saltem sceptris, Ithacæque reponere natum,
Penelopesque procos omnes vi pellere victos.
Hi multo credent dirimendam milite litem ;
Sic leve subsidium sibi prima in fœdera poscent.
Dixerat : Idomeneus magno ceu pondere liber
Tandem colla levat : Jam tu mihi, Mentor amice,
Incolumem famam servas, laudemque recentis
Imperii, celans accisam viribus urbem.
At quam verba fidem facient, si dixero mitti
Arma, virosque, Ithacam qui ad regia rursùs Ulyssem
Sceptra vocent, vel Telemachum ; quum sanguis Ulyssei
Telemachus jam se junxit socialibus armis ?
Ne te, Mentor ait, maceres ; ego vera fatebor.
Quas tu mercatum diversa per æquora naves
Miseris, Epiri lustrabunt littus, et uno
Rem cursu geminam absolvent ; namque ad tua primùm
Littora mercantes aliis regionibus omnes,
Quos procul expulerant portoria dura, reducent ;
Deinde super Laertiade diversa rogabunt.
Si superest, illum, credo, vicina morantur
Æquora, Grajugenâ queis diditur Itala tellus ;
Et, si vera ferunt, Phæacis appulit oris.
Verùm estò : superet spes nulla revisere Ulyssem,
Magna tamen referet natus. Laertia regna,
Tum quoque finitimi quem mersum funere credunt
Telemachum, vivum accipient, armisque tremendum.

Hunc ubi rescierint reducem, auxilioque potenti
Affore terribilem, quatiet stupefacta procorum
Corda metus, non arma Ithaci scelerata movebunt;
Ipsaque Penelope luctus solabitur ægros,
Dedignata novos ignes, et crimina lecti.
Sic tu Telemachum meritis, opibusque juvabis,
Dum pro te Hesperias acies, sociosque secutus
Dura geret Daunos contra certamina Martis.
Dixerat: Idomeneus exclamat talia fatus:
O fortunatum rectis sapientia regem
Consiliis quem certa regit! non Martia tantùm
Arma juvant, quantùm sapiens, ac fidus amicus.
At rex ille magis, quem sic juvat esse beatum,
Qui paret monitis, et sanos vertit ad usus!
Prudentes nam sæpè viros, quorum optima terret
Virtus regum animos, reges procul auribus arcent,
Ut sua perfidiæ, nullum quæ blanda timorem
Injicit, illecebris temerè præcordia dedant.
Hâc ego peccavi; nec te celabo malorum
Quos in me excierit fluctus fallacis amici
Impietas vitiis, heu! fœdè obnoxia nostris,
Gratus ut ipse suis pariter, dulcisque venirem.
Hîc sociis Mentor persuadet regibus ultrò,
Rebus Ulyssiadæ memor ut succedat agendis
Idomeneus, juvenis sociûm dum bella sequetur.
Ergò illi juvenem solum ad certamina poscunt,
Centum prætereà, quos addidit Idomeneus
Militiæ comites, et Cretâ eduxerat altâ
Egregiam bello pubem, proavisque superbam.
Suaserat hunc florem ad tales immittere pugnas
Mentor, eum verbis sic exhortatus amicis:
Cura tibi multam sub pace adolescere gentem;
Ast ea ne bellum dediscat flaccida molli

Desidiâ, quæ bella foris externa gerentur,
Fac tua nobilitas adeat, pugnetque juventus.
Sola omnem populum succendet laudis amore,
Armorumque acuet stimulis, facietque laborum,
Impavidumque necis, bellique aptabit ad artes.
Tum socii regem, Salenti et mœnia linquunt
Gratantes, magnumque æquantes Mentora cœlo.
Gaudent Telemachum comitem succedere pugnæ.
Ille autem ut sese divelli a Mentore vidit,
Flebilis haud tantum potuit perferre dolorem;
Dumque duces alii regem Idomenea salutant
Pacem obfirmantes, æternaque fœdera pacti,
Telemachum Mentor mediis amplectitur ulnis.
Contra quem lacrymis perfusus talia fatur
Telemachus: Non hæc mihi pectus gloria tangit;
Tangit at iste dolor, quòd nos divellimur ambo.
Nunc redit, heu! tempus, credo, lacrymabile, quum te
Eripuit nostris Ægyptus barbara, Mentor,
Heu! nostris jam non rediturum amplexibus olim.
His placidè Mentor tentat lenire dolentem:
Longè aliter jam nos petimus diversa; volensque,
Nec longùm, quò læta vocat victoria, tendis.
Non me mollis ames, fili, sed pectore firmo,
Sustineas absentem absens; nam vivere tecum
Non mihi fas semper: quid agas sapientia, virtus
Te potiùs moneant, quàm præsens vultus amici.
Hæc dicens juvenem dea protegit ægide totum
Mentoris os, habitumque gerens. Illapsa repentè
Intùs agit vis et sapiens, et provida rerum,
Martiaque, et placidam attollens miseratio frontem,
Heu! nimiùm raro gradientes agmine secum.
Addiderat Mentor: Quoties fortuna vocabit,
Ne dubita impavidum caput objectare periclis.

Non ille imbellis sic gestat inutile nomen
Regum a stirpe puer, qui nunquam prælia miscet,
Ut qui præsentes refugit per prælia casus.
Ad pugnam quicumque viros regit, hujus in armis
Certa palàm virtus pateat. Regisve, ducisve
Si populo pretiosa salus, pretiosior illi
Laus virtutis erit clarâ sub luce refulgens.
Hoc tibi tolle memor dictum : qui præsidet, idem
Exemplo præeat, succendat et omnia factis.
Ergò age, temne feros, proles Laertia, casus,
Atque effunde priùs medio in certamine vitam,
Quàm tua non pateat pugnando interrita virtus.
Qui tibi suasor erit, ne dura pericula lustres,
Quum res ipsa feret, clam te mox improbus ille,
Si sibi te docilem inveniet, facilemque monenti,
Arguet imbellem, nec firmo pectore, censor.
Tu tamen intereà ne quære pericula frustrà :
Nam nulla est, quam nulla regit prudentia, virtus.
Sin minùs, hanc lethi studio tu crede furentem,
Et rabie indomitam : non certo fervida motu
Vis rapitur; ferus ille magis, quàm fortis ad arma est,
Quem rapit indomitum furor ad certamina præceps.
Ne timeat, penitùs sese exuat ille necesse est,
Quandoquidem sua non potis est mens vincere per se
Ipsa metum. Non ille quidem fœdissima vertit
Terga fugâ; at subito sævit lymphaticus æstu;
Dat malè jussa suî impatiens, non vincere captat
Tempora, non acies, hostiliaque agmina rumpit,
Et dextram, patriæque impendit inutile tempus.
Militis arma boni forsan gerit optima, certè
Non ducis ingenium : imò etiam non militis arma;
Nam pugnæ in medio miles sibi temperat æstu
Intentus simul, et docilis parere jubenti;

At verò temerè præceps qui bella lacessit;
Militiam turbat temerarius, omnia miscet
Omnibus exitio imprudens, heu! sæpè futurus.
Ambitio quos vana juvat, non publica causa,
Expectent justas, meritorum præmia, pœnas.
Imprimis, o nate, igitur, si gloria curæ,
Ne quære impatiens: cunctantis consule solers
Temporibus; placidum non perfida fallet amantem.
Tantò equidem laudi accedit reverentia major,
Quantò simplicior, fastuque modestior omni
Seposito incedit. Propior quum te alea poscet,
Tum nova, nate, tibi rerum miracula virtus,
Majoresque tibi expediat prudentia vires.
Ullius invidiam tu cætera parce lacessas
Admonitus, neu te alterius res prospera lædat.
Quidquid habet laudem lauda, sed callidus; illic
Pulchrum si quid erit, lætis tu laudibus ornes;
Dissimules at spontè malum, nec respice lætus.
Maturos venerare duces, usuque peritos,
Nec juvenis coràm quæras pervincere verbis:
Obsequere, observa pius, audi, consule; si quis
Doctior emineat, supplex accede docendus:
Quæ rectè facies, accepta referre docenti
Ne pudeat. Dictis, jam nil moror, obstrue mentem,
Quæ te alios contra tutum, aversumque tenebunt.
Alloquere ingenuo confidentissimus ore.
Hos adeò peccare tibi si fortè putabis,
Pande libens animum, facili da pectore verba.
Si sapere egregiè factum, et cognoscere possint,
Gaudebunt, facientque, voles quodcumque, volentes.
Sin minùs, et tecum nolent sentire, videbis
Quidquid ab his posthac speres perferre malorum;
Tum si te haud frustrà moneat mens conscia recti,

Donec finis erit bello, tùta omnia tecum
Prospice, ne subitam moveat discordia litem.
Id verò imprimis, si quid committere visus
In te aliquis ductor, linguis cave talia credas,
Discordes quæ sæpè serunt per castra susurros.
Hîc ego subsistam lætus succurrere regi,
Commoda quem gentis, quem publica fata morantur.
Quod superest, faciam præsens, ut corrigat aptè,
Peccavit quæ multa, novam dum condidit urbem,
Fatales monitus, pravosque secutus amicos.
Tum subitò obstupuit proles Laertia, et ipsum
Idomenea petit, verbisque aspergit amaris.
At contrà Mentor vocem sic voce retundit:
Tune viros, licèt egregiâ virtute nitentes,
Miraris tamen esse homines, et tristia partim
Servare humanæ semper vestigia labis,
Quum circa solium tot rerum incommoda, curæ,
Pestes, insidiæ, regum comitatus, aguntur?
A teneris, fateor, vanas edoctus ad artes
Idomeneus miseri concepit inania fastûs:
Quem verò firmata satis sapientia regem
Possit adulantûm contra defendere turbam?
Credidit ille quidem nimiùm confisus amicis:
Sed quamvis sapiant, quamvis et plurima reges
Præcaveant, tamen, heu! non rarò decipit error.
Quandoquidem perferre potest non omnia solus
Pondera, non poterit rex ipse carere ministris,
Qui partem subeant, quibus et confidere possit.
Prætereà non, ut civis de pluribus unus,
Rex circumstantes oculis explorat acutis:
Personati adeunt semper, semperque parati
Fallere, stant vigiles, promptique intexere fraudem.
Scilicet, heu! nimiùm experiere, o sanguis Ulyssei.

Non videas homines quali vel robore poscis
Ingenii, aut puræ virtutis flore micantes.
Pertundas, scrutere licèt, delusus abibis
Sæpiùs. Imò etiam limo meliore creatos
Si quos invenies, tu nunquam effingere possis,
Quales fortè sibi regnorum cura requiret;
Namque illos prodit pravè obfirmata voluntas,
Aut discors animus, vel tristis, et invida cura;
Vincere quos frustrà, vel persuadere labores.
Si latè regnas, multos accire necesse est
Quorum operâ facias, cui tu non sufficis unus;
Et quantò plures ad regni poscere curam
Usus erit, tantò fallet te sæpiùs error.
Qui reges hodiè morsu petit acer iniquo,
Imperii, et rerum flectet cras pejor habenas.
Quæ peccant, eadem forsan, gravioraque multò
Peccabit, par si fuerit permissa potestas.
Conditio privata, juvat quam divitis uber
Ingenii, tum lingua potens, prætendit amictum
Naturæ vitiis, pretium virtutibus addit,
Atque hominem, ad magnos qui nondùm venit honores,
Egregium, et quovis ostendit munere dignum:
At cunctas duro exercet certamine regnum
Virtutes, magnosque animi dat cernere nævos.
Imperii splendor moles est vitrea quædam,
Corpora quæ vero majora tuentibus offert;
Et formas vitiorum omnes accrescere dicas
In summis stantes, ubi parvæ maxima causæ
Eliciunt, magnamque levis dat noxa ruinam.
Unum omnes defixi oculos speculantur in horas,
Singulaque explorant avidè, damnantque severi.
Qui damnant, quanto sit rerum cardine nondùm
Experti, tantæque vices, et lubrica sedis,

Non illum humanam patiuntur vivere vitam,
Usque adeò summumque decus, laudemque reposcunt!
Quantumvis niteant laus, et sapientia regis,
Is tamen humanâ deductus origine vivit,
Et sua mens certo descripta est limite virtus:
Ipse suos habitus patitur, sua nubila, motus,
Quos regere, ac penitùs nondùm componere novit.
Circumstant fraus, atque lucrum; frustràque requirit
Arma, quibus tantas valeat contundere pestes.
Quotquot eunt soles, sive est sua prava libido,
Sive ministrorum, novus usque supervenit error.
Eluit ut culpam sapiens, subit altera primam,
Non aliter sequitur fati lex aspera reges,
Quos ratio juvat imprimis, atque optima virtus.
Optima regnorum, et series longissima cursu,
Heu! nimiùm celeri, nimiùm imperfecta recedit,
Ut reparet tandem miseris quæ ducta fuerunt
Auspiciis temerè. Sors regum hæc tristia portat:
Tanto impar oneri virtus humana fatiscit.
Regibus ignoscant homines, doleantque: dolendi
Scilicet hoc ipso, populos quod lege gubernent,
Imperioque regant inopes, rerum omnium egenos,
Atque ipsis oneri, quorum ditione beantur.
Verus ego fatear populorum tristia verti
Fata quidem, quos rex homines homo sub juga mittit;
Nam regere imperio populos ea cura deorum est.
Nec minùs intereà tristi sub sidere reges
Vivere crediderim, humano qui sanguine nati,
Mancum, imbelle genus, regnanda tot agmina, et urbes
Accipiunt vitii, pravæque tenacia fraudis.
Impatiens tum voce refert generatus Ulysse:
Jam regno fugit Cretæ Idomeneus avito:
Nunc quoque Salenti fugeret detrusus ab urbe,

Ni per te saperet. Contra quem talia Mentor :
Multa quidem imprudens fecit : sed respice si quem
Græcia, vel passim regnatæ legibus urbes
Fors tulerint, qui non graviùs peccaverit olim.
Summi homines animorum habitu, pravoque feruntur
Ingenii vitio ; neque laus hunc parva manebit
Qui, deflectentem si quando fefellerit error,
Respicere audebit, cæcosque revolvere gressus.
Ipsum illum, quò tu vitam deducis, Ulyssem,
Exemplar ducibus Graiûm memorabile cunctis,
Tun' magnum censes, et ab omni parte beatum?
Ni comes adstiterat pedetentim prævia Pallas,
Jactatum, ah! quoties per mille pericula, mille
Per casus rerum obruerat fortuna cadentem!
Lapsurum quoties tenuit! lapsumque Minerva,
Quà virtutis iter, summos adduxit honores!
Ne verò, quum tu populis Ithacensibus illum
Quondam regnantem multâ cum laude videbis,
Omnibus omninò speres virtutibus auctum :
Ille, scias, lauduin non unâ parte vacabit.
Attamen ullius quanquam virtutis egentem
Non una in medio quæ prominet insula ponto,
Atque Asiæ, Graiûmque urbes super astra tulerunt.
Quæ desunt vincit magnum, ac memorabile nomen.
Te quoque, mirando ad tantam componere famam
Si poteris præsens, credas bis, terque beatum.
O juvenis, quamvis præcellant robore mentis
Summi homines, ne posce hominum superantia nisus.
Nondùm firma satis dum carpit singula, fidens
Ipsa sibi, præcepsque annis juvenilibus ætas
Magna sequi refugit, tædetque exempla tueri,
Indocilemque malum rapit insanabile mentem.
Non solùm tu ritè pio venerabere cultu,

Et, quamvis careat multis, imitabere patrem;
Verùm etiam tibi rex summo dignandus honore
Idomeneus, in eo quamvis ego multa notavi.
Ingenuum natura tulit, justique tenacem,
Et recti, facilemque, et largum effundere dona.
Ille potens armis : fraudem execratur, apertam
Quum videt, et prono ingreditur, velut alveus, amni:
Huic magnæ, solioque pares in corpore vires.
Ut simplex, si quæ fuerint delicta, fatetur!
Ut lenis, patiensque licèt me dura monentem
Audit! ut in sese fortis commissa retractat
Luce palàm supra censuras arduus omnes!
Scilicet hæc animos, et fortia pectora produnt.
Seu fortuna juvet, seu quis benè suadeat auctor,
Fas hominum vulgo certas evadere culpas.
Blanditiis sed enim dudùm, dulcique veneno
Deceptum ad recti leges adducere regem
Hoc summæ virtutis opus. Sic surgere lapsum
Majus erit, quàm nullo unquam procumbere lapsu.
Quæ peccare solent reges, peccavit et ipse
Idomeneus; sed quod possit vix unus et alter,
Ipse malos audet vitæ dediscere ritus.
Non satis hunc ipso mirabar tempore, quando
Adversum sibi me sineret consurgere dictis;
Et pariter mirere velim tu, sanguis Ulyssei.
Atque ego quum præsens moneo te talia, non me
Idomenei tantùm, quantùm tua gloria tangit.
His dictis sensit proles Ithacensis Ulyssei
Quàm non æquus agat, sævus qui cætera judex
Corripit, evectos præsertim ad culmina regni,
Qui duras manibus rerum moderantur habenas.
Tum sic prosequitur Mentor : Jam tempus abire;
Jam valeas : his te opperior, charissime, muris!

I memor in terris hunc tutam vivere vitam,
Cui metus est, et cura deûm. Te dura manebunt
Fata quidem; sed nusquam aberit fortissima Pallas.
Vix ea, Telemachus pleno se numine sensit,
Et præsente deâ; penitùsque agnoverat illam
Accendentem animos, habitumque loquentis et ora;
His dea ni juveni revocarat Mentora dictis :
Vive memor quo te puerum complexus amore,
Ne te dissimilem argueret laus æmula patri.
Te dignum exhibeant præclara exempla parentis,
Et quam ritè tuo subjeci pectore virtus.
Jam caput extulerat, jam montes luminis auro
Sparserat innubi sublimis in æthere Titan,
Quum tandem egressi Salentum, et mœnia reges
Deseruere, suasque acies, et castra petebant.
Ut primùm ante urbem positæ circum agmine longo
Turmæ incedebant ductorum signa secutæ,
Dant latè lucem præfixa hastilia ferro :
Fulgura tum clypei jactant hebetantia visus :
It densa ad cœlum, glomerataque pulvere nubes.
Unà ibant sociique duces, et Mentor, et ipse
Idomeneus longè per campos urbe relictâ.
Tum demum diversi abeunt, sibi mutua postquam
Dulcis amicitiæ, et certissima signa dederunt;
Nec dubium sociis patuit, quin fœdera pacis
Inviolata forent, ubi mens, et nobile pectus
Idomenei clarà tandem sub luce refulsit,
Quem malè crediderant alium, quàm moribus esset;
Scilicet haud illum talem spectare solebant
Qualis erat, sed qualem artes finxere malorum.
Ut motis longè castris processerat agmen,
Idomeneus urbis cum Mentore singula lustrat
Compita. Cui Mentor : Præstat cognoscere tecum

Copia quanta virûm vel campis sparsa vel urbe ;
Nunc age tu mecum vires, numerumque recense.
Inspice quàm multis lætetur terra colonis :
Quantùm vini, oleæ, cererisque, et cætera quorum
Usus eget, ferat illa parùm felicibus annis.
Hinc scire et certo dabitur cognoscere censu
Num satis æqua suos tellus benè pascat, alatque
Læta viros, tum si qua sibi seponere possit,
Opportuna quibus foveat commercia latè.
Rursùm qui numerus nautis et navibus idem
Scire labor; tanto nam crescunt robore regna.
Nec mora : adit portus, naves interrogat omnes :
Explorat quas quæque plagas, atque æquora lustret,
Quas vehat, et revehat merces, quo naviget ære,
Quæ sibi mercantes dent mutua, fœdere quali
Inter se coeant, num fida, et legibus æquis;
Tum quæ damna viros, qui casus sæpè sequantur,
Ne cæcâ abrepti, nimiâque cupidine lucri,
Ardua dum tentant, majoraque viribus audent,
Exitium sibi mercando, clademque facessant.
Quisquis erit clade ingenti qui mutua fallit
Perditus, hunc censet plectendum vindice pœnâ ;
Nam si fraus aberit, sed non fiducia præceps.
Jussit multa, queant quæ talem avertere pestem.
Ille viros etiam instituit, queis pandere jussi
Mercantes summam lucri, rerumque suarum,
Quæstus propositos, cunctosque ex ordine sumptus.
His aliena nefas dubiæ committere sorti,
Nec sua fas, mediam nisi partem, offerre periclo.
Prætereà proprio quæcumque facessere Marte
Non poterant soli, sociis partire solebant ;
Pœnaque lata fuit, ne quisquam fallere posset
Jura sodalitii, sanctasque infringere leges.

Cætera ridebant facili commercia ritu
Libera; nec solùm non duro onerata tributo,
Debita sed merces, si quis commercia gentis
Fortè novæ poterat Salenti inducere portus.
Ergò omnes illuc variis e partibus orbis
Certatim magno properabant agmine naves.
Talis in urbe potens se mercatura ferebat,
Quale fluit, refluitque undis properantibus æquor;
Crescebant et opes, ceu fluctus fluctibus aucti.
Omnia liberiùs fas ire, redire; sed illud
Utile quod muros intra successerat urbis;
Quæ verò procul a portu decedere visa,
Ipsa dabant aliis opibus sedemque, vicesque.
Tot populos inter Themis incorrupta sedebat.
Illuc unanimes longinquo a littore candor,
Simplicitas, et cana fides e turribus altis
Mercantes populos læto clamore vocabant.
Hospes quisquis erat, seu partibus exit eois,
Mane novo se tollit ubi novus æquore Phœbus,
Seu magno quis ab Oceano dedit advena cursum,
Sol ubi fessus equos vasto sub gurgite tingit,
Urbe super mediâ, tanquam natalibus arvis,
Dulcia securæ peragebat gaudia vitæ.
Exin Mentor adit mediam fora cuncta per urbem,
Artificumque domos lustrans, operumque tabernas.
Ille peregrinas vetuit consistere merces,
Intùs quæ possint molles accersere luxus:
Civibus edixit quæ vestes, apta supellex,
Quisve cibus deceat, molesque, et cura domorum.
Argento quæcumque nitent pretiosa, vel auro,
Ableganda jubet; regi dehinc talia fatur:
Nil ego, nil aliud novi præsentius ullum,
Quod faciat cultu gentem, sumptuque modestam,

Quàm si, quod fieri tu jusseris, ipse facessas.
Tecum unà jubeo majestas regia gressum
Figat certa comes; sed te satis, et tua jura
Defendet procerum chorus, et custodia fida :
Te satis ornabit pro tegmine lanea vestis,
Et filo deducta levi, quam purpura tinget :
Præcipuos et lana duces ea vestiet a te
Absimiles, quòd non color idem veste, neque aurum
Vestis acu pictas leviter discriminet oras.
Absit et argenti splendor, vel gemma, vel aurum,
Sed tibi diversos diversus origine cives
Ostendat color, et pateat natalibus ordo.
In primis sedeant veteri qui stemmate fulgent
Egregii. Hos titulis, et avorum laude superbos
A longo, propiore loco, lætique sequentur,
Maxima quos virtus, et publica munera tollunt.
Concedent faciles, quibus haud majoribus idem
Splendor erit, si non per te dediscere sortem,
Et genus assuescant, nimiùm quos plurima cursu
Præpete sublatos fortuna eduxit in altum;
Intereà meritis si tu quoque laudibus ornes,
Læta quibus veniet cum sorte modestia custos.
Scilicet invidiæ minùs obvia præmia telis
Illa patent, generosa sibi quæ nomina tollunt.
Virtutem sed læta satis feret aura secundis
Flatibus, atque omnes acuet satis æmulus ardor
Ad commune bonum, prudens ingentibus orsis
Si signa, et statuas dabis, insignesque coronas,
Talibus et quisquis sibi magnum, et nobile nomen
Fecerit, inde sui incipient clarescere nati.
Qui verò ante alios te principe prima tenebunt,
Vestibus in niveis stabunt, quarum ambiat oras
Undique procurrens cirris pendentibus aurum;

Aureus in digitis erit annulus, aurea collo
Effigies tua pendebit, regale numisma.
At qui deinde locum capient, sedemque secundam,
Cærula vestis erit, quam circum argenteus ibit
Cirrus, et in digitis fulvo spectabilis auro
Annulus, at nulla effigies, nullumque numisma.
Accipiet viridem cum vestibus ordo colorem
Tertius, et solidum argento regale numisma;
Annulus ast aberit, cirrique in veste fluentes:
Quartus in auroræ croceo rutilabit amictu:
Pallebit rubeo quintus, roseove rubebit:
Carbaseus sexto dabitur color: induet albam
Denique, et adjunctam flavo pars infima vestem.
Hæ tibi erunt vestes, sibi quas assumere liber
Ordine quisque suo poterit. Sed tegmen habebit
Murinum servus referens, fuscumque colorem.
Sic nullo sumptu non indistinctus abibit,
Ut sua sors, et cuique genus. Procul exiget artes
Salentum miseras, luxum quæcumque fovebunt.
Artifices autem, fuerant queis talia curæ,
Artibus impendent operam, quarum indiget usus,
Exiguis numero, quæstuve, agrisve colendis.
Vestibus aut alias aliquando quærere formas,
Materiamve nefas; nam vitæ ad seria natos
Et præclara viros indignum est quærere molles
Ornatus, talemve suis permittere cultum
Conjugibus, queis turpe minùs se tradere nugis.
Ac velut hortensi qui cultor in arte peritus
Pomiferis steriles depascit, inutile pondus,
Arboribus ramos; pestem et contagia morum,
Haud aliter fastum Mentor resecabat inanem,
Omnia ad egregios usus, et sobria vitæ
Simplicis assiduè revocans. Sic civibus ille

Curabat, servisque dapes adscribere certas,
Hæc fatus : Quàm turpe viros super omnia longè
Sublimes, dapibus magnos se credere lautis
Quæ sensim solvunt animos, et corpora perdunt.
Imò etiam se felices, habeantque beatos,
Si benè sana regat moderatio, si bona cunctis
Dividere, et famam valeant extendere factis.
Sobrietas epulis gustum vulgaribus addit,
Et vegeto semper cum corpore gaudia præbet,
Gaudia securas nunquam fallentia mentes.
Ergò tibi meliora dapis bonus elige, at illis
Ne quæsitum aliò cures miscere saporem.
Ultrà quàm satis est gustum irritare, gulamque,
Ars est dira homini, et præsenti fœta veneno.
Viderat Idomeneus hoc illi in crimina verti,
Quod leges, mensis Minos quas fecerat olim,
Despectæ, passimque invecta licentia morum.
At prudens nullam monuit fore legibus ipsis
Vim Mentor, quamvis renovatæ civibus essent;
Ni princeps, aliter quas frustrà acquirere vellent,
Sponte suâ exemplo vires, pondusque dedisset.
Extemplò purâ, mollique siligine panem
Ad mensam Idomeneus adhibet sibi, pocula Bacchi
Parcior indigenæ dulci, licèt acria, gustu :
Addit prætereà vulgaris fercula cœnæ,
Qualia cum Danais ad Trojam adhibere solebat.
Ut docilem legi regem vidêre, querelis
Abstinuere omnes; et sic mutata repentè
Luxuries, quæ jam mensâ exultabat opimâ.
Molles deinde modos, et fracti carmina cantûs,
Unde animos juvenum subiit lascivia, Mentor
Expulit, et Bacchi laudes non parcior idem,
Quæ cunctis afflant rabidos, ut vina, vapores,

Irarumque feros æstus, moresque protervos.
Sed festos didicit templis indicere honores
Musica, cœlicolûm laudes, et dicere versu
Facta virûm, insignis quos vexit ad æthera virtus.
Ille etiam induci magna ornamenta domorum
Haud passus, nisi templa deûm, seu fortè columnas,
Seu quæ porticibus se vastis limina pandunt,
Sive peristilium, aut magno frontalia vultu:
Addidit ille domûs formas, quæ simplice ritu
Ridet parva situ, laribusque accommoda lætis,
Quâ recipi possent multâ cum prole parentes:
Prospectu pateat sano, sit pervius usus
Tectorum, facilesque aditus, facilisque nitenti
Ordine mundities, nec magno obnoxia sumptu.
Imperat ille domus satis ampla peristyla parva,
Atria, et ædiculas habeat, quas quisque subiret
Liber; at ipse vetat ne quisquam plurima tentet
Limina moliri, magnoque micantia luxu.
Tam variæ sedes, et par ea forma domorum
Hospitibus variis, et eodem sanguine natis,
Ornabant justis dimensam partibus urbem,
Et sumptus aberant; dum multo condita fastu
Altera pars, ut erat passim sua cuique libido,
Plena minùs numeris, minùs opportuna nitebat.
Haud mora: perfectis surgunt nova mœnia tectis;
Nam multos dabat artifices, gnarosque laborum
Græcia finitimis Salenti proxima regnis.
Passim mille boni variis e finibus adsunt
Structores, adsunt Epiri littore mille,
Sic tamen ut possint artisque, operumque soluti
Jugera sortiri Salenti mœnia propter,
Atque inferre lares, agrisque impendere curam.
Sculpturæ simul, et picturæ callidus artes

Censuit esse nefas Mentor sine honore relinqui;
Sed paucis ea cura viris permissa colendi.
Ipse domum instituit solemnem, artisque magistros
Insignes, regere, et possint qui fingere alumnos.
Nil humile, aut parvum quidquam decet artibus esse,
Quarum usu faciles, inquit, donisque caremus;
Atque ideò ad tales debent admittier artes,
Mens quibus, ingeniumque potens ad grandia fertur.
Sed reliqui ad rerum nati mediocria, ad usus
Communes venient meliùs. Fictorve, vel omnis
Sculptor, ait, quidquid possunt huc denique vertant,
Ut vultusque virûm servent, et grandia facta.
Publica sive domus, tumuli seu marmora servent
Pro patriâ quæcumque tulit dîs proxima virtus.
At licèt austerus resecaret inania Mentor,
Jusserat esse tamen circos, ubi ludicra certent
Vel curru, vel equis, vel duro præmia cæstu,
Aut luctâ, aut alio tandem certamine, membris
Unde agilis levitas venit, et vigor ossibus ingens.
Mercantes abigit, soliti qui vendere passim
Arte laboratas peregrino a littore vestes,
Et pretio immani, suavique liquentia succo
Balsama, et argento tandem cælata, vel auro
Pocula, sive feram, aut hominem, aut referentia divum.
Quin etiam jubet apta domo cuicumque supellex
Sit simplex eadem, et multos mansura per annos.
Haud mora: qui sese nudos, inopesque canebant,
Nunc Salentini quàm multa superflua passim
Affluerent, vidêre, sibi; sed copia talis
Falsa relinquebat vacuos, et rebus egentes;
Et veris cœpere bonis ditescere tandem,
Ut primùm falsa hæc ausi contemnere fortes.
Atque illi secum: Fundo ditissimus ille est,

Qui caret his, quibus ipsa perit res publica, gazis,
Quique audet miseros resecare cupidinis æstus
Intra naturæ fines benè vivere fortis.
Nec mora: multa locis armamentaria Mentor
Lustrabat, num fœta satis, num cætera belli
Instrumenta suis satis usibus apta niterent.
Sic aiebat enim: Bellum committere nunquam
Si cupias, stabis semper præcinctus ad arma.
Multa deesse quidem postquam videt, undique cogit
Artifices chalybum, ferrique, ærisque peritos.
Extemplò quales cæcis vomit Ætna cavernis,
Fumus, et undantes flammæ fornacibus ibant.
Malleus ingemere, et repetitis ictibus incus,
Et gemitu montes, et littora pulsa sonare:
Haud aliter Lipare tonat insula, mulciber urget
Quum socios, et tela Jovi minitantia fingit;
Sic pace in mediâ sapienti provida curâ
Urbs latè rauco crepitabat murmure belli.
Tum deinde Idomeneus, Mentorque elapsus ab urbe
Undique lustrat agros, quorum pars maxima, quamvis
Ubere læta suo, sine honore inculta jacebat,
Pars cultus experta leves, et passa veternum
Pauperis agricolæ cui, quum malè brachia deerant,
Corporis et deerant vires, animusque colendi.
Postquam fœda situ, et tristi torpedine Mentor
Arva videt, regem alloquitur: sua fundere tellus
Ardet dona viris; sed desunt brachia cultu.
Hos ergò artifices, turbamque, et vulgus inane,
Et natum puros urbis corrumpere mores,
Collibus haud dubita, et vastis adscribere campis.
Illi equidem, quos vana domi solertia frustrà
Exercet, duro malè torpent membra labore;
Sed dabitur medicina malo. Quæ plurima circùm

Rura vacant partire viros sortitus in omnes,
In partemque voces operæ, quos proxima nutrit
Ora viros fortes, durisque laboribus aptos.
Nec renuent terram assiduo versare ligone,
Si, postquam dederint benè culta novalia fruges,
Præmia pacta ferant, et responsura labori.
Deinde ipsi propriis committere semina sulcis,
Inque tuam poterunt parvam coalescere gentem.
Si modò sint legi dociles, et ferre laborem,
Non tua se tantis jactabunt civibus unquam
Regna, quibus valeat tua crescere summa potestas.
Urbani artifices translati ad rustica fingent
Ad fortes operas, et agrestia munia natos.
Præterea quicumque foris venêre, tuamque
Nunc properant urbem, et tectorum attollere moles,
Ex pactis quoniam proscindent vomere terram
Agricolæ, in populum, perfectis mœnibus urbis,
Accipe jam lætos. Justo te rege beati
Gaudebunt vitæ traducere leniter annos.
Ut robusta valet, multùmque operosa juventus,
Extractis et ab urbe viris promiscua, inertes
Ad durum exemplis acuet, factisque laborem.
Mox erit, ut toto crescat gens optima regno
Multâ mole vigens, et agrorum dedita curis.
Ne verò pubes quà crescat quære doceri;
Crescet enim, si tu facilis connubia jungas;
Et simplex labor est. Homines connubia poscunt
Sponte suâ, miseros nisi sæva avertat egestas.
Illi equidem, multâ si non immane tributum
Mole premat, lætâ vivent cum prole beati.
Namque suos cultu tellus exercita nunquam
Fallit amatores, fructusque ingrata recusat.
His tantùm sua, qui metuunt impendere curam,

Dona negat. Multâ veniunt cum prole colonis
Divitiæ, nisi quærat eas evertere princeps.
Namque juvant patres nati puerilibus annis:
Quorum ætas imbellis adhuc, ad pascua ducunt
Lanigeras pecudes: pars altera firmior ævo
Grandia pascere amant virides armenta per agros:
Cum patribus juvenes rimantur vomere terram.
Mox autem reduces, fessosque labore diurno
Et dulces natos, et sponsum sedula mater
Excipiet, tenuique cibo solabitur omnes:
Mulget oves, vaccasque, fluunt et flumina lactis:
Accenditque focos ubi, lætis excita flammis
Circùm tota domus placidissima vespere pleno
Dulces ingenuo cunctatur carmine somnos:
Casculi, tum castaneæ, tum viva parantur,
Et tanquam collecta recèns ex arbore poma.
En redit, atque novos, cunctis pendentibus unà,
Quos didicit, docuit quos proxima villula, dulces
Festivâ pastor modulatur arundine cantus.
Deinde domum repetit referens grave pondus aratri
Villicus, atque jugum pronâ cervice trahentes,
Quamvis instat agens, stimulisque haud mollibus urget
Terga, boves pergunt tardo molimine gressum.
Tum verò ærumnæ Phœbo labente quiescunt.
Quæ superûm jussu benè grata papavera terris
Somnus agit, mulcent curas, sævosque dolores,
Naturamque tenent magicâ dulcedine captam;
Vincit corda sopor lucis secura futuræ.
O fortunatæ gentes, quas nulla fatigat
Ambitio, nullusque timor, vel cura, vel astus,
Annuerit si læta deùm clementia regem
Innocuos vitæ metuentem lædere ludos!
At fera quæ rabies accensa cupidine regni,

Vel fastu eripuit fruges immaniter, illis
Quas labor extundit, naturave prodiga donat!
Sola opibus fœcunda suis natura bearet
Millia multa virûm tenui lætissima victu;
Paucorum nisi luxuries, fastusque superbi
Tot miserâ populos, et acerbâ sorte trucident.
Nam quid agam, Idomeneus inquit, si quos ego ruri
Adscribam, malè respondent felicibus arvis?
Cui Mentor: Quàm sæpè facit pars maxima regum,
Tu contrà facias; nam quorum improvida gazis
Mens inhiat, reges, si quem benè sedula reddet
Attentum, vigilemque suis industria rebus,
Acriter hunc gravibus quærunt onerare tributis.
Scilicet hinc faciles sperant educere nummos:
Intereà sua quem ignavum socordia nudat,
Exonerant. Hunc tu studeas evertere morem,
Per quem pœna bonis, vitioque indebita merces,
Et regi, regnoque venit socordia major:
Hunc ære, aut mulctâ plectas, seu vindice pœnâ,
Si quid opus, mediis qui torpet languidus agris,
Non aliter quàm qui miles statione recedit;
Contrà si qua domus lætis sobolescet in arvis,
Tu bonus indulge, donis ac munere dones.
Mox erit ut multo passim gens semine crescat,
Et labor exacuat titulis insignibus omnes.
Non malè neglectus ruris sordebit arator,
Quem tantâ non mole premet fortuna malorum.
Culta triumphali gaudebit vomere tellus,
Victricique, salus steterit quà publica, dextrâ.
Nec magis egregium fuerit, flagrante tumultu
Bellorum, patrios armis defendere fines,
Quàm pace in mediâ rastris invertere glebas.
Arva reflorescent: caput aurea cinget Eleusis:

Ipse terens plantis Liber felicibus uvas
Nectareos latices deducet vertice montis:
Pastores liquidi vitreâ sub margine rivi
Vocibus ad calamum cantabunt carmina junctis,
Et festiva cavæ referent modulamina valles,
Pascetur dum læta pecus per graminis herbam,
Floribus insultans, temerè secura luporum.
Ergone non superûm lætos feliciter annos
Victor ages, a te, Idomeneu, quum tanta bonorum
Defluet, et pleno decurret copia rivo,
Totque tuo tutæ requiescent nomine gentes?
Non ea laus potior, quàm totum funditùs orbem
Eruere, et victis simul, et victoribus unà
Ferre minas, clademque, metus, incendia, turbas,
Funera, et horrores, rabiemque, famemque cruentam?
Felix ille, diis qui rex acceptus amicis,
Atque animo magnus, populorum cogitat esse
Delicias, et ovat seris ostendere sæclis
Unius in regno tantæ spectacula scenæ!
Protinùs huic tellus supplex eat obvia regi,
Et parere velit, nedum procul arceat armis.
Rettulit Idomeneus: Placidos ubi copia, paxque
Componet, solvent luxus, et gaudia, et ipsas
In me, quas dedero, certabunt vertere vires.
Cui Mentor: Frustrà metuis; nam talia semper
Causando regem mulcent, qui prodigus auri
Immodicis ardet populos onerare tributis.
Hic facilis labor est. Quas nuper rure colendo
Condidimus leges durabunt membra colonis;
Copia neve dabit nisi vitæ simplicis usum;
Namque supervacuas luxûs rescindimus artes.
Tum quoque conjugiis decrescet copia multis,
Et multâ quæ prole domus se plurima tollet,

Quæque domus numerosa viris, cui jugera pauca,
Assiduo tenuem versabit vomere campum.
Luxuries populos, et desidis otia vitæ
Indociles faciunt, et ad arma rebellia pulsant.
Larga quidem deerit non copia, sed tamen illa
Panis erit, frugumque, dabunt quas ubere tellus
Culta suo, et vultus multo sudore madentes.
Ne vero laudis decedat limite quisquam,
Nunc statuas quàm lata colat sibi jugera terræ
Quæque domus. Populum septenis classibus antè,
Ut sua conditio cuique est, divisimus omnem.
Nulli fas unquam variâ pro classe, domoque
Plura parare sibi, majoraque jugera campi,
Quàm satis est, ut herum teneant, pascantque viritim.
Nobilium cuivis, quoniam lex sancta, facultas
Non erit, ut possit plebeio crescere fundo.
Quisque sui, sed parvus erit possessor, agelli;
Atque omnes culturæ avidos feret æmulus ardor.
Quòd si olim deerunt longo post tempore terræ,
Migrabunt aliò, regni spes alma, coloni.
Hoc quoque præcaveas, illic ne Bacchus abundet
Uberior. Nunc vellere opus, quòd vitis abundè est;
Nam vinum est inter populos infanda malorum
Causa; fluunt illo de semine jurgia, morbi,
Seditionis amor, fastidia longa laboris,
Et fuga, desidies, omnisque licentia morum.
Ergò recondatur tanquam ad medicaminis usus,
Admissumve sacris rarò, festisve diebus.
At sine vi, tam sancta licèt, lex muta silebit,
Exemplo nisi tu princeps firmaveris auctor.
De pueris autem, Minos quæcumque docendis
Edixit sapiens, præcepta facesse severus.
Ludos ædifices, adeat quos læta juventus,

Et discat neque justitiam, neque temnere divos,
Et patriam colere, et leges, ac jura tueri,
Deliciis, vitæque ipsam præponere laudem.
Publica ne regnum, aut privata licentia tentet,
Selige censores morum, vitæque magistros.
Tu quoque pervigila, qui rex, qui diceris idem
Pastor, ut ipse tuis caveas noctuque diuque:
Hâc scelerum causas, et semina sedulus arte
Rescindes: quæ non poteris, tu plecte severus;
Nam clementer agit, firmo qui pectore gressum
Antè capit, primoque malos intercipit ausu.
Sanguinis ille levem prudens effundere guttam,
Parcet fluminibus, seque omnibus usque verendum
Objiciet, quamvis se ravò ostendat in armis.
Ah! procul ille autem, qui fari barbarus audet
Nil regi tutum, nisi gens oppressa laboret!
Qui nullo populos doctrinæ proluit haustu,
Nec vocat ad rectum, nec ab illis quærit amari,
Sed ferus ad rabidum pellit terrore dolorem,
Et longùm incertos, alternantesque relinquit,
Vivere liberiùs seu possint, sive movere
Arma rebellantes, sævumque extrudere regem,
Hiccine pacatos flectet moderamine justo
Optimus, et, sincera vocat quà gloria, tendet?
Hæc tibi dicta memor serves, ubi regibus unquam
Plura licent, ibi posse minùs. Vexantque, trahuntque
Omnia, tota sibi cedit res publica solis;
Friget at illa: jacent vacui cultoribus agri:
Mercatura perit: viduantur civibus urbes.
Rex quoniam non esse potest, si solus, habetque
A populis totum hoc, quo pollet robore regni,
Cum populo sensim pereunte exstinguitur omnis,
A quo ducit opes, et vim, sceptrique vigorem.

Deficit exhaustis opibus spoliata, virisque
Imperii moles; et clades illa virorum
Flebilior, quos nulla dehinc reparare potestas.
Quot cives, servos totidem imperiosa regentis
Vis facit. Huic palpant, magnum ceu numen adorant
Mentiti, nutusque tremunt, atque ora tuentis.
Ast ubi vel minimâ fortuna reflaverit aurâ,
Non stabit tanto malè fulta potentia monstro;
Spem videt in populis nullam; nam singula gentis
Corpora lassa fremunt, indignanturque manentem.
Tum simul impetitur, tum primo ignobilis ictu
Procumbit moles, et proculcata fatiscit.
Nec mora: communi conjurant fœdere passim
Suspicio, timor, ira, odium, fastidia, et ardent
Unanimes studiis invisum exscindere monstrum.
Ipsum illum insignem, regnatoremque superbum,
Dum quondam fortuna fuit, quem nullus adire
Sustinuit, coramque adverso dicere verum,
Nullus erit tristi qui rerum cardine inermem
Excusare velit saltem, vel ab hoste tueri.

Vix ea fatus erat Mentor, docilisque monenti
Idomeneus vacuos passim cultoribus agros
Dividit, artifices operum partitus in omnes
Futilium, et properat præcepta facessere dicta.
Tantùm seposuit quæ campi jugera vellet
Structores colerent perfectis rebus in urbe.

LIBER DECIMUS TERTIUS.

Jam quæ regnantem placidè, sceptroque modestum
Idomenea canit, gentes vocat undique fama,
Et Salentinis aptat, jungitque volentes,
Felicesque pio quondam sub rege futuras.
Jamque diù dumis, hirsutaque sentibus arva
Nunc lætas segetes, atque his incognita terris
Munera promittunt. Exercita vomere tellus
Pandit amica sinum, fructus, et præmia portans
Prodiga ruricolæ : spes undique certa relucet.
Per juga, per valles, dulcique in graminis herbâ
Lanigeræ exultant pecudes; armenta, bovesque
Latè altos vastis montes mugitibus implent :
His pascuntur agri, hos Mentor donavit et agris.
Namque auctor fuerat vicinam invisere gentem
Peucetiûm, et vetiti luxûs tot inania bobus,
Salento quorum usus erat, mutare vel agnis.
Intereà juvenum pagos implebat, et urbem
Læta cohors, dudùm languenti sordida vitâ,
Fortunæque metu thalamos exosa jugales;
Induere ut sensus videt Idomenea paternos,
Jam non illa famem metuit, nec cætera, quorum
Ira deûm sævo contristat verbere terras.
Undique lætitiæ jactari ad sidera voces :
Undique festivo pastores carmine, et unà
Agricolæ dulces numeris celebrare hymenæos.
Pan deus Arcadiæ sic visus ad ilicis umbram
Et mistæ satyris dryades, faunisque puellæ

Saltare ad numerum, et faciles agitare choreas.
Omnia ridebant vultu tranquilla modesto,
Vivaque mulcebant purâ dulcedine mentes,
Et curas longorum operum, et solata labores.
Talia mirantur longum insperata per ævum
Dona senes, vivumque alacres testantur amorem,
Lætitiamque oculis stillantibus; ora, manusque
Ad cœlum tollunt tali cum voce trementes:
Huic ades, o, qui te tam fidus imagine reddit,
Quo tu non dederis donum præstantius ullum,
Juppiter omnipotens. Illi mortalia curæ:
Nobis quanta dedit, tanta illi dona repende.
Qui venient nati natorum ad luminis auras
Hunc sibi munificum agnoscent, vitæque datorem;
Et verus populorum auctor per sæcla feretur.
Jam verò juvenes sponsi, sponsæque puellæ
Passim exultabant memores, ipsumque canebant
Unde sibi flueret tam dulcis, et alma voluptas.
Hoc ore, hoc populi gestabant pectore nomen.
Gaudebant vidisse omnes, funusque timebant:
Funeris, heu! premeret dolor insolabilis omnes.
Tum rex ultrò aperit confessus Mentore coram
Quòd sibi nil unquam tam gratum, ac dulce fuisset,
Quàm populorum amor, et populos fecisse beatos.
Hæc ita, confiteor, nunquam fore credere quivi;
Sed solâ fieri magnos formidine reges,
Quam sævi incuterent: hominum sibi cætera nasci;
Et quos audieram reges in amore suorum,
Deliciisque fuisse, mera hæc commenta putabam.
Nunc vera expertus video. Sed scire necesse est
Quæ pestis mihi vel teneros infecerit annos
Imperio super. Hinc vitam mihi fluxit in omnem
Sæva mali labes. Fari tunc incipit heros:

Ante alios juvenes longè mihi carior unus
Protesilaüs erat, mea quem propioribus ætas
Insequitur spatiis : placuit mens acris et audax.
Ille mihi indulgens, solitus colludere mecum ;
Ille alium juvenem, Philocles qui nomine dictus,
Et mihi fidus erat, suspectum crimine fecit.
Huic superûm metus, ingenium sublime, modestum
Pectus, idemque ingens alios non temnere, sed se
Vincere, et abjectum nihil unquam ostendere factis.
Ingenuus mihi censor erat ; vel sicubi coràm
Dicere mussabat, dolor, ipsa silentia vultu
Monstrabant, in me si quid reprehendere vellet.
Primò equidem mihi libertas sincera placebat ;
Jurabamque fidem verbis fore, dum mihi vita
Suppeteret, contra blandæ perjuria linguæ.
Nil celabat, avi quo possem exempla secutus
Florens imperium, ac gentem præstare beatam.
Non huic, quanta tibi mentis sapientia, Mentor ;
Magna tamen monitis, nunc fas agnoscere, virtus.
At sensim insidiis hunc Protesilaüs, amaro
Quem livor stimulo, atque fames urgebat honorum,
Occupat, et nostro tandem de pectore pellit.
Segnis in obsequium Philocles nil tendere contrà,
Dicere sed verum semper, si quando sinebam.
Scilicet hunc mea laus, sua non fortuna movebat.
Hunc ergò sensim mihi Protesilaüs atrocem,
Persuadetque ferum, nostros qui carperet actus
Asper, nilque petens ideò quod mente superbus
Dantem respueret suprà ambitiosus honores :
Addit et hunc, mea facta mihi qui liber, et audax
Objiceret, cunctis eadem quoque prodere coram ;
Me sibi despectum satis ostentare ; meamque
Dum vitam censor malè lividus elevat omnem,

Moribus austeræ jactantem insignia laudis
Velle viam ad sceptrum, et regni affectare cacumen.
Principio Philoclem non talem credere quivi,
Qui nostrum aggressor vellet rescindere regnum;
Nam suus est veræ virtuti candor, et alma
Simplicitas, simulet quam nemo, et cernere possit
Quilibet attentus. Sed jam mihi dura movebat
Tædia non mollis Philocles; animumque labantem
Impulerat Philoclem contra, moresque severos
Comis, et indulgens mihi Protesilaüs, et omni
Delicias afferre novas industrius arte.
Ille ubi me firmum vidit non credere dictis,
In Philoclem quæcumque malo profunderat ore,
Abstinuit verbis, acuens victricia tela.
Hâc ergò aggreditur me vincere fraude, doloque:
Suadet uti certâ cum classe per æquoris undas
Carpathiis Philocles belli dux inferat arma.
Tum, ne quà effugerem, fictâ sic voce locutus:
Scis, inquit, quàm non hujus laudator ineptus
Esse velim: fateor, virtus huic maxima bello,
Ingenium excellens; nec quivis aptior alter
Talis ad officii munus. Nunc respice, princeps,
Ut malim tibi, quàm nostro servire dolori!
Lætabar quòd tam justus, tam pectore puro
Protesilaüs erat, rerum cui summa mearum
Credita. Tunc illum magno complexus amore
Gestibam potuisse viro me credere tali,
Quem neque vis inimica trahit, neque avara cupido.
Verùm, heu! proh miseri reges! me noverat ille,
Ut me ego non meliùs. Pronos diffidere reges
Compererat; quid enim? durumque odisse laborem;
Primò equidem quum mille vident circùm undique turpes
Semper stare dolos; raptat quum deinde voluptas

Assuetos aliis rerum permittere curam,
Lætos intereà placidas traducere luces.
Viderat ille igitur mentem se posse, animumque
Suspicione mihi, et diro inflammare veneno,
Atque odium conflare viro, cui splendida facta
Grande decus facerent, quum tali cardine rerum
Insidias faciles absenti tenderet absens.
Digressus Philocles, venturi et præscius : O rex,
Disce, inquit, quòd te procul indefensus abibo;
Hostis erit tecum solus, solumque videbis;
Dumque ruam pro te per tot discrimina, merces
Hæc erit una tuos in me vertisse furores.
Haud ita, subjicio : vanus te decipit error :
Qualem tu memoras, non te talem ille vicissim;
Laudibus hic amplis, summis et honoribus æquat :
Non patiar, si quid de te malè dicere tentet.
Quare age, solve metum, neque te res ulla moretur;
Officium sed ritè mihi præstare memento.
Nec mora : me dubio turbatum pectore linquit.
Multos, ut fatear, Mentor, mihi deesse videbam,
Quos ego consulerem; neque nostrum poscere, regni
Nec decus, ut me uni totum committere vellem.
Consiliis ego debueram, pulcherrima nobis
Quæ dederat Philocles, agerem ne plurima pravè
Protesilaï actus furiis, ac mente superbâ.
Ornabant Philoclem probitas, et maxima virtus,
Conscius ipse mihi fueram, quæ Protesilao
Nulla fuit : longo imperii sed creverat usu
Protesilaüs ovans, vix ut jam vincere possem.
Jamque, fatebor enim, imprimis hunc inter et illum,
Quos ego tentabam frustrà componere secum,
Me malè tædebat medium consistere semper;
Atque ita malebam sorti permittere lassus

Rerum aliquid, possem intereà modò vivere liber.
Non audebam equidem tales mihi dicere causas
Propositi; sed quas mecum reputare pigebat,
Illæ agiles tamen intùs erant, vitæque magistræ.
Fuderat incautos hostes, reditumque parabat
Jam victor Philocles, fraudem et prævertere velox.
At nondùm tempus qui fallere Protesilaüs
Ceperat, huic mandat gratum mihi, protinùs urbem
Carpathiam victor si classe invadat, et armis.
Certè equidem innuerat facili certamine posse
Urbem expugnari; tali sed idonea bello
Desint multa jubet, tum certis deinde coercet
Imperiis Philoclem, quæ longo tempore casus
Incertos, nodumque rei fecere, moramque.
Intereà e nostris unum, quo nequior alter
Nullus erat, famulis comitem, rerumque suarum
Adjunxit socium, tacito qui singula testis
Lumine perlustrans fido sibi redderet ore.
Non illi inter se convivere sæpè solebant,
Sed neque visi unquam sibi consentire fideles.
Hic me Timocrates olim, sic nomine dicunt,
Clam secretus adit, tacitâ se voce locutus
Rem plenam insidiis vidisse, scelusque nefandum.
Ipse tuâ Philocles, inquit, cum classe, virisque
Carpathiæ statuit gentis se dicere regem:
Olli consensere duces, tum cætera parent
Largis capta viri donis, assuetaque multo
Luxu agitare dies, et nullo vivere more:
Victor ovat Philocles. Hæc littera testis amico
Consilium regno super, insidiasque retexit.
Res manifesta reum tali nunc indice prodit.
Hæc ego perlegi, quæ fido imitamine picta
Ementitus erat pariter cum Protesilao

Timocrates; Philoclisque manu conscripta putabam.
Mirari tamen, et legere hæc iterumque, iterumque,
Credere nec Philoclem auctorem, mecum ipse recordans
Quæ fidæ dederat, quæ puræ pignora mentis.
Quid tamen, heu! poteram, quo scripta refellere? certus
Quum rebar Philoclem haud dubiis agnoscere signis.
Ille suis ubi me victum videt artibus, ultrà
Tendit, et hæc dubitans: O rex, vix audeo verbum
Unum, inquit, verâ te coram evolvere linguâ.
Nam quòd posse putat Philocles rem Protesilao
Committi, pacto quam prudens indice signat,
Certè illi contra te odiis rivalibus unà
Conspirant positis. Philoclem tibi, nec latet, auctor
Protesilaüs erat præsenti mittere bello.
Jam non ut quondam quærit te incendere dictis,
Nec Philoclem insequitur; sed laudat, et ipse tuetur
Assiduus: sese officiosus adibat uterque.
Scilicet inter se captam convenerat urbem
Partiri: tu teipse vides, ut suaserit ille
Fas contra molem hanc belli perferre, patique;
Et nunc ille tuam miserâ ambitione laborans
Haud dubitat tristi bello committere classem.
Hunccine, si pergant odiis certare vicissim,
Velle putes Philoclis se totum impendere rebus?
Non ita: sed junctis opibus majora capessunt,
Rex, ausi fortassè tuum subvertere regnum.
Atque hæc quum refero, novi quàm dura reservent
Fata mihi, si tu, quamvis non vana retexi,
Horum etiam manibus rerum permittis habenas:
Nil moror ista tamen: liceat modò dicere verum.
His ego permotus, quæ dixerat ultima: planè
Credita res: certum Philoclis scelus, insidiæque;
Et sceleris comes aversus mihi Protesilaüs.

Timocrates tamen intereà sic sæpè locutus :
Si cessas donec campos invaserit armis
Carpathios Philocles, frustrà cohibebis ovantem.
Quin age : ne dubita, dubios contunde furores.
Horrebam scelus, heu! tantæque tenacia fraudis
Corda virûm : jam non fas ultrà fidere cuiquam.
Quum Philoclis scelus ante oculos, crimenque viderem,
Ex illo mihi falsa omnis, suspectaque virtus.
Certum erat huic monstro sceleratam abrumpere vitam
Ociùs; angebat sed Protesilaüs, et illum
Quo vultu exciperem hærebam suspensus, et anceps,
Atque illi pariter metuens occurrere sonti,
Tum simul atque illi veritus me credere posthac.
Turbidus hunc tandem aggredior, coràmque locutus
Suspectum objicio Philoclem mihi criminis esse.
Ille admirari; Philoclis moderatio quæ sit,
Et quàm candida mens memorare : extollere verbis
Quos toties tulit egregios pro rege labores :
Quid multis referam? nil prætermittere rerum,
Quæ fidum geminos inter testentur amorem.
Parte aliâ quo sint, quàm certo fœdere juncti
Timocrates, mora nulla, insistere semper, et usque,
Et Philoclis properare, subest dum copia, funus.
Proh! Mentor dilecte, vides quàm flebilis, eheu!
Sors regum, pateantque hominum ludibria turbæ,
Cætera dum pallere metu trepidantia credunt.
Visus ego mihimet summâ rem callidus arte
Confecisse, dolos quæ certa eludere posset
Protesilai omnes, præmisso ad classica furtim
Timocrate, incauto Philocli qui funera portet.
Hîc fictor quoque Protesilaüs, et undique tectus
Dissimulat; similisque viro, qui luditur, ipse
Certiùs illudit nobis. Non segnior ergò

Timocrates iter accelerat; nec tempore longo
Consequitur Philoclem luctantem in littore frustrà
Carpathio, et vacuis discentem vincere rebus.
Protesilaüs enim dubius num perderet hostem,
Crimine quem falso simularat epistola mendax;
Ne quà parte tamen caderet spes irrita, fraudem
Struxerat ille aliam, tristesque paraverat orsis
Eventus, quæ læta mihi, quæ magna canebat,
At Philocli invidiæ quondam, exitioque futura.
Sed virtute suâ Philocles, et amore suorum
Dura lacessebat fidens certamina belli.
Quamvis imperio cuncti fatale videbant,
Et bellum imprudens, non seciùs omnibus ardor
Unus erat tanquam pro vitâ ac laude paratis
Vincere; spontè duci, quo non sapientior alter,
Nec magis ullus erat cunctis intentus amari,
Projicere ardebant læti per funera vitas.

Timocrati haud tutum, cingentibus undique turmis,
Ductorem egregium, quem publica cura fovebat,
Si velit adversum districto invadere ferro:
At furit ambitio cæcâ vertigine demens.
Nil impar sibi Timocrates, nimiùmque putabat,
Ut rem conficeret gratam ambitiosus amico,
Quîcum, post umbris demissum, ac manibus hostem,
Ipse videbatur facili me flectere nutu.
Infensum Philoclem sibi Protesilaüs habebat,
Cui probitas scelerum testis, præsensque suorum
Censor erat, poteratque mihi caligine demptâ
Sacrilegos hominis, magnosque evertere honores.

Assiduos Philoclis comites, geminosque cohortis
Ductores sibi Timocrates adjunxerat, illis
Nomine magna meo, promissaque munera portans;
Dein Philocli venisse meo se nomine dicit,

Seque illis coram mandata edicere jussum.
Ut verò latuit Philocles cum testibus, ipsum
Nec mora Timocrates stricto superinsilit ense :
Sed sine vi transit stringens de corpore ferrum.
Corripit ablatum subitò non territus heros,
Timocratemque super pergens, comitesque repellit :
Ilicet ad vocem concurritur undique : rumpunt
Limina : sistuntur tres uno crimine juncti,
Amentes, timido miscentes prælia Marte ;
Et jam, ni Philocles turbæ compresserat iram,
Avulsos traheretque artus, discerptaque membra,
Usque adeò cuneos omnes invaserat horror !
Secretum deinde a turbâ, cunctisque remotis,
Timocratem alloquitur, lenique interrogat ore
Quæ causa ad tales amentem induceret ausus.
Ille autem lethi formidine regia profert
Jussa, quibus Philoclem plectendum morte jubebam;
Et, quoniam qui proditor est imbellia semper
Corda gerit, vitæ, lucisque cupidine victus
Protesilaum aperit, totamque ex ordine fraudem.
Miratus Philocles tantùm improbitatis inesse
Mentibus humanis, sedato pectore compos
Ipse suî, et medium placidè progressus in agmen
Timocratem absolvit, Cretæque remittit ad oras
Incolumem, simul imperio decedit, et ipsum
Polymenem, mea jussa ducem quem scripta ferebant
Post Philoclem ablatum, castris præfecit agendis.
Deinde acies, ut fida mihi, inviolataque servent
Arma exhortatum, multo clam tempore noctis,
Cymba levis Samios recto fert littore portus,
Pauper ubi dulci peragens secura recessu
Otia solatur tenues statuarius annos,
Jam fugiens hominum cœtus, fraudesque malignas,

Pertæsus regum, quibus, heu! nil credit in orbe
Flebilius, miseros versat quos cæca libido.
Hìc Mentor : Latuitne diù te criminis auctor?
Cui rex pauca refert : Non longùm Protesilaï,
Timocratisque malæ fraudes latuere, dolique;
Sed sensim patuere mihi : et discordia venit
Inter eos; namque est concordia rara malorum.
Ex illo patuit manifestum ad luminis auras
Quo me præcipitem dederant sub gurgite mersum.
Rursùs ad hæc Mentor : Non illos, inquit, ab illo
Tempore reppuleras? Heu! me, carissime Mentor,
Subjicit Idomeneus, nescis imbellia regum
Pectora, sollicitos quàm dura negotia versent?
Nempe vafris postquam sese ardelionibus ultrò
Tradiderint, libertatis spes omnis adempta est.
Quos illi imprimis contemptu, odioque sequuntur,
His magis indulgent, his dona benigniùs addunt :
Protesilaüs erat quanquam mihi dignus Averno,
Florebat tamen ille meâ dominator in aulâ.
Gaudebam novisse, sed, o qui me malus error
Luserat! haud poteram commissa reposcere jura.
Urbanum mihi prætereà, facilemque videbam,
Et pronum, ardentemque meis ego rebus amicum.
Quid moror? hoc uno poteram excusatus abire,
Quòd non vera unquam fuerat mihi cognita virtus :
Ignarus, quid enim? mihi non adjungere rectos
Qui regerent mea regna viros, non vivere tales
Rebar ego in terris, et erat ceu somnia virtus.
Quò mihi tot motus, tantasque facessere turbas?
Si postquam pravos, aiebam, arcere licebit,
Purior haud unquam, meliorve occurrerit alter.
Ad Cretam intereà classem mihi ductor agebat
Polymenes. Oblita meis jàm Carpathus armis;

Et quamvis multâ se Protesilaüs in umbrâ
Obductum tegeret, patuit concussus acerbo
Vulnere, tuta Samos Philoclem quòd littore servet.
Dicentem Mentor rursùm Idomenea rogabat
Num sineret, tantæ detecto crimine fraudis,
Auctorem scelerum regni succedere rebus.
Idomeneus contrà : Jam non subducere colla
Huic poteram infelix, me tanta incuria fessum,
Tantaque seguities socordem, et languor habebat!
Jam mihi opus fuerat fixam turbare quietem,
Alter et aptandus regni vir rebus agendis :
Herculeus labor ille, meis et viribus impar.
Connivere quidem intereà, neque cernere fraudes
Res visa est potior. Tantùm lætabar, amicis
Significans hujus mihi mentem, animumque patere.
Sic quoniam falli me noram, non ego falli
Me penitùs rebar. Tum me quoque Protesilao
Non æquum, docilemque dabam; sed sæpiùs illi
Ultrò adversabar, contra quæ fecerat asper
Censor, et attentus consulta refellere judex.
Ut verò pigrum me noverat atque supinum,
Hæc mea ridebat morosæ nubila mentis;
Sed magis instabat validis modò fortior armis,
Et modò mollis, et eximiâ versatilis arte.
Præcipuè nigro pectus quum felle tumerem,
Dexter erat, facilisque novos mihi quærere ludos,
Gaudiaque incertos animi domitura tumores,
Aut mihi res afferre novas, quibus utilis esse
Posset, et ipse meæ pronum se ostendere laudi.
Cautus eram quamvis, dextram tamen ipse sequebar
Sic benè mulcentem : nostra huic arcana patebant
Omnia; me curis, pressumque labore levabat;
Terrebatque metu cunctos, et numine nostro.

Quid moror? haud fuerat mihi vis hunc pellere, nec mens.
Sed non indè bonis licuit me promere coram
Utile quid fuerit : libertas candida nostris
Absens conciliis, vero comes addita cessit :
Ille, tyrannorum casus qui præparat, error
Adfuit ulturus Philoclem, cui Protesilaum
Demens prætuleram sævâ ambitione furentem.
Quisquis erat patriæ, nostrîque incensus amore,
Exemplo admonitus jam non sibi credidit esse
Fas, tutumque meæ tenebras depellere mentis.
Ipse ego ne verum mihi, Mentor, ad ora veniret
Inter adulantes transnubila scissa verebar.
Namque sequi invalido lux importuna nitebat
Ante oculos : illi monuit mens conscia pœnas
Ipse darem, neque servitio me exire liceret.
Jam libertatem non me sperare sinebant
Et mea segnities, firmataque tempore longo
Protesilaï vis, atque imperiosa potestas.
Cernere me talem nolebam, aliisque videri.
Scis equidem, Mentor, quàm vana superbia reges,
Et quàm falsus honos primis educat ab annis :
Illos in culpâ pudet esse, pudetque fateri.
Unam ne pateant in se admisisse, necesse est
Mille tegant aliis; et vitam præstat in omnem
Errorem traxisse malum, quàm spontè fateri,
Et semel admissam ex animo deponere labem.
Tales esse solent, quos vincit inertia, reges :
Talis eram, quum me Priameia bella vocabant.
Huic verò rerum summam, imperiumque reliqui
Discedens, duro tumidus quæ pectore gessit.
Creta laborabat furioso exercita monstro :
Sed mihi nulla mali tanti veniebat ad aures
Fama : omnes fari mussabant : undique notum

Me veri indocilem, tum, si qui Protesilaum
Vellere tentabant nigris sermonibus, illos
Dedi hujus furiis, iræque infanda paranti.
Sed compressa inter populorum murmura mentes
Acriùs ardebant. Tum me quoque compulit ipsum,
Merionem ut, qui me multâ cum laude secutus
Venerat ad Trojam, pulsum procul ire juberem.
Scilicet hunc, aliosque urgebat lividus omnes
Seu caros mihi, neu pulchræ virtutis egentes.
Hinc mihi, ne dubites, o Mentor, prima malorum
Semina; nec tantùm Cretenses movit ad arma
Filius immerito demessus funere, quantùm
Ira deûm regis malesanum exosa veternum,
Et populi furor accensus, quem verterat in me
Protesilaüs atrox. Nostra, heu! quum sanguine nati
Stillavit manus, imperium crudele perosos
Lassarat Cretes patientia longa malorum;
Et patris infandum crimen per pectora dudùm
Inclusos pepulit tandem sub lucc furores.
Ad Trojam me Timocrates, et ad arma secutus
Mandabat, quæ nota sibi, clam fidus amico.
Servabar captus; verùm insanabile prudens
Nec meminisse malum, nec respexisse videbar.
Quum reducem Cretes petiere rebellibus armis,
Fugêre imprimis et Protesilaüs, et unà
Timocratès; et me, nisi fortè coactus et ipse
Hos sequerer, fugerent soli sibi tuta petentes.
Quos nimio plus attollit sors prospera, Mentor,
Imbelles, trepidosque scias in rebus iniquis:
Excussæ simul imperii labuntur habenæ,
Amentes idem rapit ad contraria motus,
Et modò sublimes humili nunc pulvere reptant.
Unde autem, Idomeneu, sic Mentor suscipit, unde

Quorum nota tibi penitùs scelerata voluntas,
Tecum etiam, ut video, servas. Non jam tibi miror
Quòd fuerint comites, sua quos fortuna vocabat;
Imò etiam dignum video te laudibus esse,
Illos qui dederis nova mœnia condere tecum:
At quianam, quum te longa experientia mirè
Edocuit, sua rursùs habent te vincula captum?
Idomeneus contrà tristi sic ore locutus:
Heu! nescis quàm non multa experientia reges
Edoceat, temerè quos ducit inertia vitæ.
Nil sapiunt, nec vis animo diffingere quidquam.
Tam longâ annorum serie, seu compede durâ
Illi me vinctum noctuque, diuque tenebant.
Sumptibus immensis nova regna, novosque penates
Evertère, vides, atque hæc mihi bella pararunt,
Quæ me sæva premant, nisi tu mihi providus adsis.
Nec longum, et quæ olim Cretæ tristissima sensi,
Hæc ego Salento regnans extrema subibam;
Sed mihi tu vires demptâ caligine tandem
Sufficis, unde queam serviles rumpere nexus.
Hàud scio quam mihi tu præsens afflaveris auram:
Jam novus hic ego sum, simul hæc tu littora tangis.
Tum regem Mentor compellans deinde rogabat
Qualem istis rebus se Protesilaüs haberet.
Cui rex: Ut nostris venisti sedibus hospes,
Imprimis multâ se callidus occulit arte.
Ille meam primùm obliquis sermonibus usus
Implebat mentem vafer, arrectamque tenebat.
Nil in te; sed enim multos ego sæpè videbam,
Qui canerent non hospitibus confidere tutum:
Illum progeniem, quid enim? pellacis Ulyssei;
Hunc vastum ingenio, et multâ se nocte tegentem;
Omnibus assuetos terrarum insistere regnis;

Quid si Salenti quærant invadere regnum?
Ipsi commemorant, quibus hi vestigia terris
Intulerint, se cuncta gravi turbasse tumultu:
Hæc adeò nascens, et firmo robore nondùm
Nixa levi impulsu dabit urbs concussa ruinam.
Ille autem nil tale mihi; sed sæpè monebat
Quàm novitas ea magna fòret, quàm plena timoris;
Meque meo incendens discrimine: Læta beabit
Copia si populos, succedet inertia, reddet
Quæ tumidè indociles, semperque ad bella paratos:
Nil nisi paupertas, rerumque angustia pronos
Efficiet, docilesque sequi quodcumque jubebis.
Sæpiùs, ut nuper, nostram vi flectere mentem
Tendebat, pulchro prætexens nomine factum.
Dum populis, aiebat enim, solatia quæris
Anxius, imperii nervos, ac robora frangis,
Ac populis tu proinde noces; nam vivere læti
Nequaquam poterunt, nisi frænum, ac vincula tendas.
His ego tum contrà: Populos servare fideles
Obsequiis potero, nec sceptrum infringere lenis,
Dum pius, et clemens, et lætus amore juvabo,
Indociles idem fortis compescere pœnâ;
Denique sollicitus pueros educere, plebem
Flectere, ne vitæ quisquam malè simplicis usum
Transiliat, mensæque brevis, temnatque laborem.
Ecquid enim! sceptro non fas submittere gentem,
Quin pereat consumpta fame? Proh! barbara quàm mens!
Quàm fera vis! non visa quidem gens una paternis
Assueta imperiis, simul et fidissima regi?
Seditiosa facit populorum pectora turpis
Ambitio procerum, et sine more licentia serpens
Latiùs, atque ultra fines effusa libido:
Tum proceres, plebemque trahens fœdissima vitæ

Mollities, luxusque amens, et inutile tempus:
Tum pars magna virûm Bellonæ exercita curis,
Dumque vacat, pacis placidos oblita labores:
Tum populos acuens furiosa superbia regum,
Imperiumque ferox, et mollis inertia, mentes
Quæ minùs attentas regni ad tutamina præstant,
Nec vigiles satis instantes avertere turbas.
Ista movent populos, et ad arma rebellia pulsant;
Non verò agricolis multo sudore paratus,
Quo lenire solent ventris jejunia, panis.
Ille ubi me nullo vidit sermone moveri
Posse, neque incœpto desistere, protinùs alter,
Diversusque sibi, quas primò evertere regni
Non potuit leges, has tandem pectore toto
Accipere edoctus manifesto lumine finxit,
Monstrantique vias ultrò mihi reddere grates.
Jam nunc quæ populis optem solatia ferri
Postulat ille prior, miserisque levamina rebus,
Et nimios queritur, sumptusque reclamat inanes.
Jam fidus, scis ipse, tibi, te laudibus ornat,
Utque tibi placeat nihil obsequiosus omittit.
Timocrates autem jam tali haud lætus amico
Huic servire negat jam liber; et invidet illi
Protesilaüs, et amborum rivalibus omnem
Perfidiam studiis, vitæ et scelus omne retexi.
Subridet Mentor, regemque his vocibus infit:
Tene adeò timidum, quem tanto tempore vexent
Hi scelerum artifices, quorum tibi cognita mens est?
Idomeneus ad hæc: Nescis quid subdola possit
Gens, ait, in regem, quem rerum incuria versat,
Et se illis tradit, regnique supinus habenas.
Prætereà quæ tu populorum ad commoda sentis,
Hæc quoque Protesilaüs agit, secumque volutat.

Suscipit, et rigido Mentor sic adjicit ore:
Nunc patet, exemplumque rei tu flebile, coram
Regibus improbitas virtutem ut perfida vincat.
Protesilaum autem per me tua lumina quanquam
Cernere ais; tamen et densâ tu mergeris umbrâ,
Nunc quoque qui tradis non digno vivere regnum.
Ne tu fortè malos mala tantùm admittere credas
Posse: scias illos juxtà benè, vel malè posse,
Ut volet ambitio. Faciles ad prava feruntur;
Namque illos bonitas, virtus et nulla coercet;
Sed neque non ultrò quæ sunt præclara facessunt;
Quum sint quippe mali, specioso cortice gaudent
Se simulare bonos, hominumque illudere turbis.
Ut verè fatear, nil rectum extundere possunt,
Quantumvis simulent, sed longè cætera suprà,
Quod fœdum magis est, vitiis obtendere nubem.
Si tibi erit rectè regnandi certa voluntas,
Auxiliator erit tibi Protesilaüs, ut ipse
Imperitet; sed te si fortè remittere dextram
Viderit, extemplò partes se vertet in omnes,
In præceps ut te referat, truculentaque liber
Excutiens iterùm, et fallacia pectora pandat.
Ergone tu securus ages sine crimine vitam,
Dum tu semper eris tam sævo obnoxius hosti,
Dum fidus procul, et sapiens agitabit in arvis
Despectus Samiis Philocles, et inutilis ævum?
Vera quidem, Idomeneu, memoras imbellia regum
Corda rapi, flectique viris præsentibus, audent
Qui multùm, artificique nefas qui pectore versant:
Verùm et debueras aliud memorare, neque illud
Regibus, heu! cunctis minùs exitiabile monstrum;
Scilicet hos facile ex animis abolere labores,
Et laudem absentis. Nemo est qui mentibus altè

Insideat regum, quos, heu! tot millia cingunt:
Hi solo adspectu, et blando sermone moventur;
Cætera, nec longa est illis mora, pectore cedunt,
Præcipuè virtus; nam virtus ardua mores
Increpat adversos, vitasque haud molliter urget.
Quid mirum nullo dignos si nullus amore
Dignetur, stantes quum summo in culmine rerum
Jam nil præter opes, et vitæ gaudia curent?

LIBER DECIMUS QUARTUS.

Sic fatus regi Mentor persuaserat urbe
Protinùs ejectos dimittere Protesilaum,
Timocratemque simul, Philoclem tum reddere regno.
Una tamen regem tenuit mora: scilicet ille
Austeros Philoclis mores, atque ora timebat.
Hunc licèt, inquit, amem vero complexus amore,
Nescio quis, fatcor, reducis malè me metus angit.
Fovêre a teneris me vana cupedia laudum,
Deliciæque omnes: non illi talia curæ.
Si quid ego aggressus, quod non laudaret, aperto
Tristitiam vultu mœrens, odiumque gerebat.
Mecum autem quum solus erat, reverentia toto
Spirabat, gravis illa tamen, gestuque severa.
Cui Mentor: Non cernis, ait, quæ candida frontem
Libertatis habent, hæc dura et acerba videri
Principibus, pravâ quorum mens ebria laude?
Quin etiam non jam sibi fidum, et rebus amicum
Esse suis credunt, qui non servilia gestat
Pectora, nec pronus palpatur iniqua furentes.
Magnanimos si qua extulerit vox libera sensus,
Imperiosa, ferox, et seditiosa feretur.
O molles regnantum animos, quos vulnere pungit
Quisquis erit, teneras qui non permulceat aures!
Sed veniam quocunque vocas: sit rusticus, asper
Ille licèt Philocles; quid tum? tibi non magis illa
Proderit asperitas, quàm vox mellita faventûm?
Quem non parte aliquâ vitiosum inveneris? hostem

Ne timeas, qui liberiùs tibi vera loquetur.
Illa hæc sola tibi, ac præsens medicina malorum est,
Quâ vincas laudumque sitim, et fastidia veri.
Hunc tibi posco virum, qui nil te præter amabit,
Et verum; qui te meliùs, quàm diligis ipse;
Averso qui vera ferat, qui denique possit
Rumpere firma, quibus latitas, munimina victor.
Respice ad hæc Philoclem: en ille est. Tu crede beatum,
Si sapias, illum imprimis, quo principe vitam
Hauserit is tali vir præditus indole mentis,
Regnorum quo tuta salus, et gloria surgunt;
Nec tantùm a superis iræ, cladisque timendum
Esse sibi, quantùm steriles si munus in usus
Servatum rapiant, donumque insigne retractent.
Tu, peccent quâ parte boni, novisse labora,
Nec tamen intereà non illis utere prudens.
Corrige; nec præceps sequere inconsulta volentes:
Sed bonus indulge: sit honos, et præmia laudi:
Hanc et ames, illique palàm videaris amicus:
Imprimis caveas te talem ostendere, qualis
Hactenùs extiteris, tritoque insistere calle.
Nam reges, quorum tu prava exempla secutus,
Despiciunt fortassè malos; utuntur at illis,
Ad summosque vehunt apices, et munere donant:
Tum quoque præstantes meritis cognoscere gaudent;
Sed frustrà vacuis effusi laudibus ornant,
Privatis neque colloquiis, neque honoribus ausi
Admiscere suis, donisve juvare merentes.
Hîc tantas traxisse moras, nondùmque levare
Immeritum civem, et fatis crudelibus actum
Ingemit Idomeneus, meritos neu plectere sontes.
Nec moles operosa fuit pervincere regem,
Ut famulum summo ejiceret de culmine rerum:

Namque importunos dominis ubi fecit amicos,
Suspectosve aliquis, lassâ cervice trahentes
Colla jugum excutiunt reges, fessique reponunt:
Tum perit omnis amor, fugit omnis gratia retrò,
Effususque labor: nec jam jussisse ruinam
Tædet amicorum, adspectu modò longiùs absint.
Rex Hegesippo (namque illi regia parent
Limina) continuò clam raptos Protesilaum,
Timocratemque jubet Samiorum ut sistat ad oras,
Et Philoclem revehat. Miratur talia jussa
Hegesippus, et in lacrymas erumpit ovantes:
Nunc, ait, alme, tuam mirâ dulcedine gentem,
Lætitiàque beas. Illo de fonte malorum,
Rex, in te, patriamque lues teterrima fluxit.
Bis rediere decem completis mensibus anni,
Quum flevere boni, neque flere impunè licebat,
Usque adeò in cives scelerata licentia sævit!
Si cui fortè animus, rex, ad te tendere rectà,
Hunc miserè vexant, pœnisque immanibus urgent.
Deinde aperit regi Hegesippus atrocia multa,
Multa infida, viri infames quæ sæpiùs ausi,
Nec venere unquam obsessas malè regis ad aures,
Quum suberat nulli virtus intendere crimen.
Quin et, mactando quæ clam de Mentore nuper
Audierat, docet. Auditos rex palluit ausus.
Ilicet infandam volat Hegesippus ad ædem:
Regali non illa quidem vastissima molc,
Sed magis arridens, rituque decora nitebat;
Quam magno ornarat domini manus impia sumptu
Exstructam, et lacrymis miserorum, et sanguine multo.
Tum partem ingressum de marmore, balnea propter,
Sublimemque thorus, multo quem circuit auro
Purpura, tollebat temerè pretiosus inertem;

Ipse videbatur ceu longo membra labore
Lassus, anhelanti similis; cui lumina sævo
Torva supercilio, et motu jactata frequenti.
Primores aderant hinc inde tapetibus altis,
Composito vultu, vultumque sequuntur herilem.
Ille suum simul os diducere, tum simul omnes
Pendere in plausus, dicendaque tollere cœlo.
Turbam inter princeps magno memorabat hiatu
Quæ multa in regem meritis congesserat heros.
Supposità per fraudem alius de matre canebat
Hunc cœleste genus Jovis alto a sanguine Cretum.
Hunc clarum ingenio, et felici carmine vates
Insignem Phœbo Musarum æquabat alumnum.
Alter erat, miris illum qui versibus audax
Succineret doctas primum invenisse Camœnas,
Felicem populis vocitans, patriæque parentem;
Cui dextram implebat fœcundo copia cornu.
Protesilaüs ad hæc malè frigidus aure superbâ
Errantes oculos volvebat, et ora supinus,
Auditas ut qui laudes super arduus infra
Laudantes patiens laudari spectat ab alto.
Scurra fuit reliquos inter, qui visus in aurem
Dicere, Mentoreas et sannis spargere leges.
Olli subrisit tum Protesilaüs; et unà
Arrisere omnes, quamvis ea cognita paucis
Vox turbam fugeret. Sed mox ubi tristia mœstus
Protesilaüs, et ora ferox, faciemque recepit,
Conticuere omnes gelidâ formidine pressi.
Multi nobilium, dum Protesilaüs ad illos
Respiceret, stabant, si quà sibi copia fandi,
Ardentes oculis, nec firmo pectore, multa
Poscere dona sibi vultuque, habituque diserto
Suppliciter visi; veluti pia mater ad aras,

Spem sobolis ne fata trahant, rogat anxia divos.
Unum omnes uno plausu, studioque secuti,
Læti omnes, quanquam furor intùs atrociter urit.
Ecce autem Hegesippus adest, ensemque jacentis
Corripit extemplò, missum se a rege locutus,
Ipsum qui rapiat, Samiisque releget in arvis.
Hæc ubi dicta : viri cadit illicò fracta metu mens,
Non secùs ac prono saxum de culmine præceps.
Ille Hegesippi pedibus procumbere pallens,
Turbidus, et flere, et totis tremere artubus, anceps
Velle loqui, tum genva viri complexa tenere,
Quem priùs ipse uno dignari lumine nollet.
Ergò ubi dejectum videt, et sine honore jacentem,
Omnis adulantûm, mutato numine, numen
Turba suum probris, et amarâ voce lacessunt.
Nec mora : nulla suos affari copia, nusquam
Fas arcanorum tabulas abducere secum;
Omnia sed rapta, et regi delata repentè.
Postquam ad Timocratem ventum est, obmutuit amens,
Exanimis ; namque illi ut erant cum Protesilao
Fœdera rupta, sibi tunc omnia tuta putabat.
Ergò illi nave impositi, quæ ritè parata,
Devenere Samum; miserique in littore solo
Infandum ! vivunt unà communiter ævum.
Hîc admissa sibi quondam tot crimina, tristis
Exilii causas, odiis furialibus amens
Alter in alterius caput exitiale retorquet :
Jam sibi Salentum spes nulla revisere, nulla
(Dulces prætereo, nam non erat ullus, amicos)
Cum natis, cum conjugibus traducere vitam.
Ignotâ regione jacent, nec quærere victum,
Postquam deliciæ, et fastus aluere tot annos,
Jam possunt, nisi quem sibi dextra, laborque parabit;

Ut geminæ, feritas stimulat quas improba, tigres,
Infensas acuunt in mutua vulnera dextras.
Intereà Philoclem teneat quæ terra requirit
Hegesippus. Eum memorant procul urbe remotum
Vivere monte super, tectum præbente cavernâ.
Illum omnes miris exornant laudibus. Ille
Ut primùm his terris, his advena constitit oris,
Non ulli nocuit: plausum movet undique virtus
Multa viri, et placidæ patiens industria vitæ.
Hunc hilarem, hunc videas, desunt licèt omnia, lætum.
Semotum a turbâ procul, et popularibus undis,
Et vacuum rebus quamvis, et honoris egentem
Spes foveant nullæ, tamen et succurrere dignis
Semper amat, multâque potest industrius arte.
Progressus, spelunca viam quà monstrat eunti,
Hegesippus adit vacuam, cunctisque patentem;
Nam Philoclis parvique lares, et candida morum
Simplicitas aditu fures arcere vetabant.
Juncea materies vili de stramine lectus:
Parcior igne focus solito nil mandere coctum:
Non æstu collecta recèns ex arbore poma,
Non palmæ, arentes deerant nec frigore ficus:
Fons erat ad potum liquidâ crystallinus undâ
Quæ largos de fonte dabat descendere tractus.
Nulla domi, nisi sola sui instrumenta laboris,
Parvaque librorum, certis quos volveret horis,
Copia, et illa quidem ingenium non apta polire,
Aut vanam satiare sitim, sed pascere fessam
Longo opere, et rectam ludendo effingere mentem.
Sculpturâ verò corpus firmabat inertem
Desidiam fugiens, vitamque labore juvabat
Nulli importunus, nullius et indigus artis.
Hegesippus ubi speluncam ingressus, ibique

Lustravit varios, opera imperfecta, labores,
Constitit ante Jovem, placido cui plurima vultu
Majestas hominum prodit, divûmque satorem.
Parte alià duro Mars horridus ore minatur.
Eminet ante alios, atque artes impigra Pallas
Accendit; cui multus honos, et gratia frontis;
Libera sublimes humeros; tum gressus eunti
Assimilis, tam vivus inest in corpore sensus.
Singula quæ postquam admirans perlegerat, antrum
Deserit, et Philoclem projectum in gramine cernit
Eminùs, atque ingens quem protegit umbra legentem.
Adversum ut vidit Philocles, non credere primùm
Ipse sibi, et secum : Num fallor ? an obvius, inquit,
Hegesippus hic est Cretâ convictor in altâ !
Hunccine tam longè tenet insula dissita terris
Omnibus? anne venit Stygiis e sedibus umbra?
Talia dum jactat, jam proximus Hegesippum
Et videt, et verum teneris amplectitur ulnis.
Tene iterùm accipio, vetus et mihi dulcis amice?
Quæ te vicit hiems? vel quæ fortuna coegit
Ut fugeres? Fatisne venis crudelibus actus,
Queis olim jactatus ego? patriamne relinquis?
Contrà Hegesippus : Non me sors aspera pulsum
Detulit huc, sed amica deûm clementia vexit.
Dein memorat quàm longa ferox, quàm Protesilaüs
Protulerit sæva imperia, infandosque furores,
Timocratisque artes socias, tristemque ruentis
Idomenei casum : qui cursus, quæ fuga pulsi
Littus ad Hesperium : quæ sint nova mœnia gentis :
Unde huc Telemachus cum Mentore venerit hospes :
Tum quæ regnandi dederit justissima Mentor
Verba sequi : versumque nefas, pulsosque tyrannos,
Detrusosque Samum, exilium qui triste subirent,

Quod Philocles olim scelerato fœdere victus.
Tandem lætus ait : Regis tibi nuntius adsum,
Salenti ad muros te mecum adducere jussus,
Rex ubi jam melior culpâ te liberat omni,
Dona parans, certus rerum tibi credere summam.
Cui Philocles : Hæc cernis, ait, spelæa ferarum,
Non hominum sedes : jam multo a tempore puram
Hæc pacem nobis, hæc otia plura dederunt,
Quàm foribus nunquam pictis dedit aurea Crete.
Jam mihi nulla virûm illudit fallacia, quorum
Nec video vultus, nec dulcis verba veneni
Accipio : jam non hominum mihi cura, vel usus.
Sufficit hæc ultrò facilem manus impigra victum;
Et satis ille, vides, tenuis me velat amictus.
Securum intereà, et rerum nullius egentem
Dulcis et alta quies servant, et libera vita,
Quam benè componit librorum candida virtus.
Quid juvat ire iterùm, humanas et quærere turbas,
Quas odium, levitasque trahunt, artesque malignæ?
Non ita : non Philoclis res invidus aspice lætas.
Me pariter, regemque volens se perdidit unum
Protesilaüs, at illæsum me impunè reliquit.
Imò etiam, quæ grata mihi super omnia dona,
Annuit, ut curas, fugeremque negotia liber;
Secessumque dedit, tutoque in limine portum,
Et quæ pura meos tranquillant gaudia sensus.
Nunc iter ad regem, et gressus, o amice, reflectas!
Huic adsis, et dura leves fastidia regni,
Quidquid et ipse voles Philoclem, ne ferre recusa.
Quandoquidem longam regis depellere noctem
Vir tandem evaluit sapiens, quem Mentora dicis,
Ipsum illum rex secum habeat, servetque fidelem.
Nunc me, quum felix emersum turbine fluctus

Depulit ad terras, non jam decet ire per altum.
O miseros nimiùm reges, regumque ministros!
Si mala sectantur, quàm vexant cætera! quantos
Deinde sibi, sævosque parant sub Tartara tortus!
Sin aliter, quanto luctantur turbine rerum!
Quàm mille insidias, quæ dura pericula lustrant!
Ergò iterùm jam parce aliò convertere mentem,
Atque habeam vitæ dulcem sine pauperis usum.
Talibus instantem vultu Hegesippus hianti
Suspicit. Hunc olim, rerum dum ferret habenas,
Viderat effœtum, vix languida membra trahentem.
Scilicet ardentem naturâ exederat ingens,
Austerumque labor, vitiumque impunè fremebat,
Poscebatque homines, ut rarò, ad singula promptos:
Sic malè languebant non firmo in corpore vires.
Sed vegetum Samus esse dabat, rectèque valentem:
Pinxerat ipsa senem redivivo flore juventus:
Addiderat labor, alma quies, atque optima mensæ
Sobrietas nova membra, novum cum sanguine corpus.
Ad quem subridens Philocles: Me me ipse recentem
Admiraris, ait; nobis hæc otia ruris
Corpus prævalidum, viridemque dedêre juventam:
Quod mihi fortunæ potuissent prospera nunquam,
Concessere hostes. Men' veris falsa relictis
Quærere vis? miserosque iterùm pervolvere casus?
Quàm mihi Protesilaüs erat, ne sævior hostis
Esto: neque invideas saltem, quæ munera fecit.
Tunc Hegesippus quà fas pervincere mentem
Admonuit frustrà. Te nulla revisere tangit
Cura tibi vel amicitiâ, vel sanguine junctos,
Qui reducem exoptant, quos oscula læta parantes
Spes fovet, atque animum mirâ dulcedine pascit?
At te, cui patriæ pietas, pietasque deorum est,

Nulla tui te regis habet sanctissima cura?
Non illum rectè moderantem sceptra juvabis,
Et populos? te dura juvat sapientia? longè
Præ te alios temnis? tua civibus otia præstant?
Prætereà cupidum proprio servire dolori,
Regi nolle tuo te publica fama loquetur,
Qui tamen imprudens nocuit tibi; nec sibi verum
Mens fuerat, Philoclemve bonum, vel plectere justum;
Imò longè alium poscebat criminis ultor.
Nunc verò quum te pulsâ caligine novit,
Neve alium putat, ille novum te pectore amicum
Accipit: accelerat reducem: te lætus in ulnas
Et vocat, impatiensque dies incusat, et horas.
Ergone tu immiti firmatus pectore tandem
Non regi venies, non exoratus amicis?
Primùm Hegesippi lætatus amore reperti,
Deinde ubi se Philocles tentari talibus audit,
Ipse iterùm faciem componit, et ora severus;
Ut rupes, valido quam pugnant impete venti
Nequicquam inter se, circùmque remugiit unda;
Haud secùs obtutu, vultuque immobilis ullas
Non voces, non ille preces tractabilis audit.
Sed quum nullus erat, posset qui flectere, sermo;
Postquam ritè deos Philocles in vota vocasset,
Agnovit pecudum fibris, volucrumque volatu,
Et variis rerum auguriis se numine posci.
Tum docilis parat ire; priùs sed inhospita lustra,
Lustra, quibus dulces longùm produxerat annos,
Talibus ingeminans dictis jam non sua flebat:
Ergone, somnus ubi tranquillâ noctis in umbrâ
Fessa relaxabat mihi membra labore diurno,
Non ego te dulcis posthac spelunca revisam!
Hactenùs hìc lætæ felicibus aurea fusis

Paupere sub tecto nebant mihi tempora Parcæ.
Tum lacrymans pronâ veneratur fronte Napæam,
Quæ dederat de fonte sitim restinguere puro,
Et nymphas, circùm præerant quæ fontibus omnes.
Audiit, et planctus ad rustica numina latè
Flebiliter tristes tristissima rettulit Echo.
Deinde autem comitante viro pervenit ad urbem
Per pelagum facturus iter; nec credere quivit
Protesilaum unquam adversum sibi tendere contrà,
Verùm stare procul ceu quem pudor, iraque pugnat.
Errabat quid enim? nam flectit pectora nullus
Prava pudor, fœdisque, ac turpibus obvia semper.
Quærebat Philocles latebras, ne læderet hostis
Conspectum, faceretque viri magis aspera fata,
Ante oculos sese objiciens, quem ferret ad altos
Prospera sors apices inimici clade potentem.
Protesilaüs at huc Philoclem quærebat, et illuc
Huic sese obtrudens miserum, veniamque precatus,
Rex ipsum sineret Salentum posse reverti.
Sed Philocles, ut verus erat, non annuit illi
Ad patriam reditum, magno quem noverat esse
Exitio: sed enim tranquillo affabilis ore
Quà fas indoluit miserans, solamine mulcens,
Hortatusque deùm puris averteret iram
Moribus, ad dubios magno stans pectore casus.
Rex gazis quoniam illicitis spoliarat onustum,
Hæc Philocles promissa, dein quæ certa probavit
Eventus, dederat: primùm pro conjuge curam,
Pro natis gessit, quos dura premebat egestas
Absentes, patriæque odium implacabile gentis:
Deinde virum, deserta procul quem terra tenebat
Extorrem, certis opibus lenibat, et ære.
Intereà turgent dum vela faventibus euris

Admonet impatiens Philoclem Hegesippus eundi.
Protesilae, vides tacitus : nec littore toto
Immoti absistunt oculorum, ac luminis orbes,
Sed mare per magnum, vento impellente, carinam
Intenti fugientem iterumque, iterumque sequuntur.
Imò absens videt absentes, et imagine pingit.
Ilicet accensus furiis, turbatus, et amens,
Avulsusque comam revolutum in pulvere corpus
Projicit, incusatque deos, mortemque frementi
Nequicquam vocat ore, neque audit surda vocantem
Tot finem latura malis ; nec sufficit ipsi
Jam virtus, animusque invisam abrumpere lucem.
Neptuno tamen, et famulantibus excita ventis
Salentina ratis celeri subit ostia cursu.
Audit ubi Idomeneus portu succedere puppim,
Nec mora : lætus adit Philoclem cum Mentore : collo
Brachia dat tenerùm amplexans : jam criminis illum
Pœnitet, insontem et pœnas traxisse per omnes.
Nec dolor ille humilis, tanto nec rege videri
Indignus, sed magnanimæ vis ardua mentis,
Quæ culpas fortis dolet, absolvitque fatendo.
Læti flere omnes, reducem qui denique justum
Adspiciant civem, et populorum semper amantem,
Tamque pium regem, tam sanâ mente locutum.
At venerabundus, coramque modestus amico
Rege aderat Philocles ; plausumque, ac murmura plebis
Ferre diù impatiens regi comes ibat ad aulam.
Nec mora : continuò Philocles cum Mentore firmam
Junxit amicitiam, toto ceu notus ab ævo,
Quamvis nullo unquam sibi tempore visus uterque.
Nimirùm quæ nosse bonos pia numina nunquam
Concessere malis, rectos se nosse dederunt.
Qui sapiunt virtutem unà non vivere possunt,

Quin virtus unà jungat virtutis amantes.
Nec longum in medio tempus, cum rege volente
Delituit Philocles Salenti mœnia propter
Solo in secessu, Samiis ubi qualis in arvis
Exiguo vixit simplex, et pauper in ære.
Rara dies aberat, quâ non et Mentor, et unà
Pergeret Idomeneus desertam invisere sedem.
Hîc quæri solitum quâ leges arte vigere
Imprimis valeant, deceat quæ forma regendi
Firmior, et populos magis opportuna beare.
Verùm hæc præcipuè puerorum educere pubem
Quæ cura expediat, ratio quæ accommoda paci.
Nam pueros non tam debere parentibus ipsis,
Quàm patriæ, aiebat Mentor; sunt robora, sanguis,
Spes patriæ, nec tempus erit diffingere, adultos
Quum semel imbuerit penitùs vitiosa libido.
Non satis indignè stantes e sede, graduque
Deturbare malos; venienti occurrere monstro
Præstiterit, quàm præsenti decernere pœnas.
Rex populi pater est, tanto magis ille juventæ,
Quæ populi flos est. Fructus in flore parandi.
Ergò nec pigeat regnantem intendere per se,
Perque alios, pueris dabitur quæ cura colendis.
Perstet in hoc pueros Minoïa scita doceri,
Unde sciant tormenta pati, contemnere mortem:
Turpe putent seu deliciis, opibusve teneri:
Grande nefas habeant meritorum oblivia, fraudes,
Injustum, mollique dies agitare veterno:
Discant a teneris heroum dicere laudes,
Quos superis caros, meritisque ingentibus altè
In patriam insignes evexit bellica virtus:
Intùs agat puros afflans vis musica mores,
Et dulces animis: Charis habeantur amici:

Sint fidi sociis, æqui omnibus, hostibus îdem
Infensis : tormenta minùs, lethumque tremiscant,
Quàm scelerum morsus, et iniquæ verbera mentis.
Continuò tantis pueri sermonibus aures
Si madeant teneras rapti dulcedine cantûs,
Quem non laudis amor succendet, et æmula virtus?
Tum quoque gymnasiis poni fundamina Mentor
Jusserat, ipsa quibus posset durare juventus
Corpora, ne mollis succedat inertia vitæ,
Eximias quæ sæpè solet corrumpere mentes :
Plurima poscebat variis spectacula ludis,
Quæ populum erigerent, tum quæ solertia membra,
Atque agiles facerent artus, fortesque lacertos;
Præmiaque, et palmas adjecerat æmula laudis.
Imò etiam ad mores nil æquè optabile visum,
Quàm si maturè juvenes connubia jungant,
Nec pretio ducti officiant, lucroque parentes,
Ne sponsas formâ egregias, atque indole nati
Delectas habeant, quarum teneantur amore.
Dum verò sic cuncta parant, quæ flore juventam
Morum illibatam servent, multoque labori
Intentam, docilem, accensamque cupidine laudis;
Increpat armipotens Philocles sic Mentora : Frustrà
Tali exercebis juvenum fortissima ludo
Corpora, si longâ resides in pace tenebis,
Quæ faciat belli ignaros, ac laudis egentes.
Hinc adeò sensim gens enervata jacebit,
Languescent animi, solventur pectora luxu,
Atque triumphabunt aliæ, bello aspera corda,
Et faciles victu gentes; timidique malorum,
Quæ Bellona parit, dabimus ludibria servi.
Huic contrà Mentor : Multò magis horrida bellum
Monstra creat, quàm reris, ait. Florentia bello

Regna exhausta ruunt, aut letho proxima languent,
Vel quum multa refert magnas victoria lauros.
Quantumvis fausto bellaveris omine, nunquam
Eventum absolves nullo revolubile casu.
Congrediare licèt numero tu major, et armis,
Sive error fuerit, seu quis pavor, aut levis aura,
In manibus jam certa tuis deludet hiantem,
Et feret adversis fugiens victoria palmam.
Hæreat, esto, tuis nunquam malè transfuga signis;
Affers tu tamen ipsa tibi, quæ funera portas
Hostibus : ecce tuis viduantur civibus urbes :
Agris nullus honos : frigent commercia passim :
Adde malum, quo non aliud capitalius ullum est,
Squalent et mores, atque ipsa potentia legum :
Nulla juventutem exercet doctrina : cohortes
(Rerum angusta sinunt) damnosa licentia solvit :
Jura, magistratus, ordo, ruere omnia latè.
Sanguine qui tanto, qui tantis cladibus ardet
Quærere gloriolam, regnique extendere fines,
Rex illo indignus, quem quærit, honore, simulque
Perdere quæ sua sunt dignus; quum prava cupido
Impulit externos raptorem irrumpere fundos.
Nunc age quas belli gens pace exerceat artes.
Vidisti, qui corpus alant, firmentque labores,
Præmia quæ mentes acuant, quæ facta virorum
Solemni imbuerint puerûm cunabula cantu;
Adsit prætereà labor ingens, sobria vita.
Quod superest, ubi juncta tibi gens fœdere belli
Signa dabit, juvenum tu florem immitte, sed illos
Præcipuè, quorum spirant præcordia Martem,
Quosque magis promptos rerum experientia finget.
Omnibus hinc sociis ingens tua fama feretur;
Omnes te socium quærent, hostemque timebunt :

Quamvis bella tuo discrimine nulla gerentur,
Præstò semper erit tibi bello acerrima pubes.
Ipse domi pacem foveas licèt, excipe cultu
Eximio insignes, queis belli industria cordi :
Bellum arcebis enim, et pacem servabis amicam,
Si bonus arma coles, si summo ornabis honore
Militià quicumque valent ; si semper habebis
Qui fortes tulerint aliis sub regibus arma,
Qui teneant quantis opibus, quo more, vel usu
Finitimæ pugnam soleant committere gentes.
Si neque te ambitio fatalis ad impia bella
Impulerit, segnisque metus tardarit inertem;
Tunc adeò, quoniam stabis tu semper in armis
Pacis amans, rarò te quisquam ad prælia coget.
At socii quando se ad mutua bella vocabunt,
Inter eos venias medius componere litem.
Hàc solidum magis arte paras nomenque, decusque,
Quàm si victor eris pugnando : vincis amore :
Tu populos tibi concilias, famamque perennem :
His columen, tutela : tuos ut jure gubernas,
Sic meritis, famâque alios : tibi maxima rerum
Facta fides : tu corda regis : tu fœdera firmas :
Fama per extremum tua didita pervolat orbem;
Ac, veluti dulcis purum vapor æthera complens,
Fertur, et ad populos latè memorabilis exit.
Sic stantem te vicinis ex gentibus una
Fortè superveniens hostilibus impetat armis ;
Promptus ades, vegetusque venis, et ritè paratus,
Divitiis, opibusque valens, et amore secundo :
Te circum trepidant omnes formidine capti,
Nec sese incolumes, nisi te uno sospite, credunt.
Hæc meliùs quàm tot castella, tot oppida pugnant :
Hæc laus vera. Sed, heu ! quàm pauci quærere norunt,

Nec fugiunt reges! pars maxima futilis umbram
Errantem sequitur, dum verâ luce nitentem
Præterit a tergo, laudemque ignara relinquit.
Vix ea fatus erat Mentor, pendebat in ipsum
Suspiciens Philocles; tum respiciebat ovanti
Lætitiâ regem, tacitâ qui sedulus aure
Singula sic biberet, sic corde reponeret imo,
Advena quæ senior dederat cœlestia verba,
Et Sophiæ tanquam immenso de fonte fluebant.
Sic faciem mutata suam pro Mentore Pallas
Jura dabat, moresque, bonis et legibus urbem
Fundabat; nec res tantùm Idomeneia curæ
Huic fuerat, quantùm manifesto in lumine, et ipsis
Coram Telemacho redeunti ostendere rebus
Quid populis morata queant conferre bonorum
Imperia, atque bono proprium decus addere regi.

LIBER DECIMUS QUINTUS.

Interea dubiis belli fortissimus armis
Ibat Ulyssiades, Salentinâque profectus
Urbe duces, sua quos fama, et prudentia rerum
Fecerat egregios, sibi conciliare parabat.
Illum qui Pyliis jam Nestor mœnibus hospes
Viderat, ante alios semper devinctus Ulyssi,
Pro nato juvenem fovit; cui pluribus addens
Exemplis præcepta dabat, quæ fecerat olim
Commemorans, et facta virûm præclara priorum.
Ille senex ævo ter functus marmore tanquam
Scripta, vel ære, animo patrum monumenta tenebat.
At non Telemacho primùm Pæantius heros,
Qualis Nestor, erat; longoque a tempore patri
Infensus similes nato servaverat iras;
Et quæ visa deûm moliri grata voluntas,
Ut ducibus juvenem, quibus occidit Ilia tellus,
Laude parem faciant, oculis non viderat æquis.
Sed tantam invidiæ molem moderatio tandem
Vicit Ulyssiadæ; niveique pudoris honorem
Ipse Philoctetes jam non aversus amavit.
Huic sæpè occurrens, et voce affatus amicâ :
« O fili, aiebat, neque enim te dicere talem
» Nunc metuo, me longa nimis, patremque, fatebor,
» Bella tuum infensos habuere; neque eruta postquam
» Troja ruit, jam tum mihi lassa quieverat ira;
» Te quoque quum vidi (me facti non semel, eheu!
» Pœnituit) dolui, virtus atque ipsa placere

» Non potuit nobis, quam natus Ulysse colebat.
» Omnia sed tandem simplex, et candida virtus,
» Quam mirè exornat sincera modestia, vincit.
Deinde Philoctetes memorat quo fomite tantus
In Laertiaden odiorum exarserit ignis.
Rem longè repeto. Magni comes Herculis ibam,
Qui tot monstra manu, tot pestes contudit armis,
Quem contra stabant heroum cætera turba,
Ut quercum contra sublimem imbellis arundo,
Aut minimæ veniunt, aquilâ præsente, volucres.
Illum autem magnâ, tum me quoque, mole malorum
Fregit amor, qui cuncta solet corrumpere terris.
Monstrorum victor turpes non vincere flammas
Alcides potuit, sævoque Cupidinis arcu
Vir pueri jacuit domitus. Meminisse pigebat,
Heu! tempus, quo mollis, iners, inglorius olim
Reginæ ante pedes, Lydorum indignus in aulâ,
(Usque adeò rapiebat amor vertigine mentem!)
Fœmineum indecori versabat pollice fusum.
O quoties mecum, et quantis sermonibus ille
Ingemuit, quòd multa suis infamia rebus
Venerit hinc, claros obscuratura labores!
Proh! tamen huc hominum recidit mutabilis ardor:
Nil sapiunt inopes, quamvis præclara minantur.
Heu! magnum Alcidem sua rursùm in retia misit
Detestatus amor toties, et cepit amantem
Dejanira; sed o felix! si conjuge captus
Ille suâ, castos nunquam temerasset amores.
Protinùs at magnum subjecit in ossibus ignem
Viva genas Iole, Charitumque decora juventâ.
Ut Dejaniram cepit dolor! ut citò venit
In mentem diræ donum exitiabile vestis,
Quam dederat moriens infando munere Nessus,

Defecto et reddi vires simularat amori,
Si quando Alcides paulùm frigescere visus
Ferveret alterius formâ devictus amantis!
Illa venenoso Centauri sanguine tincta
Imbiberat vestis jaculi lethale venenum,
Quo cecidit valido transfixum vulnere monstrum.
Scis adeò Herculeam, quâ perfidus occidit, hastam
Concepisse ignem, et Lerneæ virus Echidnæ,
Vulnus ut inferret nullâ medicabile dextrâ.
Ut vestem induitur, tum sentit in ossibus omnem
Vim flammæ Alcides. Vastis ululatibus OEta
Insonuit, valles circùm insonuere profundæ;
Ingemuit mare; nec tantis mugitibus auras
Terrificant, quum sæva ruunt in prælia tauri.
Ecce Lichas, puer infelix, quem miserat uxor
Dona ferens, ut primùm ausus procedere juxtà;
Perfurit, impatiensque mali Tyrinthius altè,
Ut latè fundâ saxum qui missile librat,
Circumagit, celerique rotatum turbine torquet.
Herculeâ sic ille manu de vertice montis
Decidit, infandum! medias procul actus in undas;
Et mare per vastum duro stat robore rupes,
Humanæ quæ servat adhuc vestigia formæ;
Fluctibus, et semper latrantibus obvia ventis
Prudenti timidos arcet formidine nautas.
Territus Alcidæ jam me non credere magno
Ausus eram, quærens antro interiore latebras.
Ipse manu magnà, testis, facilique videbam
Evellentem altas, antiqua cacumina, pinus,
Tot sæclis Boream perpessa impunè, notosque.
Lævâ autem tunicam fatalem avellere dorso
Nequicquam conatus; at illa tenaciter hæret
Pressa cuti, penitusque viri diffusa per artus;

Atque hæc dum trahitur, trahit hæc quoque cum cute carnem.
Sanguine terra madet : pleno fluit agmine sanguis.
Tandem ille exclamans animo superante dolorem :
« Cernis , ait, justo patimur quæ numine divûm
» Dura , Philoctete. Thalami inviolabile rupi
» Fœdus ego, et meritas accendi perfidus iras.
» Heu! victor toties, alieno victus amore
» Nunc pereo, et periisse juvat, dum numina flecto.
» Quò fugis, heu! potuit mens ægro fracta dolore
» In miserum sævire , pudet, nec tale merentem,
» Ignarumque, mihi quòd detulit ille venenum.
» Mene tibi ingratum, et meditantem funera credis?
» Non ita : nulla dies perjurum reddet amicum.
» Tu fugientem animam gremio, charissime, dulci
» Accipies, cineresque meos, atque ossa sepulcro!
» O ubi te! his terris animæ spes unica nostræ. »
Talia jactanti feror obvius: obvia contrà
Tendit in amplexus mihi brachia; et ipsa retractans
Ne venis sævos afflet, quibus uritur, ignes :
« Heu! non illa mihi saltem solatia restant! »
Nec plura: avulsas montis sub vertice pinus
Aggerat, et placidusque rogum conscendit, et aram;
Et super insternit Nemæi terga leonis,
Indutus spoliis quibus ibat ad ultima terræ
Solari miseros, et monstra repellere ferro.
Tum clavâ innixus subdi jubet ociùs ignem.
Non renuêre manus, quamvis horrore trementes,
Triste ministerium; neque enim jam vita deorum
Felix munus erat, sed sæva, sed aspera pestis.
Quin etiam metui ne fortè doloribus impar
Indignum faceret quidquam, quo pristina virtus
Dissimilem argueret totum celebrata per orbem.
Vidit ubi crepitante pyram incandescere flammâ:

« Nunc, Pæantiade, nunc te verum, inquit, amicum
» Experior, nostrâ potior cui gloria vitâ.
» A dîs magna feras sic præmia: maxima nostræ
» Quæ quondam fuerant vitæ ornamenta, decusque,
» Hæc tibi tela habeas Lernæo infecta veneno:
» Hæc, scis, certa ferunt nunquam sanabile vulnus:
» His, ut ego, vinces; nec tecum audacior hostis
» Contendet. Me fidum ipsâ sub morte sodalem
» Sis memor, et nostro fueris quàm charus amori.
» At si te non vana movet miseratio nostrî;
» Sint hæc summa, licèt, nostræ solatia mortis:
» Promitte ignotum Alcidæ fore funus amici,
» Atque locum, quo tu cineres, urnamque repones. »
Promisi, lacrymisque rogum juratus obortis
Adspersi: læto fulgent huic lumina risu.
Continuò vocem flammanti turbine septus
Comprimit, atque oculis jam penè evanuit omnis;
Quem tamen et mediâ flammarum in luce videbam
Non alio resplendentem, vultuque serenum,
Quàm si flore nitens, et dulci tempora nardo
Perfusus socios inter conviva sederet.
Haud mora: quæ fuerant perituræ debita terræ
Abstulit ignis edax; nec quidquam ab origine ductum
Maternâ restabat adhuc; sed vivida puræ
Pars animæ (sic fata jubent) cœlestis origo,
Principium, et vitæ fons immortalis, et auræ
Simplicis, afflarat puero quem Juppiter, ignis.
Ergò illum accepit stellantis regia cœli
Aurea permistum superis, laticesque bibentem
Nectareos, Hebe conjux ubi diva juventæ
Munere parta deûm, sacros quæ fuderat haustus
Antè Jovi, et, rapto nondùm Ganymede, liquores.
At mihi quas dederat decus, et tutamen habere,

Et quibus heroas possem me tollere supra,
Pestis acerba fuit, nimiùmque, heu! fleta, sagittæ.
Continuò juncti coeunt in fœdera reges
Ulcisci Atriden, Helenamque reposcere raptam,
Raptoremque sequi, Priamique evertere regnum.
Sed Phœbi consulta ferunt oracula nunquam
Posse nisi Herculeis exscindi Pergama telis.
Consiliis autem non futilis auctor Ulysses,
Quo melior nusquam fuit, et sapientior alter,
Ad Trojam, et socias voluit me impellere partes,
Alcidæ jaculis, quæ nostra putabat, onustum.
Jamdudùm Alcides aberat: jam nulla canebant
In terris nova facta virum, palmæque recentes:
Jam monstra, et scelerum pestes erumpere terris:
Ibat fama viri Graïas incerta per urbes.
Hunc alii memorant Stygiam contingere sedem:
Contrà alii vivum gelidas contendere ad arctos,
Indomitas armis Scythiæ contundere gentes.
Vivere sed negat hunc, et me compellat Ulysses
Ut fatear. Me cautus adit quo tempore nondùm
Solabar, nec fas, Alcidæ funera magni:
Magnus adîsse labor, neque enim jam cernere vultus
Humanos poteram, avellique e rupibus OEtes,
Nuper ubi fueram morienti testis amico.
Sola viri ante oculos rursùm mihi pingere vultum
Cura, et crudeles lacrymis perfundere terras.
Sed patris alma tui labris insederat ultrò
Fandi suada potens. Nostros æquare dolores
Visus, et ipse suos nostris conjungere fletus.
Huic ego paulatim captus confidere: reges
Velle sequi Danaos, qui justa ad bella vocati
Haud sine me tantam poterant absolvere litem.
Non tamen Alcidæ potuit cognoscere casum,

Quem juratus ego multâ sub nocte tegebam.
Mors Ithaco visa est certa, instabatque petendo
Quâ tandem cineres terrarum parte laterent.
Heu! perjuratos horrebam accendere divos,
Si vellem arcanum mendax efferre sub auras;
Elusique fidem non ausus prodere verbis.
Nam pede (dî repetunt pœnas a sanguine) terram
Verbero, quà steterant cineres, atque Herculis ossa.
Me deinde ad socios reges, et castra ferebam,
Qui me, ceu magno gaudebant Hercule læti.
Quid nostri possent arcus ostendere Graîs
Ipse volens, dum me tenuit Vulcania Lemnos,
Quærebam in sylvas fugientem figere damam;
Quum mihi fortè pedem cornu delapsa sagitta
Percutit, heu! restatque dolor nunc vulnere vivus.
Extemplò quibus Alcides cruciatibus olim
Arserat, ardebam. Noctu resonare, diuque
Insula luctificis latè plangoribus: auras
Incestare fluens atro de vulnere sanguis;
Et Danaûm per castra nigram exhalare mephitim,
Fortia quâ pereant hominum data corpora letho.
Ut vidêre trahentem extrema per omnia vitam,
Horror ubique ingens: vox omnibus una: jubere
Sic superos, et me scelus expendisse merentem.
Ante alios autem, primusque reliquit Ulysses,
Impulerat qui me ad talis certamina belli.
Mox illum patuit privatis rebus amici
Fortunam, et patriæ potiorem ducere laudem.
Jam non dîs fieri poterant sacra, (vulneris horror
Tantus erat, tantùmque fluens, ac fœtida labes!)
Vox quoque luctifico miscebat castra tumultu.
Ast ubi deseruere omnes, atque auctor Ulysses
Consilii, res visa dolis ea plena, scelusque.

Non vidi, ah, demens! aversa ut numina divûm,
Sic debere homines, quorum est sapientia major.
Dum viguit bellum Trojæ sub mœnibus, exspes,
Solus, inops, tristem deserto in littore mœrens,
Afflictus vitam, pressusque dolōre trahebam.
Hîc tantùm audiri bacchantes æquoris iræ,
Atque reclamantes in saxa frementia fluctus.
Exesæ latere in rupis se porrigit antrum,
Ipsaque, ceu geminam præacuto pumice frontem,
Hinc atque hinc magnum tollebat ad æthera culmen.
Fons de rupe, feris antrum domus hospita, quarum
Objectus furiis noctesque, diesque patebam:
Frondea congeries lectus mihi: sola supellex
Urceus e ligno, labor informatus, et asper,
Et laceræ vestes, quibus extillantia multo
Sanguine velabam abstergens, et vulnera siccans.
Hîc procul humanis, divisque furentibus idem
Objectus Paphias jaculis ego sæpè solebam
Figere aves, alias aut circùm in nube volantes.
Si quam pro dapibus transfixam ex æthere summo
Dejicerem, multo adnixus molimine tandem
Captabam, prædâ mulcens jejunia ventris.
Digressi, fateor, dederant alimenta, cibosque
Argolici; verùm hæc paucis consumpta diebus.
Suetus ego inclusam silici detrudere flammam.
Hîc procul ingratis hominum, et fallacibus undis
Vivere dulce mihi fuerat, licèt omnia fœdè
Horruerant; nisi me premeret dolor, ægraque tristem
Mens mihi perpetuâ revocaret imagine casum.
Mene focis raptum, aiebam, natalibus? unum
Dici qui patriam ulcisci, ac defendere possem?
Et solum, et somno victum sic deinde relinqui?
Nam Graî fugêre, sopor dum me altus habebat.

Ut stupui! ut multo lacrymarum flumine somnum
Excutio! ut vidi properantes gurgite naves!
Quærenti, passimque oculos per cuncta ferenti
Invia, nil aderat, nisi longi signa doloris.
Nulla vides nullo portu commercia, nullum
Hospitium; nullusque volens appellitur hospes;
Nec venit huc, nisi quem tempestas depulit actum,
Nec socii, nisi quos tristi vomit æquore turbo.
Imò etiam si quis fortassè ad sæva veniret
Littora, non me unà infelix abducere secum
Ausus erat, veritus Graios, iramque deorum.
Annis jamque decem fueram luctumque, famemque,
Atque ignominiam passus: tum vulnus alebam
Intùs edax; penitùsque animo spes omnis adempta est.
Ecce regressus eram medicas mihi quærere plantas,
Quum juvenem adspicio saxo interiore decorum,
Et formà insignem, sed quali pingitur heros
Corpore præstantem. Pelides visus adesse;
Sic gressum, sic ille oculos, sic ora ferebat.
Illum credideram certè, si dixerat ætas:
Turbida pingebat tristem miseratio vultum.
Ægrum vidit ubi, et vestigia tarda moventem,
Indoluit, gemitusque meos exterritus hausit
Pectore, et infando cava littora concita planctu.
Tum procul: O hospes, quæ te fortuna fatigat,
Invia solus ut hæc adeas, et inhospita saxa?
Agnosco Danaûm, carissima tegmina, vestes.
O mihi quàm longum est te linguà audire loquentem,
Quam didici puer, et nulli jam dicere possum,
Ex quo me tantùm tellus invisa moratur!
Ne paveas, sed tu miseram pius adspice sortem.
Vix Graià genitum se dixit origine Pyrrhus,
Quum subitò hæc: O vox animo gratissima nostro

Post longa hæc, tantoque exacta silentia luctu!
O fili! qui casus, hiems, vel mitior, inquam,
Te tulit aura, malis o finem imponere nostris!
Ille autem: Eduxit me Scyros, inquit, Achille,
Ut perhibent, natum; hinc rursùs vehor: omnia nosti.
Non satis hæc avido fuerant mihi; talibus ergò
Aggredior: Chari o proles generosa parentis!
Quæ te huc causa vehit, magni Lycomedis alumne?
Unde venis? Trojâ, respondit, ab urbe profectus.
Non fueras, inquam, tu prima ingressus ad arma.
Tune ingressus, ait? contra quem talia reddo:
At neque tu nomen, video, neque tristia nosti
Fata Philoctetæ. Miserum me! illudere certant
Carnificum fera turba malis: ignara dolorum est
Græcia, quos patior: gliscit violentia: tantùm
Atridæ fecere scelus: dî talia reddant.
Dein ego, ut hinc sociûm fugeret me turba relicto,
Edocui. Sic questus ego: sic incipit ille:
Ut letho ÆEacides... Lethone ereptus Achilles!
Protinùs exclamo: lacrymis te, ignosce, loquentem
Si turbo, puer: illa tuo sunt debita patri.
Pyrrhus ad hæc: Tales præstant solatia fletus.
Quàm mihi dulce meo sic te indoluisse parenti!
Vix ea fatus erat Pyrrhus, sic orsa retexit:
Ut letho Æacides jacuit, me quærere Phœnix
Unà, Ithacusque adsunt, jurantes me sine nullis
Posse unquam everti manibus Priameia regna.
Haud sequor invitus; patrii nam funeris ingens
Corde dolor magnæ cupidum succedere laudi
Huic ultrò impulerat comitem me adjungere bello.
Ad freta delabor Sigeia: me coit omnis
Circùm acies: vivum testantur Achillea, vivum,
Heu! quondam. Primis ego nondùm egressus ab annis,

Rerum ignarus, ab his, qui me tot laudibus æquum
Extulerant, speranda mihi jam cuncta putabam.
Primùm Atridas ego mihimet patris arma reposco.
Hi contrà infensi : Tua sunt quæ cætera habebat ;
Arma autem Laertiadæ sunt debita soli.
Nec mora : præcipitant ægram dolor, iraque mentem.
At placidè Laertiades : Discrimina belli
Hactenùs, o juvenis, non unà expertus adîsti ;
Talibus haud armis tu dignus ; comprime linguam,
Et ventos, horum non tu lætaberis unquam.
Injustè excussus refero me ad mœnia Scyri
Non Ithacum certè, quantùm indignatus Atridas.
Oderit hos quicumque diis habeatur amicus.
Omnia, jam satis est, proles Pæantia, dixi.
Tum petii nunquid tanti Telamonius Ajax
Non ultor sceleris. Telamonius occidit, inquit.
Occidit ! exclamo, neque verò occumbit Ulysses !
Imò vivit adhuc florens insignibus armis !
Dein super Antilochum sapienti Nestore natum,
Et charum Æacidæ Patroclum multa rogabam.
Hos quoque mors rapuit... rapuit mors ! heu ! miserum me !
Vera refers ? sic Bellonæ inclementia tollit
Dira bonos, parcitque malis. Nunc vivit Ulysses ?
Nunc quoque Thersites ? hos certè numina ludos
Exercent ; et adhuc ea nos dignamur honore !
Patri, nate, tuo furiatâ mente ferebar :
Tristia prosequitur ficto sic pectore Pyrrhus :
His procul a castris, vincunt ubi crimina laudem,
Lætus agam, lætum me barbara Scyros habebit.
Jam vale : jam fugio : jam dî tua vulnera curent.
Ille hæc ediderat subitò quum talia cœpi :
Per patrios ego te manes, matremque tuam te,
Nate, precor, per quidquid in hoc tibi charius orbe est,

Ne tantis me, nate, malis ne desere solum.
Deseruisse nefas, oneri fore me tibi quamvis
Non fugit. Ad proram, ad puppim me projice, ad ipsam
Projice sentinam, quâ non ero parte molestus.
Soli ipsi magnum quàm sit miserescere norunt
Magnanimi heroes: ne me his in montibus ægrum
Prætereas, qui nulla hominum vestigia servant:
Tecum unà Scyron, Cumeave littora tendam,
Quà Trachyna jacet, vicinaque prominet OEte,
Et dulci rident ripæ Spercheides undâ:
Natum redde patri, quem nunc ego lumine cassum,
Heu! vereor. Navem mandaram mitteret illuc.
Aut fato occubuit; vel, qui mandata malorum
Nuntia portabant, ventis portanda dederunt.
Ad te confugio! incerto mortalia lapsu
Ferri, nate, scias: rerum cui prospera rident,
Ille sibi metuens miseris succurrere discat.
Hæc ego dicta dabam furiis, amensque dolore:
Annuit oranti Pyrrhus. Tum talia rursùs
Exclamans: O fausta dies! o digne paternâ
Laude, puer! vos, o socii, comitesque viarum,
Sit mihi fas sævos affari extrema penates!
En ubi vita fuit: quæ quantaque corpore passus!
Hæc alius poterat nemo; sed me mea finxit
Fortuna ad casus; humanaque pectora præsens
Illa docet quod non aliâ fas arte doceri.
Nil passi novere nihil, bona, vel mala quæ sint
Nescivere, homines, se nescivere vel ipsi.
Sic fatus sumpsique arcum, Herculeasque sagittas.
Orabat Pyrrhus sinerem contingere labris
Inclyta, et invicti manibus sacra Herculis arma.
Huic ego: Cuncta potes: patriam mihi, nate, diemque,
Fessum ætate patrem, mihi amicos, me mihi reddis.

Tangas arma licet: tali tu dignus honore,
Unus tu Danaos inter. Mora nulla: cavernam
Ingreditur Pyrrhus, miratur et arma tuendo.
Sed dolor amentem sævo me vulnere pungit.
Ignarus quid agam, jubeo mihi protinùs ensem
Afferri mucrone pedem rescindere certus;
Atque hæc vociferor: Quin tu exoptata roganti
Mors ades? ut quondam natum Jove tradere flammis
Ausus ego, sic me, o juvenis, da protinùs igni.
O quæ terra habeat morientem! quæ mihi tellus
Ima satis, vitâ jam deficiente, dehiscat.
Ut primùm furor, et rabies compressa quievit,
Me sopor altus habet, solitum mihi. Corpore toto
It sudor, saniesque alto de vulnere manat.
Dum jacui somno, poterat subducere Pyrrhus
Arma mihi, celerique fugâ festinus abire,
Ni fuerat satus Æacidâ, nec fallere natus.
Evigilans mœstum agnovi, gemitusque cientem,
Haud secùs ut nescit qui fingere, agitque reluctans.
Tune, inquam, mihi furta paras? quæ causa? sed ille
Subjicit: Ad Trojam, ne tu lucteris, eundum est.
Heu! quid ais? refero. Quæ fraus? Heu! redde sagittas,
Nate, mihi; nisi me spoliatum lumine mavis.
Heu! nihil ille mihi: nullo sermone movetur
Respiciens. Vos saxa, feræ, freta, littora, ripæ,
Imploro; quid enim est quod jam implorare queamus?
Ipsa querelarum, et gemitûs vos conscia nostri.
Siccine Achilleïdes sacrum rapit Herculis arcum,
Atque triumphandum Danais me proditor offert?
Non videt offerri gelidis e manibus unum,
Sive umbram, aut tenuem vacuâ sub imagine vitam.
O si me validum quondam, fortemque juventâ!
Nunc verò tu me insidiis aggressus inermem.

Nam quid agam? redde, o fili, jam redde: parentis
Esto, tuîque nec absimilis, nec degener unquam.
Quid tu? nil planè... Repeto te, o barbara rupes,
Nudus, inops, impastus ego, et miserabilis: antro
Solus ego jaceam: telis spoliatus et arcu,
Indefensus et ipse, feris data præda relinquar.
Nil tanti est. Sed enim non te natura ferocem,
Nate, tulit: scelerum impellit te perfidus auctor.
Arma mihi mea redde precor; fugiensque recede.
Pyrrhus ad hæc lacrymans tacito dabat ore querelas:
O utinam non me Scyros dimitteret olim!
Nam quis adest? clamo; nonne hîc mihi visus Ulysses?
Protinùs ille autem contrà: Non falleris: adsum.
Si mihi tum pedibus pateant Plutonia regna,
Tartaraque ante oculos nigra, dîs horrenda vel ipsis,
Non magis, heu! gelidâ coeat formidine sanguis.
Rursùs ego exclamans: Tu testis, Lemnia tellus!
Tu quoque, Phœbe, vides illum, paterisque! sed ille
Nil motus sic pauca refert: Quæ Juppiter auctor
Dat mandata, sequor. Tune, inquam, perfidus audes
Inclamare Jovem? juvenem quin respice fraudi
Non aptum, tua qui indignans fera jussa capessit.
At Laertiades: Tibi non vim inferre paramus,
Nec te decipimus; sed te his avellere terris
Venimus, et vires revocare, ac pellere morbos,
Et Trojâ eversâ patriæ te inducere magnum:
Ipse Philoctetæ tu, non infensus Ulysses.
Talia dicenti, quæcumque effundere possent
Et furor, et rabies, fanda atque infanda canebam:
Hoc me quandoquidem liquisti in littore solum,
Cur nunc sollicitas? i, quære insignia belli,
Quære voluptates: gaude conjunctus Atridis;
Sed mea me sine fata pati, durumque dolorem.

Quid me hinc? nullus ego : nil jam nisi frigida vivis
Umbra adsum. Cur non tu nunc quoque credis, ut olim,
Hinc me grande nefas discedere? Sacra deorum
Planctibus horrificis turbari, et vulnere nostro?
Sic, Laertiade, nostrorum causa malorum,
Dî te... Dî verò nolunt audire vocantem:
Imò addunt hosti stimulos. O patria tellus!
O nunquam remeanda mihi!.... Vos numina, si quæ
Justa satis miseret nostrî, det sanguine pœnas,
Det pœnas Ithacus; sanum me a vulnere credam.
Hæc ego : sed genitor tuus in me lumina vertens,
Lumina figebat placido miserantia vultu.
Nec verò iratus, sed culpâ, et crimine lenis
Solvebat miserum, quem fati exasperat ira.
Ille, velut rupes, alto quæ culmine montis
Usque immota manens ventorum illæsa furorēs
Ridet ovans, hiemis dum lassa resederit ira,
Stat placidus, mihi dum rabies deferveat omnis.
Noverat ille quidem nunquam rationis ad artes
Posse animos flecti humanos victricibus armis,
Paulatim nisi detumeat tumor omnis, et æstus.
His deinde aggreditur dictis : Pæantia proles,
O ubi nunc tua vel ratio, vel pristina virtus?
Utendum est : res ipsa vocat. Si ad grandia rerum,
Quò te fata Jovis poscunt, si respuis ire;
Jamque vale : non tu dignus quo vindice vincat
Græcia, et æqua solo jaceant Priameia regna.
Absiste his armis : ingens mihi gloria cedet :
Laus veniet mihi parta, tuis sed debita fatis.
Quæ mora, Pyrrhe? nefas jam dictis addere plura :
Publica præstiterit privatæ vita saluti.
Hæc ait : ac veluti catulis quæ fortè leæna
Orba suis furit, et sylvas ululatibus implet;

Sic ego vociferor : Non te ullo tempore linquam,
O antrum! o luctûs nostri domus hospita! noster
Tu tumulus. Spes nulla mihi super, et cibus. O quis
Det gladium latâ fodiat qui cuspide pectus!
Alitibus sim præda feris... quos figere posthac
Non erit. O arcus! dextrâ sacer Herculis arcus!
Si quid adhuc sentis, non perfuris, Hercule, totus?
Arcum illum jam fida tui non gestat amici,
Verùm Ithaci perjura manus, manus impia gestat.
Non tigres avidæ, non antro absistite nostro,
Horrendæ volucres! jam non armata sagittis,
Infandum! vobis non hæc mea dextra nocebit;
Irruite! aut potiùs Jovis atterat ira tonantis!
Hìc Laertiades quum nullâ vinceret arte,
Et sperans meliora, mihi si reddita cedant
Arma, Neoptolemum admonuit, qui reddidit ultrò.
Tunc effatus ego : Patrio te sanguine dignum
Prodis, Achilleïde : verùm hàc sine concidat hostis
Cuspide. Continuò telum, vulnusque paranti
Continuit Pyrrhus dextram, sic deinde locutus :
Heu! tibi præcipitant cæcam furor, iraque mentem,
Ne videas fœdo macules quàm crimine famam.
At dictis, pariterque armis immotus Ulysses
Stabat. Tanta mihi vis, et patientia mentem
Perculerat. Primo irarum me pœnitet æstu
Intentasse armis, per quem hæc mihi reddita, mortem.
Sed quoniam mentis nondùm refrixerat ardor,
Huic ego, quem tantis odiis, irâque sequebar,
Arma hæc imprimis accepta referre dolebam.
Intereà Pyrrhus mihi dicere : Mœnibus urbis
Priamides Helenus, divûm nam jussa ferebant,
Egressus vates sic fatis ora resolvit :
Occidet infelix, sed enim non occidet antè,

Herculeis quàm sit Troja expugnata sagittis;
Nec poterit nisi Pergameis sub mœnibus ille
Curari morbo, qui talia gesserit arma:
Curabunt tum Phœbigenæ de sanguine nati.
Hîc vario mihi mens curarum fluctuat æstu:
Me capiebat enim facilis qui, et candidus arcum
Reddiderat Pyrrhus; sed ego nec cernere lucem
Annueram rursùm, nostrî si victor Ulysses.
Sic malus incertum pudor, ancipitemque tenebat;
Et mecum hæc: Ithaco, et geminis permistus Atridis
Ibo ego? quem me autem passim vox publica dicet?
Anxius hærebam, quum vox audita repentè,
Nil mortale sonans: tum visus in æthere puro
Alcides multo radiorum lumine cinctus.
Agnosco faciem austeram, fortesque lacertos,
Et faciles membrorum habitus; sed celsior ipse,
Et vastâ major se majestate ferebat,
Quàm quum monstra olim domuit. Sic incipit ille:
En, audis, adsum Alcides delapsus olympo,
Et portans mandata Jovis. Quo sidera cursu
Attigerim haud nescis: proles quò tendit Achillei
Tende comes, laudem mea per vestigia quærens.
Mox sanus Paridem, causamque, caputque malorum
Tantorum, nostro prosternes inclytus arcu.
Pæanti egregias post eruta Pergama mittes
Monte sub OEteo exuvias; quod munere nostro
Victor ritè dabis tumulo immortale trophæum.
Tu quoque, Achilleïde, non dicta hæc irrita credas:
Absque Philoctete non tu; non te sine vincet
Ipse Philoctetes. Hinc protinùs ite leonum
Par sævum ad certam sociato fœdere prædam.
Mox ego Phœbigenas ad Trojæ mœnia sistam,
Qui Pæantiadæ præsentes vulnera curent.

Imprimis venerare deos, o Graïa pubes:
Relligio sit sacra tibi : rapit omnia tempus :
Illa autem nullo perstat delebilis ævo.
Sic ait : Exclamans sic dictis dicta rependi :
Læta dies, lux alma venis quæsita tot annos.
Ingredior, mora nulla, viam data jussa secutus;
Sed sine me has tandem affatum discedere terras.
Salve, antrum, dilecta domus : salvete tenentes
Humida prata deæ; non cæcum murmur, et iras
Æquoris accipiam : salvete, o littoris oræ,
Hìc ubi sum toties ventos perpessus, et imbrem;
Vos, rupes, gemitus ubi nostros rettulit echo
Sæpiùs, et fontes, quorum mihi fluxit amaro
Flumine lympha. Vale æternùm mihi, Lemnia tellus,
Per te, quandoquidem superûm vocat alma voluntas,
Et sociûm, sit fas hinc fausto abscedere cursu.
Venimus hinc Trojæ ad muros, et Achaïca castra;
Et patriâ instructi Podalirius, atque Machaon
Arte, mihi tandem sanarunt vulnera, vel me
Dimisere isto, qualem nunc corpore cernis.
Vis ejecta mali : rediere in pristina vires;
At mihi non recto tendunt vestigia passu.
Dardanius cecidit dextrâ hâc confossus adulter,
Ut cadit hinnuleus venantûm saucius ictu.
Mox versum in cineres ruit Ilion. Omnia nosti.
Attamen ex illo veterum memor ipse malorum,
Servabam tacitè sapientem infensus Ulyssem;
Nec sua me poterat tumidum componere virtus;
Sed similis patri, atque animo gratissima nostro
Nunc stringit soboles in patrem pectus amore.

LIBER DECIMUS SEXTUS.

Dum Pæantiades memorans sua fata canebat,
Stabat Ulyssiades obtutu immobilis uno,
Totus et ipse viri pendebat ab ore loquentis.
Quæcunque Alciden, Laertiademque movere
Visa, Philoctetemque, Neoptolemumque, vicissim
Ingenuos juvenis pingebant ordine vultus.
Nunc ille exclamare, interfarique loquentem
Imprudens, tacitus nunc plurima volvere secum,
Ut qui animo penitùs sinuosa negotia lustrat.
Tum verò ut coràm expressit Pæantius heros
Turbatum, ancipitem, nil gnarum fingere Pyrrhum;
Visus Ulyssiades curâ jactatus eâdem;
Nec Pyrrho similem, sed Pyrrhum credere velles.
Jamque ibat sociata acies, regemque petebat
Agmine composito Adrastum, cui Daunia paret,
Fallere sive homines solitum, seu temnere divos.
Tot reges inter studiis rivalibus actos
Arduum opus juveni certos intendere gressus,
Omnes ut faceret, nulli suspectus, amicos.
Huic bonitas simplex, sed non affabilis ulli,
Officiis nec pronus erat prævertere quemquam;
Non auri cupidus, sed fundere nescius idem.
Sic animo erectus quamvis, et ad optima natus
Ille, fuit nec largus opum, nec pronus amicis,
Nec memor officii, nec laudi occurrere promptus,
Sed studiis parere suis. Non æmula mater
Mentoris afflarat mores cum lacte superbos,

Unde omnis decussus honos, et gratia vitæ.
Se limo meliore, hominum quàm cætera, fictum
Crediderat, mittique alios divinitùs omnes,
Ut sibi, ceu famulûm turba obsequiosa, ministret,
Certatim studeat, properetque occurrere votis,
Cunctaque devoveat genio ceu sacra potenti.
Officium præstare sibi, sic ipse putabat,
Grande decus, mercesque suis amplissima servis.
Quod placuit, si fortè neges te posse, furebat
Impete mens ablata suo, impatiensque morarum.
Ingenio talem qui viderat, ociùs illum
Nullius, nisi fortè suî, reputaret amantem,
Nec docilem, nisi quò sua laus, ferretque voluptas
Ire; sed indomitæ violento mentis ab æstu
Cura suî, atque ingens aliorum incuria venit.
Palparat puerum prava indulgentia matris:
Heu! regum pueris exemplum flebile, et ingens!
Quæ primam fuerat sors dura experta juventam
Non potuit tumidos animi compescere fluctus;
Necdum etiam fastus, mentemque remiserat altam
Ærumnosus, inops rerum jactante procellâ.
Ipsa resumebat compressa superbia vires;
Non aliter, dextrâ quamvis depressa potenti,
Sponte suâ lento surgit de vimine palma.
Dum præsens aderat Mentor, sopita silebat
Vis animi, ac sensim jam lentescebat eundo.
Qualis, ubi per prata micat viridantia, rupes,
Avia liber equus, rapidos et præterit amnes;
Sed solam victoris heri vocemque, manumque
Agnoscit docilis; sic multo fervidus æstu
Ibat Ulyssiades nullâ tractabilis arte.
Ast ubi vel primo spectabat lumine Mentor,
Protinùs ille, licèt furiis accensus, et irâ,

Substiterat, nutuque viri jam mitior uno
Virtutum placidos revocabat pectore sensus.
Extemplò præsens, tanta est sapientia, Mentor
Pacabat juvenis vultum, frontemque serenans.
Non citiùs validum attollens, sævumque tridentem
Neptunus ponti furias, et temperat æquor.

Tum verò ut primùm fuerat sine Mentore solus,
Haud secùs ac rupto rapidus furit aggere torrens,
Vis compressa diù, jam tandem effusa ruebat.
Non Lacedæmonios tulit ille, ducisque Phalanti
Grande supercilium. Graîs deducta juventus,
Nataque, dum Trojæ quaterentur mœnia bello,
Fundarat fœdo gens victu inculta Tarentum.
His genus illicitum, vetitique parentum hymenæi,
Prætereà et vitæ, et scelerata licentia morum
Nescio quid durum indiderant, vultusque feroces.
Prædonum credas, non Graiûm sanguine natos.

Telemacho adversans horâ quâcunque Phalantus
Venerat, interdùm summis de rebus agentem
Ipso in concilio turbans, puerumque, rudemque
Armorum toti objiciens ludibria turbæ,
Fœmineumque vocans, et inerti corpore mollem:
Luce palàm, si quid deliquerat, ille notabat,
Conflabatque odium juveni, invidiamque superbo.

Telemachus Daunos aliquot vi ceperat olim
Victor: at esse suos repetebat jure Phalantus,
Et super hæc: Duce me mea pubes inclyta turbam
Contudit hostilem: fusos, passimque fugatos
Ille superveniens salvos ad castra reduxit.
Contrà Telemachus Daunos vicisse Phalanti
Victores sese aiebat, prædâque potitum.
Ergò ibant coram sociis defendere causam
Regibus. Hìc juveni dolor, et violentia gliscunt,

Et Lacedæmonio intentat minitantia verba.
Jamque ineant illi inter se, pugnamque lacessant,
Spectantes properent nisi finem imponere pugnæ.
Frater erat regi, Hippiam quem nomine dicunt,
Viribus, atque animo multùm memoratus, et astu.
Non fuerat cæstu Pollux, si vera ferebant,
Nobilior, non primus equi certamine Castor :
Non prior Alcides membris, et corpore vasto.
Omnibus horror erat; neque enim tam viribus acer,
Atque animo, quàm sævus, atrox, et jurgia miscens.
Ut videt Hippias alto quàm turgidus ore
Telemachus fratrem increpitet, non multa moratus
Absolvit solus litem; volat ocior euro
Captivos properans hinc secum auferre Tarentum.
Audiit admonitus furtim, limenque relinquens
Exit Ulyssiades studiis furialibus actus;
Qualis aper duro venantum saucius ictu
Vulneris auctorem quærit; sic fervidus errat
Hostem oculis lustrans, telumque immane coruscat.
Obvius occurrit tandem, ægrescitque videndo.
Nec jam cernere erat docilem, quem maxima Pallas
Mentoris ora gerens aptè formarat alumnum:
Lymphatus rabie furit, arguit ira leonem.
Protinùs : Hippia fœdissime, comprime gressum,
Comprime. Tune tuum nostris indute Tarentum
Ibis, ait, spoliis, nostroque insignis honore?
Non ita : tu nigram pete sub Styga protinùs umbras.
Dixit, et intorquens (tantus furor egit in hostem)
Non oculis hastam, non certo dirigit ictu,
Sed fugit, adversumque supervolat irrita corpus.
Hîc juvenis capulo auratum tum corripit ensem,
Quem patriâ digressuro olim, abitumque paranti
Ferre sui dederat Laertes pignus amoris;

Atque idem, quum primo etiam pubesceret ævo,
Fecerat egregium, multoque cruore madentem
Epirotarum Laertes victor ab hoste.
Ensis ubi eductus, ruit ilicet impete facto
Hippias, quæritque Ithacensi avellere dextrâ
Viribus, et valido non frustrà corpore fidens.
Dissiluit manibus luctantum futile ferrum.
Tum se corripiunt, et stricto pectore fortes,
Ut geminæ se spontè feræ furialiter urgent
Vulneribus : multâ scintillant lumina flammâ.
Nunc illi erecto, nunc prono corpore nervos
Aut laxant, tenduntve toros, aut viribus unà
Adversi irrumpunt : siccæ ardent sanguine mentes.
Jamque manu manus, et pede pes collatus inhæret:
Ipsi inter se hærent uno ceu corpore mixti.
At verò Hippias (namque illi firmior ætas)
Sternere Telemachum juvenili flore micantem
Jam poterat; cui genua labant, cui pectus anhelum.
Ut videt incertum Hippias, redit acrior, instat:
Nec mora Ulyssiades meritas quin sanguine pœnas
Imprudens luat, atque irarum turbidus æstu;
Ni juveni longè velox succurrere Pallas,
In tanto quem sic belli discrimine linquit,
Certiùs ut doceat vitam, det vincere pugnam.
Nec tamen intereà Salenti deserit arces;
At celerem, mandata deûm quæ nuntiat, Irim
Detulit. Illa volans, magnumque per aëra lapsa
Ponè viam signat radiis, ac lumine multo
Discolor, et variè pictos discriminat arcus;
Et latè sociûm quà fulgent agmina signis,
Labitur, et pelagi se solo in littore sistit;
Unde procul rixam, atque animos, et conspicit iras
Amborum, et medio juvenem in discrimine pallet,

Et rutilam, levibus quam stare vaporibus antè
Jusserat, ingreditur propior circumdata nubem.
Dum furit Hippias alacer, victorque superbit,
Palladis illa sacrâ juvenem tegit ægide totum.
Protinùs amissæ redeunt in corpore vires
Telemacho : stupet Hippias, jam jamque labascit
Turbidus, atque amens præsenti numine nutat.
Contrà Telemachus non tempore segnior illo
Huc congressus, et huc agit impiger, instat, et urget,
Nec mora; nec requies, donec vi denique magnâ
Impulit ad terram stratum super ipse secutus.
Non magis horrendum tonat Idæ in vertice summo,
Dum ruit, immenso passim cum murmure sylvæ,
Alta, ingens, duris violata bipennibus ilex.
Dat tellus gemitum, et nutant circùm omnia latè.
Attamen ut membris vires, lux reddita menti
Venit Ulyssiadæ. Strato vix cernuus hoste
Incubuit, doluit violatum fœdus, et ipsum
Qui priùs ad socios reges socialibus armis
Venerat, ad pugnam se regis poscere fratrem.
Ingemuit revocans Mentor quæ justa monebat.
Se dignum cladis sensit, puduitque triumphi.
Ipse furens aderat fraternâ clade Phalantus
Fratris ad auxilium, et stricto quod dextra gerebat,
Haud mora, victorem telo transfoderat ultor,
Ni simul Hippiam veritus transfigere, secum
Quem tenuit juvenis dejectum victor arenâ.
Contrà hostem poterat juvenis demittere letho,
Nec gravis iste labor. Sed prima resederat ira;
Curabatque nihil culpæ jam conscius, eheu!
Preteritæ, victor nisi lenis ut esset in hostem.
Surgit et : Hippia, satis est, si tempore ab illo
Doctus, ait, nostros nunquam tu despicis annos.

Vive animi præstans, magnis et viribus ingens!
Cede diis, quorum præsenti numine vinco:
Nunc juvet in Daunos conjunctis viribus ire.
Dixerat: Hippias multo cum sanguine corpus
Pulvereum rabie suffusus, et ora pudore
Tollit humo. Sed Ulyssiaden spoliare Phalantus
Non ausus vitâ, dederat qui vivere fratrem,
Impatiens animi, dubiusque hærebat, et anceps.
Unà omnes adsunt reges, rapiuntque, trahuntque
Hinc juvenem, hinc unà Hippiam cum fratre Phalanto,
Hippiam non ausum oculos attollere terræ,
Et mœstum, positoque humilem præcordia fastu.
Telemachum mirari omnes, cui firmior ætas
Nondùm omnem dederat juvenili in flore vigorem,
Et tamen Hippiam potuit prosternere magnum,
Quales terrigenæ vi multâ, et mole valentes,
Aggressique deos summo detrudere olympo.
Sed juveni non læta fuit victoria; dumque
Plausu admirantum, et fremitu loca cuncta resultant,
Ipse domum culpæque memor, tristisque regressus,
Impatiensque suî multâ se fervidus irâ
Flebat, et injustum sese, et damnabat atrocem,
Fluctibus irarum qui vela immitteret ardens:
Sese humilem, vanumque suî, parvumque pigebat,
Quem sic immodicum nimis alta ferocia ferret.
Noverat hunc verè magnum, qui temperat iram
Mitis, justitiæque tenax, vitâque modestus;
Viderat; at toties jam deteriora secutus
Sperabat frustrà primos deponere mores.
Ergò ille obluctans secum, ceu sævus, et irâ
Indomitus leo terribili quatit æthera planctu.
Binos ille dies proprii latet hostis, et ultor
Criminis, et solus tectis exire recusat,

Hæc secum : Comitem num Mentora rursùs adibo?
Sanguis Ulyssis ego, quo non sapientior unquam
Extitit, aut duræ sortis patientior alter?
Num veni miscere odiis, et castra tumultu?
Num sociis potiùs quàm mortem intendere Daunis?
Imprudens ego, nec gnarus contendere telum :
Viribus Hippiam, infandum! congressus iniquis
Debueram certæ victus ludibria morti!
Sed fueram... Jam non restarem improvidus, amens,
Asper consiliis : non ipsâ in morte superstes
Dedecus. O saltem, si quod fecisse molestum est,
Nullo facturum sperem me tempore vitæ,
Fortunatus ego nimiùm, nimiùmque beatus!
Frustrà, heu! forsan erit, nec clauso vesper olympo,
Quum faciam ipse volens, quod nunc refugitque, pudetque.
O importunas laudes, sævosque triumphos!
Diraque, dira nimis nostri monimenta furoris!
Solum, aversantem miseri solatia luctûs
Conveniunt Nestor, Pæantiadesque. Sed illum
Qui senior prudens monitum incusare parabat,
Vidit ubi juvenem curis ingentibus ægrum,
Mulcet, et afflictum dictis solatur amicis.
Tanta retardabat socios discordia reges;
Nec priùs hostili poterant occurrere turmæ,
Quàm Lacedæmonios fratres ad mutua tandem,
Telemachumque unà revocarent fœdera pacis.
Undique terror erat, ne pubes missa Tarento
In centum rueret, juvenilia pectora, Cretes
Telemacho duce tot regum socia arma secutos.
Tanti Telemachus caput unum, et causa tumultûs.
Atque hæc in præsens quum tot mala cerneret auctor,
Longè et prospiceret ventura pericula castris,
Infelix luctu, et lacrymis effundit habenas.

Hærebant reges non ausi vellere signa,
Ne fortè ex acie Cretes, turmæque Phalanti
In se ultrò furerent acti rivalibus armis.
Vix benè compositis odiis per castra quierunt,
Compressæ quamvis mentes, et corda virorum.
Nestorque, et Pæantiades huc ire, redire,
Atque illuc, quà Telemachus tendebat, et acer
Ille, feroxque animi, indomitusque furore Phalantus.
Nestoris os, fandique potens, ac mellea lingua,
Sive Philoctetæ vis magna, et summa potestas
Indomitam frustrà poterant inflectere mentem,
Quem super Hippiæ accendit violentia dictis.
Non ita Telemachus; sed enim lenire dolentem
Nil valuit, tristesque animi componere sensus.
Dum trepidant reges, cuneos dolor occupat ingens:
Non aliter quàm si doleat viduata parentem
Mœsta domus, qui gentis honos, spes alma nepotum.
Sic gemitu in castris miscentur, et omnia planctu.
Ecce repentinus mœstum fragor æthera complet:
Currus, et arma sonant, fremitusque ardescit equorum,
Clamoresque virûm, quos aut victoria pellit,
Aut strages, cursusve rapit, seu vulnera tardant,
Seu mors atra metit: vastà caligine cœlum
Pulverulenta tegit nubes, et turbida castra.
Continuò densus consurgere fumus ad auras,
Caligare dies, nec respirare potestas,
Auditusque fragor, ceu cæco murmure flammas
Evomit undantes ardentibus Ethna caminis;
Quum pater ignipotens socios ad munia poscit,
Fingens tela Jovi; solvit mortalia terror.
Improvisus adest turmis socialibus, ardens,
Impiger Adrastus; qui, quà vestigia ferrent,
Certior occulerat sociis, quà pergere vellet.

Namque intra geminæ progressus tempora noctis
Ocior anfractus montis superaverat altos,
Quos socii, et multo complerant milite fauces.
Hi tutos latebris sese, insidiisque putabant,
Atque expectatis poterant cum viribus ire
Scilicet, adversumque a tergo irrumpere in hostem.
Largus opum Adrastus, profuso et callidus auro
Hostiles aperire animos, cognoverat illi
Quid struerent. Neque enim tecti satis, atque silentes,
Multa foret quamvis laus, et prudentia belli,
Eventus Nestorque, Philoctetesque parabant.
Hic senior, si quam sibi fando accersere famam
Quid poterat, nimiùm gaudens efferre sub auras;
Parcior ille quidem verbi, sed fervidus idem,
Impatiensque Philoctetes, tum si quis acerbè
Pungeret, extemplò dicenda, tacenda locutus.
Quisquis erat sive arte potens, seu fraude, doloque;
Arcanos sensus, et magni ponderis orsa
Elicere, atque animi poterat reserare latebras.
Si bilem moveas, tum fervidus ille minari
Quidlibet, et certis moliri grandia posse
Consiliis, mox, si dubites, ostendere præceps:
Hinc alto penitùs secreta e corde fluebant.
Ut pretiosa quidem, tenui sed pervia rimâ
Testa solet sensim latices effundere dulces;
Sic ducis egregii nil mens rimosa tenebat.
Ergò illos utrinque, minùs quâ parte valebant,
Adrasti corrupta auro, sceleratâque turba
Haud dubio illudens instabat vincere nisu.
Nestora ventosis inflabat laudibus ardens,
Præteritas revocans palmas, veteresque triumphos,
Prudentem admirans, plausuque arrecta frequenti.
Deinde Philoctetæ insidias, laqueosque parabat

Indocili, oppositos obices, operosaque rerum
Monstra loquens, dubios casus, incommoda, moles,
Et desperatas per mille pericula culpas.
Sic, ubi prompta viri accenso mens arserat igne,
Longè aberat ratio, nec eumdem agnoscere posses.
Telemachus, multis quanquam virtutibus expers,
Aptus erat magis arcanos abscondere sensus;
Et sic aptarant sua tristia fata coactum
A puero matris cupidos eludere amantes.
Arcanum, involvens mendacia nulla, tegebat;
Nec, vasti quo more solent, altique silentî
Sæpè homines, vultûs tecto velamine condens,
Nec velut impatiens oneris, vel pondere pressus;
Sed semper facilis, simplex, et candidus ore
Ingenuo visus sinceras promere voces.
Quæ verò non pondus habent dum diceret, idem,
Quæcunque arcanum violare, aut solvere possent
Parte aliquâ, facilis clauso sub corde premebat;
Sic aditum nulli dabat impenetrabile pectus.
Ille suis etiam, fidisve sodalibus ultrà
Nil audire dabat, quàm quod foret utile dici,
Horum ne qua suis deesset sapientia rebus:
Solus erat, mentis cui crederet intima, Mentor.
Imò aliis sese norat committere sensim,
Et sanos postquam, certosque expertus amicos.
Sæpè quidem quæ concilio decreta fuerunt
Viderat ire palàm, et castris malè publica ferri;
Admonitusque Philoctetes, et Nestor: at illi
Neglexere sibi quæ nuntia fida dabantur.
Ætas nempe senum jam flecti nescia, et usu
Victa jacet longo, neque habet vitiosa regressum;
Ac veluti postquam vivendo plurima vicit
Sæcla virûm, nodo, truncisque induruit arbos,

Nec rugosum ultrà potis est attollere corpus;
Gens hominum multo simul atque incanuit ævo,
Non valet adversus primos se flectere mores,
Qui tacitis penitùs secum insenuere medullis:
Sæpiùs advertit, sed seriùs; ægraque corde
Dat gemitum frustrà. Valet, heu! valet una juventus
Mollis adhuc pravam melior diffingere vitam.

Vir fuit in castris Dolopum de sanguine, nomen
Eurymachus, solers animis irrepere regum,
Dexter adulari, atque habitus se fingere ad omnes:
Arte placere novâ non illo promptior alter.
Ipsum posce aliquid; nil altum, ac viribus impar.
Consule; consilium blandus dabat ille petenti.
Scurra dicax timidis, gratusque potentibus idem
Noverat apprimè laudem condire modestis.
Austeris austerus erat, lepidisque jocosus,
Cereus ad formas omnes. Cui candida virtus,
Formaque virtutum curæ est, nec discolor ævum,
Aut vultus, nunquam sic mollis pectora regum
Allicit, ut vitiis qui grata alimenta ministrant.
Eurymachus bellique sciens, rerumque peritus,
Fortunæ captator erat, qui Nestoris ultrò
Amplexus partes fidum se fecerat illi;
Quidquid et ardebat cognoscere, laudis amanti
Callidus ipse viri, ventoso et corde trahebat.

At Pæante satum, quanquam non fideret, acris
Impulit ira tamen, quo fidens tendere Nestor
Visus erat. Contrà Eurymachus quum diceret, amens
Irarum stimulis hâc ille fluebat et illac.
Scilicet Eurymachum multo corruperat auro
Adrastus, ne quà sociorum incœpta laterent.
Jusserat ad socios clam multos ire suorum,
Ad sua quorum alter mox castra rediret, et alter.

Si qua foret res magna satis, res digna relatu,
Nuntius ad Daunum veniebat transfuga regem
Missus ab Eurymacho; sed nullâ pagina chartâ
Scripta relinquebat tacitæ vestigia fraudis.
Transfuga seu per vim captus, furtóve fuisset,
Suspicio Eurymachum sceleris non ulla premebat.
Attamen Adrastus sociorum avertere curas
Impiger; ut res est ducibus consulta vocatis,
Ne fieret, celeres aderant prævertere Dauni.
Non verò cessare, rei sed quærere causam
Telemachus, Pæantiadenque, et Nestora frustrà
Sollicitare, suâ, quid enim? vertigine cæcos.
Ut visum meliùs fuerat subsistere castris,
Donec multa virûm, venturaque copia adesset;
Deductæ centum clam noctis tempore naves,
Quæ pelagi stantes prærupto in littore turmas
Ociùs hinc veherent, socii quà castra locarant.
Securi intereà: montis nam proxima, littusque
Ingens, abruptum, et magni latus Apennini,
Et multo angustas complerant milite fauces.
Non procul a pelago socium consederat agmen,
Quà niger humectans felicia jugera, frugum
Fundit opes varias, et pabula læta Galesus.
Parte aliâ Adrastus, montisque adversa tenebat;
Nec poterat, sic fama fuit, transcendere montem.
Sed monitus tenues sociûm res, affore lætam
Auxilio pubem, turmisque occurrere naves,
Castraque Telemachi discordia fervere rixâ;
Protinùs accelerans iter ad mare tendit, et instat
Noctes atque dies, longoque errore viarum
Lustrat inaccessos insueto tramite calles.
Sic virtus audax, labor improbus ardua vincit:
Sic nihil impavidis, nihil et tolerantibus impar:

Sic qui magna, sibi quoniam non posse videntur,
Prætereunt placidè imbelles, miserèque supini,
Incautos fortuna premit, vexatque merentes.
Primâ luce rates socias in littore centum
Incustoditas, et defensoris egentes
Occupat Adrastus nullo certamine victor,
Imponitque aciem, quam promptus ad ora Galesi
Transvehit, adversum superans citò fluminis amnem.
Qui stabant primi pro castris littora propter,
Ut vidêre rates, decepti fraude, suosque
Esse rati, læto unanimes clamore salutant.
Adrastus, mora nulla, suos de puppibus omnes
Depulit ad ripam, quum nondùm agnoverat hostis;
Quem simul incautum temerè, sine lege jacentem,
Atque indefensum castris invadit apertis.
Ille Tarentinos primus, regemque Phalantum
Excipit. Haud tanto Daunos fervore ruentes
Sustinuit subitò insidiis oppressa juventus.
Confusi dum tela manu, tela undique quærunt,
Quærendoque nocent trepidi trepidantibus; ardet,
Imperat Adrastus, castris incendia poscit.
Ilicet e tectis ad sidera volvitur ignis
Exsuperans, talique furens se murmure tollit,
Qualis ubi rapido se campis vortice torrens
Intulit, avulsas radicitùs eruit ulmos
Cum stabulis armenta trahens, segetesque, domosque.
Tum magis atque magis violento concita vento
Singula corripiens acies Vulcania sævit;
Castraque, præcipitesque ardescunt ignibus ædes,
Flammarum ut veteres absumunt semina sylvas.
Res videt afflictas propior, frustràque Phalantus,
Et, nisi jam properent vacuis excedere castris,
Totam aciem, flammisque viros victricibus omnes
Involvi; sed enim nec tutum excedere, victor

Dum furit a tergo, sequiturque, et fulminat hostis.
Jam Lacedæmoniam portis educere pubem
Incipit, abjectis pars nudam corpora telis.
Nulla mora Adrasto; ruit impiger, urget anhelos.
Illinc multa virûm, et certis metuenda sagittis
Turba Phalantæas prosternit cuspide turmas:
Illinc saxa pluunt rapidâ properantia fundâ.
Ipse Adrastus ovans (dant clara incendia lucem),
Daunorum quem lecta ducem manus undique cingit,
Insequitur stricto fugientes ense catervas:
Quà vacat ignis edax, avido metit omnia ferro:
Cæde madet, necdùm satiatur sanguine plenus.
Non leo sic asper, non sic furit aspera tigris,
In teneras quum sævit oves, oviumque magistros.
Jam Lacedæmoniæ fractâ virtute phalanges
Defecere: ferit mors pallida frigore venas,
Quam præit Alecto crines implexa colubris:
Membra rigent, spem genua fugæ titubantia tollunt.
Vim pudor, atque animos cui suscitat ira, Phalantus
Ad cœlum tenditque manus, et lumina: fratrem
Fulmineo videt Adrasti mucrone peremptum.
Fusus humi multo Hippias se pulvere versat.
It cruor, et fossum latus inter, et ilia rivis,
Undique prorumpit lato de vulnere teter
Sanguis, et exundans: oculos cui densa tegit nox,
Et furibunda fugit toto cum sanguine vita.
Ecce etiam squalet fraternâ cæde Phalantus,
Heu! frustrà misero impatiens succurrere fratri:
Circumfusa ruit, circumundique concita turba
Exitium, lethumque ferens: non sufficit umbo
Ictibus: ipse patet non uno saucius ictu:
Nec sibi jam socios revocare ad prælia virtus:
Respiciunt, curam nec dî miserantur inanem.

LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

Cædem adspectabat summo sublimis Olympo
Juppiter, immensâ superûm stipante coronâ,
Fata immota petens, vitasque interrogat omnes
Ritè ducum; quas illa dies, et nescia flecti
Letho Parca dabit, præsentique eximet ævo.
Dî stabant arrecti omnes, si cernere vultu
Fortè Jovis possent quæ sit suprema voluntas.
Ast hominum sator atque deûm sic incipit ore
Leniter augusto: « Socios extrema, videtis,
» Fata petunt, victosque Adrastus fulminat hostes.
» Credite: falsus honos, brevis et fortuna malorum est;
» Inviso non plena feret victoria laudem
» Adrasto, cui nulla fides, et cura deorum est.
» Dura hæc eveniunt sociis discrimina pugnæ,
» Ut sapiant, meliùsque tegant exorsa tenebris.
» Telemachum hîc juvenem sapiens sua gaudia Pallas
» Instruit ad palmam ». Nec plura effatus; et omnes,
Ut priùs, ora dii ad pugnas intenta tenebant.
Audierat Nestor, simul et Pæantia proles
Castrorum in flammas jam tum considere partem:
Ulteriùs, vento superante, incendia volvi:
Palantes trepidare suos; nec posse Phalantum
Jam tot contra hostes æquo contendere Marte.
Nuntius his ut primùm aures sævissimus implet,
Poscunt arma, vocantque duces; castrisque relictis
Præcipiunt turmæ properent evadere flammas.
Mœstus Ulyssiades, victusque dolore dolorem

Exuit, arma rapit, donum immortale, peritâ
Artificis quæ facta manu simularat habere
Mentoris os referens Pallas, sed Mulciber Ætnæ
Fumantis pater ignipotens fabricaverat antris.
Luce refulgebant nitidi radiantia Phœbi,
Aut qualis lucere solet crystallina moles.
Ære super Neptunus erat cum Pallade certans
Nascenti egregium quis nomen poneret urbi.
Quassabat sceptro terram Neptunus, et ibat
Acer equus, flagransque oculos, et spumeus ora:
Undantes per colla jubæ: tum mollia cursim
Vi multâ, et rapidè sinuata volumina crurum.
Ad gressum non ille pedes, sed flectere terga
Fortiùs, et tanto super arduus impete ferri
Visus: eum credas implere hinnitibus æthram.
Parte aliâ populisque novis, urbique recenti
Inventrix oleæ dabat optima Pallas olivam;
Cui pacem, et baccis pendentibus ubera pacis
Ramus adumbrabat belli præstantior armis,
Quæ fremit acer equus; victrix, et simplice dono
Utilior dabat egregium dea nomen Athenis.
Visa quoque ingenuas artes media ipsa fovere
Omnes aligeras, annis puerilibus omnes;
Quam circum trepidant sævi formidine Martis
Exanimes, furiis amens qui concutit urbes;
Haud aliter trepidi coëunt sub matribus agni
Balantes, si quando lupus prædator, edendi
Quem stimulat rabies, et siccum sanguine guttur,
Exerit os avidum, rictusque immanè cruentos.
Artis lanificæ nequicquam laude tumentem,
Congressamque, nefas! vano certamine Pallas
Ostentans opus eximium, vultusque superbos,
Impatiens iræ miseram plectebat Arachnen;

Quæ sensim toto gracilescere corpore visa,
Heu, miserum! in tenues exibat aranea formas.
Non procul hinc aderat pariter Tritonia, fratres
Terrigenas contra aggressos rescindere cœlum,
Ipsa Jovem monitis, stupefactaque numina firmans.
Nec longè Xantum juxta, et Simoentis ad undam
Ægida diva tenens stabat, telumque coruscans:
Ibat dux Ithaco, Graîs fugientibus addens
Ipsa animum, contra Iliacos, fortissima corda,
Ductores invicta ruens, sævum Hectora contra:
Tum demum Laertiaden furtiva per alvum
Immittens fatalis equi, quo nocte sub unâ
Funditùs occiderent domus, et Priameia regna.
Deinde autem clypeo frugum superaddita mater
Fertilis, alma Ceres, Siculis in vallibus Ennæ,
Dispersos latè populos, et quærere prædam
Venatu assiduos, et agrestia poma legentes
Strata sub arboribus miserata vocabat in unum.
Gentibus incultis monstrabat vincere terram
Quà possent, gremioque cibos extundere læto;
Illis attulerat curvi grave robur aratri
Inventrix, artemque jugis submittere tauros
Prima: dehiscebat sulcis sub vomere tellus:
Mox flavescebant felicia messibus arva
Auricomis: tum falce secans dulcissima messor
Munera gaudebat felix, lætusque laborum.
Hîc ferrum (passim duros, heu! munus in usus
Quæsitum) dulces gazas, ludosque parabat.
Prata per ad lucum, vitreique ad fluminis amnem
Miscebant choreas redimitæ tempora Nymphæ
Floribus et sertis: secretâ in parte remoti
Pan tenerum molli ludebat arundine carmen;
Saltabant Faunique leves, Satyrique jocosi:

Inter erat crines hederâ cingente Lyæus,
Cui tenet innitens sacrum manus altera thyrsum,
Altera pampineam vitem pendentibus uvis.
Huic decor insignis, mollique in corpore languor
Igneus, heu! quondam qualis fuit ille puellæ
Obvius, infelix Ariadna in littore solo
Quum fleret deserta, dolens, ac perdita luctu.
Quid moror? ingentem populum circùm undique fusum
Cernere erat, sua dona senes ad templa ferentes
Frugum primitias, juvenesque labore diurno
Fessos, ad sponsas, et rustica tecta regressos.
Contrà occurrentes sponsæ venientibus ibant
Cum pueris, quos læva tenet, quos mille morantur
Blanditiæ : festos visi quoque dicere cantus
Pastores, aut ad numerum pede tundere terram.
Omnia delicias referebant, omnia pacem,
Omnia lætitiâ, faustoque micantia risu.
Quin et oves inter placidè communibus herbis
Ludebat lupus; immistosque leonibus agnos
Innocuis eadem pascentes gramina tutus
Ipse pedo facili puer unà pastor agebat;
Atque hæc picta oculis dulci sub imagine passim
Reddiderant mundi puros nascentis honores.
His indutus Ulyssiades cœlestibus armis
Pro clypeo, quem ferre solet, rapit ægida, Pallas
Quam dederat, tuleratque viro prænuntia divûm,
Et proprium furtim clypeum subduxerat Iris,
Terribilem, et vel dîs, supponens ægida, sævam.
Haud aliter sese, fugiens incendia, castris
Extulerat latè turbata per agmina reges
Magnâ voce vocans; sociûm quo murmure vasto
Instaurati animi, ac renovatæ ad prælia mentes.
Cœlestes oculis flammæ juvenilibus ardent.

Ille tamen lenis, sedatâ fronte, nitebat
Liber, compositus, vigil, intentusque jubere,
Qualis ritè domum senior componere posset
Prudens consiliis, parvosque educere natos.
Nec minùs ille autem factis volat impiger, audax:
Spumeus ut si quis non vasto murmure tantùm
Volvit agens fluctus rapidos violentior amnis,
Sed celerat dum pronus iter, famulantibus undis
Mole trahit tardas, et magno pondere naves.
Reges Mandurii, Nestor, Pæantius omnes
Atque alii juvenem præsenti numine ferri
Victorem agnoscunt, nec posse obsistere quemquam.
Deficit alta senes prudentia, deficit omnis
Consilii ratio, mens, et sapientia reges:
Quin etiam vivax humano in pectore livor
Emoritur, frigetque: silent, juvenemque tuentur
Attoniti, dociles, et jussa facessere prompti
Sponte suâ, tanquam solitum parere fuisset.
Adscensu superat collem, quo desuper altè
Instructos acie speculatus prospicit hostes;
Tum subitò videt incautos invadere tempus,
Castraque miscentes sociata sine ordine flammâ.
It circùm; gnarique duces, mora nulla, sequuntur.
Occupat a tergo Daunos, quo tempore credunt
Circumfusam aciem flammis populantibus uri.
Turbantur, juvenisque manu feriente recumbunt,
Quàm multa in sylvis autumni frigore duro
Lapsa cadunt folia; ut primùm prænuntia brumæ
Sibila ventorum concusso vertice ramos,
Et veteres truncos validis assultibus urgent.
Sternitur omne solum, mittit quæ corpora letho
Bellator. Ruit ecce Iphicles trans pectora fixus,
Qui minor Adrasti fuerat de sanguine natus.

Ille, dies patrios ne perfidus hauriat ensis,
Ausus Ulyssiadæ minitanti occurrere telo
Venerat. Ambobus par ætas, et vigor ingens,
Et decor, et simili veniens in corpore virtus,
Dexteritas eadem, prorsusque simillima morum
Gratia, et ingenii, charique parentibus ambo.
Ast Iphicles ceu mollis erat flos mane per hortum
Exoriens, rigidâ messoris falce secandus.
Mox ruit Euphorion, tellus quem Lydia fines
Misit ad Etruscos meritis, famâque superbum.
Occidit ense, recèns hymenæi fœdere junctus
Cleomenes, sponsæ qui non rediturus opimas
Exuvias frustrà, et multum promiserat aurum.
Sævit atrox, rabieque amens Adrastus, et irâ
Tot cecidisse duces, et raptum funere natum,
Et retrò quæ versa refert victoria palmam.
Ipsius ante pedes jam stratus penè Phalantus,
Incertàm velùti pronâ cervice securim
Excutiens, aràm malè saucia victima fugit.
Nulla mora Adrasto, quin ipso in tempore regi
Eripiat Lacedæmonio cum sanguine vitam.
Jamque suâ stagnans, sociorum et cæde Phalantus
Secum unà et simili luctantum funere, vocem
Audit Ulyssiadæ properantis, opemque ferentis:
Protinùs ecce redit sibi reddita vita, fugitque
Nox oculis. Dauni, quà pestis atrociùs ardet
Improvisa, ruunt, Lacedæmonioque relicto
Pellere vi certant sævum furialiter hostem.
Emicat Adrastus, ceu perfurit improba tigris,
Pastorum collecta manus cui faucibus instat
Jejunis certam, præsentem avellere prædam.
Quærit Ulyssiades medio in certamine, gaudens
Unius infando componi funere bellum.

At pater omnipotens faciles huic vincere pugnas
Non dedit extemplò : tum Pallas, ut aptior esset
Ad regnum, juvenem graviora pericula jussit
Ferre diù. Fatis sic ille ereptus acerbis
Impius Adrastus, venienti ut cresceret ævo
Jam matura viri virtus, et gloria major.
Juppiter, et subitò collectus in æthere nimbus
Eripuit Daunos; cœloque tonante voluntas
Summa deûm patuit : credas compagine ruptâ
In caput humanum toto ruere omnia cœlo.
Hinc atque hinc scissis rutilare e nubibus ignes :
Cuncta simul vivo perstringi fulguris ictu,
Et caliganti nigrescere noctis amictu.
Insequitur toto veniens magnum agmen aquarum
Æthere; et adversæ cesserunt æquore partes.

Munere servatus superûm, ingratusque salutis
Adrastus meruit deinde ad majora reposci
Supplicia, et dignas scelerato expendere pœnas.
Continuò quà castra locum semiusta, palusque
Ostendunt medium vicini ad fluminis oram,
Agmen agit, tantâque movet citus, impiger arte,
Ut pateat latè quanto sit robore mentis,
Dum fugit, afflictis præsens succurrere rebus.
Frustrà igitur, nam Telemachi præsentia pungit,
Ardor agit socios fugienti insistere turmæ;
Jam tempestatis dono protectus amicæ
Avolat, ut cursu præceps, et præpete pennâ
Venantum volucris casses eludit iniquos.

Ergò referre pedem sociis mens omnibus una,
Illatasque sibi, et castris sarcire ruinas.
Ut venêre, vident quàm tristis bella sequatur
Exitus. Haud quaquam flammarum evadere casus
Afflicti morbis poterant, et vulnere tardi;

Invalidique pedes, vestigiaque ægra movere
Magno semianimes, semiusti corpora planctu
Cœlum incendebant, et flebilibus lamentis.
Ingemuit lacrymans magno generatus Ulysse,
Nec semel aversus miseratâ lumina mente
Horruit extremam cum luce trahentia vitam
Corpora, sed longo, et crudeli debita letho;
Non aliter votiva aris animalia sacris
Cœlicolûm latè nidorem ambusta dedêre.

« Ergone, Telemachus tristi sic voce locutus,
» Ergone tanta parit bellum mala? Quis furor amens
» Mortales agit, heu! miseros nimis, et brevis ævi?
» Quid juvat urgere instantis vestigia fati?
» Quid celeri tantas vitæ super addere clades,
» Quam lacrymis, et felle deus respersit amaro?
» Gens fraterna homines cognata in viscera ferrum
» Ultrò acuunt. Non sæva feræ sic prælia miscent:
» Non tigrim aggreditur tigris ipsa, leoque leonem,
» Dissimiles sed gente feras, et dispare vultu.
» Unus homo, quamvis ratio det prævia lucem,
» Quod refugit rationis inops fera, tentat et audet.
» Hæc, age, nunc quid bella juvant? telluris in orbe
» Non satis est, ut plus habeat quod vomere lætus
» Quisque colat? quantûm arva patent deserta! neque illis
» Sufficiunt homines. Nunc laudis inania, regni
» Ambitiosus honos, et vincere dira cupido
» Bellorum accendunt facibus tot regna, tot urbes!
» Sic datus his terris non æquo numine, vanâ
» Ambitione furens tot millia devovet unus.
» Omnia nempe ruant, et inundent sanguine: flammas
» Omnia concipiant: quà ferrum et deficit ignis,
» Devoret igne fames, et ferro sævior ipso;
» Unus ut indomito ludens mortalia fastu

» Magnum inter luctum palmâ lætetur ovanti !
» Laus o digna feris ! debet ludibria, debet
» Horrorem latè mundo, qui pectore mores
» Exuit humanos; nec divos inter habendus,
» Sic hominem qui dedidicit, sed gentibus horror,
» Atque odium, quarum insignem se laude ferebat.
» Ah! videant quæ bella velint committere reges!
» Sint ea justa quidem : sed nec satis; imperet illa
» Publica res. Populi sanguis non effluat antè
» Quàm populi jubeatque salus, instetque periclum.
» Infidæ sed enim voces, et laudis imago
» Futilis, invidiæ stimuli, scelerатus habendi
» Cuncta furor, pulchro prætexens nomine culpas,
» Sive favor sensim irrepens ad bella tyrannos
» Sæpiùs impellunt, seges unde infanda malorum
» Pullulat; et dubiis audent se tradere rebus
» Incauti, pariterque suis, aliisque nocentes ».
Talia Telemachus mœsto cum corde putabat.
At sibi dura parum fuerat mala plangere belli;
Lenibat quà fas miserans, tectisque subibat
Semianimis portans, ægrisve levamina, nummos,
Æra dabat medicans, verbis solatus amicis,
Addebatque animum. Quos per se invisere præsens
Non poterat, mittebat ad hos, absensque videbat.
Fortè viros inter, qui secum ad bella profecti,
Bini aderant ætate senes, et origine Cretes,
Nosophugus quorum alter erat, Traumaphilus alter.
Ille quidem ad Trojam regem Idomenea secutus,
Phœbigenûm et miras non frustrà edoctus ad artes
Curabat plagasque sciens, curâque levabat.
Si quod erat magno descendens vulnus hiatu
Infestum, non tabificas incidere carnes
Ille, sed ambrosium superinstillare liquorem,

Qui reparare queat vitioso in vulnere virus,
Adjiciatque novas meliori sanguine carnes.
Verùm Nosophugus natos non viderat unquam
Phœbigenæ; sed quod natis Epidaurius olim,
Rursùs habere viro sacrum, ac cœleste volumen
Meriones dederat. Carus dîs insuper ipse
Nosophugus natis Latonæ carmina vates
Fecerat; et Phœbo, præsenti numine plenus,
Quotquot eunt soles, candentem voverat agnam.
Viderat ægrotos si quando, orisque colorem,
Atque oculos lustrans, structuram et corporis, et qui
Spiritus his, norat morborum evolvere causas.
Sudorem nunc corporibus, membrisque movebat
Eliciens; multoque salus sudore recepta
Nosse dabat toto quid posset corpore sudor
Expressus, seu præcipitet, seu torpeat humor.
Nunc si cui languor, potus dabat ille salubres,
Unde hominum sensim membris vigor additus, unde
Sanguine pacato juvenum flos redditus ægris.
« Verùm homines, aiebat enim, nec pectore forti,
» Nec virtute valent, medicos qui sæpiùs usus
» Ipsi adeunt. Fœdum est tot mille erumpere morbos;
» Nam vegetos faciunt artus, et corpora mores.
» Ingluvies sed dira cibos, tutamina vitæ,
» Lethiferis spargit succis, atroque veneno.
» Non homini medicina potest producere vitam,
» Demere quantùm illi valet immoderata voluptas.
» Nec plures morbo affligit penuria victûs,
» Quàm dulces epulæ, et nimio convivia luxu.
» Quæ mulcent alimenta nimis condita palatum,
» Irritantque ultrà, quàm rerum postulat usus,
» Non victum, vitamque homini, sed funera portant.
» Ipsa quoque attenuare malis medicamina corpus,

» Naturamque solent : utendum est parciùs illis.
» Hoc unum est, præsens medicamen, et utile semper
» Sobrietas, et fine brevi contenta voluptas,
» Mentis amica quies, nec deses corpus, inersque.
» Hinc tibi lenè fluit dulcis cum sanguine succus :
» Hinc abeunt pestes, penitùsque superfluus humor ».
Sic sapiens non tam morbis afferre medelam
Nosophugus poterat, quàm vitam aptare monendo,
Et medicaminibus, pariterque occurrere morbis.
Ergò illi in castris ægros invisere jussi
Non paucos revocant medicando ad limina vitæ,
Sed numero plures operâ, curâque salubri.
Namque his mundities curæ, ne squalleat aër
Sordibus : hoc etiam, sapiens et sobria mensa,
Corpora quâ citiùs possint revalescere morbo.
Passim omnes gaudere, diis persolvere grates,
Telemachum qui spontè sibi, sociisque dedissent.
« Non ille, exclamant, non ex mortalibus unus :
» Scilicet humanâ verum est sub imagine numen.
» Sin minùs, at certè dîs ille simillimus ipsis,
» Non hominum reliquis. Ultrò succurrere gaudet
» Omnibus : ille pius, sapiens, nec major in armis.
» O! si nos unquam dulci ditione gubernet!
» Quanquam o! sed populum cui condunt aurea sæcla
» Dî cumulant tantò meliorem, et munere donant. »
Lustrabat dum castra vigil sub nocte silenti
Adrastum metuens juvenis, nocturnaque furta,
Audierat non vana quidem suffragia plebis,
Qualia adulator jactare effusiùs audet
Regibus, ut frænat quos nulla modestia, nullus
Aut pudor, et buccâ satis est laudare tumenti,
Protinùs ut possis animos invadere victor.
Telemachus solo veri gaudebat amore

Impatiens laudum, nisi quas sibi noverat absens
Deferri meritas; non his aversa voluntas;
His ultrò tanquam purâ dulcedine captus,
Quam dî virtutum comitem fecere volentes,
At nunquam simulare animo, neque credere possunt,
Impia turba, homines, ignaraque. Non tamen illis
Indulgens nimiùm; sed quæ peccaverat olim
Plurima, certatim veniebant obvia menti;
Non oblita sibi ingenii natura ferocis,
Contemptusque virûm; sed clam pudor intùs agebat,
Cui natura ferox, tenerum, mitemque videri;
Oblatum, nec eo sese dignatus, honorem
Spontè remittebat totum, propriumque Minervæ.
Sic secum : « Tu diva mihi, tu Mentora vitæ
» Donasti comitem, mores qui fingere posset.
» Tu das ipsa, meis ne credam viribus audax
» Prætereà, lucro admissas apponere culpas :
» Indomitos vinclo frænas tu pectoris æstus :
» Per te suave mihi miseris solatia ferre :
» Invidiam sine te traherem, dignusque viderer :
» Te sine peccarem nullo reparanda labore;
» Et fierem ceu qui sibi non benè credulus infans
» Corruit, ut matrem gressu fallente relinquit. »
Mirantur Nestor juvenem, et Pæantius heros
Sic mitem, facilemque, aliis sic dona ferentem,
Et pronum, et cunctis ultrò succurrere lætum,
Credere vix oculis stupefacti, hominemque tuentes
Nunc alium. Sed nulla magis res mira videri,
Quàm facta Hippiæ magno solemnia ritu.
Ipse inter cumulos corpus deforme, cruentum
Exuit : ora pius lacrymis perfundit obortis,
Sic fatus : « Scis, umbra ingens, scis tempore tali
» Quanta mihi fuerit tua bello vivida virtus.

» Me tua, me, fateor, stimulis agitaverat ægrum
» Effera vis animi. Sed te ignoscenda, fatebor
» Conscius, heu! rapuit fervens juveniliter ætas.
» Sincero junxisset amor nos fœdere posthac.
» Contrà ego nec culpâ vacuus. Quem tu mihi tollis
» Antè, deus, possim illius quàm cogere amorem! »
Deinde jubet, corpusque simul frigentis odoro
Fonte lavant, bustumque parant, aramque sepulcri.
Dant gemitum ingentes, validisque securibus ictæ
Procumbunt, piceæque ruunt de montibus altis:
Ad dulcem quercus volvuntur clade Galesum
Aëriæ, veteres terræ genitricis alumnæ,
Populeæque trabes, patulæque virentibus ulmi
Frondibus, et fagi sylvæ ridentis honores.
Jam pyra, ceu justis dimensæ partibus ædes,
Erigitur, flammæque micant, et turbine vasto
Consurgit liquidum sublatus ad æthera fumus.
At Lacedæmonii lento, miserabile, gressu
Incedunt versis demissi lumina telis;
Torva quibus, lacrymis altè manantibus, ingens
Occupat ora dolor. Tum deinde Pheræcidus ibat
Non ævo tardante senex confectus, et annis,
Ut luctu, et curâ Hippiæ superesse perempto,
Cui datus a teneris, custosque fovebat alumnum.
Tendebat lacrymansque manus, atque humida cœlo
Lumina. Quum primùm Hippiam mors abstulit, omnes
Respuit ore cibos, oculis nec carpere somnum,
Nec longos poterat vel ad horam fallere luctus:
Ibat ponè sequens turbam, quo tenderet anceps,
Et genua ægra trahens. Non tristi pectore voces,
Nec dabat ore sonos, victusque dolore silebat.
Verùm ubi concepit flammam rogus, ilicet amens:
« Non ego te, Hippia, non te jam deinde videbo!

» Heu ! vixit meus Hippias, et vivo superstes !
» O ego, durus ego, Hippia, te temnere lethum
» Barbarus edocui ! premeret manus hos tua, rebar,
» Quondam oculos, legeresque mihi qui spiritus esset
» Ultimus : o superi, crudelia numina ! qui me,
» Me servatis ad hæc Hippiæ funera vivum !
» O puer, o tantis educte laboribus olim,
» Non aderis posthac ! aderit sed perdita luctu,
» Objiciens moritura mihi tua funera mater :
» Mœsta aderit conjux, pectus percussa decorum,
» Scissa comas; ego fons tanti, labesque doloris.
» Ire jube ad Stygias me nunc, charissima, sedes,
» Umbra, tuum : mihi vita odio : te cernere solum,
» Dulcis o Hippia, mea cura, et summa voluptas.
» Nunc vivo, Hippia, Hippia charissime, vivo,
» Illa tuo saltem ut cineri suprema rependam. »

Nec minùs Hippiam, corpusque exangue feretro
Extulerant, dives quod purpura vestit, et aurum.
Frigebant oculi letho licèt, haud tamen omnis
Cesserat oris honos, pallenti et gratia vultu.
Lactea cui cervix humeris collapsa, fluensque
Cæsaries circùm, et nigrum promissa colorem,
Invideat cui Tros Ganymedes, pulcher et Atys,
Sed mox in cinerem, in tenues abitura favillas :
Huic latus hiscebat non parvo vulnere fossum,
Fugerat unde omnis toto cum sanguine vita
Ad Phlegetontæos manes, amnemque severum.

Proximus adstabat dejecto lumina vultu
Mœstus Ulyssiades, et spargens flore cadaver.
Ad bustum postquam ventum est, et cœperat ignis
Corpus, et insinuans positas allambere vestes;
Non tulit, atque iterùm lacrymis ingressus obortis :
« Salve, ait, o ingens ! neque enim te dicere amicum

» Audeo, Sis felix, magnis par laudibus umbra!
» Invideam, nisi te vero complectar amore.
» Nunc perfuncte malis quibus, heu! perfungimur, exis
» Liber, ovans, quà laudis iter, quà gloria major.
» O me felicem, si sic datùr ire sub umbras!
» Ne te Styx longùm interfusa coerceat umbram:
» Elysium pateat: vivat per sæcula nomen;
» Et placidâ cineres composti pace quiescant.»
Vix ea verba dedit suspirans, undique clamor
Tollitur: Hippiam miserantur: grandia narrant
Facta viri; et casum flentes, et funus acerbum,
Nil nisi magnanimæ revocant insignia laudis:
Omnia prætereunt, quæ morum incuria pravè
Fecerat, aut vitiis ardens juvenilibus ætas.
Telemachum imprimis tam mitem ad sidera tollunt.
« Hiccine adest juvenis, conclamant undique, fastu
» Turgidus, immitisque, supercilioque tremendus?
» Ut tener, ut pius est, humanaque pectora gestans!
» Scilicet hunc et amat, quæ patrem Pallas amavit:
» Scilicet hæc illi excellens dedit optima donum
» Omnia dona super, sapiens, et pectus amicum.»
Corpus ubi flammis exarserat, ipse fragranti
Telemachus spargens perfudit rore favillas,
Ossa tegens auro, sparsis et floribus aurum,
Delatumque manu dat munus habere Phalanto.
Ille autem multis perfossus membra jacebat
Vulneribus, propiora videns jam limina Averni.
Præmissus cum Nosophugo Traumaphilus artis
Jam dederant medicæ solamina: jamque vocabant
Paulatim fugientem animam: nova vita per artus
Intrabat: vis intùs agens, illapsaque venis
Balsama currebant vitalia pectus ad imum;
Et dulcis calor insinuans, propiorque medullis

Elusitque manus avidas, et frigora lethi;
Hìc rediit sensus, vità redeunte, dolorque,
Et fratrem exstinctum, quem nondùm senserat, ille
Sensit; et, « Heu! quianam labor est me reddere vitæ?
» Nonne mori, et comitem Hippiæ juvat ire sub umbras?
» Proximus ille mihi cecidit, vidi ipse cadentem
» Testis. O Hippia, nostræ tu sola voluptas,
» Et vitæ requies, frater, dulcissime frater,
» Occidis! ergò mihi te amplexum cernere coràm
» Non erit, et posthac voces audire loquentis,
» Et nostros memorare, tuos et fallere luctus.
» O superos nimis infensos mortalibus hostes!
» Deest meus Hippias! quanquam o! si somnia fallant...
» Non ita; o Hippia, jam non meus! heu! tua vidi
» Funera : vivendo vincam mea fata, futurus
» Ipse tui, hæc una est vitæ mora, funeris ultor.
» Stat mihi fraterno respersum sanguine fratris
» Manibus inferias Adrasti mittere corpus. »
Talibus ardebat dictis, missique medentes
Tentabant ægros animi compescere motus,
Ne qua mali ægrescens luctu vis falleret artes.
Nec mora : Telemachum sese huc ante ora ferentem
Ut videt! ut vario pugnat contrarius æstu!
Nam dolor urebat fraternæ litis, et ipsâ
Morte recrudescens : at sese sanguine mersum
Telemachus, ferroque Adrasti penè ruentem
Abstulerat, dederatque ad lumina surgere vitæ.
Verùm ubi fraternos cineres conspexit, et urnam,
Grandibus ora rigat lacrymis; et in oscula fusus
Hæret Ulyssiadæ primùm, et sine voce resistit,
Mox singultanti dedit hæc de pectore dicta :
« Te virtus ut amem cogit tua, sanguis Ulyssei.
» Id tibi, quod nunc est, brevis ævi debeo : verùm

» Debeo et hoc munus, quo non mihi carius ullum est.
» Ille meus sine te sævis data victima frater
» Alitibus, sine te Stygialia littora circùm
» Mortis honore carens erraret flebilis umbra;
» Navita nec veheret, non exorabilis unquam.
» Tune mihi tanta hæc inimico dona dedisti?
» Præmia ferte dii, miseramque abrumpite luçem!
» Tu verò, ne parte aliquâ tibi gloria desit,
» Redde mihi quæ jam fratri suprema tulisti. »

His dictis æger, fractusque dolore Phalantus
Hæret, inersque, animâ jam deficiente, recumbit.
Telemachus juxtà assistit nil farier ausus
Dum redeant sensim renovato in corpore vires.
Ille autem postquam sensus, animumque recepit,
Arripit oblatam, multis et fletibus urnam
Non semel amplexus : « Vos o dulcissima, dixit,
» Vos cineres, animo gratissima pignora nostro!
» En erit ut nostros eadem quoque contegat urna!
» Vos sequor, Hippiæ manes, Acheronte sub imo!
» Ultor erit nobis Ithacæ fortissimus heros. »

Phœbeâ intereà magis ac magis arte medentûm
Vis abiit morbi, et vires rediere Phalanto;
Cui præsens aderat, mistusque medentibus unà
Telemachus, curâque instans properare salutem;
Nec magis impavidus medio in certamine cunctos
Perculit, ac prudens sociis avertere cladem,
Quàm bonus, atque suo succurrere sedulus hosti.

Tum quoque par curis, bellique laboribus asper
Ibat Ulyssiades, et somni parcus, et illum
Sæpiùs abrumpens, seu quis sibi nocte veniret
Nuntius, atque die, seu castra inviseret horâ
Ille eadem nunquam loca bis rediturus eâdem,
Certus ut incautis, atque improvisus adesset.

Sæpè domum sparsus repetebat pulvere corpus,
Et sudore madens : contentus simplice victu,
Sobrius exemplo cunctis, patiensque præibat.
Ipse volens, castris ut erat penuria victûs
Maxima, ne cuiquam locus, aut mutire voluntas,
Sustinuit commune malum, sævosque labores;
Atque hæc vita sibi non fregerat aspera corpus,
Sed magis, inque dies durabat firma; neque illum
Gratia jam mollis, teneræ et flos ille juventæ
Primulus ornabat. Color oris fuscus, et olli
Firmior, et validis jam membra animosa lacertis.

LIBER DECIMUS OCTAVUS.

Accisas lugens tristi certamine vires
Fugerat Adrastus, tectusque Aulone latebat,
Dum variis novus auxiliis invaderet hostes
Incautos iterùm, si quà via : ceu leo, ventris
Quem rapit ingluvies, ubi pulsus ovilibus, antro
Delituit, sylvâque, acuit cum dentibus ungues,
Dum ruat in teneros arrepto tempore fœtus.
Telemachus (nam composuit ritè omnia castris)
Consilium aggreditur, tacitâ quod mente parabat,
Ignaris ducibus. Jam longo a tempore noctu
Sæpiùs in somnis veniebat Ulyssis imago ;
Et priùs ante oculos sese dabat obvia semper,
Quàm nascens aurora polo dimoverat umbras,
Sideraque, et dulces, stipant quos somnia, somnos.
Nunc Laertiadem sibi visus cernere nudum
Fluminis ad ripam, quem fortunata tenebat
Insula, floridulis et prata recentia rivis :
Circùm immittebant humeris velamina nymphæ :
Nunc aderat nitida ex auro, solidoque elephanto
Regia, quæ medium juveni monstrabat Ulyssem
Multa perorantem ; juxtàque loquentis ab ore
Pendebat mirata virûm, gaudensque corona
Purpureis redimita comas, et tempora sertis.
Sæpè improvisò conviva accumbere visus
Delicias inter, festivaque gaudia, mensis;
Et liquidæ audiri concordi pectine voces,
Queis lyra vel Phœbi, Aonidum vel guttura cedant.

Tristis ad hæc juvenis lætissima somnia surgens :
O pater ! o genitor, clamat : præ talibus, eheu !
Sæva magis placeant nigrâ mihi somnia formâ !
Hæc te læta canunt sedes habitare piorum,
Quos deus æternâ meritos in pace locavit.
Elysios videor campos, et cernere valles.
O miserum, cui jam nulla est sperare potestas !
Ergone te nunquam, o genitor ! nunquamne videbo !
Nunquam ego te tantùm nostrî complectar amantem,
Quæsitumque mihi per tanta pericula ! nunquam
Hæc mihi lingua dabit fandi doctissima voces !
His nunquam manibus, manibus non oscula figam
Tam charis, per quas fracti jacuere tot hostes !
Illæ Penelopes non plectent matris amantes
Sacrilegos ! Ithaca ipsa suis rediviva ruinis
Non surget ! superûm, proh ! vis inimica parenti !
Mittitis hæc ingrata mihi tot somnia, nato
Quæ mihi spem misero, quæ vitam barbara tollant.
Non ego sic dubius, sic anceps vivere possum.
Sed quid ego ? haud dubiè pater occidit. Illius umbram
Jam placet, et certum est vel ad imos quærere manes.
Hoc potuit Theseus ausus Plutonia regna
Impius, et ditis numen violare tremendum.
Me pietas, dux sancta, regit. Tyrinthius heros
Et potuit : nec sum Tyrinthius ; at mihi pulchrum est
Velle sequi. Flexit cantu miserabilis Orpheus
Regis Tartarei non exorabile pectus,
Eurydicemque suam superas revocavit ad oras.
Non, ut ego, sic flebilis est, nec pignore tanto
Threïcius caruit vates. Quis Ulyssea magnum,
Græcia quem toties cœlo admirata ferebat,
Audeat, et multis similem assimilare puellam ?
Nunc, age, si quid opus, moriar. Quæ mortis acerba est

Conditio, cui vita malis est consita tantis?
Nunc, Pluto, experiar, nunc, o Proserpina, vobis
Num fera, quod perhibent, et flecti nescia corda.
O pater! o frustrà terrâ quæsite, marique!
Jam tandem placet ire, domos et adire silentum.
Si te fata negant his mecum vivere terris
Ad superam lucem; sed non mihi fortè negabunt
Cernere te saltem noctis sub sedibus umbram.
Hæc memorans thalamum lacrymis implebat; et altis
Ilicet excussus stratis ad lumina Phœbi
Quærebat sævos somni lenire dolores,
Sed frustrà: hærebat lacero sub pectore telum.
Sic igitur statuit Stygias invisere sedes
Non procul a castris. Erat urbi Acherontia nomen:
Nam specus hîc ingens, quà fas Acherontis ad amnem
Tendere, non frustrà dîs formidabile numen.
Rupe supersedet urbs, ceu celsus in arbore nidus:
Infrà autem spelunca fuit. Contingere gressu
Non audent homines; pecudes hinc pastor et arcet:
Hinc vapor erumpens Stygiis e faucibus ater,
Sulphureus tetram spirabat ad astra mephitim.
Nec flores aderant circùm, nec graminis herba,
Nec lenes zephyri, nec veris gratia nascens,
Dona neque autumni: sitiebat languida tellus:
Tantùm rara arbos, sterilesque, atræque cupressi.
Quin etiam latè flavas non aurea messes
Agricolis sua dona Ceres æstate ferebat.
Purpureos Liber fructus promittere frustrà
Visus; et arebant siccis in vitibus uvæ.
Non puris exire dabat de fontibus undam
Naïas illimem, sed amaros turbida fluctus.
Non illic volucres, tellus ubi vepribus horret,
Cantum exercebant, nullæque canentibus umbræ:

Sed procul hinc fugiens sub amico sidere felix
Turba suos nymphis teneros narrabat amores.
Tantùm exaudiri crocitans lugubre per auras
Corvus, et exercens ferales noctua cantus.
Herba quoque, et gramen gustu sordebat amaro;
Et si quæ attigerant pecudes ea pabula morsu,
Non saltu poterant testari gaudia læto:
Aversus vitulam taurus fugiebat; et æger
Frigebat pastor calamos oblitus inertes.
Hîc specus horrendo fumum eructabat hiatu
Interdùm, vastâque diem nigra nocte tegebat.
Pluribus instabant tum manes flectere sacris
Vicinæ circùm gentes: sed nescia flecti
Numina sæpè luem populis misêre nefandam,
Heu! juvenum solo, et puerûm placanda cruore.
Hâc iter umbrarum quærebat, et ostia ditis
Horrida Telemachus. Facilem cui fecerat orcum
Provida, præsentique tegens caput ægide Pallas.
Juppiter ipse deâ victus demiserat alto
Mercurium, Stygiam assiduis cui cura diebus
Ire domum, certasque animas deferre Charonti:
Tum quoque Plutoni cœlestia jussa ferebat
Telemachum infernis sineret succedere regnis.
At juvenis castra ingreditur clam nocte relinquens:
Luna favet; quam voce vocat, seu splendida cœlo
Præsideat nocti lux addita, sive Diana
Audiat in terris, Hecate seu terreat umbras.
Audiit orantem puro dea pectore natum,
Debita quem patri pietas ducebat euntem.
Vix patuêre aditus; et subterranea regna
Mugire, et latè tellus tremefacta moveri,
Fulguraque in terras toto ruere omnia cœlo.
Nec mora: mens emota viro, gelidusque per artus

Sudor iit; sed vis animo non territa cessit,
Atque oculos, duplicesque manus ad sidera tendens
Talia voce refert. « Dî, quorum summa potestas,
» Accipio, faustumque reor, quod mittitis, omen,
» Vestra secundetis jam nunc incœpta faventes. »
Dixit; et accelerans subiit, nec territus antro.
Tum vapor excussus; nec jam metuenda cavernæ
Ora feris: expulsa lues, pestisque parumper.
Solus Ulyssiades (quis enim comes audeat ire?)
Ingreditur. Gemini Cretes, qui fortè secuti
Consilii testes, longo satis intervallo
Restiterant intra templi penetralia, toti
Exanimes, trepidique aris pia dona ferentes;
Quicis neque Telemachum jam spes erat ulla videndi.
Ille tamen stricto per opaca silentia ferro
Ibat; et ecce oculis ceu pallens noctis in umbrâ
Lux visa, et tenues umbræ, circùmque volantes,
Correpto quas ense fugat. Tum deinde severus
Amnis erat, pigroque palus circumflua cœno.
Hîc multa ad ripas inhumata, inflctaque turba
Affluit incassùm. Minitans nam portitor arcet
Æternùm senior, cui tristis, acerba senectus,
Cruda tamen, viridisque deo; simul accipit alveo
Egregium juvenem. Vix ille ingressus, et umbram
Audiit æternos fundentem pectore questus:
« Quæ tu fata gemis? quem te olim terra ferebat? »
Vix ea fatus erat, responsum reddidit umbra:
« Nabopharsan ego Babylonia sceptra tenebam
» Nomine vel solo longè, latèque tremendus
» Auroræ populis: mediâ Babylonis in urbe
» Poscebam mihi ritè deûm imperiosus honores,
» Marmoreum servans templum simulatus in auro;
» Et mihi thura dabant sacro solemnia ritu;

» Adversus mihi nullus erat, quin sanguine pœnas
» Protinùs ille daret: dulcis nova gaudia vitæ,
» Deliciasque mihi nova lux, et certa parabat;
» Et mihi florebatque annis, et viribus ætas:
» O quàm longa dies, et prospera regna manebant!
» Ni nimiùm dilecta mihi, me perfida conjux
» Monstrarat non esse deum, vitamque veneno
» Abstulerat, vanumque, et corpus inane relinquens.
» Magnus heri celebratus honos, atque aurea nostros
» Urna habuit cineres: fletum est, crinesque revulsi;
» Et simulatus amor busti conscendere flammas,
» Nec superesse mihi; ad cineres nunc fletur, et altam
» Ad tumuli molem, et resonant plangoribus auræ.
» Sed non cura meî cuiquam: meminisse parentes
» Oderunt; hîc me pœnarum infanda sequuntur. »
Olli Telemachus casus miseratus acerbos:
« Tune, inquit, fueras ex omni parte beatus,
» Tum quum jura dabas? tu dulcia munera pacis
» Expertus? quâ si quis eget, mens ægra laborat,
» Deliciasque inter languens, ac frigida torpet. »
» Imò, ait Assyrius; neque tu quæ dicere pergis
» Pervideo. Sapiens rem summam in pace reponit:
» Hanc verò nunquam persensi pectore pacem
» Delibans; cupidum semper spes, terror agebat.
» Perstabam turbasque ciens, animoque procellas,
» Nec mora, nec requies, ne quà mitesceret æstus:
» Acriùs, heu! premerent sanæ intervalla quietis.
» Pax ea sola mihi fuerat: mera somnia pacem
» Credo aliam: hæc lacrymis, gemituque ablata reposco. »
Hæc memorans largo fletu simul ora rigabat,
Et vultum, ceu segnis homo, quem prospera solvunt,
Nec solitus duris opponere pectora rebus.
Juxtà aderant famuli, domini manus addita magnis

Funeribus, quos Mercurius, regemque Charonti
Tradiderat; simul his de rege impunè licebat,
Quum servi fuerant. Jam non hæc regia servis,
Ut quondam dederat, dabat umbris umbra timorem.
Hanc illæ durâ constrictam compede, durâ
Voce lacessebant: quarum sic una locuta est:
« Ergone non homines similes tibi nos quoque finxit
» Natura omniparens? quæ te dementia cepit
» Esse deum? similem te aliis meminisse decebat
» Humanâ te gente satum? » Mox altera dictis
Talibus, heu! miserum, risuque urgebat amaro:
« Tu benè nolebas hominem, fera bellua, dici. »
Deinde superveniens dicebat et altera: « Quo nunc
» Cessit adulantûm dulci gens mellea voce?
» Nil tibi, nil ultrà est dare quod, fœdissime, possis!
» Nil quà tu noceas servis servire coactus.
» Sera deûm pœna assequitur, sed certa nocentes. »
His ille auditis rabie simul efferus, amens
Crinibus abscissis, et cernuus ore jacebat.
Talibus at dictis urgebat navita servos:
« Vinclis excutite invitum, relevate jacentem:
» Ipsum nec dabitur tenebris celare pudorem:
» Sed videant omnes Stygiis in sedibus umbræ,
» Absolvantque deos, tanto qui tempore passi
» Impia sacrilegum terris producere regna.
» Sunt, infande, tui sunt hæc exordia luctûs:
» Sævus adest judex, qui plectat crimina, Minos. »
Terribili dum voce Charon ea verba locutus,
Jam ripam, jam cymba subit Plutonia regna:
Umbræ ibant avido lustrantes lumine vivum
Manibus immistum corpus, quod cymba vehebat;
Verùm ubi Telemachus vestigia ponit arenâ,
Unà omnes, ceu nox Phœbo veniente, recedunt.

Tum juveni senior non, ut solet, ora severus
Ostendens, oculosque minax : « Dîs charus amicis
» Quandoquidem potis es vivis regna invia, dixit,
» Et noctis lustrare domos, age, tendere pergas
» Quò te fata vocant ; umbrosa hæc semita ducet ;
» Certus et invenies solio Plutona sedentem ;
» Et dabit ille tibi Stygias invisere sedes,
» Et mihi quæ non fas, mysteria ferre sub auras. »
Nec mora : Telemachum celeri fert impete gressus :
Errabant umbræ, quales numerantur arenæ
Littoribus. Magnâ dum fervent omnia turbâ,
Dum trepidant, lustratque silentia vasta locorum
Telemachus, quatitur sacro stupefacta metu mens.
Ut verò ingressus nigra nocte palatia ditis,
Stant horrore comæ, genua ægra, incerta labascunt.
Deficit, et paucis turbatus vocibus hiscit :
« Te coram en proles adsum infelicis Ulyssei,
» Formidande deus, da nato scire petenti
» An pater ad magnos Erebi descenderit amnes :
» Vel si forsan adhuc vivat vagus exul in orbe. »
Ipse ebeno sublimis erat dominator Averni :
Horrida cui pallet facies : cava lumina flammas
Mille vomunt : frons ipsa minax, atque aspera rugis :
Huic odio viva ora viri, ceu fortè diei
Lux odiosa feris, latebras quæ nocte relinquunt.
Juxtà aderat quæ sola dei Proserpina vultus
Verterat in sese, pectus mollire parumper
Visa : recens olli, et semper nova gratia formæ ;
Gratia sed formæ cœlestis, et alma venustas
Durum nescio quid, sævumque a conjuge sumpsit.
Inferior stabat siccâ mors pallida fauce,
Semper et exacuens, quam gestat dextera, falcem.
Circùm aderant curæ tristes, mala fronte feroci

Suspicio : multo stillans vindicta cruore ,
Fossaque vulneribus : faciem implacabile sævam
Attollens odium : tum quæ sese ipsa peredit
Turpis avarities : fera desperatio dextrâ
Dilaniata suâ : ambitio furor omnia vastans :
Sanguine proditio gaudens , auctorque malorum ,
Nec compos : virus spargens circùm undique livor ,
Versus et in rabiem nulli nocuisse venenis :
Quæ fodit altum , ingens barathrum sibi , pronaque saltu
Se jacit impietas nullos habitura regressus ;
Et larvæ , et lemures , simulacraque luce carentûm ,
Terribiles vivis , heu ! formæ ; somnia nigra ;
Nec minùs horrendo metuenda insomnia vultu :
Talia stipabant Plutonem monstra tremendum
Pallida , et inferni tenuere palatia ditis.
Ille ad Telemachum depressâ voce locutus
Unde nigri sedes Erebi ingemuere profundæ :
« Umbrarum te fata sinunt violare recessus ,
» O juvenis : quò summa vocat te gloria , perge :
» Non dicam genitor quâ sit tibi parte locorum ;
» Quære , licet : superis quoniam regionibus ille
» Rex fuit , hinc gressum fer ad impia Tartara , reges
» Exercet quà pœna malos , hinc quà via contrà
» Tendit ad Elysium , et regum læta arva piorum.
» Sed non antè tibi dabitur contingere valles
» Elysii , quàm Tartareas trajeceris oras.
» Ociùs huc propera , nostrisque excedere regnis. »
Dixit : Ulyssiades per vasta , et inania fertur
Accelerans , tantùm fervet cognoscere , patrem
Num videat , vultusque feros fugisse tyranni ,
Qui manes , vivosque idem formidine complet.
Nec longum , propiorque oculis nigra Tartara cernit ,
Volvitur unde ater densâ caligine fumus ,

Ad superas qui si erumpens evaderet arces,
Continuò infestâ vivos absumeret aurâ ;
Ille autem ignitum stat supra densior amnem,
Flammarumque globos eructans turbine vasto
Dat sonitum, qualis montano e culmine torrens
Quum ruit in vastum stridens telluris hiatum;
Et nisi confusum arrectas nil verberat aures.
Ingreditur tutante deâ clam natus Ulysse
Impavidus, multamque videt sine nomine plebem,
Quæ, dum vita fuit, variâ sibi barbara fraude
Per fas atque nefas sceleratum quæsiit aurum.
Hîc contemptores superûm, quæ maxima turba est,
Sacrilegi, vanum qui relligionis amorem
Mentiti pulchro velarunt crimina vultu,
Et faciles cepêre viros: hi dona deorum,
Virtutem pravos ausi convertere in usus,
Ante alios pœnis cruciantur atrocibus omnes.
Non sic vel nati fœdati morte parentum,
Conjugis aut conjux, patriæ vel proditor ausus
Infandum! patriæ sacrata resolvere jura.
Judicibus placitum ternis Acheronte sub imo ;
Nec frustrà: neque enim tantùm, velut impia turba,
Hic malus est, qui sic virtutum sustinet umbram,
Sed dici studet ille bonum; simulataque virtus
Efficit, ut veræ fiducia nulla supersit.
Quos ultrò risere dii, et fecere profanos,
Gaudent audaces ulturi plectere risus.
Hos juxta, leviter sontes quos credidit error;
Et divina tamen vindicta tenaciter urget,
Ingratum qui pectus habent, qui ficta loquuntur,
Qui mulcent vitium dictis, et qui sale nigro
Censores audent sinceram adspergere laudem,
Deniqu e qui rerum imprudens malè singula judex

Sancit, et immeritis maculam inconsultus inurit.
Hæc verò imprimis meritorum oblivia pœna
Sævior exercet, quæ spectant numina divûm.
« Ecquid enim? aiebat Minos, qui patris, amici
» Immemorem, indignum se præstat laude merentis,
» Infandum caput est; et laudi ducitur esse
» Ingratum tamen in superos, qui munere magno
» Et vitam, et vitæ felicis gaudia donant!
» Nonne ipsi potiùs, quàm qui genuere parentes,
» Concessere homini prodire ad luminis auras?
» Hæc si transierint impunè piacula terris,
» Acriùs hîc certa est, hîc implacabilis ira. »
Postquam cum sociis unà Minoa sedentem
Vidit Ulyssiades homini decernere pœnas;
Ausus et ille scelus, pœnæque exposcere causam.
Exclamat, mora nulla, reus: « Non improbus ulli,
» Ulli unquam nocui: cuivis succurrere semper
» Dulce fuit: vixi lautusque, et prodigus æris,
» Justitiæque tenax, miseris et pronus adesse.
» Quæ sontem me causa facit? » Cui talia Minos
Voce refert: « Non te populis tua facta nocentem
» Fecere: at quianam minor est tibi cura deorum?
» Quem te æquum memoras? non tu mortalibus usquam
» Defueras vanis: fuit et tibi plurima virtus:
» At quam dî dederant virtutem, tu tibi, non dîs
» Rettuleras; nam laude frui virtutis amabas
» Te spectans unum, tibi tu pro numine numen.
» At verò qui cuncta dii fecere, sibique
» Cuncta, suo nunquam possunt decedere jure:
» Oblitus superos, oblivîscendus et illis
» Traderis tu teipse tibi, tuus esse volebas
» Quandoquidem, nec te illorum permittere juri.
» Nunc intùs si quâ arte vales, solatia quære.

» Captabas hominum quondam suffragia ; ab illis
» Nunc abes æternùm, damnatus vivere tecum
» Solus, et ipse tibi deus, et suprema potestas.
» Disce equidem sine dîs, sine cultu et amore deorum,
» Cuncta quibus sua sunt, non veram existere laudem.
» Quæ tua laus homines simulata fefellerat olim,
» Qualis erat verâ tandem sub luce patebit.
» Virtutem, vitiumque, ut fert sua quemque libido,
» Pendere mortales solitos amentia versat
» Cæca, neque incerti quid sit benè, quid malè norunt :
» Illorum hîc cœleste jubar deliria vertit,
» Et quæ suspiciunt non rarò damnat, idemque
» Absolvit, si quem manifesto crimine damnant. »

His sophus auditis rapido ceu fulmine tactus
Impatiens erat ipse suî ; tantùmque furebat,
Quantùm olim gestibat ovans sua cernere facta
Leniter, atque animum, natamque ad grandia mentem.
Infensum superis pectus fit triste tuenti
Supplicium : sese videt, æternùmque videbit.
Incertos hominum plausus, vanumque favorem
Nunc videt, heu ! sua quo currebat cardine vita.
Cuncta simul mutata intùs, ceu viscera si quis
Misceat exturbans : frustrà se quærit eundem,
Defecit vacuum mutato in pectore virtus ;
Quæ sibi plaudebat rectè mens conscia facti
Nunc furit in sese, et virtutes damnat inanes
Dura suas, queis nulla deùm reverentia quondam,
Principium, finisque fuit : pudor, ira, dolorque
Exagitant miserum, stimulisque haud mollibus urgent.
Non vexant furiæ : sed enim sibi victima, et idem
Addictus tortor superis satis ipse superque
Tristes sacrilegus proprio dat corpore pœnas.
Ut fugiat manes, loca nocte silentia nigrâ,

Se frustrà fugiens, quærit, quæritque tenebras;
Nec reperire datur : quà fert vestigia, passim
Lux inimica præit, veri fax vivida verum,
Quod malè neglexit, mox in sua jura reponet.
Nunc odio est, quod dulce fuit, quod nuper amavit,
Ceu sèges illa fuit, labesque æterna malorum;
Et secum hæc : « Homines ergò, nec me quoque demens
» Neve deos olim, penitùs nil denique noram
» Qui solum, verumque bonum non æquus amavi :
» Avius errabam. Nostra hæc sapientia semper
» Desipuit : mihi cæca fuit jactantia virtus
» Dîs invisa; fui solum mihi numen amicum. »
Tandem persequitur sontes quos pœna tyrannos
Telemachus videt. Hinc furiis ex omnibus una
Objiciens speculum, vitiorum fœda tueri
Monstra jubet : cernunt, nec fas non cernere quondam
Qui fuerint, quàm ridiculæ vel laudis amantes,
Quàm sævi populis, quos fortunare beatos
Debuerant, quàm non virtutis gloria curæ,
Quis veri metus his, quis amor, quæ prona cupido
Assentatorum, vel quæ vecordia, mollis
Segnities, vel quæ mala diffidentia, et ingens
Fastus opum, et crescens populorum pompa ruinâ;
Quæ deinde ambitio tantilli nominis umbram
Quærere civili venalem sanguine fervens,
Denique quæ feritas luctu, lacrymisque gementûm
Semper delicias, semper sua gaudia pascens.
Sese continuò tali sub luce tuentes
Horribiles aderant ipsi sibi : non fera tantùm
Bellerophontæis olim memorata triumphis :
Non tantùm Herculeo quæ robore concidit hydra :
Non canis infernus, quamvis tria guttura pandat
Pestiferam eructans saniem, mistamque veneno,

Quâ non ulla magis præsens absumere terras.
Sed parte ex aliâ simul insultabat Erynnis
Altera, quæ dederant vivis præconia laudum
Serviles animæ, ridentis more recantans,
Et speculum objiciens aliud, quo cernere semper
Se poterant, quales turbæ fecere faventûm.
Hi verò expressi formâ tam dispare vultus
Aspera subdiderant animis tormenta superbis.
Ante alios si qui fuerant feritate tyranni
Insignes, illos imprimis munera laudum
Conspicuos, vivo dum stabant corpore quondam,
Ornarant; nam cuncta mali formidine complent,
Atque oratorum plausûs, et carmina vatum,
Blanditiasque suo audaces pro jure reposcunt.
Hi gemitus clausi tenebris, et carcere pulsant:
Se cunctis objecta vident ludibria: cuncti
Mille modis arcent miseros, vexantque, trahuntque.
In terris positi sibi cætera nata putabant
Humanas ausi per ludum effundere vitas;
Nunc sedes per Tænarias, ut cuique libido est,
Damnantur tristes servis servire vicissim:
Servitium crudele dolent, nec jam ampliùs ullâ
Servitii superat spe longas fallere curas:
Imperiosa cohors servorum immaniter ictus
Ictibus ingeminant, ut vasto pondere tundit
Malleus incudem, socios quum mulciber ardens,
Atque opus ignivomis Æthnæ fornacibus urget.
Hîc juvenis videt ora situ pallentia turpi,
Et vultus pavidos. Nam sontes atra peredit
Cura, dolorque: suî semper tenet horror; et illum
Non magis horrorem quàm se deponere possunt:
Solâ opus his pœnâ scelerum, scelus: illa tuentur,
Explorant quàm fœda patent: illa usque recursant

Non secùs ac formæ horribiles, et passibus hærent.
Ut fugiant tot monstra, magis victricia mortis
Arma rogant, quàm quæ vitâ seduxerat artus.
Illam obtestantur, tanta est amentia, mortem
Quæ sibi vitæ usum, quæ sensus deleat omnes :
Accipiat miseros orant immensa vorago,
Ne pateant radiis, verique sequentibus armis :
Verùm pœna manet stillans, heu ! vindice guttâ,
In sontes nullo posthac delebilis ævo.
Quam timuere oculis veri contingere lucem,
Supplicium est, totoque minantem lumine cernunt :
Visaque transfigit laceros, et distrahit a se :
Fulmina crede Jovis, quæ non perstringere summam
Visa cutem, totum rimantur ad intima corpus.
Non secùs ac liquidum fluit æs ardente camino,
Haud secùs ultori penitùs mens liquitur igne :
Ille nihil consumit edax, consistere secum
Nil patitur : vitam, vitæque elementa resolvit
Ipsa, vetatque mori. Sibi mens avellitur omnis :
Nullum hîc præsidium, vis nulla, hîc otia nulla,
Nullaque vita super, nisi quam furialiter afflat
Sontibus in sese rabies, alit et furor exspes.
Hæc inter quorum adspectu per tempora passim
Diriguere comæ juveni, videt ille tyrannos
Lydorum haud paucos, ætas quos prisca ferebat
Desidiâ segnes, aversatosque laborem,
Quem regni decus, et populorum commoda poscunt,
Sed nunc pœna gravis sequitur tellure repostos.
Amentes alios alii se voce vocabant.
His natum pater urgebat : « Te nonne ego sæpè
» Prænonui, te sæpè senex, te morte sub ipsâ,
» Culpas elueres, mea quas incuria fecit? »
Natus ad hæc : « Tu causa mei, pater impie, dixit,

» Exitii ! tu delicias, moresque superbos
» Moribus afflabas, atque intractabile pectus !
» Tu quum segnis, adulantûm stipante coronâ,
» Regnabas, ego adulantes quoque mollis amavi.
» Quod reliquis hominum fuerant jumenta, putabam
» Regibus esse homines, nimirùm animalia laudem
» Quæ referunt, operam si quando, et commoda præstant.
» Hæc ego nec frustrà infelix te auctore putabam;
» Nunc mala tot patior tua quondam exempla secutus. »
Talibus ardebant probris sibi dira precantes,
Et visi alter in alterius procurrere cædem.
Circùm etiam tristis, ceu bubo nocte, volabant
Suspicio, vanique metus, atrique timores,
Ulturi populos in corda ferocia regum;
Implacata fames auri, falsæque cupido
Et laudis damnosus amor, vecordia mollis,
Quæ mala congeminat, passosque ignava labores,
Gaudia sed nunquam, et veros paritura triumphos.
Multos cernere erat, non qui malè gesta, sed illa
Quæ benè debuerant fieri, neglecta luebant.
Tum quæ sæpè parit sanctarum incuria legum
Omnia damnabant populorum crimina reges,
Quos ideò deus evectos in sceptra reponit
Scilicet, illorum regnent ut munere leges.
Hos quoque damnabant populi lascivia, fastus,
Et quodcumque nefas homines versatque, trahitque,
Allicit et studio lucri contemnere leges.
Præcipuè reges vindicta infanda premebat,
Qui non, ut decuit, vigili moderamine gentes
Pastores pavêre boni, sed more luporum
Mactavere, rapit rabies quos improba ventris.
Moverat at juvenem imprimis ea cura tuentem
Tot caliganti reges sub gurgite missos,

Quanquam illi, dum vita fuit, non laude carebant;
Nunc adeò, scelerum quoniam se spontè ministris
Tradiderant, pœnis damnatos Tartara torquent;
Atque omnes commissa suo mala nomine solvunt.
Maxima pars fuerant vitiorum, ac laudis egentes,
Usque adeò faciles, et nullo robore mentis;
Non metus his fuerat non verum agnoscere, nullus
Aut virtutis amor, meritorum aut nulla voluptas.

LIBER DECIMUS NONUS.

Hinc ubi discedens abiit, se mole levatum
Sensit Ulyssiades immani, ac pondere vasto;
Impositum veluti si quis de pectore montem
Sustulerat; liberque videt quæ gurgite clausos
Pœna habeat, quibus hinc fuerat spes nulla regressûs.
Terruerat, gravior reges quòd pœna teneret,
Quàm reliquum passim vulgus. Proh! Juppiter, inquit,
Tot circùm insidias, casus, tot adire labores!
Quærere tam densâ tectum caligine verum,
Quo se, aliosque unà pugnando vincere detur!
Tum demum infandos sub Tartara ferre dolores
Post brevis, heu! vitæ invidiam, discrimina, curas!
O certè amentem, cui cura est anxia regni!
Felix ille autem, privato qui lare tutus
Virtutis facili sequitur vestigia gressu!
Talia dum reputat, turbato pectore tristis
Infremuit stimulos pœnarum expertus atroces
Infrendens, ceu spe vacuis e sontibus unus,
Quos modò lustrabat. Sed postquam ponè reliquit
Tristes nocte domos, tetrum, irremeabile regnum,
Fracta redit sensim virtus; felixque laborum
Per nebulam videt a longè purum æthera, sedes
Heroum placidas, dulci quæ sole nitebant.
Hæc penitùs reliquis domibus secreta piorum
Egregii regnis sapientibus arva tenebant.
Ut graviora mali imprimis sub Tartara reges
Supplicia expendunt, hominum quàm cætera turba,

Sic apud Elysios qui rectâ publica dextrâ
Sceptra gerunt, alios inter virtutis amicos
Privatæ, fatis longè melioribus usi.
Ibat in occursum claro generatus Ulysse;
Atque illi semper ridentia rura frequentant,
Semper odoratos ridenti gramine lucos:
Arva beant mille illimes felicia rivi,
Et captare viris dulces dant frigoris umbras:
Plurima per lucos resonant aviaria cantu:
Fundit humus vernos concordi fœdere flores,
Atque autumnales pendent ex arbore fructus:
Hîc nunquam torrens coquit arva canicula: nunquam
Immiti boreas vultu fera sibila miscens
Audet vel sævas hiemes, vel spargere frigus;
Vel fortunatos pacis violare penates
Sanguine seu gaudens bellum, seu dente venenum
Perfidus instillans, innexus brachia livor
Anguibus, implexos angues in pectore gestans,
Invidiæ, metus, anxietas, et inania vota.
Hîc fulget sine fine dies: hinc atra fugit nox,
Nigranti velata peplo: lux candida puris
Circùm fusa humeros radiis pia corpora vestit.
Nec verò obscuræ lux illa simillima luci,
Quæ miseros hominum illustrat malè pallida visus;
Terrenæ nil lucis habet cœlestis origo:
Corporis hæc densas moles subtilior intrat,
Quàm nitidam penetrant crystallum lumina solis:
Illa oculos nunquam offusâ caligine lædit,
Sed magis exacuit firmans, mentemque serenat:
Sola pios pascit manes: his defluit omnis,
Influit hos eadem; ac veluti se pabula miscent
Corporibus, sic illa animis infusa cohæret.
Hanc palpant, hanc olfaciunt, spirantque, videntque;

His et inexhaustam pacem, his et gaudia fundit:
AEquore ceu pelagi pisces, non seciùs illo
Fonte voluptatum gaudent, ac flumine mersi;
Nil ultrà exoptant; et, desint omnia quamvis,
Res sibi nulla deest; namque explet pectora puræ
Lucis amor: plenis adspirant omnia votis:
Prætereunt saturi sub terrâ quod sibi passim
Mortales avido jejuni pectore quærunt:
Gaudia nulla juvant circùm; nam summa voluptas,
Quæ fluit illabens animis, sentire quod extrà est
Suave nihil patitur, quales qui nectare pasti,
Ambrosiæque epulis dî fercula opima, dapesque
Vel lautis hominum mensis oblata recusent.
Diffugiunt placidis mala sedibus omnia, lethum,
Morbus, pauperies, desideriumque, dolorque,
Et curæ, et mentis stimuli, et metus, ipsaque tristis
Sæpè metûs spes curam animo paritura nefandam,
Dissidiumque absunt, ignavaque tædia, et iræ.
Ismarii primâ montes ab origine mundi,
Tangentes niveo, et glaciali vertice cœlum,
Antè ruant jactis ad Tartara fundamentis,
Quàm pia vel parvo quatiantur pectora motu:
Tantùm illi miseros terræ miserantur alumnos,
Quos vexat sors dura; sed est miseratio lenis,
Illaque perpetuâ servans in pace beatos.
Emicat in vultu ridens æterna juventus,
Et cœleste decus, securaque gaudia vitæ,
Gaudia lascivo nunquam exultantia risu;
Sed quæ pura fovet majestas ore decenti;
Hos veri sublimis amor, laudisque cupido
Evehit: haud aliter sua fervent semper in horas
Pectora lætitiâ, quàm si, quem funere mater
Raptum crediderat, reducem videt optima natum;

Nec verò hæc, citò quæ matrem fugitiva voluptas,
Sic fallit placidos unquam, pia pectora, manes.
Tempore nunquam ullo cessat malè languida; vivit
Ipsa recens semper : semper mens ebria gaudet
Non cæcâ, non præcipiti vertigine rapta.
Multa inter sese vario, quæcunque tuentur
Ac sapiunt, sermone serunt : terrestria, vitæ
Delicias veteris molles calcantque, dolentque;
Sed meminisse juvat tristes, heu! temporis annos
Quamvis exigui, si quando bella gerenda
Se contra fuerant, hominumque tot agmina contra
Turpia, ne turpes fierent : jam dona deorum
Ipsi admirantur, quorum tutela, manusque
Duxerat ad puram per tot discrimina laudem.
Nescio quid cœleste sibi per pectora semper
Insinuat, pleno currens ceu flumine numen.
Se quondam, se nunc, se tempus in omne futurum
Felices sine nube vident, gaudentque videndo.
Unâ voce deos, animoque, et pectore juncti
Ritè canunt : eadem concordes gaudia mentes
Semper habent læto semper redeuntia fluctu.
Dum sic divinâ radiant dulcedine rapti,
Sæcula volvuntur citiùs, quàm volvitur hora
Terrigenis; nec mille tamen labentia sæcla
Lætitiam imminuunt propriam, semperque recentem.
Unà omnes, non jam soliis quæ vertere possit
Vis hominum, sed enim immotâ virtute potentes
In seipsi regnant; neque parvæ robore gentis
Imbelli nimiùm quærunt inferre timorem.
Sed neque vana gerunt diademata, mille sequaces
Quæ curas, quæ mille metus fulgentia celant;
Ipsi cœlicolæ illorum imposuere coronas
Temporibus, quas nulla potest infringere dextra.

Hic juvenis, cui cura priùs per amœna locorum
Quærere, deinde timor quæsitum cernere patrem,
Obstupuit tantâ captus dulcedine pacis,
Ut sibi jam gaudens occurrere vellet Ulyssem,
Et premeret dolor humanas remeare coactum
Deinde domos : His vera locis, his unica vita est,
Aiebat; mors est, nostrum quod ducimus ævum.
Sed mirum sibi tot reges ad Tartara missos,
Elysias autem paucis contingere valles;
Scilicet, heu! paucis ea vis, et mascula virtus,
Fortunæ, rebusque suis imponere morem,
Et pestes removere virûm, malesuadaque verba.
Sic igitur regum penuria magna bonorum est;
Multaque pars adeò perversa, ut numina divûm
Nulla forent, si non, ubi tanta licentia vivos
Armavit reges, instaret pœna sepultis.

Postquam Telemachus nequaquam agnovit Ulyssem
Reges inter, avum saltem sibi lumine quærit
Laertem. Sed frustrà oculos per cuncta ferenti
Obvius incedit senior gravitate verendus,
Nec multo quales annorum pondere fessos
Terra videt : tantùm senuisse ad limina lethi
Visus; eum senii gravitas, ornatque juventæ
Gratia; nam senibus redit ipsis gratia florens,
Quum primùm ingressi Elysià tellure fruuntur.
Ille autem gressu gaudens incedit ovanti,
Telemachum spectans ceu multo lætus amore.
At suspensa viri ignarus puer ora tenebat.

Tum contrà senior : Vultus agnoscere nostros
Nate, inquit, ne tu trepides; Arcesius adsum
Laertæ genitor. Mihi vita recesserat antè,
Ad Trojana nepos quàm bella profectus Ulysses;
Tum quoque pendebas nutricis ab ubere parvus.

Tempore jam ex illo de te præclara putabam;
Nec spes vana fuit, quum te Plutonia regna
Ingressum video, et fatis, atque auspicibus dîs
Victorem patrios hîc tandem quærere manes.
Fortunate puer! pia te dignantur amore,
Atque parem patriæ te fingunt numina laudi!
Fortunatus ego, tua cui datur ora tueri!
Ne quære his, o nate, locis, nam vivit, Ulyssem,
Grande decus quondam nostris, Ithacæque futurum.
Ipse etiam effœtus quamvis tardante senectâ
Laertes, et adhuc superâ nunc vescitur aurâ,
Donec ritè premat morienti lumina natus.
Sic pereunt homines, ceu primo fulgere sole,
Occiduoque solent penitùs marcescere flores.
Prætereunt, rapidi celeres ut fluminis undæ,
Progenies hominum; mora nulla fugacibus horis,
Vel quæ fixa manent volventibus omnia secum.
Tu quoque nunc florens festivâ, nate, juventâ,
Sis memor hunc vitæ vix natum arescere florem;
Qualis eras, non tu sensim te, nate, videbis:
Festivæ Charites, et circumfusa jocorum
Turba aberunt, aberunt malesano e corpore vires,
Et faciles risus, fugiunt ut dulcia quondam
Somnia; nec te horum posthac meminisse juvabit:
Languida succedet, ludisque inimica senectus,
Ora cavans rugis, tardans et corpus, et artus
Invalidos, mœstoque jocos e pectore pellens.
Tædia præsentis feret illa, metumque futuri,
Atque omnem eripiet sensum, nisi fortè doloris.
Tempus abesse putas: te, fili, decipit error;
Instat, adest: a te non longè est, quod pede tendit
Præcipiti; præsensque retrò jam præterit hora;
Dum loquimur siquidem perit irrevocabilis unquam.

Præsenti ne crede igitur; sed, nate, futurum
Prospiciens, age, per salebrosa, per aspera fortis
Ad rectam firmo virtutem nitere gressu;
Et mores niveos, et justi exempla secutus
Aude jam placidas animo præsumere sedes.
Mox aderit tandem in sua sceptra repostus Ulysses
Rex Ithacæ, natoque pater. Cui deinde subibis
Rex idem. At regum quàm res est lubrica, nate,
Conditio! quam si videas procul, illa renidet
Deliciis, pompâ, luxuque decora superbo;
Inspice, vallatur pungentibus hispida dumis.
Privato dulcem in tenebris fas ducere vitam:
Regi turpe viro traducere leniter ævum,
Posthabitis regni curis. Quibus imperat, omnis
Debetur, nec jam suus est; delictaque magnum
Pondus habent, populis labes venit unde malorum
Dira suis, quæ nec sæclo labente recedit
Lapsa: suum est scelerum audaces contundere nisus,
Tutari insontes, falsumque refellere crimen.
Non satis est, si non faciat malè; cuncta necesse est
Rectè provideat, patriæ quorum indiget usus:
Nec per se satis est benè consulat, omnia prudens
Ni mala præcaveat, quæ mox infanda sequantur,
Avertatque nefas aliorum, artesque malignas:
Ergò age, rem metuas, quam mille pericula cingunt;
Contra palpantes i firmo pectore, nate,
Te contra, contra quæ suadet prava libido.
Hæc dum verba dabat, divino Arcesius igni
Ardebat regum sortem miseratus acerbam.
Qui sibi regna petunt dominantur atrociter, inquit;
At quibus et partes regnandi, et munia curæ,
Et gentem regere innumeram, quo ducere natos
More solet genitor, nectunt sibi vincula reges,

Quæ nisi ferre queat patiens, et mascula virtus.
Nec mirum est si, qui sincerâ laude tulerunt
Sceptra pii, summo hîc cumulentur munere divûm
Pleniùs, et multâ composti pace quiescant.
Vix ea dicta senex Arcesius ore locutus,
Nec mora: Telemachi sub corde impressa manebant,
Quales artificis manus ingeniosa figuras
Ære solet duro seris transmittere sæclis.
More levis flammæ, tantæ hæc sapientia vocis
Insinuans juvenis penetrabat ad usque medullas.
Æstuat accensus: sacro mens liquitur intùs
Igne: furit tacitum secreto munere pectus:
Ponderis impatiens, impar, victusque fatiscit.
Scilicet hunc et deliciis, mistoque labore
Acer agit sensus, vitam qui abrumpere possit.
Deinde ubi Telemacho jam respirare potestas,
Arcesî vultûs agnovit ut ore referret
Laertes, ut Laertem ipse referret Ulysses
Per nebulam poterat meminisse, ad Troïa bella
Quum patriam ulturus quondam pater ire parabat.
Hæc patrii vultûs natum perstrinxit imago,
Nec lacrymis caruere oculi manantibus, ingens
Quas expressit amor. Capitis ter in oscula chari
Tendere visus erat: ter vana elabitur umbra,
Ut quæ avidos hominis deludunt somnia sensus:
Pocula sopitus siccis fugientia labris
Nunc sequitur; frustrà voces nunc lingua, sonosque
Quærit iners; nisusque manum frustrantur inanes,
Omnia sic juvenem fallunt; Arcesius adstat:
Ipsum illum videt ante oculos, auditque loquentem,
Et coràm alloquitur, nec fas conjungere dextram.
Tum quærit quæ turba virum comitetur euntem.
Quærenti sapiens, seniorque ità rettulit heros:

Nate, vides sibi qui famam fecere perennem,
Humanæ decus egregium et solatia gentis,
Exiguos numero, dignos et nomine reges,
In terris superûm qui munia ritè secuti.
Juxta alios tu, nate, vides quos dividit umbra
Parva quidem, at vitæ meritis, ac laude minores,
Illustres heroum animæ; sed præmia bello
Parta sibi regum sunt inferiora triumphis,
Qui rectam insignes vitam excoluere merendo.
Hos inter Theseus subtristi lumina vultu,
Conjugis, heu! nimiùm audacis, malè credulus arti,
Nunc quoque jam mœrens Neptunum in vota vocasse
Impia, et Hippolyti ad pœnas nil tale merentis.
Felix si tumidos animi componeret æstus!
Cernis et Æaciden adnixum hastile, gravemque
Telo Priamidæ, ad calcem quo concidit ingens.
Dî longum annuerent regnum, si quantus ad arma,
Tam sapiens, justusque foret, vitâque modestus.
Sed non his placitum, Phtiæ, Dolopumque misertis,
Peliden patris hæredem succedere regno.
Illis nec visum est tantas permittere gentes
Unius arbitrio, quo sævior ira furentis
Non fuit oceani rabidos miscere tumultus.
Huic paucos nevere dies, et stamina Parcæ;
Non aliter perit immiti succisus aratro
Flos oriens, primoque caput demittit ab ortu.
Hunc superi torrentis aquæ, vel turbinis atri
More tulere, nefas hominum qui triste piarent.
AEacidæ telis victricibus Ilia tellus,
Sic voluere, ruit perjurum ultura tyrannum,
Furtaque pastoris Phrygii, vetitosque hymenæos.
Hæc igitur postquàm moliti ultricia dextrâ
Fulmina, composuit sese furor, iraque cessit;

Nec Tethydis potuere preces procedere terris
Longiùs heu! juvenem ad turbas, ad funera natum,
Regnaque, et eversas populantem civibus urbes.
Ille, vides, frontem qui sævam barbarus effert?
Ille Ajax Telamoniades, affinis Achilli.
Non latet insignis fuerit quæ gloria bello.
Æacides postquàm fato sublatus acerbo est,
Illius arma sibi, non cuivis debita dixit.
At Laertiades nullo certamine tolli
Non tulit, atque habuit Danaûm concessa favore.
Protinùs ense sibi pectus transverberat Ajax.
Spirat adhuc furor, et torvo indignatio vultu.
Absiste, o fili, tua ne præsentia lædat
Heu! miserum: miserescе, decet. Viden'? ille tuetur
Torva oculis, præcepsque, aversatusque refugit
In nemus umbriferum. Hinc sese fert obvius Hector,
Aspicis; ille quidem invictus, nisi tempore eodem
Venerat in lucem Tethydis Mavortia proles.
Illuc verte oculos, nam transit ductor Achivûm,
Perfida nunc etiam gestans monimenta nefandæ
Conjugis. Horresco, quoties mihi, nate, recursat
Impia Tantalidum soboles, ac flebile fatum.
Illam cæde domum discors cum fratre Thyestes
Miscuit, et lacrymis. Crimen proh! quanta sequuntur
Crimina! regressus post eruta Pergama ductor
Ipse Mycenæus, Danaûm comitantibus armis,
(Talis sæpè ruit tristi victoria clade)
Non placidâ tandem compostus pace quievit.
Quos tu, nate, vides, fuerant hi fulmina belli;
Sed quoniam non his virtus, non gratia curæ,
Elysiæ non prima tenent insignia laudis.
Hos verò, qui sceptra pii, qui justa gerebant
Gentis amatores, superi dignantur amore.

Dum sua Peliden discordia, bellaque miscent
Atridem, et curas non ipsâ in morte relinquunt
Crudeles nimiùm, naturam, animumque ferocem;
Dum frustrà repetunt amissæ munera vitæ,
Et vanas volitare piget sine viribus umbras;
Magnanimi puro satiati lumine reges,
Nil sibi jam cernunt, pia turba, deesse beatis.
Heu! vanas hominum curas miserantur, et æstus;
Et quæ mille viros operosa negotia vexant,
Ceu puerûm nugas, et vana crepundia rident;
Virtutem pia corda bibunt de flumine pleno,
Et verum, potuque sitim restinguere gaudent.
Omnia jamque vident intùs sibi læta, forìsque:
Nil cupiunt, metuuntque: rei nullius egestas
Ægra subest: his prætereunt, his omnia finem
Accipiunt, nullum nisi finem habitura voluptas.
Aspice qui clarum quondam rex condidit Argos
Inachus. Ut ridens, utque illi augusta senectus!
Ut nasci properant, quà fert vestigia, flores!
Labitur, ut celeri volucris secat æthera pennâ:
Gestat ebur vocale manus; plenusque secundo
Numine sancta deûm plectro miracula narrat.
Os illi ambrosios spirant, et pectus odores;
Et citharæ nervi, vox et liquidissima divos,
Permoveantque homines. Tali nunc gaudet honore,
Dilectæ postquam posuit nova mœnia genti
Componens, placidè fundans et legibus urbem.
Parte aliâ hæc inter myrteta agnoscere possis
Cecropa, qui veniens Ægypto, primus Athenas
Rex tenuit, tibi, Diva, sacras, quam nomine reddunt.
Ille ferens patrio sanctas a littore leges,
Graîs unde decus Musis, et moribus ingens
Venit honos, latè terras, animosque feroces

Composuit sapiens sociali fœdere junctos.
Justior haud illo fuerat, nec amantior alter.
Rebus abundantes populos, tenuemque reliquit
Ære domum; natosque a regno reppulit æquus,
Ipse aliis meliùs quòd vidit posse teneri.
Nunc, age, quà vallis sese tibi parvula monstrat,
Cernis Erichthonium, primos qui repperit usus
Nummorum, gentes ut Graîas inter, et urbes
Liberiùs facili fluerent commercia tractu;
Nec verò latuit qui casus inde venirent.
Aiebat populis: Vestras depromite vires:
Quærite opes veras, naturæ munera: terram
Exercete boni vobis frumenta daturam
Aurea, tum fruges, et succos pinguis olivæ:
Innumeræ vobis pecudes per pascua crescant,
Quæ dent lacte cibos, et molli tegmina lanâ:
His venit ubertas ingens, et copia felix.
Crescent divitiæ natis crescentibus, illi
Si modò sint multo durati membra labore.
Nam sterilis nunquam est tellus, effœtaque partu,
Sed crescit, multisque viget versata colonis,
Et cunctis operæ pretium cum fœnore reddit.
Contrà autem molles qui brachia spontè remittunt,
His subitò aversam se monstrat avara novercam.
Imprimis igitur cura hæc sit sedula veras
Quærere opes, hominum verus quas postulat usus.
At nummos, nisi bella foris sint fortè gerenda,
Quæranturque alio prognatæ sidere merces,
Temnite; quin jaceant nullo commercia cultu,
Quæ luxum, vanosque fovent malè prodiga fastus.
Hæc et Erichthonius fundebat sæpiùs ore:
Quàm vereor, pueri, tulerim ne perfida vobis
Dona, ferens nummos! Venient hinc forsan honorum

Ambitio, fastusque ferox, aurique cupido:
Succedent artes, quibus haud præsentior ulla
Pestis erit puros animi corrumpere mores:
Optima paulatim incipiet sordescere vobis
Simplicitas, quâ tuta quies, securaque vita;
Denique, quæ pars est vitæ, quæ summa bonorum,
Nullus erit terras et honos, et cura colendi.
Ast ego quàm purus, quàm vobis utile donum
Protulerim, superos, et conscia numina testor.
Tum demum ut, frustrà quod non prævideràt, auro
Sensit Erichthonius corrumpi latiùs urbes,
Quæsivit deserta dolens, et inhospita montis
Culmina, quò fugiens hominum consortia pauper,
Et longos senior produxit inutilis annos.

Nec longum, et magno profudit Græcia partu
Triptolemum, fœcunda Ceres quem vertere terram
Instituit, segetumque auro vestire quotannis.
Ante equidem norant homines quâ crescere posset
Arte Ceres mandata solo; telluris arandæ
Sed nondum perfectus honos; et missus amico
Numine Triptolemus, gestans grave robur aratri
Adfuit, atque ferens populis cerealia dona,
Si fortè auderent, victâ torpedine, fortes
Corpus, et assiduo membra exercere labore.
Mox Graïos docuit telluri infindere sulcum
Triptolemus, scissoque sinu detrudere messes.
Mox aderat fervens messorum atque impigra turba
Maturis per agros falcem supponere aristis.
Quin populi Ætolis temerè, Epirisque vagantes,
Durum, agreste genus, sylvis, et vivere glande
Assueti cœpere feros deponere mores,
Et legum parere jugo; quo tempore curam
Edocti segetum, et cereali munere vesci.

Triptolemi dociles monitu sensere Pelasgi
Quàm sibi dulce suas sudando extrudere gazas,
Deliciasque omnes, et vitæ gaudia campis
Quærere. Erichthonii jam tum meminere monentis,
Venit ubi ex agris felix ea copia rerum
Et pura, et facilis; sordescere cœpit et aurum,
Et fallax hominum quas vendit opinio gazas,
Gaudia suadentes infida, fugamque laboris,
Fons ubi verus opum, moresque, et libera vita.
Tum patuit læto camporum ex ubere, vincit
Quos labor, ingentem thesaurum erumpere, nati
Si sapiant, patriique imitentur sobria victûs.
Felices, talis regeret sapientia, Graîos!
Quæ rerum faceret, libertatisque potentes,
Et dignos solidâ tales virtute videri!
Nunc verò incipiunt, heu! veras temnere sensim,
Et falsas mirantur opes: malus arguit error
Degeneres, et simplicitas nunc aurea sordet.
O nate, imperii quondam tractabis habenas:
Tum tu ritè memor populos ad aratra reflecte;
Et campis sit honos, et merces ampla colonis,
Nec fas corda virûm segni torpere veterno,
Sive artes colere infandas, et quærere luxum.
Hi gemini, in terris quorum sapientia quondam
Floruit, hîc reges dîs excipiuntur amicis;
Nunc, puer, Æacidæ laudem, regumque triumphos,
Et decus egregium bellis, en aspice, tantùm
Exsuperant, hiemis quantùm ver frigora vincit
Lenè tepens, et sol pallentis cornua lunæ.
Talia dum loquitur memorans Arcesius, uno
Figit Ulyssiades obtutu, ac lumine lucum,
Et lauri nemus, et rivum, quem lilia passim,
Et violæ, mistisque rosæ tot floribus ornant;

Pictis non aliter quàm quum de nubibus Iris
Labitur ad terras portans cœlestia jussa.
Scilicet agnovit luci per amœna Sesostrim
Telemachus tantâ se majestate ferentem,
Quantâ non aliàs solio quum fulgeret alto.
Cui nitidi erumpunt oculis vibrantibus ignes.
Obstupuit juvenis. Submersum nectare credas,
Tanta movet mentem, virtutum præmia, major
Viribus humanis divini numinis aura!
Contrà Telemachus : Facies mihi nota Sesostris,
AEgypto qui jura dabat rex optimus, inquit.
O pater! hunc equidem non longo a tempore vidi.
Ipsum illum tu, nate, vides, Arcesius addit,
Et patet inde bonos quàm magno munere reges
Dî cumulent. Verùm hæc quamvis felicia multùm,
Nate, scias magis egregium mercede futurum,
Si justi servare modum potuisset, et æqui,
Non fastu elatus nimio; rebusque secundis.
Aggressus tumidas Tyriorum frangere mentes,
Urbem expugnavit victor, victâque potitus
Ad nova bella ruit bellorum incensus amore,
Atque Asiam ferro vastavit, et ignibus omnem.
Unde remensus iter, furtivas in sua sceptra
Injecisse manus fratrem videt, optima legum
Crimine fœdantem, quæ justa sacraverat usus.
Sic igitur regnum, patriam sic miscuit ingens
Ille triumphator. Sed regem nulla premebat
Culpa magis, quàm quòd, fortunæ lætior aurâ,
Ausus erat curru domitos subjungere reges.
Pœnituit tanti posthàc, puduitque furoris.
Talem injusta tulit vincendi gloria, tales
In sese, in patriam, qui regna ferocibus ausis
Proxima non dubitant armis invadere, reges.

Et fuit illa mali labes, quæ cætera justum,
Et regem meritis insignem ad prava retorsit,
Detrahit et laudi, quam numina amica parabant.
Quis procul ille autem fulgenti vulnere clarus?
Nate, vides Carium, Diocliden nomine, regem,
Qui se pro patriâ pugnans devoverat olim
Præmonitus, nam sacra deûm sic fata ferebant,
Vel fore victores Lycios, vel denique Caras,
Qui stratum flerent medio in certamine regem.
Respice ad hunc, sapiens patriam qui legibus urbem
Fundavit, multâque suos in pace beatos,
Postquam jurando cives obstrinxerat ille,
Ne leges vellent infringere, dum foret absens,
Abfuit, et patriâ clarum se misit ab urbe
Magnus in exilium, procul et natalibus arvis
Mortem obiit; sanis ut fidos legibus esse
Cogeret ille suos, juratâque jura tueri.
Deinde alius, quem, nate, vides, Eunesimus ille est
Rex Pylius, vitam quâ duxit origine Nestor.
Dira lues olim quum totum immissa per orbem
Mille novas umbris Stygialibus adderet umbras,
Oravit superos, aversaque numina, gentes
Servare immeritas vellent, se rege perempto.
Assensere dii, soliumque, ac vera dederunt
Regna viro, vano simulat quæ nomine tellus.
Belus hic est, quem tu redimitum tempora cernis
Flore senem, Assyrias tenuit qui legibus urbes.
Anchinoen Nilo natam patre Belus habebat
Connubio junctam; sed fontem celat aquarum
Nilus, et effuso fœcundat flumine campos.
Pro natis habuit Danaum, quem fabula narrat,
Deinde autem AEgyptum, quo nomine terra superbit
Nobilis. At Belus se gentis amore putabat

Felicem magis, et populi magis ubere lætum,
Ære tributorum quàm si malè onustus abiret.
Hi vivunt, vitâ quos credis, nate, carentes;
Nec vita est, miserum in terris quod ducitur ævum;
Vestraque, mors vera est, mutato nomine, vita.
Dì te, nate, bonum, dî tanto munere vitæ
Te dignum faciant, quam nec corrumpere posthàc,
Aut miscere potest, nullusve exstinguere casus.
Perge, age, nate, tuum, nunc tempus, quærere patrem.
Proh! quantus reperire labor! quàm sanguine multo
Castra redundabunt fluitantia! sed tibi campis
Hesperiæ quis crescet honos, quæ gloria surget!
Tolle memor quæ jussa dedit sapientia Mentor;
Cui nisi te indocilem pigeat parere monenti,
Magnum ibit tibi per populos, per sæcula nomen.
Hìc finis fandi, portâque emittit eburnâ
Telemachum, ditis quà fas exire tenebris.
Ille autem amplexus quærens, atque oscula frustrà
Deserit, et lacrymans; nigroque e limine tandem
Egressus, mora nulla, suos, et castra revisit
Cretibus adjunctus, qui nuper ad antra secuti
Restiterant, juvenis nec spes erat ampliùs ulla.

LIBER VIGESIMUS.

Concilium intereà proceres ex agmine cogunt,
Incerti Venusinum armis invadere castrum.
Arcem præsidio validam, belloque potentem
Peucetii coluere viri, gens Appula, deinde
Ceperat Adrastus victor, captâque potitus.
Illi indignantes armis socialibus arma
Addiderant ultura nefas, et furta tyranni.
Hoc metuens urbem Lucanis ille sequestris
Tradiderat; sed enim oblato corruperat auro
Et turmas, ipsumque ducem sic, omnia rerum
Regis ut ad nutum unius regerentur in urbe.
Ergo Peucetii Lucano milite primùm
Gaudentes, doluere scelus, fraudemque nefandam.
Venerat ad socios Venusinus origine civis
Clam Demophantes per opaca silentia noctis
Pollicitus portas urbis præbere patentes.
Rem sanè sociis magnam! namque arma, cibosque
Ad bellum castro prudens Adrastus habebat;
Quod nec stare diù, si capta Venusia, posset.
Auctor erat jam Pæantiades, et Nestor amicis,
Quæ sese obtulerat, fortunæ occurrere rebus.
Assensere duces tantis sermonibus ultrò
Impulsi; facilisque fuit victoria curæ.
At non Telemacho, qui primùm in castra regressus,
Tali consilium fortis sermone retundit:
« Credo equidem si fortè capi quis fraude, doloque,
» Debuit Adrastus, cepit qui sæpiùs omnes.

» Prætereà Venusinam urbem si vincitis astu,
» Victores sociamque urbem, vestramque tenetis,
» Nec sine jure aliquo, fateor; quum perfidus illam
» Qui dederat servare urbem, mediamque tueri,
» Custodes, pactoque ducem corruperit auro;
» Ut, sibi quum libeat, grassari in mœnia possit.
» Nec mihi jam dubium est, quod cernitis, urbe receptâ,
» Affore cras portis ad vos bipatentibus arcem,
» Servat ubi Adrastus tot condita Martis ad usum,
» Et posse absolvi subito certamine bellum.
» Verùm adeone mori miserum est? num talibus armis
» Vincere non pudor est, et fraude repellere fraudem?
» Ergone sacrilegas Adrasti plectere fraudes
» Tot conjurati reges non fraude carebunt?
» Moribus Adrastum si fas effingere nostris,
» Nullum crimen habet, pœnasque reposcere nostrum
» Crimen erit. Quid? perfidiam, et perjuria contra
» Pro telis et perfidiam, et perjuria sumet
» Hesperiæ soboles, tot gentibus addita Graîs,
» Tot ducibus, Trojæ sensit quos terra superbos?
» Certè equidem vos Lucanis per sacra, per aras
» Jurati, Venusinam urbem parere dedistis.
» At fuit hæc nummis legio corrupta tyranni:
» Esto; fuit. Tamen hæc Lucano militat ære,
» Nec Lucanorum jussis parere recusat;
» Nec sese ipsa palàm infensis ostendit in armis,
» Nec Dauno Venusina duci patuere, suisque
» Mœnia: pacta fides, et pactæ Juppiter ultor.
» Anne fidem servare datam tum denique vobis
» Tempus erit, quando fallendi copia deerit?
» Aut ea relligio tum demum sancta, fidesque
» Jurandi, fraudem merces quum nulla sequetur?
» Si neque vos virtutis amor, neque flectere possit

» Cura deûm, saltem res vestræ, et gloria flectant.
» Infidos postquàm, perjurantesque videbunt
» Vos populi tantum fallendo absolvere bellum,
» Quanta hæc impietas vobis, quot bella parabit!
» Quantus erit circa populis horrorque, metusque!
» Ecquis erit, qui deinde velit se credere vobis
» Rebus in angustis? quæ tum fiducia vestri,
» Quando animus vobis sincero pectore fari,
» Et res vestra feret sine nube ostendere mentem?
» Num fœdus solemne, priùs quum fœdera pacta
» Ruperitis? Num sancta fides, jurataque divûm
» Numina? sed vobis hæc sint quàm vana patebit,
» Spem si vestra ferent aliquam perjuria lucri.
» Sic vestræ deerit paci, et fiducia bello.
» Quo res cunque cadent vestræ, vestra omnia belli
» Instar erunt, quod luce palàm, seu nocte geretur.
» Stabunt infensæ vos contra semper in armis
» Finitimæ gentes. Tum deinde negotia poscunt
» Si qua probos homines, vano tentabitis ausu;
» Nec pondus vestris ultrà fas addere dictis. »
Tum sic prosequitur claro generatus Ulysse:
« Et vos causa vocat, quâ non est altera major,
» Vestris si quis adhuc animis, si pectore honesti
» Sensus inest, nec mens vestrarum improvida rerum.
» Quam malè perjuri fraudem, quas texitis artes,
» Credite, vos penitùs, sociataque fœdera solvent;
» Adrastoque dabunt certam perjuria palmam. »
His dictis fremere unà omnes, et poscere causas,
Unde queat tandem sociis afferre ruinam
Haud incerta seges palmæ, partique triumphi.
Ille sub hæc: Quî vos liceat committere vobis,
« Postquàm avulsa fides, sociis quæ sola supersunt
» Vincla viris, tutoque tenent mortalia nexu?

» Stabit ubi vestrâ sancitum lege revelli
» Posse fidem, et rectum, si res ita jusserit ingens;
» Ecquis erit posthàc, alii qui credere possit,
» Quum semel ipsa ultrò res fallere magna monebit?
» Quo fortuna loco? Quis vestrûm occurrere fraudi
» Alterius non fraude suâ properabit anhelans?
» Quò tandem tanto sociatæ fœdere gentes,
» Inter se postquàm tulerint consulta licere
» Fraudem aliis inferre, fidemque infringere pactam?
» Quæ vos suspicio, vel quæ discordia passim,
» Et furor, et rabies in mutua funera pellent?
» Non opus Adrasto vos contra acuisse furores;
» Vos satis in vestros eheu! properabitis ictus
» Ardentes, avidi perjurum absolvere regem.
» Vos, o magnanimi, quorum prudentia gentes
» Innumeras virtusque, duces, experta gubernat,
» Ne pigeat pueri monitis advertere mentem.
» Si quæ sæpè viros fortuna miserrima belli,
» Et vos obruerit; vobis tamen omnia contra
» Nitendum, quà firma potest, quà sedula virtus.
» Nam quæ vera viget virtus, invicta resistit.
» At semel ut recti, et fidei rescindere vallum
» Contigerit, nullam dabitur sperare salutem.
» Nec magnis repetenda dehinc fiducia rebus,
» Nec revocandi homines ad pulchræ munia laudis,
» Virtùtum priùs edocti contemnere leges.
» Quis metus est? animi ne parùm, nisi fallitis, imo
» Corde viget? vestrasne fugit victoria dextras?
» Vestraque tot populis, tot viribus addita virtus
» Non satis est? Præstat tentare pericula Martis,
» Sive mori: tantùm indecores ne quærite lauros.
» In manibus nostris en ille est, impius ille
» Adrastus; modò fœda sequi vestigia nobis

» Sit pudor, et factis infidum æquare tyrannum. »
Ut finis fandi, labris manantibus ire
Sensit Ulyssiades hominum per pectora dulces
Eloquii fluctus; et facta silentia passim.
Mirari non illum omnes, non verba loquentis,
Et veneres, sed quanta suis sint pondera dictis.
Hæserat in vultu cunctis stupor. Ecce repentè
Per cuneos tandem se murmura cæca volutant :
Respiciunt alios alii, nec dicere mussant,
Nec premere intereà possunt sub pectore sensus,
Dum proceres quæ sit menti sententia fari
Incipiant. Tum sic senior Neleius infit :
« Dî tibi, Ulyssiade, dî certè verba dederunt;
» Et patrem quæ sæpè tuum Tritonia Pallas
» Edocuit, nunc ipsa tuo de pectore prudens
» Consilium, et monitus labris expressit honestos.
» Non juvenem intueor, juvenis sed in ore Minervam.
» Virtutis tu præsidium, tu ritè patronus,
» Quâ sine cuncta jacent tristi perculsa ruinâ,
» Nos metuunt socii, nos ultor et obsidet hostis,
» Nos omnes odere boni, nos justa deorum
» Ira premit. Jam nunc Lucanis pareat armis
» Urbs Venusina. Sit hæc animi pars unica nostri,
» Hoc opus, Adrastum forti prosternere pugnâ. »
Dixit, et assensu respondent omnia læto,
Et plausu in medio mirantia lumina quisque
Volvit Ulyssiaden spectans; cui visa Minervæ
Divinos afflare animos sapientia præsens.
Deinde viro, consulta movent dum plurima reges
Inter se, subiit magnæ seges altera laudis.
Scilicet Adrastus, mens est cui perfida semper,
Semper atrox, aliquem castris præmisit, Acanti
Nomine, præcipuos reges auferre veneno,

Et jussum imprimis operâ, neque parcere sumptu,
Telemachum juvenem, si quà via, tollere posset,
Jam tum terribilem regi, Daunisque tremendum.
Telemachus, nivei cui mores, mascula virtus,
Candida mens, ac prona viro diffidere nulli,
Hospitio bonus hunc, studiisque excepit amicis,
Viderat in Siculo cursu qui nuper Ulyssem,
Narrabatque viri casus, atque inclyta facta.
Ergo illum juvenis lætus curabat egenum,
Solatus miserum, quà fas, et voce querentem
Adrasti fraudesque malas, sævosque furores.
Nutribat, quid enim? refovens in pectore morsus
Lethiferos atris meditantem dentibus hydram.
Transfuga deinde alius (fugitivo nomen Arion)
Adrasto fuerat jussu præmissus Acanti
Dicere quæ sociis esset fiducia castris,
Telemachumque, ducesque alios, quos ille vocaret
Ad mensam, reddet se lux ubi crastina terris,
Certo absumendos letho, et fatalibus herbis.
Proditor insidias captus, crimenque fatetur;
Creditur et tanti sceleris suspectus Acantus,
Inter eos quoniam fuerat concordia summa.
Is verò impavidus, fraudemque paratus ad omnem
Stat contrà sic dissimulans, sic undique tectus,
Ut nullæ insidiæ pateant, nec criminis umbra.
Multi illum reges, res quanquam obscura maneret,
Deberi inferias sociûm sensere saluti.
« Victima debetur : nil tanti est unius, aiunt,
» Vita viri, quum tot ducibus mors imminet atra.
» Quid tum? si indigno occiderit quis funere, reges
» Quum pretium est servare suos, sua numina terris? »
» Proh! quàm barbara vox! quàm perfida! rettulit heros.
» Humani quæ tanta sitis, quæ tanta cupido est

» Sanguinis? o hominum pastores, atque magistri,
» Concessum quibus est populos servare regendo,
» Ut qui curat oves pastor, custosque tuetur!
» Jam vos ergo lupi pastorum nomine, vel si
» Pastores, saltem vobis non ducere pastum,
» Sed tondere gregem ludus, vel cædere ferro.
» Qui reus est, vobis si quid jam creditur, illum
» Culpa premit : mors justa manet, quem sola fatigat
» Suspicio : sceleris puros, et laudis amantes
» Mordet livor edax, victrixque calumnia vexat;
» Et quò vestra magis tentabit pectora terror,
» Multa magis moriens vestrâ cadet hostia dextrâ. »

Talia fundebat juvenis, victorque potenti
Implebat sermone animos; victosque pudore
Urgebat moniti auctores, scelerisque nefandos.
Deinde autem placido vultu sic orsa retexens :
« Non adeò sum lucis amans, qui vivere tali
» Conditione velim. Sic vivat perfidus ille,
» Non ego. Fraude malâ mihi mortem, ac funera portet;
» Hunc ego non ausim temerè demittere letho.
» Verùm agite, o reges, quorum stant judice jura
» Arbitrio, vestrum est æquato examine partes,
» Et populi causam justè, sanctèque tueri.
» Nunc vobis coram liceat mihi sistere Acantum. »

Protinus huic fuerit quo nomine junctus Arion
Postulat, et multis agitans sermonibus urget.
Dignum supplicio, qui castra reliquerit, illum
Imperat Adrasto simulans bis, terque remitti,
Observans quæ signa ferat manifesta timoris.
Sed placidus linguâ, vultuque remansit eodem.
Postquàm nulla autem, quâ verum educere posset,
Ars fuit : « En digito qui nunc micat annulus, inquit,
» Des, age, des : illum confestim Adrastus habebit. »

Hæc audita simul vox insonat, hæret Acantus,
Pallet inops animi. Obtutu defixus in uno
Vidit Ulyssiades; detractus et annulus olli.
« Deferet hunc Adrasto, inquit, furtimque, tuoque
» Nomine Polytropes notus tibi, patria nutrit
» Quem Lucana virum. Hâc si tu deprenderis arte
» Conscius Adrasti, sceleris tu sanguine pœnas
» Persolves sævis miserè cruciatibus actus.
» Si verò nunc ipse scelus, fraudemque fateris,
» Hæc solùm te pœna manet, manet insula tuto
» Æquore te salvum, et rerum nullius egentem. »
Tum scelus omne suum reus, insidiasque retexit;
Et pactam exorat veniam, miseroque salutem
Telemachus; favitque ducum sententia, tutam
Captivo ut sedem præberet Echinadon una.
Nec multum exierat tempus, vir origine Daunus
Pervenit ad socios clam nocte, Dioscorus illi
Nomen erat, genus obscurum, sed viribus audax,
Ingenioque ferox : medium se regibus offert
Adrasto jugulum, et mucrone resolvere guttur.
Et facilis via ; namque suî qui prodigus, ipsum
Alterius penes est. Vindictæ fervidus ardet,
Et raptæ, vultu quam non Cythereïa vincat,
Conjugis, heu! misero nimiùm inflammatus amore.
Emicat impatiens, seu certum inferre paratus
Adrasto lethum, raptamque reducere amantem,
Sive mori. Poterat fidis clam fretus amicis
Nocte subire domum, ferroque lacessere regem ;
Prætereàque duces Dauni, pars multa, favebant.
Sed frustrà, nisi tum socios ea cura subiret
Viribus adjunctis Adrasti irrumpere castra ;
Ne qua fugæ cæcos inter, trepidosque tumultus
Præcipiti mora sit, sponsamque abducere secum.

Hanc verò nisi quà liceat jam rege perempto
Prærìpere, at gratum est venienti occumbere morti.
Quæ postquam memorata Dioscorus ordine pandit,
In juvenem sociique oculos, atque ora tenebant
Intenti, quæ fixa foret sententia menti.
Atque hæc ille : « Vetant dî, quorum numine, dixit,
» Fugimus illæsi insidias, furiasque malorum,
» Nos armis scelerum, donis et talibus uti.
» Esto : defuerit virtus, quâ perfida corda
» Oderimus; fugisse tamen res nostra monebit.
» His ubi vela dabunt nostra hæc exempla, recumbet
» In caput ista lues nostrum, plectetque merentes.
» Ex illo cui tuta salus? Evadere Daunus,
» Et poterit pestem in socios convertere reges.
» In scelus hinc bellum erumpet : sapientia, virtus
» Effœtæ jam tum sine vi, sine honore jacebunt :
» Perfidiæ, fraudesque aderunt, cædesque nefandæ;
» Et meritos ea fata manent, nos impia postquàm
» Ipsi foverimus tantorum elementa malorum.
» Sic igitur statuo : mittatur transfuga regi
» Proditor. Haud equidem tali rex dignus honore;
» At digna Hesperiæ tellus, et Græcia testis,
» Quæ nos ritè suis meritos sic laudibus ornet.
» Et poscit laus nostra, petunt et conscia recti
» Numina nos fraudem, scelerumque odisse furores. »
Mittitur Adrasto, mora nulla, Dioscorus; atros
Rex casus pallere fremens, et grande periclum :
Mirari hostiles animos, et splendida facta.
Namque mali purum ignorant virtutis honorem.
Tale vel invitus factum miratur, et hæret
Adrastus, meritis nec tollere laudibus audet.
Sed stupet, atque suæ, sociorum exempla tuendo,
Sævitiæ pudet, et fœdas reminiscitur artes.

Quærebat tenebris alienam involvere laudem,
Urgebatque suî pudor, ingratumque videri
Hostibus, incolumis per quos produceret ævum.
Ast hominum gens prava, suos inflectere sensus
Res si qua incipiat, duro stant robore contrà.
Vidit ubi Adrastus sociûm increbrescere famam
Latiùs, extemplo magnos se accingit ad ausus;
Et nullà quum laude potest consistere, saltem
Emicat impatiens, et rapto tempore pugnam
Accelerat, victosque fremens spe præcipit hostes.
Vix aderat pugnæque dies, Auroraque cursus
Jam roseos ingressa fores pendebat eoas;
Quum juvenis curamque gerens, animumque virilem,
Mollibus exsurgit stratis, somnumque relinquit
Ductores ipsos acuens, operumque laborem.
Jam cassis, jam crista jubis undantibus ardet
Vertice : jam tergo thorax vomit aureus ignes.
Grande opus ignipotens mirâ fabricaverat arte,
AEgidis et vivam dederat diffundere lucem.
At juvenis lævâ metuendum hastile gerebat
Ostendens dextrâ, statio quæ cuique tenenda.
Huic oculis Pallas divinum infuderat ignem,
Et vultu, insignis præsagia certa triumphi,
Egregiumque decus, majestatemque tremendam.
Ibat; et invicto ceu pulsi numine reges,
Obliti quid poscat honos, ætasque, sequuntur.
Jam non livor inops mussat per pectora : cedunt
Cuncta viro, Pallas quem dextrâ invisa regebat.
Nec verò se precipitem rapit impetus acer :
Lenis erat, placidusque animi, patiensque malorum,
Cuilibet attentus, docilisque audire monentes,
Sed prudens, promptusque manu, venturaque longè
Prospiciens, aptus variis pro tempore rebus,

Nec terrens alios, casu nec territus ullo,
Indulgens culpis, reparans incommoda, damnis
Occurrens, nunquam alta nimis, nimis ardua poscens,
Et libertatem cunctis, animumque ministrans.
Quæ mandata dabat, plana omnia, et obvia semper,
Nec semel, ut certus fieret, cui jussa dabantur.
Se satis auditum spectantis in ore videbat:
Deinde virum ingenuè coram recitare jubebat
Verborum vel quis sensus, finisve fuisset.
Postquàm illum sanâ cognorat mente, ducisque
Gnarum consilii, neque tum dimiserat antè
Quàm fidum faceret justo dignatus honore.
Sic igitur quos ille viros delegerat, omnes
Ardebant ducis obsequio, rebusque secundis.
Sed non his dubii eventûs perculsa metu mens.
Namque dabat veniam, si quos abduxerat error,
Scilicet ignaros, non prava libido volentes.
Sole rubescebant, primisque ardentia flammis
Omnia, et auroræ lux totum accenderat æquor.
Ripa omnis trepidare viris conferta, tumultu
Misceri armorum, vel equis, vel fervida curru.
Non alium confusa cient, irataque ponti
Æquora dant sonitum, si quando e gurgite nigros
Emovet infrendens Nereus ad sidera fluctus.
Sic fremitu armorum rauco, bellique fragore
Mars rabidos animis accendere cœperat ignes.
Tempore ceu messis spissæ sparguntur aristæ
Per campos, densis sic terra hastilibus horret.
Volvitur ad cœlum nigro jam pulvere nubes,
Et sensim tellurem oculis densata tegit nox.
Accelerant strages, horror, mors nescia flecti.
Vix emissa manu primo certamine tela,
Quum supplex, cœloque manus, ac lumina tendens

Telemachus, tales emittit ad æthera voces :
« Juppiter omnipotens, hominum pater, atque deorum,
» Respice : justitiam sequimur, pacemque volentes :
» Pugnam aversamur : mortali sanguine tingi
» Haud animus nobis : imò hunc non odimus, asper,
» Sacrilegusque licèt fuerit, vel perfidus, hostem.
» Nunc age : nostra tuo nunc pendet numine causa.
» Sive mori jubeas, manibus jam vita recumbit
» Nostra tuis ; præstet seu debellare tyrannum,
» Atque omnem Hesperiam duris absolvere vinclis ;
» Tu nobis, sapiensque dabit tua vincere Pallas.
» Id tibi laudis erit. Tu certo pondere belli
» Fata tenes ; tibi nos justis accingimur armis ;
» Et quoniam justique sedes defensor, et æqui,
» Te primum ante omnes Adrasti hæc bella lacessunt.
» Si vincas, non antè dies decedet olympo,
» Quàm tibi taurorum centum cruor imbuet aras. »
Dixit : et ardentes loris spumantibus acer
Egit equos, densosque furens immittit in hostes.
Obvius huic primùm Periander Locrus, et ille
Indutus vasti pellem, exuviasque leonis,
Hospes apud Cilicas victor quem straverat olim ;
Et dextram armabant immanis robora clavæ
Herculeo ritu : vi multâ, et mole gigantûm,
Par erat. Adversis ut primùm vidit in armis
Telemachum, sprevit juvenem, vultuque decorum :
« Tune audes, inquit, juvenum mollissime, mecum
» Congressus duro laudis contendere campo ?
» I, puer, i, patrem, dabitur tibi, quære sub umbras.
» En, » ait ; et ferro præfixum robur acuto
Extulit, et gravidum nodis, et pondere mali
Ingens, arboreum. Pendentem in vulnera dextram
Intremuere omnes. Juvenem illa immanè minatur ;

Prævidet ille ictum, ac, veluti Jovis armiger ales
Aera per liquidum, citus impetè fertur in hostem.
Clava ruit, frangitque rotam, quæ proxima curru
Ibat Ulyssiadæ. Telo non seciùs heros
Emicat, et jugulum Periandro perforat ingens.
Rumpit vocis iter largo de vulnere sanguis
Exundans: sensere manus non spontè fluentes
Exanimi, laxisque jugis pendentia lora
Indomiti bijuges, passim, et sine more feruntur.
Volvitur excussus: multâ cui frigida nocte
Lumina, et ora modis jam tum pallentia miris.
Indoluit miserans, famulisque exangue cadaver
Ferre dedit juvenis; sed duro robore clavam,
Exuviasque feræ, victoris præmia, servat.
Tum simul Adrastum media inter millia quærens
Corpora multa virûm dat letho, et devovet umbris.
Occidit Hilæus. Bijuges adjunxerat axi
Alipedum similes, et læto gramine pastos
Vastis nutrierat campis, quos Aufidus ambit:
Mox et Demoleon, Siculo qui littore quondam
Crudo non Erycis cæstu pugnaverat impar:
Tum subeunt alii: quos inter Crantor amicus,
Alcidæque hospes, dum vir Tirynthius oras
Hesperiæ lustrans spoliarat lumine Cacum:
Menecrates luctâ Pollux qui creditur alter:
Hippocoon Salapinus, equum qui Castoris arte
Insignis, solers, habituque decorus agebat:
Nobilis Eurymedes venator semper aprorum,
Semper et ursorum spoliis, ac cæde cruentus,
Quos Apennini juga per dejecerat arcu,
Perque nives. Carus, fama est, fuit ille Dianæ,
Atque ipsum docuit dea spicula tendere cornu:
Immanem qui mole virum Nicostratus armis

Straverat, et flammas Gargano in monte vomentem:
Tum demum, Pholoë virgo cui sponsa, Cleanthus;
Hanc Liri genitam mox fluminis accola serpens
Manderet alatus, divûm sic fata monebant;
Quod metuens genitor properabat jungere natam,
Et sociare viro, dirum qui vinceret hostem.
Continuò juvenis tenero succensus amore,
Ausus erat sese non frustrà opponere monstro;
Sed non et potuit lætis gaudere hymenæis
Victor; et optatos quum spe præsumeret absens,
Et votis Pholoë, studioque vocaret amantem,
Audiit Adrasti partes, et bella secutum
Implevisse brevem crudeli funere vitam.
Illa suo sylvas, et montes flumina circùm
Urgebat miserum gemitu solata dolorem;
Et lacrymis perfusa genas, avulsa decoram
Cæsariem, nec jam florum, quos antè solebat
Carpere læta, memor crudelia fata vocabat.
Sed lacrymas, et luce graves, et nocte cientem
Dî longo natæ fletu, fluviique parentis
Evicti precibus fatali vulnere solvunt.
Nam quum non poterat lacrymis imponere finem,
In fontem mutata simul tendebat ad amnem,
Gaudebatque suas patriis confundere lymphas.
Sed fons nunc etiam latices emittit amaros,
Et circùm nullis vestit se floribus herba;
Riparumque toros, littusque, inamabile littus
Arbos nulla tegit, nisi tristis, et atra cupressus.
Audit ubi Adrastus diversâ in parte furentem
Fervere Telemachum, properans huc quærit, et illuc,
Victurus, sperabat enim, juvenilibus annis
Florentem; nec stat magno victoria nisu.
Ter deni stipant regem, fortissima, Dauni,

Imprimisque audax, solersque ad bella juventus;
Magna quibus coram proponit præmia, cæsum
Si quà Telemachum medio in certamine tollant.
Nimirùm si prima inter se prælia regi
Obtulerat juvenis, currum circumflua pubes,
Adversum Adrastus dum fronte lacesseret, ictu
Dejicerent facili; sed Pallas in avia duxit.
Collis ad ima procul depressior æquore plano
Vallis erat, quò densa virûm se turba ferebat.
Hîc videt Adrastus, juvenemque audire videtur:
Huc volat impatiens, expleri sanguine lætus.
Nestor erat, trepidâ spargens imbellia frustrà
Tela manu. Furit Adrastus, mortemque minatur,
Ni Pylium cingat juvenum manus obvia regem.
Conditur hîc densâ telorum grandine cœlum,
Pugnantûmque acies: resonant plangoribus astra:
Exanimes ululant; mediâque in cæde cadentum
Arma sonant, latèque fremunt: conferta laborat
Terra cadaveribus: sanguis fluit undique rivis.
Mars, Bellona simul, Stygiâque ab sede sorores
Sanguineâ cinctæ pallâ tam fœda tuendo
Expleri nequeunt, acuuntque in corde furores;
Atque ultrò, sic fert terris inimica potestas,
Hinc atque hinc rabidos æstus, fera pectora, flecti
Indociles iras animis discordibus afflant.
Pugnant certatim obnixi non cedere: sævit
Ira, furor, rabies, cædisque immensa cupido.
Vidit, et infremuit sapiens, invictaque Pallas;
Atque oculos aversa tulit vestigia retrò.
Hæc inter lento proles Pæantia gressu
Ibat, et Alcidæ gestans immania magnâ
Tela manu, auxilium laturus, opemque parabat
Longævo regi. Seniorem attingere ferro

Quum sibi non licuit, Pyliam circum undique turbam
Arduus ad Stygias Adrastus miserat umbras.
Stravit humi celerem Ctesilaum præpete plantâ,
Vix ut summa pedum vestigia ponat arenâ
Eurotam rapidus superare, vel Elidis amnem.
Corruit Eutyphrones vel Hilâ formosior, acri
Proximus Hippolyto venator figere prædam;
Et Pterelas, cõmes ad Trojam qui Nestoris ibat,
Mole, animisque ferox, atque ipsi charus Achilli;
Ipse et Aristogiton, Acheloo flumine lotum,
Quem deus annuerat variâ se vertere formâ.
Ille quidem, tam promptus erat, facilisque moveri,
Elapsus poterat validas eludere dextras.
Adrasti sed enim victrici immobilis hastâ
Concidit, atque omnis fugit cum sanguine vita.
Vidit ubi tot corda ducûm fortissima Nestor
Adrasti cecidisse manu, ceu tempore messis
Agricolæ ferro densæ labuntur aristæ,
Imprudens lethi ruit, oblitusque senectæ,
Nec jam consilii certus. Pisistratus illi
Est oculis, quà se juvenis fert acer in arma,
Et patriæ intentus cervici avertere casum.
Sed venit illa dies misero mœstissima patri,
Quâ pigeat vitæ nimiùm producere tempus.
Nam validam Adrasto intorsit Pisistratus hastam,
Fatalemque viro, nisi durum averteret ictum
Elapsus. Vano juvenis sed pondere nutans,
Dum missam ad sese vi multâ adduceret hastam,
Adrastus jaculum intorquens transverberat alvum;
Unde cruor fusus simul ire, et viscera, vultus
Decolor et facies, veluti quem fortè per agros
Nympha legit florem. Labuntur languida letho
Lumina: deficiunt vox ipsa, et frigida lingua.

Huic custos Alcæus adest, corpusque ruentis
Sublevat, et patriis moribundum exponit in ulnis.
Dicere jamque puer visus, tenerisque parentem
Vocibus affari; sed mors frustratur hiantem.
Dum Peantiades furit undique, et undique sævus
Fulminat, Adrasti furias, ictusque repellens;
Natum infelicem media inter brachia Nestor
Amplexu fovet ardenti; lucemque perosus
Sic frustrà incendit querulis plangoribus astra:
« O pater infelix! vici mea fata superstes
» Heu! nimiùm: quianam vitæ, sors impia, finem
» Non dederas, vel quum Ætolis in saltibus aprum
» Sectabar, vel quum Trojam, Colchosve petebam?
» Sic caderem, nec mœstus ego, nec laudis egenus.
» Nunc moror ingratos despectus, inutilis annos,
» Afflictus, sensuque carens, nisi fortè doloris.
» O fili! mea cura! mihi quum funere raptus
» Occidit Antilochus, restabas unica patri
» Gaudia; nunc patri tecum simul omnia rapta.
» Nulla, heu! nulla mihi jam deinde, vel unica saltem
» Spes superest miseris præsens succurrere rebus.
» O vos, Antiloche, o dulces, Pisistrate, nati,
» Vos hodiè primùm, vos uno funere credo
» Avulsos; fixitque olim quod pectore vulnus
» Alterius mors, alterius nunc funus acerbat,
» Rescinditque dolor. Non vos o deinde videbo!
» Quis premet exstinctos oculos mihi? quæ manus urnâ
» Ossa tegat? Tu par fratris, Pisistrate, laudi
» Occidis! Unus ego nequeam decedere terrâ? »
Talibus accensus dictis, quod dextra gerebat
In sua mentis inops vertebat viscera telum.
Sed cohibent dextram, tolluntque exangue cadaver,
Et miserum vitâ jam deficiente reducunt

Indè domum. Hîc postquam sensus, animumque recepit,
Servabant famuli pugnas, atque arma volentem.
Intereà sese quærebant æquore toto
Adrastusque, Philoctetesque, oculisque micabant;
Haud aliter quàm sæpè leo, pardusque Caystri
Prata per adversis in mutua funera tendunt
Pectoribus; sic ora virûm flammantia signant
Ira, minæ, bellique furor. Quà spicula torquent
Mors ruit. Unà omnes hærent, spectantque frementes.
Jamque oculis sese infensis, ac lumine lustrant;
Atque Philoctetes certum, immedicabile telum
Librat; at immitemque animis, belloque ferocem
Haud patitur celeri dejectum occumbere letho
Adrastum Mars ipse favens, ne frigeat æstus
Bellandi, cessent ne pigræ ad funera dextræ.
Necdum cœlestes humani criminis ultor
Adrastus, fususque cruor satiaverat iras.
Jamque ictus, atque arma parat Pæantius heros;
Hunc verò Amphimacus missâ super occupat hastâ
Lucanus juvenis, Nireus cui cederet oris
Egregius formâ; licèt unum præter Achillem
Vinceret ad Trojam Graïos pulcherrimus omnes.
Hasta Philoctetæ vix hæserat, ille sagittam
Aptat, et Amphimachi transit præcordia ferro.
Olli tum nigris oculis restinguitur omnis
Gratia, tum lethi caligine volvitur atrâ:
Pallent ora rosæ certantia murice vivo,
Quà nascens aurora suos discriminat ortus.
Liventes horrore genæ, pulsusque repentè
Ore lepos tenero. Miseratus vulneris auctor
Ingemuit. Cuncti juvenem ingemuere peremptum
Funere, seque suo versantem in sanguine frustrà,
Et similes Phœbi turpantem pulvere crines.

Victorem Amphimachi cogunt decedere pugnâ
Erumpens cruor, exhaustis et viribus artus.
Quin etiam antiquum medio certaminis æstu
Sponte suâ visum est sese rescindere vulnus.
Nam gemini fratres Podalirius, atque Machaon,
Quamvis Phœbigenæ multâ patris arte potentes,
Non potuere tamen penitùs depellere pestem.
Ergò illum super exanimûm jam pœnè ruentem
Corpora, et Adrasti sternendum cuspide tollit
Archidamas ante OEbalios jactantior unus,
Dexter et imprimis, quos secum adduxerat unà
Parva Petiliacis fundamina ponere regnis.
Jam nihil Adrastum valuit subsistere contra:
Nec mora victori: passim fugiuntque, ruuntque;
Haud secùs exsuperans sua gurgite littora torrens
Ambitiosus, ovans tumido rapit omnia fluctu,
Pastoresque trahit, segetes, armenta, domosque.
Victorum fremitus, pulsasque ad sidera voces
Audit Ulyssiades longè, fusosque suorum
Vertere terga fugæ, Adrasto pellente, maniplos;
Sic, ubi venantes sensere, inimicaque tela,
Imbelles fugiunt per prata, per æquora cervi,
Et saltus, montesque petunt, et flumina tranant.
Dat gemitum indignans oculos, pugnæque prioris
Deserit incœptos casus, laudemque laborum;
Et versis comitum properat succurrere turmis.
Corripit impatiens gressum, multâque cruentus
Cæde virûm, quos ille furens immiserat orco,
Clamoremque procul vastum dat pectore ab imo
Vociferans, geminasque acies, atque agmina complet.
Huic Pallas fortesque sonos, vocemque tremendam
Addiderat, circùm quâ concita saxa resultant;
Non magis Ædoniis Mavors in finibus unquam

Horridus intendit vocem, quum fortè sorores
Ore vocat Stygias, lethumque, et atrocia bella.
Ad vocem instaurata suis audacia, virtus
Insinuant; gelidâque hostes formidine torpent.
Ipse vel Adrastus trepidatque, pudetque timoris.
Heu! quantùm horrificant diram præsagia mentem!
Nec virtus sedata movet, sed torva furentem
Præcipitat rabies. Ter genva trementia nutant:
Ter retrò fert ille pedes incertus, inopsque:
Circum omnes et pallor iners, et frigidus artus
Sudor iit: vox rauca hæret, fallitque loquentem:
Stant oculi flammâ tristes, ac velle videntur
Ire foràs. Tanquam furiis agitatus Orestes,
Ipse amens incompositos dat corpore motus.
Tum putat esse deos, irataque numina cernit
Ante oculos, vocemque audit de sedibus imis
Sese ad supplicium sub Tartara nigra petentem.
Omnia cœlestemque manum, et cervicibus altè
Pendentem objiciunt, et verbera dura parantem.
Spes intùs nulla est: audacia fracta recessit;
Qualis abit fugitiva dies, quum pronus in undas
Sol ruit, et fuscis nox terram amplectitur umbris.
  Impius ille, diù tulerat quem terra laborans
Heu! nimiùm, nisi sic humanæ crimina gentis
Esse sinant, tandem ad metas pervenerat ævi.
It contra impendens, et ineluctabile fatum
Turbidus; et secum luctus, stimulique, pavorque
Et rabies, horrorque, viri comitatus, aguntur.
Ut juvenem videt! ut nigri videt ostia ditis,
Et Phlegetontæum, prædam qui devoret, ignem.
Clamat, et os hæret patulum, nec verba sequuntur;
Non aliter quem somnus habet, quem dura fatigant
Somnia, nequaquam incœptas emittere voces

Ore avido satagit, vox semper fallit inanis.
Præcipitante manu trepidans hìc conjicit hastam
Adrastus; juvenis sed amico numine divûm
Objicit impavidus clypeum, tectusque tenet se.
Olli, jamque putes, umbrans victoria pennâ
Ostentat pendentem altâ cervice coronam.
Alma nitet, virtusque oculis tranquilla; Minervam
Credideris, tam lenis erat, tutusque procellæ.
Adrasti jaculum, mora nulla, repercutit umbo.
Tum simul et gladium stringit; ne figere contrà
Possit Ulyssiades, et jacto vincere pilo.
Ut videt Adrastum ferro concurrere, ferrum
Stringit Ulyssiades, ac ponit inutile telum.
Ut primùm inter se collatis viribus ambo
Congressi steterant, armis utrinque relictis,
Conticuere omnes, arrectique ora videbant
Sanguineum tanto dirimi certamine bellum.
Mucrones gemini, ceu misto fulmine fulgur,
Ardentes, se iterum transversi, iterumque lacessunt,
Lævibus atque armis frustrà, clypeoque resultant.
Tendit uterque suos ardens, nunc colligit artus;
Nunc demittit humi, nunc protinùs erigit altum
Corpus, et adversum prensat, stringitque vicissim;
Qualis humi nascens, et lenta sub ilicis umbrâ,
Circùm hedera amplectens nodoso robore truncum
Exsuperat forti vel summa cacumina nexu;
Talis Ulyssiades, nec non et Daunius heros
Certatim inter se strictis complexibus hærent.
Viribus Adrastus perstabat, et integer annis;
Telemachus nondùm maturo fortior ævo.
Adrastus toto connixus corpore tentat
Incautum si quà juvenem, excutiatque labantem,
Et raptum manibus mucronem avellat; at ille

Quærentem, atque altè sublatum extendit arenâ.
Nec mora: contemptor divûm formidine mortis
Indecori pallet: quam votis omnibus ambit,
Vitam orare pudet; sed gestu, et supplice dextrâ
Emovet, et dictis victorem talibus urget:
« Nunc, o Ulyssiade, nunc tandem justa deorum
» Numina confiteor: nunc plectunt vindice pœnâ,
» Quam merui: explorant homines asperrima rerum,
» Humanis et sola oculis dant cernere verum;
» Nunc video, incusat. Sed te quum tangit imago
» Absentis qui nunc Ithacis pater exulat oris,
» Te miseri pariter regis miseratio flectat. »
Quem super incumbens genibus Laertia proles,
Elato in jugulum mucrone, huic talia reddit:
« Non cædes, sed sola mihi victoria curæ est,
» Et pacem hanc sociûm firmare, et fœdera turmis.
» Vive igitur, sed nunc melior tu corrige vitam:
» Redde armis quæ rapta tuis: magnæ otia redde
» Hesperiæ, quam fraude malus, quam sanguine fœdas:
» Vive alius, vitâque recens; et numina disce
» Justa deûm tanto rerum de culmine præceps,
» Et miseros errare malos, dum fraude, doloque
» Per fas atque nefas vitæ sibi prospera quærunt:
» Dulcius esse nihil, vel fortunatius unquam
» Quàm quæ pura manet, simplexque, et candida virtus.
» Da Metrodorum nobis pro pignore natum,
» Et bissena tuæ delectaque corpora gentis. »
His dictis dextram protendens sublevat hostem
Securus, metuensque nihil; quum perfidus illi
Telum aliud simul intorquet, quod veste latebat;
Et vibrata manu solerti, et cuspide acutâ
Ferri acies juveni penitùs, nisi fortè fuissent
Divinâ fabricata manu, transfixerat arma.

Ilicet oppositâ latebram petit arbore, sævos
Adrastus fugiens cursus, atque arma sequentis.
Telemachus contrà: «Nostra est victoria, Dauni,
» Cernite, ait: solâ quærit sibi fraude salutem
» Sacrilegus: quem non terrent dî, funera terrent:
» Qui verò metuit superos, is cætera temnit.»
Vix ea fatus erat, se Daunis obvius infert,
Datque suis signum, partim quos respicit arbor
Adversos, properent aditus præcludere eunti.
Insidias metuit, tentatque reflectere gressum
Adrastus simulans, objectaque rumpere Cretum
Agmina. Telemachus rapidi sed fulminis instar,
Quod pater in sontes molitur ab ætheris axe,
Improvisus adest, victumque supervenit hostem;
Correptumque manu, et resupinum in pulvere corpus
Dejicit; ut teneras segetes, atque aurea ruris
Dona ruit sævi populator sibilus austri.
Respuit orantem; et quamvis lenire precando
Impius ille audet victorem, haud secius heros
Condidit adverso ferrum in pulmone, deditque
Sacrilegum ad Stygios flammis ultricibus amnes.

LIBER VIGESIMUS PRIMUS.

Ut primùm Adrastus letho ruit, undique Dauni
Non sese victos flebant, regemque peremptum;
Sed libertatis capti dulcedine lætas
Tendebant sociis dextras, veniamque rogabant
Jam socii. Metrodorum fuga turpis agebat
Adrasto genitum, ad patrias qui barbarus artes,
Dissimulator, atrox primis adoleverat annis.
Conscius at scelerum, sævæque cupidinis auctor
Servus hero, post deinde manu quem miserat ille
Ornatum donis, comitemque adjunxerat unum,
Dum fugeret, cæco lucri inflammatus amore
A tergo vitam fugienti proditor aufert;
Avulsumque caput sociorum ad castra reportat,
Scilicet et sperans pretium, ac memorabile munus
Laturum sceleris, bello quod terminus esset.
Unus at ecce omnes infandi perculit horror
Criminis, et pœnam scelerato a sanguine poscunt.
Ut Metrodori caput a cervice revulsum,
Et juvenem formâ pariter, pulchrâque nitentem
Indole, quam luxûs, vitiique infecerat aura,
Vidit Ulyssiades, lacrymis ingressus obortis:
Heu! quantùm in pueros, exclamat, prospera reges
Conditio, et sævit fortunæ dulce venenum!
Ut sunt ingenioque alacres, ac pectore magno,
Virtutem fugiunt, et deteriora sequuntur.
Atque hæc forsan ego paterer nunc talia demens,
Ni mala me puerum (sic dî voluere faventes)

Instruerent, primis sapiens et Pallas ab annis.
Certatim solo pacis pro pignore Dauni
Daunum orant, Daunum liceat sibi dicere regem,
Qui sævum Adrasti sceptrum, fœdataque regna
Insigni laude, et puris virtutibus ornet.
Ultores celebrantque deos, et fata tyranni
Ultima: stillantem scelerato sanguine dextram,
Dextram amplexantur victricem, atque oscula figunt:
Gaudent unanimes, et in ipsâ clade triumphant.
Sic ruit extemplò, penitùsque excisa potestas,
Quæ passim imperiis casum, Hesperiæque ruinam
Sæva minabatur populos terroribus implens.
Haud secùs atque inconcusso quæ credita tellus
Stare solo, cæco feriunt quàm vulnere sensim;
Illa diù assultus, dextrasque irridet inanes
Fortis, et in sese junctis compagibus hærens;
Fundamenta tamen paulatim eversa ruinam
Dant subitò ingentem, panduntque immane barathrum;
Non aliter mendax, et iniqua potentia regni,
Quamvis illa diù vi magnâ, et floreat armis,
Victa tamen proprio procumbit vulnere præceps.
Si quod pondus habet regnandi justa potestas,
Hanc fraus, et feritas paulatim a culmine vertunt:
Stantem admirantur, longoque horrore tremiscunt;
Donec jam nulla, et propriâ jam mole fatiscens
Occidat, ipsa suis nunquam rediviva ruinis,
Postquàm omnes propriis manibus furiosa columnas
Evertit, quibus alma fides, pietasque reclinant,
Et populorum animis amor, et fiducia surgunt.
Convenere duces, ubi primùm postera venit
Orta dies, certi Daunis indicere regem.
Cernere erat miro promiscua fœdere castra,
Atque aciem jam nunc geminis e partibus unam.

Concilio deerat Nestor, cui tarda senectus
Obstabat, luctusque animum corruperat ingens;
Ut quum dejicitur multo flos languidus imbre,
Mane novo vernantis honos, et gloria ruris,
Enascens aurora suos quum pingeret ortus.
Volvuntur lacrymæ, gemino ceu fonte, perennes
Ex oculis: dulci declinant lumina somno:
Somnus abest duros solitus lenire dolores:
Nulla sibi jam spes, hominum spes altera vita:
Respuit ore cibos senior, lucemque refugit
Exosus: fractum mens ægra relinquere corpus
Gaudet, et æternæ ditis se reddere nocti.
Jam neque amicorum voces, neque curat amicos
Mens fugitiva, dapes ut lautas præterit æger.
Si quis eum dictis tentabat flectere, tristes
Singultus, gemitusque dabat, nisi dicere visus
Interdùm: O fili! fili Pisistrate, fili,
Tu me voce vocas! sequor, o Pisistrate! per te
Mors mihi dulcis erit, dulcis mea, nate, voluptas!
Unum hoc dulce mihi ad Stygias te visere sedes.
Nec plura his; et perstabat sine vocibus horas,
Sed flens ipse, manusque ambas ad sidera tendens,
Atque oculos, largoque humectans flumine vultum.
At proceres stabant, donec Laertius heros
Afforet; ille autem servans exangue cadaver
Nestorei juvenis manibus redolentia plenis
Serta dabat florum, et latices spargebat odoros
Tristior, illacrymans, dictisque affatus amicis:
O comes, o semper præsens mihi pectore, visus
Sive Pylo, Spartam me sive secutus ad urbem,
Et magnæ Hesperiæ nuper mihi redditus oris,
Debeo multa tibi tecum conjunctus amore.
Nota mihi virtus animi, quæ maxima magnos

Vinceret heroas. Magnam tibi funere laudem
Attulit; at famæ rapuit nascentis honorem,
Et decus egregium patriæ mox æmula laudis.
Scilicet illa senem quæ nuper ad astra ferebat,
Te quoque vis eadem fandi, et sapientia mentis,
Te postquàm matura virum perfecerat ætas.
Jam tibi suada potens aderat, quæ mellea, victrix
Pendet ab ore senis, narrandi gratia simplex,
Candida, tum sapiens alti moderatio sensûs,
Certaque turbatos populi componere fluctus,
Et gravitas, quam consilio vis addita donat.
Dicenti stabant arrectis auribus omnes,
Jam capti, jam læti omnes te vincere dictis.
Simplex eloquium sine fastu lenè fluebat,
Illapsumque animis, ceu roscida gutta per herbam!
Heu! nobis ea rapta, recèns quæ nostra fuere.
Complexus quem mane fui, Pisistratus, eheu!
Jam friget, jam nil superat, nisi tristis imago.
Si priùs ah! saltem quàm nos tibi, lumina patri
Tu premeres, non hæc, quæ nunc videt ille, videret,
Nec traheret pater ante alios miserabilis ævum.
Hæc ubi deflevit proles Laertia, vulnus
Sanguineum jubet adspergi fluvialibus undis;
Purpureâ tum crate super, stratoque reponit
Frigore pallentem lethi, et cervice reclinem;
Non secùs ac molli postquam protexerat umbrâ
Arbor humum attollens florentia brachia cœlo,
Tunditur infelix victricem experta bipennem:
Radices jam trunca suas, terramque parentem
Deseruit, corpus gremio quæ læta fovebat;
Decolor elanguet, defectaque viribus omnis
Concidit: aërii nunc fœdo in pulvere rami
Arentes sine fronde jacent: jam gratia cessit,

Nec restat nisi truncus iners, et inutile pondus;
Sic miseræ data præda neci Pisistratus aras
Frigidus ad tristes famulis subeuntibus ibat.
Jam flammæ ad cœlum tendebant. Agmine lento
Turba sequebatur Pyliûm fidissima corpus,
Et dejecta oculos, et versis flebilis armis.
Protinùs in flammas it corpus; et aurea lectos
Urna tegit cineres, atque heros providus urnam
Callimacho monimentum ingens dat tollere. Fidus
Ille fuit juveni custos adjunctus alumno.
En, ait; hos cineres, pretiosas accipe, serva
Relliquias, quanquam tristes, frigentis amici.
Accipe; sed non antè patri deferre memento,
Poscere quàm valeat, redeantque in corpore vires;
Nam quos una dies acuit, levat altera luctus.
Nec mora: Telemachus proceres, cœtumque petebat.
Ut gressum intulerat, tum facta silentia, et aures
Arrectæ: erubuit juvenis, vocemque premebat.
Undique clamores, fremitus, plaususque secundi,
Qui nuper laude egregium, factisque canebant,
Addiderant animo curas, stimulosque pudori.
Quæreret impatiens densâ se condere nocte:
Hîc primùm non ille sibi confidere visus,
Sed dubitare anceps. Tum finem laudibus orat,
Suppliciterque rogat veniam: Non respuo, dixit,
Quas deferre solent veræ virtutis amantes;
At vereor nimius videar ne quærere: laudes
Corrumpunt, et amore suî mortalia ducunt,
Atque animis ventos afflant, vanumque tumorem.
His sapiens et dignus erit, fugietque perosus.
Sunt similes veræ falsis. Gens prava tyranni
Imprimis laudes, laudatoresque reposcunt.
Talibus ornari quianam juvat? has ego tantùm

Lætus amem, mihi quas, si quid fortassè merebor,
Absenti dabitis. Si vobis nunc ego verè
Esse bonus videor, videar quoque velle modestus
Esse, vel efferri metuens popularibus auris.
Ergò, agite, atque aliquo videor si dignus honore,
Parcite, nec vanæ me credite laudis egentem.
Vix ea fatus erat juvenis, nil vocibus ultrà
Addiderat quidquam sese super astra ferentum;
Frigidus et vultu laudes, mora nulla, repressit.
Jamque timor cunctis ne bilem fortè moverent
Laudando ulteriùs; sic finis denique laudum.
Major at imprimis habitus, cum Nestore natum
Nuntia fama tulit quanto complexus amore
Duxerit egregiâ juveni solemnia pompâ;
Nec cunctis ea grata minùs pia pignora mentis,
Quàm quæ consilio ediderat, seu pectore forti.
Unà omnes secum: Sapiens, fortissimus idem est,
Dîs charus, nostro nec quisquam clarior ævo:
Ille homines supra; verùm hæc miracula mentes
Attonitas quatiunt, humanaque pectora turbant.
Nunc autem bonus est, lenisque, ac fidus amicis,
Largus opum, pia corda gerens, succurrere velox;
Quos et amare decet, totum se devovet illis:
Cunctis deliciæ, queis vivere contigit unà;
Exuit et duros mores, mentemque superbam;
Hæc vita est hominum: hæc mirâ dulcedine cunctos
Alliciunt, hæc corda movent, his ducimur omnes,
Illius et rapimur tenero virtutis amore,
Læti animas, unique omnes impendere vitas.
Nec mora: tempus erat Daunis indicere regem.
At procerum multis placuit sententia terras
Partiri bello captas, devictaque regna.
Telemacho datur Arporum lætissima tellus,

Munera bis felix Cerealia ferre quotannis,
Donaque Lenæi patris, baccasque tumentes,
Palladiæ fœtus, semperque virentis olivæ.
Insuper hæc : Sapiens hinc jam obliviscere parvas,
Atque humiles Ithacæ casulas, immania, cautes,
Culmina Dulichii, desertaque lustra Zacinthi.
Nec sit cura patrem jam quærere; Nauplius ultor,
Quem Nereusque furens ad tristis saxa Capharei
Impulit, heu! miserum, medioque sub æquore mersit;
Nec quærenda parens, quæ, te procul exule, tandem
Victores tetigit thalamos dignata procorum;
Nulla sit et tellus patriæ, minùs ubere glebæ,
Quàm quæ oblata tibi, et cœli benè munere felix.
Auribus hæc patiens; nec seciùs ille movetur
Oblatis, quàm fortè solent mitescere amantûm
Scythoniæ rupes furiis, et Thessala saxa.
Sic tandem : Non deliciis ego mollibus, inquit,
Sed neque divitiis moveor : quid jugera terræ
Vasta juvant; magnasque virûm regnare per urbes?
Non his libertas, sed cura parabitur ingens.
Heu! satis ista bonos, satis ærumnosa modestos
Vita premit; ne quære homines ditione tueri
Indociles, pravos, durum genus, anxia corda,
Ingratos meritorum animos, fraudisque tenaces.
Qui volet indulgens sibi regna capessere, molles
Et cui deliciæ, imperiumque, et gloria curæ,
Ille tyrannus erit, populorumque impia pestis.
At quem justitiâ gentes frænare beandas
Suadet amor, non flectit atrox dominator habenas,
Sed partes tutoris agit, curasque sequaces;
Nec studet imperii latè protendere metas.
In pecus ingluvies quem non rapit improba ventris,
Oblitusque suî timidum tutatur ab hoste,

Ducit et insomnis pingues ad graminis herbas,
Multas, nam labor hic multus, non curat habere
Pastor oves, nec vicino insidiatur ovili.
Tum sic prosequitur : Quamvis ego regia nondùm
Sceptra tuli, jam me leges, legumque magistri
Edocuere satis rem duram imponere morem
Gentibus, et latè moderari regna, vel urbes.
Ergò mihi, quanquam tenuis, contentaque parvo
Limite, magna sat est Ithacæ, spatiosaque tellus;
Et mihi magna satis continget gloria, talem
Si pius, et forti regnandam accepero dextrâ,
Forsitan, heu! citiùs nimiùm. Servatus ab undis
O utinam genitor longos hîc regnet in annos;
Et longùm edoctus tanto duce vincere mentem,
Et populi valeam tumidos compescere fluctus.
Deinde autem : O reges, coram quos alloquor, inquit,
Quid fieri expediat, mentes advertite, dicam.
Si justum Dauni regem, qui ritè gubernet,
Accipiant, servare fidem fas utile semper,
Nec vicinorum grassari in regna docebit.
Hactenùs insolitum, Adrasti dum regna manebant
Impia. Rex veniat sapiens moderator, ab illis
Nullus erit vobis terror; pro munere habebunt
Et regem, et pacem, pacis quoque dona beatæ;
Nec verò aggressi vos unquam ad bella vocabunt;
Vestraque nec deerunt illorum cantibus unquam
Nomina. Quidquid erit, populus, rex, omnia vestrum
Hoc opus, hæc stabunt vestri monimenta laboris.
Si contrà inter vos partiri hæc arva juvabit,
Hæc vobis adversa cano, venturaque vates :
Rursùs ad arma ruent furiis immanibus acti:
Pugnabunt alacres pro libertate tuendâ:
Pugnabunt superûm quoque formidata tyrannis

Numina. Nec si aberunt, jam certa est alea vestræ
Cladis, et aufugiens retrò fortuna recedet:
Consilium, ducibusque aberit sapientia vestris;
Fallet et ubertas segetes, virtusque maniplos:
Vos malè præcipites spes vana impellet ad ausus:
Si quis erit sano qui pectore dicere verum
Audeat, os illi adversum, vocemque premetis:
Gloria vestra ruet casu perculsa repente;
Talibus et dictis vos conscia fama sequetur:
Hæccine magna olim, atque orbem domitura potestas
Immensum? Nunc victa fugit, victricibus impar
Gentibus, irrisa, et pedibus calcata recumbit:
Hæc fecere dii: populis hæc digna superbis
Præmia, quos amens pravos furor impius armat.
Insuper hæc vobis partiri Daunia regna
Si placitum, properant vicinæ in fœdera gentes:
Vestra cohors in vos odium crudele movebit,
Quæ priùs Adrastum contra, sævosque furores
Venerat Hesperiam, libertatemque tueri:
Imò etiam justo vos omnia nomine dicent
Omnibus infensos populis, latèque tyrannos.
Sed Daunos, armisque omnes victricibus, esto,
Straveritis; dabit hæc vobis victoria ciadem.
Principio vestras acies et fœdera solvet
Tale genus belli; quod dìs quia sumet iniquis
Auspicium, nullà adscribi jam lege licebit
Cuique suum, certosque intra consistere fines;
Et quantam poterit, tantam sibi tollere prædam
Quisque volet; sed erit nulli permissa potestas,
Quâ placidè tantam possit componere litem:
Hinc adeò bella ad seros transmissa nepotes.
Non jus ritè sequi, votisque imponere morem
Præstiterit, quàm spontè sequi, quà jusserit ardens

Ambitio, per aperta sequi discrimina, vitæ
Per casus varios, per ineluctabile fatum?
Aurea pax, placidæ pacis risusque, jocique
Ingenui comites, et pleno copia cornu,
Et cum vicinis concordia, juncta sorori
Gloria justitiæ, fidei vis addita puræ,
Quæ reliquas inter latè sedet arbitra gentes,
Hæccine grata minùs quàm vincere dira cupido?
Si me igitur, reges, lucri spes nulla loquentem
Impulit, huic aures advertite, libera, vera
Qui studio vestrî, quanquam non dulcia, pandit.
Atque ea Telemachus verborum pondere tanto,
Quanto non alias quisquam, dum victor agebat;
Et quæ consiliis inerat sapientia reges
Auribus arrectis suspensi, animisque videbant;
Confusum in castris passim increbrescere murmur,
Consessûsque implere locum. Nam fama canebat
Externum venisse virum, qui milite cinctus
Armato nostra hæc circùm undique littora complet,
Os, habitumque gerens altum, quem maximus heros.
Respice, multa vides passum mala; major at extat
Ipsa malis virtus. Primùm qui littora servant
Hesperiæ populi, ceu qui populator adesset,
Pellere certabant; sed stricto interritus ense
Contra hostes se posse caput defendere dixit;
Nil tamen, hospitium præter, pacemque, precari.
Continuò supplex ramum prætendit olivæ.
Tum fari jussus se coram admittier orat
Hesperiæ qui sceptra tenent, orasque gubernant.
Nunc venit ad reges supplex, farique paratus.
Et jam finis erat, mirantibus advena cunctis
Introgressus adest magno spectabilis ore;
Non aliter Mars Bistonidum super ardua, montes,

Culmina ad arma vocat gaudentes sanguine turmas.
Ille autem tali sermone silentia rumpit.
Vos, o pastores populi, quos cogit in unum
Scilicet unus amor patriam defendere telis,
Legibus aut justis vimque, et decus addere magnum,
Audite o miserum, quem sors inimica fatigat.
Dî faciant capiti vestro nil tale minetur!
Ad Trojam Veneris violavi vulnere dextram
Tydides AEtolus ego. Me sæva per orbem
Insequitur dea. Me natæ per gurgitis undas
Pronus in obsequium Veneris rex gurgitis alti
Fluctibus objecit, ventisque furentibus actum;
Nec semel ad rupes, heu, classem impegit acutas.
Invidit mihi sæva Venus ne nostra viderem
Regna, domum, natale solum, quo munera vitæ,
Et primùm dulces adspexi luminis auras.
Non ego, quidquid erat mihi charius orbe, revisam
Ampliùs. Huc venio tot tempestatibus actus
Littus ad ignotum quærens certosque penates,
Et requiem. Vobis reverentia si qua deorum est,
Si qua Jovis, sancta hospitii qui jura tuetur,
Si qua manet vobis miserorum gratia, vestris
Nunc regnis quæ vasta patent, ne pauca relicti,
Atque ingrata mihi pigeat concedere ruris
Jugera, desertas et rupes, littus, arenas,
Fas ubi cum sociis moliri denique regnum,
Quod patriæ saltem amissæ sit tristis imago.
Neglectam penitùs sedem, exiguamque rogamus,
Nil ultrà. Pacem, et fœdus feriemus amici;
Quæ vobis, eadem nobis certamina, rerum
Sors eadem: tantùm nostro fas vivere more.
Talia Tydides; et in hunc defixa tenebat
Lumina Telemachus, depromens pectoris omnes

In vultu curas. Ubi longos dicere casus
Tydides ingressus erat, sic ora ferentem
Telemachus Laertiaden sperabat adesse.
At postquam audierat Tydidæ nomen, ibi omnis
Decidit in vultu juveni color, ut ferus austri
Sibilus eximium violæ decussit honorem.
Deinde viro memorante graves tot numinis iras,
Obstupuit repetens eadem quæ passus et ipse,
Et genitor; tum lætitiâ, mistoque dolore
Implevere genas lacrymæ; se protinùs ardens,
Pronus in amplexum Diomedis, et oscula jecit.
Quem nosti comitemque tibi, sociumque laboris,
Quum Rhesi tu avertis equos in Achaïca castra,
En adsum proles, inquit, patientis Ulyssei.
Ut te sæva deûm, sic illum fata sequuntur.
Ille, Erebi si non fallunt oracula, vivit;
Sed frustrà, heu! mihi vivit adhuc. Ithacam ipse reliqui
Quærendi studio; nec jam mihi visere fas est
Aut illum, aut Ithacam: quantùm tua me mala tangant
Disce meis. Sunt hæc miseris solatia saltem
Quod rebus miserorum ipsi mansuescere norunt.
Hìc licèt exul ego possum, dux inclyte (nam me
Quanquam Ithaca est puero duris jactata procellis,
Non ferus ignoro quæ sit tua gloria belli)
Alter ab Æacida, dux o fortissime nostræ
Gentis, ego auxiliis te possum, opibusque juvare.
Nón obtusa gerunt, quos cernis, pectora reges;
Et vis nulla, sciunt, virtusque, et gloria nulla est
Vera, malis hominum quæ non mitescere discat.
Pulchrior heroum est duros experta labores
Gloria: deest illis aliquid quibus ardua nunquam
Res fuit, hisque deest patiens, invictaque virtus.
Emollit patiens virtus virtutis amantes.

Ergò ferre tibi nostrum est solamina : dî te
Huc quoniam appellunt, magno nos munere donant,
Nosque juvat sic posse tuos finire labores.
Talibus orantis commotus pectore toto
Tydides fixo lustrabat lumine corpus.
Amplexi hærebant, ceu quos a tempore longo
Junxit amor. Tum sic Tydides : Sanguis Ulyssei,
Digna viro proles, ut vultum, ac verba parentis
Agnosco! ut summam eloquii vim, nobile pectus,
Atque animum, vel quæ fuerat sapientia menti!
Ipse Philoctetes Tydidem amplectitur ulnis
Ingentem : sua commemorant sibi tristia fata.
Deinde Philoctetes : Pylii te Nestoris, inquit,
Cura tenet, forsan nec te vidisse pigebit :
Huic natus minor occubuit Pisistratus atrâ
Morte recèns; nec jam superest nisi terminus ævi
Tristis, et ad tumulum lacrymis via ducit amaris.
Solature veni : curas lenire dolentis
Ante alios potis est vultus mœrentis amici.
Protinùs hinc sese referunt ad Nestora : Nestor,
Tantus enim infregit sensus, et pectora luctus,
Vix adeò agnovit. Fletu non parcere primùm,
Tydidesque senem redivivo incendere luctu :
At sensim vulnus præsente quievit amico;
Et patuit dolor emotus, pulsusque parumper,
Dum mala quæ fuerat passus narrabat, et illum
Tydidæ quæ contigerant audire juvabat.
Intereà proceres secum consulta ferebant
Quid facerent. His auctor erat Laertia proles
Arpos Tydidæ, et regem concedere Daunis
Daunum Polydamam, quem bello, armisque peritum
Adrastus castris amoverat invidus, amens,
Ne sibi quem totum in rebus sperabat honorem

Præriperet multâ vir famâ, et nomine clarus.
Sæpiùs hunc tali bello tot fœdera contra
Polydamas monuit nimio quàm fervidus ausu
Projiceret caput ipse suum, patriæque salutem ;
Ne cum finitimis circùm mentemque superbam,
Ambiguamque fidem gereret malè perfidus hostis.
Sed qui verum, homines audent qui dicere verum,
Juxtà odit : recti non illum firma voluntas,
Non horum ingenuus candor movet, aut fuga lucri.
Prudentes contra monitus pellacia dulcis
Subdola fortunæ Adrasti firmaverat aurem ;
Et victos quanquam indocilis prostraverat hostes ;
Nusquam aberat vis, prava fides, fastusque superbi,
Hærebat tamen usque suis victoria signis.
Non aderant quæ dura diù ventura canebat
Tempora Polydamas : nulli sapientia curæ
Adrasto metuens passim, et præsaga malorum.
Viderat hunc limis oculis ; pulsumque reliquit
Solum, inopem, in tenebris soles, ac rure trahentem.
Protinùs ingemuit casu concussus acerbo
Polydamas ; sed mox illi quod deerat egenti
Ostendit nova lux fortunæ, et inania regum :
Ipse suo sapuit damno ; lætusque ruentis
Fortunæ didicit paulatim vivere parvo,
Et tacitè vero tranquilla per otia pasci,
Virtutesque sequi privatæ sortis in umbrâ,
Quæ plus laudis habent, quàm quæ sub luce refulgent
Ingenti, et fugere humani consortia cœtûs.
Gargani latuit tacito sub vertice ; tectum
Cui dederat parvâ pendens testudine rupes ;
Explebatque sitim properans de culmine rivus
Prætereuntis aquæ : dabat arbos plurima fructus.
Læto servus hero fuit unus, et alter, agellum

Qui colerent, operique manum dabat impiger idem;
Nec deerat votis, nec cultu prodiga tellus.
Non sibi poma satis fuerant, nec oluscula tantùm,
Sed passim flores, et odorum copia felix.
Hìc flebat quos ad perniciem malesana tyranni
Ambitio populos rapit. Hìc, noctesque diesque
Quotquot eunt, stabat, dum numina justa deorum,
Tarda licèt, ruerent Adrastum e culmine summo.
Huic florente magis fortunâ, hoc certius ille
Impendere malum, propiusque instare videbat;
Nam stulta, et temerè audendi imprudentia felix,
Summaque, et infrænis scelerata licentia regni
Regnorum, regumque solent portendere casus.
Postquam fama tulit victum cecidisse tyrannum,
Lætitiæ non signa dedit qui tristia fata
Viderit, et tali fuerit quod funere liber.
Tantùm ille ingemuit, ne mox crudelia Dauni
Jussa pati, et sævis possent servire tyrannis.
Talem proposuit proles Laertia regem.
Huic adeò virtus vel pace, vel inclyta bello
Nota viri; nam Mentoreas instructus ad artes
Telemachus, si qui magnas, sociusve, vel hostis,
Seu malè, seu benè res gererent, hos semper, ubique
Scire laborabat promptus cognoscere passim
Imprimis quæ cuique forent industria, virtus.
Principio sociis aversum est dicere regem
Polydamam, varioque omnes sic ore fremebant:
Experti sumus, et nimiùm, quem denique possit
Vicinis inferre metum rex Daunus amore
Fervidus armorum pariter, bellique peritus.
Polydamas metuendus erit vir fortibus armis.
Telemachus contrà: est belli non inscius, inquit,
Polydamas, fateor, cupidus sed pacis, amansque:

Hæc nobis optanda duo. Qui tristia bella,
Et tristes novit casus, durosque labores,
Certiùs ignaro fugiet. Per mollia dulcem
Otia Polydamas didicit decurrere vitam :
Adrasti furias acer damnavit, et idem
Vidit quæ traheret fortuna, quis exitus illum.
Qui rerum ignarus princeps, qui debile dextrâ
Sceptra geret, metuendus erit ; non ille sagaci
Omnia prospiciens animo, nutuque gubernans.
Si quis erit cupidusve cliens, regnive minister
Ambitiosus adulator, nec pacis amicus,
Rex ignarus, iners illo impellente feretur :
Sic petet aversus cæci certamina Martis.
Hic vobis non fidus erit qui non sibi : frustrà
Verba dabit ; vobis, nec erit mora longa, relinquet
Ferre jugum victos, aut victum exstinguere letho.
Quare agite ; et fidis vos ultrò ostendere fidos,
Et dignum imperio Daunis concedere regem
Expedit, et tutum est, et laus, et postulat æquum.
Assensere omnes ; Daunis et nuntius ultrò
Polydamam incertis regem proponit habendum.
Illi, Polydamæ ut nomen pervenit ad aures,
Acclamant : jam nunc sociûm manifesta fides est,
Et quàm ritè velint æternæ fœdera pacis,
Quandoquidem nobis curant indicere regem,
Cui virtus summa est, et par, et idonea regno.
Sin mollem, imbellemque virum, ignarumque dedissent,
Haud dubiè nostras illi perfringere vires,
Atque omnem regni vellent corrumpere formam.
Clam tacito nobis ingens sub pectore vulnus
Hæreret fixum, et duræ mens conscia fraudis.
Nunc quum Polydamam nobis ad regna vocarunt,
Luce palàm mediâ sociûm mens candida fulget.

Non hercle a nobis illi nisi justa requirunt,
Magnaque; quum regem, nostræ cui gloria gentis,
Nostraque libertas curæ est, concedere gaudent.
Nec mora : Dî testes, et conscia numina recti,
Ante suos repetent refluentia flumina fontes,
Quàm nostris cadat ex animis ea gratia facti.
Sic doni solemnis ament meminisse nepotes;
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis
Sæcla per Hesperios renovent Saturnia tractus.
Exin proposuit Daunis Laertia proles
Tydides habeat felicis Iapigis arva,
Atque urbem statuat campis urbique colonos.
Scilicet hos vobis vacuos cultoribus, inquit,
Debebit nova gens agros, sua regna, domosque.
Hæc memores animis infigite : mutuus omnes
Poscit amor; tellus plus quàm satis omnibus ampla;
Vicinos habeat quoniam sibi quisque necesse est,
Præstat habere, suas vestro qui munere terras
Acceptas teneant grati. Miserescite regis,
In patriam cui fata negant infanda regressum,
Jam nunc justitiæ, et virtutum pignore juncti
Tydidesque, et Polydamas vos pace beabunt
Æternà. Vos finitimis, si fortè libido
Suaserit ire foràs, regnique extendere fines,
Terribiles latè facient, armisque tremendos.
Jam vos, o Dauni, jam regem cernitis ipsi,
Quem vestræ dedimus genti, terræque potentem,
Qui vestrum decus, et nomen qui terminet astris;
Sic date quam petimus neglectæ jugera terræ,
Et dignum vestris opibus defendite regem.
His dictis ultrò Dauni responsa ferebant
Sese Telemacho permittere cuncta petenti,
Qui sibi Polydamamque ducem, regemque dedisset.

Nec mora : Polydamam desertâ in sede latentem
Conveniunt, et magna ferunt insignia regni.
Tydidæ tamen antè novis nova regna colonis
Dant fundaturo felices vallibus Arpos.
Nec fuit ingratum sociis, defendere posset
Quos opibus Graïâ veniens ab origine pubes,
Si quando Adrasti scelerata exempla secutis
Mens fuerit Daunis aliena irrumpere regna.
Mox ubi tempus erat diversos tendere reges,
Telemachus, juvenum turbâ comitante suorum,
It lacrymans, postquam complexu exceptus amico
Tydides animis audax, et Nestor amaris
Fletibus indulgens, nec non Pæantius heros
Herculeis habitus jaculis dignissimus hæres.

LIBER VIGESIMUS SECUNDUS.

Jam Salentinis contingere Mentora muris
Ardet Ulyssiades, terræque Ithacensis amore,
Quam genitor, sperabat enim, nunc fortè teneret,
Flectere iter velis. Salenti ut proxima cursu
Corripuit, neglecta priùs, desertaque rura
Miratur jam nunc hortorum ostendere vultus
Æmula, læta, virûm curis, et fervida cultu:
Mentoris agnovit quæ sit sapientia, quæ laus.
Deinde urbem ingressus non multas denique vitæ
Delicias videt, et luxum, luxûsque labores.
Nec juveni placuit, cui magna, et splendida curæ,
Atque habitu quæcumque micant speciosa nitenti:
Tum verò mentem longè diversa tenebant.
Ut videt adversum cum Mentore tendere regem
Idomenea procul, tenero tum pectus amore
Lætitiàque micat. Magnis licèt ille triumphis
Clarus, et Adrasti bello, non fidere multùm
Attamen ipse sibi visus, gressumque ferebat
Sollicitus, lustransque oculos, ac Mentoris ora,
Ne quâ parte reus, vel culpæ conscius esset.
Primus Ulyssiaden patrio complexus amore
Idomeneus; juvenis præceps dein Mentora collo
Involat, et teneris humectans fletibus hæret.
Cui Mentor: Mihi grate venis: tu maxima certè
Peccasti; sed et illa tibi te nosse dederunt,
Neve tuis posthàc temerè confidere rebus.
Sæpè magis peccata juvant, quàm splendida facta:

Inflant magna animos, imprudentesque malorum
Præcipitant; contrà quæ peccas, fortiùs ad te
Te revocant; quamque abstulerat felicibus ausis
Fortuna aspirans, reddunt tibi denique mentem.
Quod superest, laudaque deos, et respue laudes.
Fecisti tu magna quidem; sed facta fatere
Non hæc Marte tuo : quod res est dic, age, nonne
Hæc venêre tibi iguotis ceu fontibus orta?
Nonne et tu temerè, et poteras corrumpere præceps?
Nonne vides, hæc ut faceres, quæ feceris, alma
Indiderat tibi majores Tritonia sensus?
Illa tuas animi jussit subsidere pestes;
Ut quum bacchantes Neptunus temperat iras
AEquoris, et fluctus rabidos, ventosque refringit.
Singula dum quærit, Cretesque interrogat ardens
Idomeneus bello reduces, Laertius heros
Aure bibit quæ verba dabat sapientia Mentor;
Tum circumspiciens miratur, et : Omnia rerum
En ignarus, ait, video mutata per urbem.
Dum Salento aberam quæ clades ingruit ingens?
Unde hæc urbe procul luxûs opulentia fugit?
Quò cessere priùs quæ lauta, et splendida vidi?
Hîc locus argento nullus, non gemma, neque aurum,
Non lautæ vestes, non magno fulgida sumptu
Ulla domus: frigent artes, viduataque paucos
Vix numerant urbis, desertaque mœnia cives.
Ad quem subrideus Mentor : Lustratane, dixit,
Rura tibi, et quæ sit facies circùm undique campis?
Vidi ego, respondit juvenis, quæ gratia passim,
Qui sit honos agris habitus, culturaque terræ.
Nunc, age, quid præstat, sic Mentor voce locutus,
Marmorene, argentoque urbes, auroque superbæ,
Arvaque fœda situ, et nullas referentia fruges;

An cultu fœcundus ager, morataque rectè
Oppida, parva licèt? Turbà populosa virorum,
Cura quibus molli mores infringere luxu,
Pauper, et incultis urbs latè squallida campis.
Monstrum apprima refert, capitis cui maxima moles,
Exilesque artus, et macro in corpore membra
Immenso capiti malè responsura cohærent.
Ingenti numero populorum, atque ubere glebæ
Stant veræ florentis opes, et robora regni.
Nunc numero validam pubem, invictamque labore
Idomeneus habet, latè quæ sparsa per omnes
Imperii partes justo se corpore miscet.
Urbs magna est regio circùm, mediumque salutat
Salentum. Per agros immissa ex urbe juventus,
Agris quæ deerat, nimiùmque affusa per urbem.
Illuc prætereà peregrino a littore multos
Intulimus populos. Crescunt crescentibus illis
Munera camporum fœcundo expressa labore;
Nec tantùm Idomenei dederit victoria regno,
Quantùm læta virûm soboles, quæ munere pacis
Crescit in immensum. Vanas ejecimus artes,
Quæ studio avertunt inopes, arvisque colendis,
Monstrat ubi veros natura petentibus usus,
Corrumpuntque viros opibus, gazisque potentes,
Quorum deliciis, et fastu pectora solvunt;
Ingenuis sed honos fuit artibus, et quibus aptum
Talibus ingenium studiis, et idonea virtus.
Nunc ergò Idomenei meliùs stat firma potestas,
Quàm quum mira tibi vana hæc jactantia fastûs.
Nam fera paupertas tanto fulgore latebat
Certa luem, populoque ferens infanda ruinam:
Nunc illi multa est, facili quos ubere pascit,
Turba virûm. Duro gens illa assueta labori,

Docta metu legum ærumnas, et temnere mortem,
Fortis adest cultas manibus defendere terras.
Mox erit ut regna hæc, certo quæ proxima censes
Exitio, Hesperiæ videas miracula gentis.
Hoc tibi, Ulyssiade, memori sub pectore serves:
Non una est regnis populorum asperrima pestis,
Quam nullo fortassè queas depellere nisu.
Prima quidem infrænis regum, nec justa potestas;
Sed vitiat luxu lascivior altera mores.
Reges, ut primùm sibi stat pro lege voluntas,
Et votis dant vela furentibus, omnia possunt;
Omnia sed postquàm audentes sic posse videntur,
Justa potestatis tandem fundamina solvunt;
Quidquid agunt, temerè, ancipites, sine more feruntur:
Certatim laudantur: habent jam non sibi cives,
At servos, quorum numerus decrescit eundo.
Ecquis erit qui vera ferat? qui littora tantis
Fluctibus objiciat? Jam cedunt omnia: mœsti,
Qui sapiunt, dant terga fugæ, quæruntque latebras.
Hos adeò regnantum æstus, sævosque furores
Sola potest notas intra compescere ripas
Vi magnà rerum facies conversa repentè;
Sæpè etiam vires poterat qui flectere, frangit
Impetus ille. Ruet certè lapsura potestas
Quæ nimia est. Talis nimiùm qui tenditur arcus,
Rumpitur extemplò, laxet nisi dextera nervos.
Quæ manus illa autem? cui tanta audacia dextræ?
Vicerat Idomenei tam blanda potentia pectus:
Pulsus erat solio; sed nondùm perfidus error
Ex animo; nec fas, nisi nos præmiserat illuc
Juppiter insanæ jussos evertere tandem
Jura potestatis, quam gens humana repellit;
Nec verò densam poterat depellere nubem

Ex oculis, nisi magna deûm portenta juvarent.
Altera deinde lues, luxus; quam pellere cura
Vix humana potest. Ut summa potentia reges,
Sic latè incestant populos contagia luxûs.
Ast inopes, aiunt, luxûs opulentia pascit;
Imò inopes facilem possunt sibi quærere vitam,
Si terræ eliciant fructus, neque corda potentûm
Deliciis, luxuque animos mollire laborent.
Quod cuiquam satis est, pariterque superflua vitæ
Gens sibi tota cupit, vultuque observat eodem:
Quæruntur nova quâque die; nec jam ampliùs horum
Nullus eget; quæ vix terdenis novit ab annis.
Ille adeò luxus res dicitur optima, pulchræ
Artis honos, et mundities lautissima gentis.
Quod vitium est, quod et a tergo tot monstra sequuntur,
Laudis nomen habet; sensimque elapsa per urbes
Et regem, et populi fecem contagio vincit.
Contendunt unà luxu cum rege propinqui;
His certant magni, rursùs mediocria magnis.
Ecquis enim proprium spatiis jus terminat æquis?
AEquiparant sese parvi mediocribus; omnes
Ulteriùs tendunt, majoraque viribus audent.
Hi fastu, sumptuque alios ut vincere possint;
Illis at pudor est inopes, vacuosque videri.
Talia qui damnant, non ipsi attollere frontem
Primi audent, fortesque adversis tendere factis.
Cuncta ruunt; nullus cives discriminat ordo.
Vel puras scelerum mentes corrumpit inanis
Sumptus, et ardor opum: nil præter quæritur aurum:
Sordet paupertas, et tanquam infamia terret.
Est tibi cum studio doctrina, est plurima virtus;
Ritè doces alios, aut vincis strenuus hostes,
Et servas patriam, et patriæ tua prodigus offers;

Ni te fastus opum illustrem, ni pompa sequatur,
Contemnêre miser. Quin et quem vexat egestas,
Ille etiam simulat nummos mentitus, opesque;
Ceu dives malè profundit: malè mutua poscit:
Fallit, ne careat, miserasque recurrit ad artes.
Quæ medicina malis? Gens toto corpore regni
Ad mores aptanda novos, habitusque recentes;
Legibus est frænanda novis. Quis talia possit
Rex nisi moliri sapiens, qui sobrius idem
Ad recti finem sectantes splendida cogat,
Accendatque bonos exemplo, et moribus auctor
Ad sanos usus rectè componere vitam?
Talis Ulyssiades sitienti hæc aure bibebat
Attonitus, qualis qui somno excussus ab alto.
Vera fatebatur, penitùsque impressa manebant,
Ceu quæ sculptor amat solers incidere saxo,
Inspiransque animam dat corpus molle moveri.
Hærebat juvenis, tacitusque audita revolvens,
Mutatam subitò rerum, faciemque locorum
Lumine perlustrat, dictis et talibus infit:
Reges ante alios longè sapientior unus
Eminet Idomeneus per te; mea lumina, Mentor,
Nunc aliam adspiciunt alio cum principe gentem.
Imò etiam nostris fateor majora triumphis
Quæ sunt facta tibi. Multùm valet inter et arma,
Et lætos belli vis, et fortuna labores;
Cum duce miles habet partem sibi laudis; at omnis
Ille labor tuus est, et te duce vertitur uno,
Scilicet ad rectum cum gente impellere regem.
Plena odii semper victoria, plena malorum:
Hoc opus est magnum, hæc summæ sapientia mentis:
Quidquid habet dulce est, et purum, et amabile totum,
Longè homines supra positum, et cœlestis origo.

Quidni homines, utcunque volunt sibi condere famam,
Sic sibi grande decus quærunt, laudemque merendo?
Proh! malè quàm sapiunt, solidam qui sanguine laudem
Humano sperant populorum strage superbi!
Hîc toto Mentor testatur gaudia vultu
Nil jam Telemachum belli curare triumphos,
Quem satis ardentem potuit juvenilibus annis
Laus, et parta recèns accendere gloria bello.
Tum sic prosequitur: Non hîc sine laude feruntur
Quæ tu cumque vides: verùm et longè optima fingi
Posse scias. Animum regit Idomeneus, et omnem
Justitiâ frænat populum; sed plurima peccat,
Quæ veterum misero veniunt de fonte malorum.
Quum semel instituit quis prava relinquere vitæ,
Velle videntur adhuc vitiorum insistere pestes,
Luctarique diù: restant vestigiâ morum,
Natura enervis, præsumpti a tempore longo
Errores, penitùsque hærens sententia menti.
O fortunati quorum mens devia nunquam!
Rectiùs ad laudem tendunt. Tu sanguis Ulyssei,
Debita plura diis referes, quàm Lyctius heros;
Namque tibi a teneris veri lux plena refulsit,
Nec te unquam oppressit fortunæ dulcior haustus.
Certè equidem sapit Idomeneus, et cernit acutùm;
Singula sed nimiùm sequitur, tum nec satis omnem
Summam operis, felix ut totum ponere possit.
Rectè sceptra geret non qui per se omnia princeps
Solus aget; se fallit enim, stultusque superbit,
Si sic posse putet, sic credere censeat omnes;
Sed lectos habeat, qui se rectore gubernent;
Hujus erunt artes: Non partibus hæreat unquam,
Sin minùs instar erit, quorum est tractare secundas;
Tantùm res jubeat se coram judice ferri,

Et possit rerum prudens cognoscere causas.
Par ille imperio, regni qui partibus aptat
Ritè viros, quibus est virtus, atque apta facultas.
Imperii laus est non ultima posse tenentes
Imperii clavum præsenti flectere nutu.
Hos probet e solio speculans, compescere curet,
Corrigat, emendet, sub pectore ventilet ignes,
Evehat, aut altâ referat de sede, graduve
Dimoveat, semperquè manu moderetur agentes.
Omnes quæsitor qui per se interrogat actus,
Invidus ille solet, timidusque, humilisque videri;
Dumque hæret minimis, parvis terit utile frustrà
Tempus, et ingenio nervos adimitque vigorem.
Magna paraturo cesset vis libera mentis.
Cogitet hæc secum tranquilla per otia, rerum
Vepribus, et nullis tricarum ambagibus hærens.
Quam totam absumunt privata ñegotia mentem,
Fœcem crede meri, virtus cui nulla, saporque.
Singula qui reges obeunt, præsentibus usque
Impulsi parent, neque amant spectare quod ultrà est;
Hos rapit involvens præsentis cura diei,
Quos quia sola tenet, tenet acrior, atque fatigat
Ingenium; nam res solus Jove judicat æquo
Ille, unà inter se prudens qui comparat omnes,
Et cunctas certo disponit in ordine, secum
Sic positæ ut niteant collatis partibus aptæ.
Imperii qui lege aliâ moderatur habenas,
Ille mihi ceu cantor erit, cui fingere dulces
Cura sonos tantùm, numeros nec jungere curat
Concordes, tenerosque aptè componere cantus;
Aut etiam si quis, quum fingere cogitat ædes,
Hoc unum spectat magnas hinc inde columnas
Moliri, et lapides compingere ritè politos,

Securus si tota domus stet recta, suumque
Digesta in numerum, conflataque partibus æquis.
Atria dum fingit non scalæ prævidet aptum
Mente locum; atque domûs properat dum ponere corpus,
Non frontem imprudens, non apta cavædia curat.
Infelix operis moles, confusaque magnis
Partibus, atque uni tandem non reddita formæ
Afferet auctori non laudem, at dedecus ingens.
Non potuit, quid enim? meditari grandia parvus;
Atque operis totam ingenio describere formam
Imbellis natura viri, et mediocribus æqua.
Talem si quis habet, promptamque ad singula mentem,
Reptabit natus partes tractare secundas.
Ut domibus variis, ut cantibus est sua semper,
Sic sua, ne dubites, puer, est concordia regnis.
Rursùs et his mecum libeat cognoscere signis
Quàm tenues hominum mentes, qui singula captant.
Qui multos inter quamvis benè carmina quædam
Expedit, is cantor, nil ultrà est: cætera solus
Qui regit, et cantum ductor partitur in omnes,
Musicus hic vir hic est unus, princepsque canendi;
Et faber est, quicumque domûs extollere partem
Noverit, inque altas excidere saxa columnas.
Ingenti sed mente domum qui cogitat omnem
Ordine disponens, hic conditor unus, et auctor.
Sic minùs imperitant, qui multa negotia tractant,
Et qui conficiunt tantùm inferiora secuti.
Ille potens unus regni moderatur habenas,
Qui faciat nihil ipse licèt, fieri omnia mandat,
Multa animo volvit venturi providus ævi,
Et redit ad fastos prudens, disponit, et aptat
Certus, et ante diem jam præparat omnia longè;
Ac velut adversis superat qui fluctibus amnem,

Fortunam contra luctatur, et obvius exit
Pervigil, incautum ne quà fors opprimat unquam.
Credis, Ulyssiade, quòd primo mane laborem
Solis ad occasum ingeminet defixus in uno,
Ut properet tabulas in lucem emittere, pictor?
Non ita: nam penso servili, et victa labore
Vis cadat ingenii, mentisque elangueat æstus;
Sed magis, ut sua mens agit, impellitque voluptas,
Pronus eat sine lege, inconsultusque feratur.
Ille, putas, aptat calamos, terit ille colores?
Hæc pueri. Tacitus sed volvit grandia secum;
Curat et audaces calamis effingere ductus,
Qui decus inspirent, motumque, animamque figuris.
Quas velit heroum mentes, et pingere sensus,
Mente agitat: revocat quæ quondam sæcla tulerunt,
Et quibus intererant rebus, comes additur unà:
Hunc opus est flammæ sapientia temperet æstum,
Cuncta sibi constent, sint pura, et proxima vero.
Nunc, age, cum tanto quæratur robore mentis
Pictor, et ingenii, quæ regis forma creandi?
Ergò regis erit meditari magna, virosque
Eligere, imperii qui res se rege gubernent.
Vix ea fatus erat, juvenis quum talia reddit:
Non obscura quidem memoras; verùm, optime Mentor,
Hæc ita si fierent, non rarò falsus abiret
Qui non ipse ageret per se rex singula rerum.
Cui Mentor: Tute ipse erras; non fallitur, uno
Qui summam rerum complexus lumine lustrat.
Caligant, temerè qui magna negotia tractant,
Nec varias hominum curant dignoscere mentes;
Verum fortè vident, incerti quid sibi quærant,
Quò spectent; tantùm norunt diffidere rectis
Semper, et his potiùs, quos experiuntur amaros,

Quàm quibus est studium mellitis fallere verbis.
Contrà autem certo regnum qui fine capessunt
Non hominum ignari, quærendum quid sit in illis
Prospiciunt, et quà faciles huc tendere pergant:
Ritè vident, obeant vasto licèt omnia visu,
Num fidos habeant comites, operisque ministros,
Qui rectè videant, curamque sequantur herilem.
Prætereà, quum non miseri malè singula carpunt,
Uno liberiùs sectantur lumine rerum
Corpus, ad optatum properet num tendere finem.
Si quis erit, tamen in magnis non maximus error.
Invidiæ temnunt rixas, miserosque dolores,
Futilis argumentum ingens, mentisque pusillæ:
In magnis, novere, latet fraus certa gerendis,
Ad quæ sæpè homines, fallacia corda, vocantur.
Plus nocet incertæ fluitans dubitatio mentis,
Diffidensque animus, quàm parvæ injuria fraudis.
Felix ille adeò, fortunatusque laborum,
Quem nunquam nisi parva quidem, et mediocria fallunt!
Nulla mora intereà magnis: hoc scilicet unum
Cogitat, et quærit princeps ad grandia natus.
Deprensam in latebris maneat gravis ultio fraudem:
Fraudem crede tamen furtivam in limine adesse,
Ni dare magna velis magnæ ludibria fraudi.
Privatâ qui sede sedet, tenuique tabernâ,
Omnia per se opifex præsens videt, omnia tractat;
Rex verò latè imperitans non cernere solus
Omnia, molirive potest. Ea sola facessat
Quæ cuiquam tentare nefas; oculisque sequatur
Immensum quæ pondus habent, magnasque secant res.
Tandem Mentor ait: Tu, magni sanguis Ulyssei,
Dîs charus: sapiens tibi servant numina regnum.
Illa tuæ sunt magna, vides, præcepta juventæ;

Nec magis Idomenei spectant hoc tempore laudem.
Quæ te tanta capit Salenti gloria, magnos
Vix Ithacæ referet quondam te rege labores,
Si qua tuis virtus fatis par grandibus adsit.
Hinc iter est, tempusque viam nunc flectere velis:
Annuit Idomeneus reditum, navemque paratam.
Nec mora: jam dudùm magno inflammatus amore,
Salento sese mœstum discedere coram
Mentore Telemachus, quanquam non spontè, retexit.
Crimen erit fortassè mihi, quem vincere semper
Possit amor, quâcumque datur consistere terrâ;
Sed grave semper erit lacero sub pectore crimen,
Si non Antiope fatear me denique captum.
Nec me cæcus amor nunc fascinat, optime Mentor,
Quale mihi Ogygiæ servasti a vulnere pectus;
Luctificum implicuit quum victrix ossibus ignem
Eucharis, heu! misero nimiùm fatalis amanti,
Nunc etiam ante oculos longo post tempore præsens.
Hoc quoque non ausim placidè nunc dicere nomen,
Expertus nostro didici non fidere cordi.
Non verò Antiope mihi talia vincula nectit;
Nec rapit amentem cæcus furor; at mihi verus
Suadet amor, virtus, vitæque cupido beatæ
Me jubet Antiopes thalamo sociare jugali.
O mihi restituant superûm si fata parentem!
Et mihi dent ultrò consortem quærere lecti!
Antiopem ante alias tenerâ pro conjuge quæram.
His ego præcipuè moveor: non garrula servat
Virgineum decus, et mores: huic cura latere:
Huic labor assiduus: tum mira industria doctâ
Pingere acu, lanas tenui vel ducere filo:
Cura super, studiumque domum componere patris,
Tempore quo primùm genitricem fata tulerunt:

Fœmineos temnit cultus, pigmentaque simplex
Munditiis, oblita, suique ignara decoris.
Quum jubet Idomeneus calamo invitante choreas
Fortè puellarum Cretenses ducere circùm,
Hanc Venerem dicas, Charites quam mille sequuntur.
Si quando in saltus venatum ducit, honore
Multo incedit ovans, atque arcum tendere solers,
Quanta solet fidas inter Latonia nymphas.
Sola quidem nescit, mirantur et omnia passim.
Ut templum ingreditur, plenis et sacra canistris
Altè innixa gerit, templi dea creditur esse.
Quanto sacra metu, quâ relligione ferentem
Adspicimus justas inflectere numinis iras,
Sive diis opus est promissa piacula ferre,
Seu triste augurium, et duros avertere casus!
Denique fœmineis quum sese cœtibus infert
Auro insignis acûs mediam, vidisse Minervæ
Dixeris humanâ præsens sub imagine numen,
Atque hominum inspirans turbæ feliciter artes.
Urget opus, sociasque juvans, et tædia fallit,
Et curas operum liquidæ dulcedine vocis,
Dum canit egregios casus, et facta deorum.
Vincit Apellæos, artis miracula, fœtus,
Artifici sic pingit acu, dextrâque colorat.
O fortunatum tam dulci conjuge amantem!
Cui timor unus erit cineri superesse sepulto.
Me mora nulla tenet: dî testes, optime Mentor:
Chara mihi Antiope, incolumis dum vita manebit,
Semper erit; non illa tamen, non unius horæ
Vel spatio ad patriæ fines obstabit eunti.
Illam autem si quis præ me mox alter haberet,
Durâ mihi ingratæ traherentur tempora vitæ.
Ibo tamen, quamvis absentem amittere possum,

Et timor est. Non illa meos, non magnus amores
Audiet Idomeneus: neque enim mihi dicere coram
Te nisi teste uno fas est, dum magnus Ulysses
Annuat Antiopen sua tandem in regna repostus.
Nunc me alium tute ipse vides, dulcissime Mentor,
Qui fueram cæco Eucharitis malè captus amore.
Cui Mentor: Video. Puris est candida, simplex
Moribus Antiope: patiens huic dextra laboris:
Providet a longè, tum consulit omnia prudens:
Parca loqui, sua pensa, suas obit impigra partes,
Non præceps tamen, aut ullo malè tempore cessans:
Libera semper agit, namque omnia perficit aptè:
Huic patriam rexisse domum non ultima laus est,
Nec magis insigni vultûs nitet illa decore.
In se omnis quanquam domus inclinata recumbit,
Corrigit, aut resecat sumptus, arcetque petentes
(Qui labor haud rarò dominis odia aspera movit)
Sed tamen in se omnes facilis convertit amores.
Namque a se, quæ sæpè alias incommoda vexant,
Omnis abest levitas, vitium, tumor, atque libido:
Ad nutum pendent omnes, et amore feruntur:
Non nisi clara jubet, quæ cuique facessere pronum est:
Culpat, et ipsa animos addit, dum culpat amicè.
Omnis in hâc stat patris amor, penitùsque quiescit;
Ut medio in cursu, quem sæva canicula torret,
Fronde super viridi, stratusque recumbit ad umbram.
Credo equidem; Antiope digna est, o sanguis Ulyssei,
Quam tu spontè velis vel ad ultima quærere terræ.
Hæc vanos non mente magis, quàm corpore cultus
Respuit: ingenio quamvis acerrima, prudens
Continet os, vocemque premit, nisi fortè necesse est
Dicere: fatur ubi primùm, tum gratia simplex,
Et suadela potens labris victricibus exit:

Vix loquitur, passim quum facta silentia linguis;
Ipsa sed erubuit: jam pænè exorsa resistit
Sermone in medio, quum pendent omnia circùm.
Vix adeò licuit nobis audire loquentem.
Num redit illa dies animo, Laertia proles,
Quum patris accitu venit demissa modestos
Ad terram vultus, peploque induta fluenti;
Paucaque subjecit, quibus Idomenea furentem,
Et graviter servo minitantem flectere posset:
Illa quidem patrio primùm indulgere dolori,
Vincere mox animum mollis, tum dicere tandem
Quæ facerent servo veniam, miserumque levarent;
Nec regem incusans, nimio quòd ferveret æstu,
Justitiâ inflexit sensus, et molliit iram.
Non magis irati placat maris æquora Tethys
Grandævum complexa sinu dum Nerea mulcet.
Sic olim Antiope nunquam imperiosa, nec ullis
Viribus, aut formæ nimiùm confisa decoræ
Ipsa viri blandâ flectet dulcedine pectus;
Non aliter quàm nunc teneros educere cantus
Quum properat, citharam digitis, aut pectine pulsat.
Rursùs, Ulyssiade, nostram nunc accipe mentem:
Illam rectus amas: illâ te conjuge divûm
Numina dignantur, ratioque fatetur amantem;
Jamque illam tibi tempus erit quum donet Ulysses.
Laudo equidem, quòd tu te non ostenderis illi:
Disce tamen, si quà furtim tu prodere sensus
Ausus eras, certè exclusus paterere repulsam,
Nec te laude suâ dignum jam vellet habere.
Nulli unquam sponso sese dabit; annuet illa
Quem pater ipse dabit, cui cura, metusque deorum,
Et custos virtutis erit, rectique satelles.
Vidistin, quod et ipse oculis sum ritè secutus,

Ex quo te reducem bello fortuna revexit,
Multo nunc etiam se nobis parcior offert,
Et fugit adspectus, et terræ lumina figit?
Audiit illa quidem quantis te prospera rebus
Sors magnum extulerit: quæ sint tua fata, genusque
Novit, et indiderint quidquid tibi numina divûm:
Hinc sibi fida cavet passim, refugitque videri.
Ergò, age, ne dubites Ithacæ contingere portum,
Laertæ genus, hoc unum mihi denique restat
Reddere te patrio amplexu, te conjuge dignum
Fingere, qualem olim Saturnia sæcla tulerunt.
Rustica virgo licèt pecudes super algida saxa
Duceret, Idomenei quæ nunc est regia proles,
Tu fortunatus, tu tali conjuge felix.

LIBER VIGESIMUS TERTIUS.

Idomeneus, ne fortè viri jam vela parārent,
Quærebat quà ferre moras, quà nectere posset.
Sic ergò aggressus præsentem Mentora fatur:
Te sine Diophanem, Heliodorum non ego, sacros,
Hunc tibi, Phœbe, tibi, servator Juppiter, illum,
Quos pecudum fibræ, quos præpetis omina pennæ
Discordes fecêre nimis, componere possim.
Quid tu, Mentor ait, sacris immiscier audes?
Etrusci videant, quibus est custodia semper
Credita sacrorum, qui vatum oracula servant,
Et quorum pars est monitus vulgare deorum.
Cura tibi super his rixas compescere inanes,
Quum primùm incipient studiis ardere nefandis.
Non odium, non te favor huc inclinet, an illuc;
Sed tibi decretos ultrò defendere ritus
Sit satis. Est regum sacris parere, memento,
Non regere imperio; stat regibus altior ipsis
Relligio prognata diis. Quam tangere reges
Ut primùm aggressi vanâ tutaminis umbrâ,
Imperiis cogent humilem parere superbis.
Sic fragiles populi, sic firma potentia regum,
Ut, sacris si se reges miscere regendis
Incipient, timor hinc veniat, ne cuncta trahantur
In pejus violata, suisque obnoxia jussis.
Nunc, age, spontè deûm videant patiaris amici
Quid deceat; sed ubi fuerit manifesta voluntas
Pontificum, populos jussis compelle rebelles.

Dein privatorum multas se judice lites
Pendere Idomeneus queritur, mœtusque laborat.
Quæ nova erunt, quibus et stabit prudentia juris,
Legibus unde nitor veniet, te auctore ferantur,
Mentor ait; sed tu suscepta negotia nunquam,
Et privatorum cures defendere causas.
Namque caput circa salient, mora nulla, latusque
Illa tibi, stabuntque uno te judice lites,
Et sine pondere erunt, quorum est curare secundas;
Hærebisque miser tricis, neque grandia rerum
Te capient, frustràque voles componere parva.
Ne qua igitur mora te teneat, privata remitte
Judicibus propriis, rebusque accingere solus,
Quas aliis tractare nefas, neque copia cuiquam;
Tunc adeò digna imperio tu dignus obibis.
Rursùs: Connubio certos conjungere cives,
Rettulit Idomeneus, poscor. Qui nostra secuti
Arma viri, magnis orti majoribus omnes
Projecere ingens argenti pondus, et auri;
Pro meritis nunc lauta sibi connubia quærunt:
Res verò in promptu est, verbum si protinùs addam.
Cui Mentor: Verbum, credo, rem scilicet unum
Expediet; sed erit summa huic injuria verbo.
Hæredes legere, et generos non copia matri,
Non permissa patri per te hæc solatia saltem?
Proh! grave servitium, atque lues teterrima cunctis!
Semen eris tu grande tuis, et causa malorum.
Conjugiis, eheu! vinclisque jugalibus hæret
Spinarum satis, illa tuus ne lædat amaror.
Si fidis tu dona paras, et præmia servis,
Da quæ rura colant, da rerum insignia, honores,
Conditio quos cuique feret, pretiumque laboris;
Insuper et propriis quod tu subtraxeris ipse

Sumptibus argentum, et nummos benè prodigus adde ;
Sed tamen invitis fortassè parentibus unquam
Debitor ære graves cuiquam ne trade puellas.
Suscipit Idomeneus, verbis et talibus infit :
Rura sibi prærepta uno Sybaritides ore,
Accitis dedimus quæ nuper aranda colonis,
Nunc repetunt, magnosque cient cum murmure quæstus.
En, age : fac me istis facilem decedere terris,
Passim aderunt, qui nostra sibi mox jura reposcant.
Scilicet haud æquum est Sybaritis credere ; verùm
Nec tibi te, nimiùmque tuæ confidere causæ
Æquum, Mentor ait. Quibus ergò credere par est?
Subjicit Idomeneus. Mentor sic deinde locutus :
Neutri credere par ; sed judex inter utrumque
Stet populus, tibi quem circùm vicinia monstrat,
Cui rectum ingenium, et neutri suspecta fides est.
Talem se vobis offert Sipontia pubes :
Optima gens vestris non invidet æmula regnis.
Tum contrà Idomeneus : Num coram judice causam
Dicere, ait, teneor? non rex ego? siccine rebus
Cogitur ad nutum ipse suis rex ponere metas?
Vix ea fatus erat, cœpit quum talia Mentor :
Stas siquidem obnixus non cedere, vincere causâ
Te dicis. Contrà Sybaritæ haud segniùs instant,
Jusque suum retinent certi, fortesque tuentur.
Dum sic discordes animo contenditis, adsit
Adversas inter partes electus utrinque
Arbiter, incertam doctus componere litem ;
Nil medium est, aut rem definiat alea belli.
Si quam fortè urbem venies, ubi nulla potestas,
Judex nullus erit, sed summa licentia cunctis
Vicinos contra sua jura reposcere telo,
Tu tantam flebis cladem, sævosque tumultus

Oderis, armatosque in mutua funera cives.
Ergone communem superi mortalibus urbem,
Non omnem adspiciant averso lumine mundum;
Omnes si populi, magnæ ceu matris alumni,
Armorum vi posse putent absolvere causam,
Jusque suum, et vicina ruant in viscera fratres?
Non solâ nisi lege potest, legumque ministris
Vir proprii possessor agri, fundique paterni,
Hunc ipsum privatus agrum, et defendere fundum.
Ille et seditione furens, et vindice pœnâ
Dignus erit, si jure datum vi servet, et armis.
Vim tu posse priùs censes intendere regem,
Ut properet, quæ jura putat sibi sancta, tueri,
Quam sese ad pacis placidas converterit artes.
Anne, ubi res agitur de magnis ardua terris,
Regibus est recti minùs inviolabile pignus,
Quàm si privato lis est de paupere fundo?
Impius hic, et raptor erit, qui jugera terræ
Paucula sustulerit? sed rectus, et inclytus ille
Dux erit, extortas victor qui ceperit urbes?
Si privata super, nec magna negotia mentem
Inclinat, vel ducit amor, fallitque cupido;
Nonne et major erit, si quando gravissima rerum
Tractantur momenta, locus, vel causa timendi,
Ne quem flectat amor, fallatque cupidinis æstus?
Quis sibi credat enim, quum non sibi credere tanta
Materies erit? aut falli non quisque timebit,
Unius error ubi tot damna inducere possit?
Indulgens sibi rex nimiùm, quem decipit error,
Promptus et armatis sua jura reposcere turmis,
Sæpè famem, moresque malos, incendia, cladem
Invehit ad seros latè properantia natos.
Non metuet falli tanto rex cardine rerum,

Semper adulantûm cinctus stipante catervâ?
Sin autem arbitrio quærat componere litem,
Se rectum ostendit, fideique, et pacis amantem:
Spem causæ, et vires vero sub lumine ponit.
At qui deligitur, non judex ille severus,
Sed bonus arbiter est, pacisque sequester, et æqui.
Illius haud temerè jussis paretur; at illi
Maxima defertur reverentia: judicis instar
Non jubet, aut statuit, sed ritu suadet amici,
Mosque illi geritur, servandæ pacis amore.
Si bellum ingruerit, quamvis pro pace tenendâ
Rex animum in curas totus diduxerit omnes;
At sibi conscia mens recti, gentesque favebunt
Finitimæ, viresque dabunt pia numina divûm.
His ergò Idomeneus victus sermonibus ipsam
Rem Sipontinis dirimendam detulit ultrò.
Tum verò nil posse viros ut flectere vidit
Ne fugerent, animos majori pondere tentat;
Et quoniam Antiopes juvenem persensit amantem,
Hâc vinci nunc posse putat. Mora nulla; jubetur
Virgo inter cœnam, et dulcis convivia mensæ
Non semel, atque iterum ad cantus depromere vocem.
Paruit illa patri, sed tanto victa pudore,
Ut parere putes ægram, similemque dolenti.
Quin etiam Idomeneus Adrasto bella perempto
Jusserat ut caneret, partosque ex hoste triumphos;
Illa autem non facta tulit, non dicere laudes
Telemachi; et cantum pulchrè aversata refugit;
Nec pater imperio natam parere coegit.
Fortis Ulyssiadæ, tenerâ dulcedine vocis,
Dum canit illa, movet, pectusque incendit amore.
Intereà in juvenem obtutu defixus, et hærens
Incensum videt Idomeneus, gaudetque videndo.

Dissimulat juvenis quam fraudem cogitet heros :
Non poterat tunc ille quidem non corda moveri;
Sed major sensum ratio vincebat amoris;
Nec misero infelix, ut quondam, carpitur igni,
Insula si quando captivum, ac Nympha tenebat.
Dum cantum dabat Antiope, multùm ille silebat;
Atque ubi finis erat, aliò traducere mentem
Imprimis sibi cura fuit, causasque loquendi.
Tum quoque consilio Idomeneus elusus inani
Constituit magno venatum ducere ritu;
Et natam invitat, ludique ad gaudia poscit.
Aversata sinum lacrymis implevit obortis
Antiope, sed frustrà; urget nam summa voluntas.
Fertur equo qui fræna ferox spumantia mandit,
Quales fingebat palmæ ad certamina Castor.
Ipsa regit facilis comitum stipante coronâ,
Quas inter micat, ut nemorum Latonia cultrix.
Hanc videt, explerique nequit rex corda tuendo;
Nec jam præteritos reminiscitur ille labores.
Hanc videt et juvenis; nec tantùm gratia formæ,
Dexteritasque movet, quantùm pudor ore modestus.
Urgebant et voce canes, et cursibus aprum
Terribilem, immensum, qualem Calydonia pavit :
Cui setis tergum, et densis hastilibus horret;
Et furit ex oculis multo cum sanguine flamma;
Et flatu insonuit vasto, ceu cæca volutat
Murmura ventorum rabies, si quando sonantem
Ad sese populum imperitans vocat AEolus antro.
At longos dentes ut falcem armata recurvam,
Nodoso scindebat hians fera robore truncos,
Dente canes lanians, quibus est accedere virtus;
Et mens si qua viris, animusque lacessere fortis,
Hos metus angebat fugientem attingere cursu.

Ausa tamen propior metuendo occurrere monstro
Antiope micat, et celeris volat æmula venti,
Et jaculum intorquet, summos et perforat armos.
It cruor exundans; et fuso sanguine sævit
Bellua, et adversum contra redit effera vulnus.
Extemplò sonipes, tumido licèt arduus æstu,
Infremuit, retroque pedem, nec spontè repressit:
Quem contra vasto furit ingens corpore monstrum;
Haud aliter tormenta ruunt vi concita magnâ,
Oppida quo nutant, immani ac pondere turres.
Sternitur infelix quadrupes; revolutaque terrâ
Jam videt Antiope minitantem viscera dentem.
Hîc juvenis delapsus equo, metuensque periclum
Virginis, it trepidusque, et fulminis ocior alis:
Dejectum medius venit inter equumque, feramque
Infensa ultori properantem vulnera dente;
Et longam adductis connixus viribus hastam
Conjicit, atque feræ telo latus haurit apertum.
Sternitur illa fremens, rabidoque accensa furore.
Tum caput avulsum, sævumque tuentibus aufert
Magnus Ulyssiades, et amanti donat habere.
Erubuit virgo, patrisque interrogat ora,
Vivere qui natam positâ formidine gaudens
Annuit oblatum ne munus virgo recuset.
Accipit illa datum, juvenique hæc insuper addit:
Sumo etiam majora mihi quæ dona dedisti:
Per te vivo memor. Paucis effata locutam
Plura timet, ponens demisso lumine vultum.
Ut videt incertam juvenis vix talia reddit:
Lætus Ulyssiades talem defendere vitam!
Imò etiam felix, fortunatusque laborum,
Si sibi jam liceat tecum consumere soles!
Nil contrà Antiope; comitumque regressa coronam

Rursùs equum super insiluit, mora nulla, recedens.
Ex illo juveni natam promitteret ultrò
Idomeneus : sed enim incerto sperabat amori
Non frustrà se posse novas accendere flammas.
Quin et Ulyssiadæ causas afferre morandi
Crediderat sponsæ, certique cupidine lecti.
Sic secum Idomeneus; verùm mortalia victrix
Consilia, et curas divûm sapientia ludit;
Namque fugam suasit juveni quæ causa fuisset
Sistere : tum flammæ nascens in pectore sensus
Non frustrà admonuit propriæ diffidere menti.
Nec mora : Telemachum Mentor non segnis agebat
His procul ire locis, Ithacosque revisere portus;
Et regem urgebat nè cogere vellet euntes.
Ipsa parata viæ, curvoque in littore puppis.
Nam juvenis vitam prudens componere Mentor,
Egregiis ne quà fatis, laudique deesset,
Non ullis ultrà dederat consistere terris,
Quàm laudis segnis, et rerum sibi posceret usus.
Ergò ubi Telemachus castris, acieque regressus
Victor erat, navem Mentor, cursumque parabat.
Viderat Idomeneus haud lætâ fronte parari
Omnia : tum verò vivus dolor ossibus ardet,
Curaque mœsta magis, miseræque simillima morti,
Ut tales sibi deesse viros, seseque relictum
Audiit. Ille domûs secreto in limine tristis
Flebat, et ingentes, tantæ solatia curæ,
Infelix misero rumpebat pectore questus.
Respuit ore cibos jam non memor : anxius, æger
Et refugit somnos, intabescitque dolore.
Haud secùs ingenti terram quæ protegit umbrâ
Arbor, edax postquàm tacito sub caudice vermis
Vivit, et in tenues pestis delapsa canales,

Influit unde omnes cum succo vita per artus;
Illa diù perpessa notos immobilis, illa
Quam manus agricolæ toties venerata pepercit,
Et fœcunda parens læto fovet ubere tellus,
Languescit tamen, et quæ sit certissima mortis
Causa latet; deponit enim malè languida frondes,
Ornamentum ingens, siccoque in cortice monstrat
Flebilis arentes ramos, et inutile pondus;
Talis erat curâ Idomeneus confectus edaci.
Nil juvenis mutire audet, discedere tempus
Ipse dolens, quærensque moras; nec quærere tandem
Finis erat, tali nisi Mentor voce locutus:
Esse tuî te dissimilem nunc gaudeo, nuper
Cui fuerat mens dura, superciliumque superbum,
Et sola indulgens rerum tibi cura tuarum.
Nunc hominem te corde geris, nunc incipis ultrò
Sæpè miser miseris hominum succurrere fatis.
Qui miseris nescit succurrere, nec bonus ille,
Nec pius esse potest, nec regni factus ad artem.
Tu tamen o! nimius ne sis, neu mollis amicus.
Faxo equidem, Idomeneus ne nos adversus euntes
Impediat, solusque feram, quod ferre gravaris,
Ni metuam ne te pravus timor angat inertem,
Sive pudor. Teneros firmo tu pectore sensus
Concipe; nec cuiquam imprudens sis causa doloris:
Tum si non poteris tristes avertere casus,
Flebis, et adflendo duras solâbere curas.
Contra quem breviter fatur Laertia proles:
Scilicet hæc mœstis quærens solatia rebus
Regem abitus optem per te cognoscere nostros.
Olli continuò Mentor: Tu falleris, inquit;
Ex illis unus mollit quos purpura regum,
More suo qui cuncta volunt vertique, regique,

Naturamque sibi parere volentibus omnem,
Et nulli adversâ possunt occurrere fronte.
Nec verò curant homines, hominumque dolori
Non metuunt; sed læta sibi, sed dulcia quærunt,
Et tristes nolunt, aut mœstos cernere vultus.
Non illos humana movent, non aspera fata,
Tantùm absint; sed si quis erit qui tristia coràm
Explicet, aversos, quid enim? memorata fatigant.
Ut placeas, plenis dic cuncta canalibus ire
Prospera; dumque sibi passim læta omnia rident,
Nil audire volunt, oculis nil cernere, risus
Quod miscere queat. Quemvis si fortè necesse est
Arguere, errantem revocare, aut plectere sontem,
Aut importunis, pravisque resistere votis;
Hæc aliis semper molles facienda relinquent;
Fortia nec placidis audebunt promere dictis:
Antè ipsi non justa sinant sibi præmia tolli,
Et rerum momenta ruant, quàm vincere voces
Illius properent quîcum solemnia tractant.
Hâc igitur quoniam pugnant non pectore firmo,
Non unus pugnator adest, qui vincere certat,
Instat agens, acerque premit, vincitque premendo.
Fit via blanditiis primùm, laudumque vapore.
Verùm ubi capta fides, collectaque gratia, et ingens
Partus honos, magnique gradùs insignia rapta;
Ex illo miseri reges cervicibus acti
Triste jugum accipiunt, multoque labore gementes
Impositum sibi ferre negant; sed demere frustrà
Indociles toto patiuntur tempore vitæ.
Imprimis autem metuunt aliena videri
Fræna sequi, docilesque manum; semperque sequuntur;
Nec possunt non spontè sequi. Nam debilis instar
Vitis eunt, per se nullo quæ robore surgens

Semper amat circùm magnos adrepere truncos.
Nunquam, nate, feram tali te vivere more,
Et regno imbellem fieri. Te pectore fingis
Qui tenerum, nullisque affari vocibus audes
Idomenea, pedes absens ubi moveris urbe,
Jam non te miseri curæ, luctusque movebunt.
Non te hujus tangit dolor; at præsentia miris
Sollicitum cruciatque modis, dubiumque fatigat.
I, regis pete congressus, et tempore tali
Fortem, age, disce simul, teneramque ostendere mentem:
Te tristem videat discedere: te quoque certum
Audiat imperio fati parere vocantis.
Non juvenis quæ jussa dabat pulcherrima Mentor
Respuere incertus, nec regem audebat adire;
Huic pudor est metuisse, metum nec vincere virtus:
Fluctuat ambiguus: fert gressus ille, refertque
Ociùs, atque moræ nova tempora fingere quærit.
Mentoris at vel sola vetat præsentia fari,
Egregiasque fugat causas, et dissipat omnes.
Olli subridens sic Mentor voce secutus:
Hiccine magnus, ait, Daunorum victor, et ingens
Hesperiæ columen, proles sapientis Ulyssei,
Cui quondam exstincto venies lux altera Graîs?
Et nunc ille quidem turpi formidine captus
Non audet regem affari, non dicere fatis
Ad patrem, ad patriam sese, mora nulla, reposci!
O miseros Ithacæ tali sub principe cives,
Quem pudor urgebit pravus, qui maxima rerum
Damna feret tenui, vanâque libidine victus!
Discrepat, heu! quantùm, videas, Laertia proles,
Pacificà virtute ingens, ac bellica virtus!
Quem non Adrasti fecerunt arma timentem,
domenei nunc te timidum dolor arguit! armis

Obruit egregios hæc sæpè infamia reges :
Heroes bello vitæ communis in usu
Inferiora tenent, alii dum prima tuentur.
Talibus accensus juvenis, quæ vera videbat,
Immemor ipse suî, præceps, subitusque recessit.
At vix ille domum ingressus, quâ parte sedebat
Tristior Idomeneus dejecto lumina vultu,
Languidus obstupuit, metuens, aversus uterque;
Regem oculis non ille ausus, vultuque tueri:
Sese quisque audit sine voce, timetque silendi
Quis finem faciat ; lacrymas ciet alter, et alter.
Hîc nimio tandem compressus pectora luctu
Exclamat prior Idomeneus : Quid quærere juvit
Virtutem, si sic virtus solatur amantes!
Arguor infirmus quoniam, solusque relinquor,
Præteriti jam me fluctus, æstusque resorbent!
Jam valeant regnandi artes, et regia jura :
Jam non his ego par; homines, humanaque sordent.
Quò tu tendis, Ulyssiade? quem quæris Ulyssem,
Occidit; et muros Ithacæ tenet impius hostis;
Et reduci intentat lethum tibi : jam tua mater
Cesserit audaci tandem non spontè marito.
Huc ades ipse mihi gener idem, hæresque futurus;
Et regnis succede meis : me sospite regni
Summa tibi, dabiturquè fides tibi maxima rerum.
Hæc te autem, si nulla movent, mihi Mentora saltem
Fas habeam, nostris quæ spes est unica rebus.
Fare, age: dic verbum, precibusque inflectere nostris,
Et miseresce hominis tot fœda, infanda ferentis.
Triste siles! Video quàm sint ah! numina divûm
Aspera; non Cretâ sic olim immitia sensi,
Quum nostrâ infelix transfixi cuspide natum.
At juvenis timido turbatus pectore tandem :

Non meus o ego sum! me fata vocantia poscunt
In patriam; jussuque deûm, cœlestibus auctus
Consiliis hinc me cogit discedere Mentor.
Nam quid agam? patremne meum, matremque relinquam,
Et patriam, primos cui debeo civis amores?
Natus ad imperium, non desidis otia vitæ
Possum ego, nec dulces naturæ quærere curas.
Sunt tibi læta quidem, sunt magna, potentia regna;
Nec genitor nisi parva tenet; tamen hæc mihi restant
Sacra magis, quæ dî, quàm quæ tu porrigis ultrò.
O me felicem! tantùm pro conjuge detur
Antiope, nil regna moror tua: sed tamen illâ
Ut dignus veniam, sequar ipse vocantia fata;
Atque illam pater uxorem mihi poscat habendam.
Ergone non dederas Ithacæ promissa videndæ?
Non ego promissis inductus talibus hostem
Pugnavi Adrastum junctus socialibus armis?
Nunc tempus curare domum, rebusque mederi.
Mentoreis dî me manibus, dî Mentora fatis
Addixere meis, aliquâ ne parte deessem.
Mentore vis caream reliquis ejectus, egensque?
Nam mihi certa domus nulla est, nullique parentes,
Non fundus, patriique lares, non hospita tellus.
Hoc unum mihi restat adhuc super omnia dona,
Vir sapiens, nullique virûm virtute secundus.
Hunc ego judice te, me deseret ille volentem?
Non ità: sed moriar. Vitam hanc, nil vivere tanti est,
Tolle; mihi tantùm ne tu, ne Mentora tollas.
Talia dicenti vox firmior ipsa sonabat,
Imbellis nec jam poterat timidusque videri.
Idomeneus contrà nil respondere, loquenti
Dissentire tamen. Quum jam nil dicere posset,
Flectebat juvenemque oculis, ac supplice gestu.

Mentor adest, placidoque gravis sic incipit ore :
Desine : nos equidem ferimur procul ; at tibi nusquam,
Nusquam aberit superûm cœtu sapientia præsens.
Tantùm crede memor te terque, quaterque beatum,
His nos attulerit quòd Juppiter optimus oris
Consilium tibi grande ferens, regnoque salutem.
Hic tibi fidus erit Philocles tibi redditus : illi
Custos semper erit sub pectore cura deorum,
Gentis amor, veræ studium virtutis, et alma,
Humanisque potens pietas mansuescere damnis.
Consule non metuens unquam, non invidus audi.
Proderit imprimis si, quâ peccaveris olim
Mancus, inops, tu non mollem tibi dicere coges.
Hæc vis summa, boni virtus hæc maxima regis,
Ut veros, qui se dictis sapientibus ultrò
Peccantem fortes revocent, sibi quærat amicos.
Si sapere audebis, tantùm si pectore robur
Concipies, nobis nequicquam absentibus absens
Tu careas ; et semper erunt tibi prospera vitæ.
Sed tibi blanditiæ molles, ceu lubricus anguis,
Invenient si fortè viam, quâ pectus ad imum
Rursùs eant, et te diffidere vera monenti
Impulerint ; mors certa tibi, mors imminet atra.
Parce tuo mollis nimiùm indulgere dolori ;
Et, virtus quà firma vocat, tu nitere fortis.
Jam Philoclem, quæcunque tibi solamina portet,
Edocui, et quali tecum pede tendat amicus ;
Et, tibi sponsor ego, faciet. Quem numina divûm,
Ut me Telemacho, tibi certâ mente dederunt.
Et nos fata manent, fortes quæ justa sequamur ;
Parce queri. Nostram si posces indigus artem,
Mox adero, patriæ civem, natumque parenti
Postquam reddidero. Quid erit mihi dulcius unquam?

Non terræ gazas, nec honorum insignia quæro;
Unum opto, laudem quærenti tendere dextram.
Ecquid erit quod te nobis jam possit amicum,
Et fidum imprimis animo depellere nostro?
His dictis simul Idomeneus mutatus; et omnis
Pulsus corde dolor; fluctus ut mitigat atros
Cuspide Neptunus, tempestatumque furores.
Parte dolor restabat adhuc, non turbidus, acer;
Sed tristis, sed lenis erat sub pectore sensus;
Et revocant animos, fractasque in viscera vires
Divini spes præsidii, fiducia, virtus.
Ergo ratum est; dum cuncta retrò dejecta recedunt,
Forti animo me stare decet, dulcissime Mentor!
Quum venies Ithacam sapiens, et laude beatus,
Ah! saltem, ah! ne te capiant oblivia nostrî.
Salentina tuis manibus consistere regna
Sis memor, et fidum, heu! regem tibi in urbe relinqui.
Nil moror, i, jam non teneo te, sanguis Ulyssei
Inclyte; non ego dîs obstare jubentibus ausim,
Qui tantum fecere mihi pro tempore donum.
Tu quoque, tu sapiens, hominum tu maxime Mentor
(Si tamen hæc possunt homines quæ vidimus in te,
Nec deus es, sumptâque latens sub imagine fallis,
Ut doceas homines, ignaraque pectora vulgi),
I, tecumque unà pergat Laertia proles,
Te magis ille quidem felix, lætusque magistro,
Adrasti quàm cæde ferox, spoliisque superbus.
Ite ambo: fari non audeo; parcite flenti.
Ite igitur: juncti felicem vivite vitam.
Nil mihi jam in terris, nisi vestra recurret imago,
Nil me unquam, nisi vos hîc excepisse juvabit.
Soles, o! nitidos soles, nimiùmque beatos!
Non satis, o soles, mihi cognita gaudia! jam non,

Heu! celeres nimiùm, rapidique redibitis ultrà!
Jam non hæc, oculis quæ nunc objecta, videbo!
Nec mora: Mentor iter, tempusque parabat eundi
Amplexus Philoclem: sine voce immobilis, infans
Stringentis Philocles vultus, atque ora rigabat
Illacrymans. Dextram Idomenei si fallere possit,
Tentat Ulyssiades comprendere Mentora dextrâ;
Sed contrà Idomeneus tendens ad littora gressum
Ibat utrumque inter medius: respectat utrumque:
Ingemit: effari fracto vix flebilis ore
Incipit, incœptoque amens sermone resistit.
Ecce autem toto trepidant in littore nautæ,
Confususque virûm se tollit in æthera clamor:
Laxari funes, intendi brachia velis,
Leniter et flatu zephyri spirare secundo.
Tum gemitu regem multo, lacrymisque salutant
Mentor, Ulyssiades; quos ille amplexus in ulnis
Hæret inexpletùm, et mœrens dat brachia collo,
Atque acie, quantùm satis est, observat euntes.

LIBER VIGESIMUS QUARTUS.

Inflantur jam vela notis, atque anchora fundo
Vellitur, et visæ sensim decedere terræ.
Ipse gubernator pelagi, prudensque viarum
Nota recognoscit Leucatæ culmina longè,
Alta licèt gelidis lateant nimbosa pruinis.
Miratur nigros, prærupta Ceraunia, montes,
Torva quibus frons sævit adhuc, cœloque minatur,
Fulminibus postquàm toties arsere tremendis.
Hîc cursu in medio juvenis sic voce locutus:
Nunc adeò, quas tu docuisti ex ordine, Mentor,
Regnandi pulchrè videor comprendere leges.
Se mihi primò equidem, ceu somnia vana, ferebant;
At puræ sensim demptâ caligine fulgent,
Et sese objiciunt manifestâ in luce tuendas;
Non aliter quàm quum primi sub luminis ortum
Nubila se monstrat facies, confusaque rerum,
Mox autem visa est cæcis exire tenebris,
Corporibus quum plena dies dat splendida lucem,
Et proprias reddit formas, verosque colores.
Hoc, reor, imprimis regnandi cardine moles
Vertitur, ut varias possis dignoscere mentes,
Quas pro Marte suo variis tu partibus aptè
Adscribas; sed quod restat da scire petenti,
Quàm certis homines liceat cognoscere signis.
Cui Mentor: Si vis homines cognoscere, primus
Explorare labor; nec tu cognoveris antè,
Illos quàm tu adeas multùm, palpesque frequenter.

Cum populis auditor agat rex magnus, et idem
Consultor, parvo nunc hos exploret honore,
Nunc illos, an sint majora capessere digni.
Dic, age, certus equos Ithacæ quâ noveris arte?
Scilicet observans, iterumque iterumque videndo
Quà peccent, valeantque, viros audire peritos
Non piger. Et sanos pariter, rectique tenaces,
Expertosque diù rerum tu consule prudens
Sæpè viros, quæ cuique hominum sit mascula virtus,
Quod vitium; sensim tu quâ sint indole nosces,
Et quid ab his olim sperandum denique restet.
Unde bonos rectè nosti, pravosque poëtas?
Legisti multùm multos, nec rarus adîsti
Musarum comites, queis mella poëtica curæ.
Quà tibi parta fuit dulcis prudentia cantûs?
Impiger et cantûs vidisti sæpè magistros.
Quâ spe homines, nisi tu noris, moderabere? rursùm
Quî nosces, horum medius nisi vixeris unà?
Nec vivit medius, magnum qui fortè theatrum
Intrat, ubi phalerata sonant, et inania passim;
Sed qui se his infert privatus, et assidet illis,
Qui, quas intùs habent, educere callidus omnes
Novit opes, imas pertentat ad usque medullas
Explorans quæ mens illis, quo pondere vergant.
Rectè homines autem si quæris nosse, necesse est
Scire priùs quo quisque modo, qui debeat esse:
Ritè scias quæ sit non vana, sed optima virtus;
Ut quibus illa deest, vel adest dignoscere possis.
Ore omnes virtutem uno, laudemque loquuntur;
Laus tamen, et virtus quid sit vix dicere possunt.
Nempe hæc vana sonant, speciosaque nomina rerum,
Maxima pars hominum magno quæ jactat hiatu.
Virtutis teneat, rectique examina certus,

Qui rectos, hominesque volet cognoscere sanos.
Calleat imperii formam sapientis, et æqui
Qui claros hâc laude viros secernere gestit,
Atque alios vano sectantes avia cursu.
Ne longum faciam, mensurus corpora certum
Ille pedem, modulumque habeat, sic pondera servet,
Et momenta eadem, libret quibus omnia judex.
Tu quoque ritè scias quem spectet denique finem
Vita hominis, quem deinde modum, legemque sequatur
Qui populis dat jura volens, et flectit habenas.
Hæc autem pars est ingens, pars unica regum,
Imperii sibi nec laudem, nec præmia velle,
Quorum cura avidos fovet ambitiosa tyrannos;
Regnando sed eat per dura, per aspera princeps,
Ut populos faciatque bonos, servetque beando.
Sin aliter, temerè per totum tenditur ævum;
Ut medium quæ pergit iter sine remige puppis
Incertis vaga sideribus, nec littore noto,
Volvitur infelix per apertum naufraga pontum.
Sæpè equidem ignari quæ sit bona, veraque virtus,
Ignorant quæ cura hominum, quid quærere in ipsis
Fas habeant reges. His virtus barbara sordet:
Liberior vocem, vultumque ferocior effert;
Et quoniam terret præsens, et acerba minatur,
Proni ad blanditias ultrò vestigia vertunt.
Hinc fugiunt candorque procul, despectaque virtus:
Hinc miseri vanæ prensant mendacia laudis,
Quæ verâ facit indignos. Nec tempore longo
Virtutem credunt jam nullam vivere terris.
Namque malos novere boni, sed non mala novit
Turba bonos, atque esse viros negat impia tales.
Has verò regnantûm animas diffidere cunctis
Exercet labor assiduus: fugiuntque, latentque

Inclusi tenebris; nec abest a limine livor;
Et metuunt, terrentque homines; ad luminis auras
Nec veros audent naturæ prodere sensus.
Sed frustrà latuere, patent, nec lumina fallunt;
Omnia namque sagax, aperitque maligna suorum
Calliditas: nihil intereà novere, videntque.
Ambit inaccessos, et gaudet cuncta repellens
Gens rebus devota suis. Rex undique septus,
Qui vultus fugit humanos, fugit is quoque verum.
Si quis erit, tenebras oculis qui demere possit,
Arcet, et adspergit sale tetra calumnia nigro.
Sævum, ac triste genus regum est, quos vivere vitam
Inter magna juvat turpes, lucemque perosos,
Et falli qui dum metuunt, falluntur et ipsi
Haud dubiè, quamvis caveant, fallique merentur.
Paucorum si certa virûm consortia quæres,
Quæ feret hos, eadem te mens abducet, amorque;
Ipse bonos suus error habet, vexatque libido.
Et delatores aderunt, gens perfida, vili
Bile tumens, audax corrumpere pura veneno;
Ingravat illa leves nugas, finemque nocendi
Ne faciat, nigras vomit undique, et undique voces;
Illa aures regum patulas, et cuncta timentûm,
Suadet enim fortuna, animos huc versat, et illuc.
Ergò homines, o Ulyssiade, novisse labora:
Inspice, de se agitent tecum, coràmque loquantur,
Excutiantque alios alii; tu callidus omnes
Tunde priùs, nullique unquam te dede volentem.
Expertus sapias, tibi postquam illuserit error;
Sæpè illudet enim: mens altè obtecta malorum
Incautos sua fraude bonos in retia ducet.
Hinc, age, nil properes in quemquam dicere præceps,
Seu benè, seu malè quid dicas; latet anguis utrinque.

Sic tibi præteritus non frustrà proderit error.
Si tibi nota viri virtus, si nota facultas,
Utere ; namque boni gaudent sub luce videri ;
Nec sibi divitias, sed laudem præmia poscunt.
Ne tamen his noceas, nimiùm tribuisse caveto :
Excidit huic virtus nullo delebilis ævo,
Major ubi fortuna fuit, majorque potestas.
Rex quicumque potens, et amico numine lætus,
Tres numero, quà regna patent ingentia latè,
Sive duo saltem veros invenit amicos,
Quos multùm spectata fides, bonitasque tuentur,
Talibus adjunctus similes quoque, nec mora, multos
Inveniet, partes valeant qui ferre secundas.
Cætera, quæ per te quæras discernere frustrà,
Tu poteris tutus curâque, fideque bonorum.
At juvenis : Si qua est, inquit, nam dicta recordor,
Vis, animusque malis, num fas apponere lucro ?
Cui Mentor : fieri, aiebat, sic sæpè necesse est.
Si quando civilis agit discordia gentem,
Sæpè valent, captâque mali dominantur in urbe ;
Pellere quos alto non fas de culmine rerum ;
Præcipuis hæsere viris, quos tangere nolim :
Imò hanc infamem melius non tangere turbam ;
Namque illinc metus est, et cuncta evertere possunt.
His igitur, res quandoquidem jubet, utere prudens
Ad tempus ; vacuos sed sensim arcere memento.
Non his danda tamen vera hæc fiducia rerum,
Verborumque fides, ipsi quam fallere possunt,
Teque tuis captum verbis immittere vincla,
Vincla, heu ! dura magis, rigidoque tenacia ferro.
His operas permitte breves : his præmia pone ;
Et cape fortunæ studio, rerumque suarum ;
Namque viâ tu nunquam aliâ, vincloque tenebis.

Sed cave consiliis non interioribus adsint.
Semper habe, quo tu flectas pro tempore, funem;
Nunquam habeant animi, rerumque arcana tuarum.
Mox ubi cuncta viris pacata fidelibus intùs,
Alma quibus pietas simul, et sapientia cordi,
Paulatim quos imperii res dura vocabat
In partem, frigent operæ, viresque malorum.
Tum quoque non vacuos, indonatosque relinquas;
Namque, malos vel si spectes, tibi gratia doni
Nusquam aberit; verùm his pones dum præmia, cautum
Hæc maneat te cura, bonos, et reddere rectos.
Tu vitiis horum, quæ fert natura, necesse est
Ignoscas; tamen et superest vim reddere regno,
Venturisque palàm, si fors, occurrere damnis.
Cætera non æquum est regno succurrere pravos;
Et quamvis fieri rerum sic postulet ordo,
Hoc insiste viam paulatim evertere monstrum.
Rex sapiens, justique tenax, pacisque fovendæ
Providus oblato dimittet tempore pravos,
Perfida corda, viros; venietque haud rara bonorum
Copia, non parvo rerum spectabilis usu.
Sed neque tum satis est lectissima pectora gentis
Invenisse, novos labor est educere alumnos.
Hìc juvenis: Magnum hoc opus, hic labor arduus, inquit.
Non ità, Mentor ait; namque huc dum quæris, et illuc,
Quotquot erunt pietate graves, usuque periti;
Certatim quibus est virtus, industria nervos
Intendunt, summâque alacres nituntur opum vi.
Quàm multi tenebras quærunt, et inertia vitæ
Otia, quos olim magnum decus inferat astris;
Æmula si palmæ egregios spes adjuvet ausus!
Quàm multi sua quos ab humo quum tollere virtus
Spreta negat, sceleri quà fit via, surgere tendunt!

Nunc igitur si certus honos, si præmia laudi
Certa manent, propriis quàm multi viribus ultrò
Fingentur! sed enim quàm multos tu quoque finges,
Si sensim ex imis summa ad fastigia tollas!
Ingenium tute exacues, tute ipse probabis
Ingenio quàm sint, et quàm virtute nitentes.
Ad summos venient apices, et culmina quondam
Qui dudum fuerint te coram extrema secuti,
Per varios quos ritè gradus, sedesque repostos
Non verbis, sed re, sed vitâ noveris ipsâ.
Hæc illi inter se vario sermone serebant,
Phæacamque vident deserto in littore puppim,
Insula quà surgit minitantibus horrida saxis.
Tum venti posuere, silent vel blanda favonî
Murmura; stat placido facies crystallina ponto;
Immotam demissa negant impellere navem
Lintea; defessis luctamen inutile remis:
Hâc iter, hæc recto tentanda est insula cursu,
Insula; sæva viris cautes, non hospita tellus,
Et, mare ni placidum, statio malè tuta carinis.
Quæ Salentinos, eadem Phæacas agebat
Mira cupido viros dare vela silentibus curis.
Ingreditur juvenis præruptum littus; et ecce
Ante alios qui primus adest, scitatur ab ipso
Sicubi sit visus rex ille Ithacensis Ulysses
Alcinoi tectis olim, hospitioque receptus.
Nec verò, dictis quem compellaverat, ille
Phæacum fuerat de gente, sed advena nulli
Cognitus, insigni vir majestate verendus
Ille quidem, at mœsto dejectus lumina vultu.
Secum multa putans juvenem vix ille rogantem
Audierat primùm; tandem sic ore locutus:
Non erras: olim regi fuit hospes Ulysses

Alcinoo, cui cura Jovis, numenque tremendum
Hospitii : hinc, frustrà quæras, nam fugit, Ulyssem;
Fugit regna petens Ithacæ, si numina tandem
Læva sinant patriam, sacrosque videre penates.
Vix ea fatus erat tristi mœstissimus ore,
Proripuit sese super alta cacumina rupis
In nemus umbriferum, fluctus maris unde silentes
Prospectat fugiens homines, metuensque videre,
Et pigrum increpitans pontum, ventosque morantes.
Telemachus tacito obtutu defixus in illo
Hæret, et adspectu stupefactus corda movetur;
Et : Responsa, vides, inquit, dabat, optime Mentor,
Qualia dicentis voces qui frigidus audit;
ÆEger, et ille malis, luctuque oppressus amaro est.
Nunc ego mansuesco miseris miser; et mihi quanquam
Causa latet, me fata viri tamen aspera tangunt.
Vix aurem mihi, vix surdus responsa petenti
Pauca dedit; tamen haud possum non pronus amaris
Indulgere malis, finemque optare laborum.
Ad quem subridens respondet talia Mentor :
Scilicet huc vitæ, rerumque asperrima tendunt,
Ut lacrymis flectant humanis pectora regum.
Quum, nisi delicias fortunæ, ac dulce venenum,
Nil biberint, se cœlicolis sublimibus æquant :
Aërios in plana volunt descendere montes :
Alto despiciunt homines, humanaque vultu;
Naturamque omnem, ceu vana crepundia, jactant.
Si quando ærumnas coràm quis rettulit, hærent
Ignari; ærumnas ipsi sibi somnia fingunt.
Nil vidêre unquam risus immanè dolori
Quàm distent. Mentem inspirant adversa benignam,
Et molli durum permutant pectore pectus :
Tum verò se homines, hominum ceu cætera, norunt,

Atque suî similes tractandos molliùs esse.
Ignoti si tanta viri te cura remordet,
His quoniam tecum miseris in rupibus errat;
Quanta tuæ quondam gentis te cura movebit,
Si quando hanc ipsam duris, heu! casibus actam
Adspicies, tibi quam dederint pia numina gentem
Regnandam, ceu quis pascendos accipit agnos;
Et quæ (seu luxus, seu te imprudentia tollit,
Ambitiove) malis forsan jactata feretur!
Nam Regum, quorum est populis avertere casus,
Sola his sola ferunt miseros delicta labores.
Talia dum Mentor, curis ingentibus æger
Stabat Ulyssiades : sic tandem turbidus infit :
Hæc si vera refers, proh! dura, miserrima regis
Conditio! servit cunctis, non imperat ille :
His idem natus totum se his mancipat idem :
Si quid egent, cura omnis in hoc innixa recumbit;
Hic vir hic est populi, privatorumque viritim :
Illorum sese studiis componere discat,
Et sapiens pater emendet, faciatque beatos.
Non propria est, quanquam sic creditur esse, potestas;
Nil quidquam sibi dulce potest, nil quærere magnum;
Nil legum nisi jure potest : his ille necesse est
Pareat, ut populi dociles exempla sequantur.
Ille, ut vera loquar, nihil est nisi publica leges
Quà regnent tutela; instet vigil, impiger, illæ
Ne pereant : unus toto non otia regno,
Non libertatem summo tenùs attigit ore;
Sed dulci vitæ, libertatique suorum,
Et libertatem, sua servus et otia mactat.
Rex ideò, verum est, regni molitur habenas,
Mentor ait, populum ut foveat, ceu providus ambit
Spontè pater natos, et oves defendere pastor.

Hunccine tu miserum reputas, Laertia proles,
Cui cura est tot mille viros, populosque beare?
Emendat, pœnisque malos ultricibus urget;
Inspiratque bonis animos, ac prœmia ponit;
Ritè refert superos, et fidus imagine reddit
Ipse afflans hominum generi virtutis honorem.
Non magnum satis est legi servire tuendæ?
Infandum est, ac turpe sibi submittere legem,
Nec falsum nisi laudis habet, vel inutile nomen.
Qui malus est, erit ille miser, cui summa potestas;
Nam pravis, non ulla potest pax esse superbis.
Si bonus est, veniet pura, et sincera voluptas
Virtutem placidam quærenti, ac dona deorum.
Hæc juveni penitùs, tacitum quem cura coquebat,
Tecta videbantur, densisque obducta tenebris,
His erat imbutus quamvis, et callidus horum
Mirè alios ipse ad tales instruxerat artes.
Arida sed bilis contra quæ suaserat, et quæ
Vera dabat Mentor promptum, aversumque tenebat;
Ingratosque homines incusans : ergone tantî
Quæram hominum nunquam venturos forsan amores?
Donisque infensos armabo improvidus hostes?
Hîc placidè responsa dabat sapientia Mentor :
Ingratos tu crede homines; sed amica repende
Dona tamen; nec eos spectes, quibus illa rependis
Munera, sed superos, quorum sic numina poscunt.
Nunquam vana perit collati gratia doni ;
Nec si homines, meminere dii, qui prœmia solvunt.
Tum memores si turba negat tibi maxima sensus,
Non deerunt tua quos virtus non optima fallet.
Ipsum autem varium quamvis, et mobile vulgus,
In sua tum demum virtutem jura reponet.
Vis gratos servare viros? ne quære potentes

Reddere, vel bello, et gazis, luxuve beatos.
Corrumpent, quid enim? vel talis gloria, sive
Molles deliciæ, seu vana hæc copia rerum,
Pejoresque animos, ingrataque pectora reddent;
Sæva hæc munera sunt illis, ac dulce venenum.
Sed tibi sint artes ad rectum fingere vitas:
Inspirare animis curamque, metumque deorum,
Sinceramque fidem: humanos componere mores:
Pellere quidquid avarities, suadetque libido.
Fac justos, et in his meritorum gratia vivet;
Virtutem dabis eximiam, quæ summa bonorum est;
Et virtus, si non vano splendescet honore,
Virtutis fidos faciet, rectique magistro.
Sic bona quum dederis, benè tu tibi feceris ipse,
Ingratos neque tu metues. Quid denique mirum
Si populi passim ingrati, immemoresque recursant?
Quos regum ad pravas artes industria finxit,
Atque sequi ambitio quòcumque infrænis agebat,
Aut furor, aut odium, fictove superbia vultu!
Rex unquam, nisi quod docuit, nil speret ab illis.
Si verò exemplis, jussuque coegerit auctor
Esse bonos, horum stabunt virtute laboris
Pignora certa sui; curas vel amica levabunt
Fata deûm saltem, et rectè mens conscia facti.
  Vix ea fatus erat Mentor, non impiger ibat
Telemachus, stantemque petens in littore puppim,
Phæacasque viros; quorum qui maximus ævo
Congressus sermone rogat quibus orbis ab oris,
Vel quò tendat iter, vel sicubi visus Ulysses.
Quærenti senior contrà Phæacius orsus:
  Epirum nostro progressi littore nuper
Phæaces petimus varias exquirere merces.
Ad nos, scis equidem, venit, sed fugit Ulysses.

Nam quis hic est, subitò proles Laertia dixit,
Vir mœstâ ora gerens, quærens deserta locorum
Huc atque huc, dum vestra ratis det vela per æquor?
Contra quem senior : Nobis non cognitus hospes
Ille inquit; sed Cleomenen hunc nomine dicunt,
Gente Phrygem, mater quem jussu, ac numine divûm
Audierat, priùs ad vitæ quàm surgeret auras,
Auspiciis divûm certis ad regna vocari,
Si patriam fugeret natalibus exul ab oris :
Sin aliter, Phrygibus portendi iramque deorum,
Sævaque per populos rabidæ contagia pestis.
Vix natum curâ nautæ, jussuque parentum
Nave super secum Lesboo in littore sistunt.
Hîc patriæ eductus sumptu, quem publica longè
Esse salus propriâ absentem tellure jubebat.
Nec mora robusto præstabat corpore pulcher,
Et variâ solers imprimis membra palæstrâ :
Musas ille etiam, doctas et callidus artes
Excoluit; sed et hunc terris procul omnibus arcent.
Famosum passim cecinere oracula vatum;
Nec longùm latuit, gressus quòcumque ferebat;
Regibus et terror cunctis erat, et metus ingens,
Ne capiti diadema suo, raperetque coronam.
Sic ille a primo vagus errat flore juventæ,
Nec sibi fas ullis unquam consistere terris.
Jam loca sæpè suâ peragravit dissita gente;
At gressum veniens aliquam vix intulit urbem,
Quum genus hunc ipsum, vatumque oracula monstrant.
Nequicquam latitat, fallentis et otia vitæ
Quærit; eum, fama est, prodit vel gloria bello
Parta, vel ingenio, summa et prudentia rerum.
Impellit, quid enim? et manifestâ luce micantem
Improvisa ruens passim sors objicit ultrò.

Tanti causa mali virtus, quæ territat omnes,
Nec, quibus ipse velit, patitur requiescere regnis.
Hunc amor, hunc laudes, hunc passim fama sequuntur;
Sed passim ejicitur, quà totum nota per orbem
Terra jacet. Jam tum juvenilibus exiit annis,
Nec tamen aut Asiæ, Graïs aut mœnibus usquam,
Infandum! licuit securos ducere soles.
Non illi ambitio, non Pluti munera curæ;
Felix, ni canerent ipsum fatalia regem.
Jam sibi non patriam superest spes ulla videndi;
Non ignarus enim causamque, caputque malorum
Se lacrymas, certosque suis portendere luctus;
Nec dulce est emptum tanto discrimine regnum.
Ille quidem hoc ipsum fatis impulsus iniquis,
Infelix, exul, vagus undique, et undique quærit,
Quærit; et ecce tamen fugientis imagine regni
Luditur, heu! misero properat dum cana senectus.
Munus o infestum! donum exitiale deorum!
Vel puros turbare dies, et tristia præsens
Tædia ferre viro, dum fracta, et debilis ætas
Jam nihil, heu! nisi securæ petit otia vitæ!
Ille adeò, ut memorat, jam tendit ad ultima Thracum
Quærere agreste genus, sine cultu, ac more, ferumque,
Cui leges, ac jura, bonas atque inferat artes;
Deinde breves illic postquam dominabitur annos,
Atque expleta deos solvent oracula, nec jam
Nominis ipse sui quatiet formidine gentes;
Protinùs ad Cares pagi secedet in umbrâ
Lætus, amans dulcem campis impendere curam.
Ille deos metuit sapiens, idemque modestus,
Atque hominum gnarus, quos etsi ducat honore
Indignos, placidus tamen his convivere novit.
Talem fama canit, quem tu cognoscere gestis.

Intereà rauco misceri murmure pontus
Cœperat; huc oculos vertebat sæpiùs heros.
Passim albescebant vento sublata secundo
AEquora, et ad scopulos altè spumosa sonabant.
Hìc juvenem senior sic est affatus : Eundi
Me vocat hora, vocant socii, increpitantque morantem.
Hæc dicens ruit ad portus; et puppibus altis
Impositi vastis clamoribus omnia nautæ
Littora percellunt, ardentque relinquere terras.
Ille autem, quem Cleomenis cognomine dicunt,
Ibat per medium, quà rupibus ardua dorsum
Insula surgebat, celsoque e culmine mœstus
Immensos pelagi campos, tractusque videbat.
Illinc Telemachus nunquam dimoverat ora
Intentus, tacitè errantis vestigia lustrans.
Movit corda viri facies, cui plurima virtus,
Qui miser, et profugus, natusque ad grandia rerum,
Et procul a patriâ, duræ ludibria sorti.
Saltem ah! fors Ithacam nobis remeare licebit :
Huic verò Phrygiæ fas nunquam cernere fines.
Hæc secum tacitè juvenis, curamque levabat
Ipse viri vultus, quem fata miserrima vexant.
Tandem Cleomenes, ut promptam in littore navem
Viderat, abruptis descendens rupibus ibat ;
Quàm citus e nemorum latebris Pataræus Apollo,
Cæsariem postquam in nodum collegerat aptè,
Et rupes, et saxa altis pendentia saxis
Præterit acer apros jaculis, et figere cervos.
Nec mora; jam tanto ratis hospite læta recepto
AEre secat vada salsa maris, terrâque recedit.
Telemachum tunc ima dolor pertentat ad ossa;
Stat mœrens, et causa latet, lacrymæque fluentes
Ex oculis volvuntur, et est sibi flere voluptas.

Continuò Salentinos in gramine nautas
Conspicit. Ad terram stratos sopor altus habebat,
Fessosque, et duro præfractos membra labore.
Sole super medio, sic jusserat optima Pallas,
Dulcis et alta quies victos intraverat artus,
Spargebantque oculos humore papavera noctis.
Miratur Salentinos Laertia proles
Unà omnes curâ pressos, somnoque jacere;
Dum contrà intenti passim Phæaces ad auras
Ventorum plenis properabant tendere velis.
Non magis ille tamen sociis abrumpere somnos,
Quàm Phæacum avidus lustrare per æquora navem
Jam profugam, atque oculos fallentem, atque ora tuentis;
Et quanquam ille nihil nisi per vada cærula ponti
Vela videt summo vix albescentia fluctu;
Huc oculos tacitâ turbatus imagine vertit.
Non voces audit, non Mentoris ipsius ullas;
Et stupet, ut sumptis stupuere Mimallones armis,
Ismara quassantes, Rhodopenque, Hebrumque ululatu.
Jam verò magicis ceu cantibus avia tandem
Mens redit ad sese, lacrymæque per ora volutæ
Rursùs eunt. Tum Mentor ait: Non, optime, tales
Miror, Ulyssiade, fletus: tu causa doloris,
Heu! nescis quæ sit, sed non ego Mentor; in isto
Naturæ loquitur vox ipsa, et pectore sensus:
Hæc te sola movet. Quem flendo quæris, Ulyssem
Esse scias magnum: Phæax quoscumque retexit
Cleomenis vano senior sub nomine casus,
Crede, tuum celant redeuntem in regna parentem.
Huc rectà petit; et propior subit ostia, littus
Multùm absens patrium, et regna exoptata revisens.
Ignotum vidisti oculis; nec vanus Apollo
Dixerat hæc quondam vates: tu deinde videbis,

Et coràm agnosces, et eris tu cognitus illi.
Sed nunc quum fueras muris Ithacensibus absens,
Non tibi fata dabant patrios agnoscere vultus.
Olli talis erat, qualis tibi sensus in imo
Pectore; sed quoniam sunt hîc plena omnia fraudis,
Penelopesque sibi certant illudere amantes,
Dissimulat, parcitque viro se credere cuiquam.
Ante alios sapiens tuus est, et cautus Ulysses,
Abdita cui mens est, altoque simillima fonti,
Unde nefas ulli arcanos educere sensus.
Veri semper amans veras amat edere voces;
Sed neque tunc etiam, nisi quum res postulat, effert;
Semper et os illi, ne verba superflua fundat,
Garriat aut temerè, signat sapientia præsens.
Qualis erat, quum pauca daret tibi verba petenti!
Quanta tulit metuens, ne patrem agnoscere posses!
Quæ coràm passus! tanti fons ille doloris.
Intereà tenero juvenis turbatus amore
Non poterat largos lacrymarum sistere rivos;
Verbaque singultu longo compressa manebant.
Tandem ille exclamans : Mentor charissime, dixit,
Heu! mihi nescio quos talis dabat advena sensus!
Et victa insolito trepidabant viscera motu.
At quianam, fuerat siquidem tibi notus Ulysses,
Non illum antè dares misero cognoscere nato,
Quàm fugeret? quianam nullis affaris euntem
Vocibus? et fingis simulans nescire quis esset?
Quid fingis? quæ me fortuna tenaciter urget?
Dîs ego num placuit sævis sim Tantalus alter,
Quem fallit labris fugiens sitientibus unda?
O pater! o nunquamne fugis rediturus, Ulysses?
O nunquam fortassè mihi! fors matris amantes
Huic tendent, quæ vincla mihi, insidiasque parabant!

Si sequar! ah! saltem comes illi funeris ibo!
O! nisi te scopulis iterum mare pulset, Ulysseu
(Nam suspecta mihi duræ inclementia sortis)
Quàm metuo ne nunc, qui fortem Agamemnona quondam
Trojano egressum bello, vectumque Mycænas,
Te regressum Ithacam, te te ferat exitus idem!
Nam quid læta mihi, Mentor, tu fata negasti
Invidus? optatis hunc tandem amplecterer ulnis:
Idem Ithacæ natum, qui patrem, portus haberet;
Et ferrent eadem nobis certamina palmas.
Olli subridens effatur talia Mentor:
O juvenis, qui sint homines, age, respice mecum.
Nunc, quia tu patris conspectum ignarus adîsti,
Mœrentem te luctus habet. Quæ præmia ferret,
Si quis herî certus caneret tibi vivere patrem
Nuntius? at per te certo qui lumine salvum
Vidisti, et gaudere decet qui videris, ultrò
Te maceras, duris ingens dolor ossibus ardet.
Sic mens ægra hominum, simul atque optata potitur,
Nauseat; et si quid nondum tenet, anxia quærit.
Eia, age, sic te ideò suspensum numina servant,
Ut tua plus niteat virtus spectata ferendo.
Hoc malè tu amissum reputas, et inutile tempus.
Imò crede tuæ nullum magis utile vitæ;
Nam te ad virtutem imprimis exercet, et aptat,
Quâ magis ornari deceat, qui regna capessunt.
Vir patiens alios, et se moderabitur idem;
Impatiens animus, quem promptum ad fortia credas,
Et vegetum, imbellis, nec par est dura ferendo.
Qui nescit tolerare moras, et tempora fortis,
Instar erit qui nulla potest arcana tacere:
Neutri firma subest unquam consistere virtus;
Non aliter, quàm qui, rapido dum pervolat axe,

Nequicquam potis est currus cohibere volantes,
Qui fræno indociles, properantque per avia proni,
Imbellemque ferunt revolutum in saxa magistrum.
Haud secùs audaci, sævoque cupidinis æstu
Fervidus abripitur temerè per aperta malorum,
Et graviora subit quantò plus posse videtur.
Nec mora, nec modus est, nullis et tempora rebus:
Fit via vi, gaudetque ferox; ferus arbore fractâ
Non matura suo avellit non tempore poma;
Non aditus reserat, vel claustra, sed ostia rumpet:
Ipse velit messem, dum semina læta colonus
Mandat humo sapiens: alieno tempore præceps
Quidquid agit temerè, non rectè elabitur actum,
Et perit, ut secum quæ vota levissima versat.
Sic agit insanus, qui se putat omnia posse,
Et rapit impatiens quod suadet iniqua potestas.
Ut mala ferre scias patiens, o sanguis Ulyssei,
Non aliam ob causam exercent te numina divûm;
Et te per casus, et per discrimina mille
Suspensum jactant semper, semperque labantem.
Quæ bona tu speras veniunt tibi, versaque retrò
Diffugiunt, veluti discussa somnia nocte;
Ipsa manu sapiens ut quæ jam credis habere
Protinùs elabi discas, et fallere dextram.
Quidquid præcipiet quondam tibi magnus Ulysses
Non tam proficiet, quàm longùm absentis imago,
Et quæ tu pateris quærendo, damna, vicesque.
Deinde aliud voluit Mentor graviusque peracto
Objectare, animus juveni quò firmior esset.
Namque ibat nautas urgens dum sedulus heros,
Acceleransque fugam; mora nulla: repressit euntem
Mentor, et admonuit solemnia sacra Minervæ.
Annuit, et docilis, quæ Mentor suaserat, ille

Exequitur. Geminæ consurgunt graminis aræ;
Thure calent, pecudumque fluit cruor undique rivis;
Et pia Telemachus cœlo suspiria mittit,
Agnoscitque deam, præsens et numen adorat.
Vix aris celebratus honos, cum Mentore cæcos
Ingreditur calles, et parvi proxima luci.
Hîc subitò faciem mutari cernit amici
In vultus alios: fugiunt per tempora rugæ;
Non secùs atque umbræ, quum purior emicat Eos,
Et roseis aperit digitis nitidissima postes
Solis purpureos, totumque accendit olympum.
Effulgent, priùs adspectu cava lumina tristi,
Cærula nunc, lenesque oculis referentia flammas,
Et cœleste decus: cana ipsa, impexaque barba
Cedit; et augustæ majestas ardua frontis,
Et mira ante oculos juveni se gratia pandit.
Ille et virgineos vultûs agnoscit honores,
Cui lævi color ore nitens, ceu primulus exit
Flos orto vix mane recens, solemque salutat:
Nascentes hîc alba rosas benè lilia miscent:
Hîc floret simplex, eademque æterna juventæ
Majestas: sparsis it dulcis crinibus aura:
Vestibus ille color, quo vividus ardua cœli
Sol oriens, multo nubes et pingit in auro.
Non pedibus dea tangit humum; sed in aëra lapsu
Tollitur, ut pennis avis excita fertur in auras.
Sævum dextra potens, rutilumque hastile coruscat,
Oppida quo; gentesque, et Martem terreat ipsum.
Blandum, et lene sonans cui vox, at fortis et altè
Mentibus insinuans: tum verba micantia flammâ
Telemachi subeunt tacitum victricia pectus,
Et dulcem inspirant animis illapsa dolorem:
Tristis, et insigni galeâ sacer ales Athenis

Spirat; et horrificâ rutilum micat ægide pectus.
His patuit juveni signis Tritonia Pallas.
O dea, tune, inquit, dilectum propter Ulyssem
Ire comes nato voluisti, et ducere vitam!
Vix ea dicta dedit; vox dicere plura volentem
Deficit; et frustrà trepidos erumpere passim
Ex animo, properat multâ vi expromere sensus:
Numen agit, præsensque domat; ceu somnia si quem
Dira premunt, ægros et pulsat anhelitus artus,
Labra movet, nullasque potest effingere voces.
Hæc tandem Pallas: Nunc te quibus alloquor, inquit,
Ultima verba, volens nunc excipe, sanguis Ulyssei:
Nullum præ te hominem studiosè sedula finxi:
Per terras ego te ignotas, per naufraga saxa,
Bella per, et casus, hominum quæ pectora tentant,
Ipsa manu duxi præsens. Præsentibus actum
Exemplis docui quo vel benè, vel malè verti
Cardine regna queant. Non te magis aspera rerum
Sors docuit, quàm quæ multùm peccaveris amens.
Ecquis enim regni sapiens tractabit habenas,
Ni mala pertulerit, ni quas amentia præceps
Attulit, in melius culpas converterit omnes?
Tristibus ipse tui tu per vestigia patris
Tu mare, tu terras lustrasti casibus actus;
Quin age, nunc hæres non illi degener ibis.
Jam venit ille Ithacam; venies quoque; nec tibi longa est,
Nec via difficilis: tanto duce prælia misce,
Obsequere, et populi tua circùm exempla tuentes
Te videant regi docilem, docilesque sequantur.
Uxorem dabit Antiopen, dulcesque hymenæos;
Quandoquidem tibi non oris, vultûsque venustas,
Sola sed et virtus fuit, et sapientia curæ.
Si quando regnum accipies, Saturnia sæcla

Rursùs inire juvet : da cunctis sedulus aurem :
Paucis crede ; sed et nimiùm cave ne tibi credas :
Imprimis metuas falli ; sed tempore nullo
Idem te metuas aliis ostendere falsum.

Semper ama populos, et ab his tu semper amari
Quære. Tibi si defit amor, timor adsit oportet :
Terrorem tamen arcessas non spontè, volensque,
Ut quæ sæpè nocent violenta remedia membris.

Eventus rerum varios tu præcipe semper :
Quæ majora ferant incommoda consule : virtus
Illa, scias, vera est, quæ cuncta pericula lustrat
Antè animo ; tum, si quid opus, præsentia temnit :
Qui non illa satis longè prospexerit, idem
Nec poterit placido perferre instantia visu :
Solus et hæc sapiens, et fortis singula secum
Prævidet, et fugienda fugit ; tum cætera vultu
Impavido, si quæ venient, venientia tentat.

Fastum et desidiam, et luxum fuge ; sit tibi laudi
Aurea simplicitas, teque et tua limina servent,
Et quòcunque latus, custodia fida, sequantur ;
Exornentque tui mores, atque optima facta :
Ex te omnes veræ discant insignia laudis.

Sis memor o semper non fas sibi vivere reges,
Sed populis. Annos durando, et sæcula vincunt
Quæ fecere boni ; verùm et malè gesta feruntur,
Et crescunt latè ad seros transmissa nepotes.
Uno si quid erit malè gestum principe regnum,
Sæpè luem, et multis affert contagia sæclis.

Præcipuè observes ne te morosa libido
Occupet, ad tumulum pestis mansura superstes :
Consiliis aderitque tuis, et perfida fallet,
Si quid credideris. Momenta et pondera rerum
Præterit : hæc semper populorum in commoda peccat :

Hæc odium et puerilem animis inspirat amorem:
Hæc minimo inclinat vel magna negotia pulsu:
Atterit ingenii vires, animique vigorem:
Te varium, imbellem, te vilem pectore cunctis
Præstat, et aversum. Talem fuge sedulus hostem.
Sit tibi cura deûm, proles Laertia; magnas
Illa animis infundit opes, et pectore robur:
Illi aderunt unà comites sapientia, risus,
Pax, æquum, mera libertas, pia gaudia, dulcis
Copia, et innubi resplendens gloria vultu.
Jamque vale: solum te desero, sanguis Ulyssei;
Sed mea te nunquam sapientia deseret absens;
Si modò te agnoscas illâ nil posse relictâ.
Solus disce tuo, nunc tempus, tendere passu.
Non tibi Niliacas, Salentinasque per urbes
Adfueram, ut posses tandem inconitatus abire;
Pellitur ut tenero nutricis ab ubere natus,
Si quando venere dies, maternaque suadet
Cura cibos liquido solidos succedere lacti.
Finis erat fandi, quum se dea tollit in auras,
Et se cæruleo involvens fugit aurea nimbo.
Ingemit ad terram pronus, stupefactus, et amens
Telemachus, duplicesque ferens ad sidera palmas:
Deinde iter accelerat, socios et suscitat ardens,
Ingrediturque Ithacam, fidique ad limina gressus
Eumæi referens jam tandem agnovit Ulyssem.

FINIS.

ERRATA.

Pages.	Vers.	
59,	33,	après *auro*, effacez le *point*, mettez *virgule*.
64,	23,	*Laerti*, lisez *Laertæ*.
103,	22,	*gubernaculum*, lisez *gubernaclum*.
120,	31,	*defueris*, lisez *defueras*.
145,	17,	*vivunt*, lisez *vivit*.
159,	16,	*Laertiadem*, lisez *Laertiaden*.
206,	5,	*certò descripta est*, lisez *certo est, descriptaque*.
228,	13,	*profunderat*, lisez *profuderat*.
229,	15,	*hìc amplis*, lisez *hic te amplis*.
304,	25,	*tantò*, lisez *tanto*.
305,	31,	*Exuit*, lisez *Eruit*.
325,	22,	*ullâ*, lisez *ulla*.
325,	23,	*spe*, lisez *spes*.
355,	12,	*pendebat*, lisez *pandebat*.
377,	8,	*repentè*, lisez *repenti*.

LIBRARY OF CONGRESS
0 021 100 659 6